Speciale ved:
Professor, fil. dr. Carl-Axel Gemzell
Institut for Historie
Københavns Universitet

December 2000

Kampen for fred

Den liberale fredsbevægelse i Danmark 1919-1960

Af:

Sune Pedersen

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING 1

EMNE 1
PROBLEMSTILLING, DEFINITION, AFGRÆNSNING, OG DISPOSITION 2
DEN LIBERALE FREDSBEVÆGELSE OG DANSK HISTORIEFORSKNING 3
KILDER 5

1. DE LIBERALE FREDSFORENINGER SOM SOCIAL OG POLITISK BEVÆGELSE: EN INTRODUKTION 6

FREDSFORENINGERNES OPSTÅEN 6
MÅL OG MIDLER 9
ORGANISATION OG ØKONOMI 16
SOCIAL SAMMENSÆTNING OG ALDERSSAMMENSÆTNING 27
MEDLEMSTILGANG 30
OPSUMMERING 32

2. RELATIONERNE TIL DEN POLITISKE PROCES: OFFENTLIGE UDTALELSER 34

FUNKTION OG POSITION I FORENINGERNES ARBEJDE 34
FORM OG INDHOLD 35
NYT FOKUS EFTER 1945: U-LANDSHJÆLP 43
OPSUMMERING 44

3. RELATIONERNE TIL DET RADIKALE VENSTRE 46

VAR FREDSFORENINGERNE PARTIPOLITISKE? 46
PERSONSAMMENFALD 48
INTERAKTION 50
PROGRAM-, IDE- OG INTERESSESAMMENFALD 52
OPSUMMERING 57

4. FOLKELIGT OPLYSNINGSARBEJDE 58

FØR 1945 58
EFTER 1945 62
OPSUMMERING 65

5. SAMARBEJDE SOM KRISELØSNINGSSTRATEGI 66

FØR ANDEN VERDENSKRIG 66
UNGDOMMENS FREDSUDVALG 67
FRA FREDSVENNERS HJÆLPEARBEJDE TIL MELLEMFOLKELIGT SAMVIRKE 69
OPSUMMERING 73

6. POLITISK ISOLATION, INDRE SPLITTELSE OG FORHOLDET TIL KOMMUNISTERNE 74

SNÆVRERE SAMLING ELLER BREDERE ALLIANCE? 74
EN VERDEN OG DANSK FREDSRÅD 76
FREDENS TILHÆNGERE OG SAMARBEJDET MED KOMMUNISTERNE 1949-1951 80
FORTSATTE KONTAKTBESTRÆBELSER OG VOKSENDE MODSÆTNINGER 1951-1954 88
DANSK FREDSKONFERENCES ETABLERING 1954 92
VEJENE SKILLES OMKRING 1955 96
OPSUMMERING: 99

KONKLUSION OG PERSPEKTIVERING 100

FRA ETABLERET STILLING TIL MARGINALISERET. DEN ANDEN VERDENSKRIG, DEN KOLDE KRIG OG DEN LIBERALE FREDSBEVÆGELSE 100

ARKIVER OG LITTERATUR

BILAG OG FORKORTELSESLISTE (JF. SÆRSKILT HÆFTE)

INDLEDNING

EMNE

I en nylig ph.d-afhandling, *Sære Alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark* behandler historikeren Søren Hein Rasmussen de såkaldte 'græsrodsbevægelser' eller store protestbevægelser, der "emerged in the 1960s, blossomed in the 1970s and stabilized on a rather modest level from the end of the 1980s."[1]

En af Rasmussens vigtigste teser er, at der i løbet af 1950erne opstod "a new, unstable alliance" mellem en række foreninger og fraktioner af kommunistisk, socialdemokratisk og radikal observans. Disse baggrundsorganisationers betydning for græsrodsbevægelsernes dannelse og udformning undersøger Rasmussen. Hans tese er, at de organisationer, som indgik i denne alliance i 1950erne blev kernen i de græsrodsbevægelser som opstod herefter.[2] I den forbindelse peger han bl.a. på den rolle som fredsforeningen Aldrig mere Krig spillede som igangsætter af den første græsrodsbevægelse Kampagnen mod Atomvåben.[3]

Ifølge Rasmussen blev græsrodsbevægelserne dannet som instrument for den kolde krigs "politiske tabere".[4] Tidligere forskning har i høj grad fokuseret på venstrefløjens, dvs. kommunisternes, betydning for græsrodsbevægelsernes form og virke.[5] Rasmussens resultater og teser aktualiserer dog spørgsmålet om en række ældre ikke-kommunistiske, eller som jeg her vil kalde, liberale fredsforeningers betydning for den proces, som førte til dannelsen af græsrodsbevægel-

---

[1] Herunder hører bevægelser som Kampagnen mod atomvåben, Vietnambevægelsen og miljøbevægelsen. Søren Hein Rasmussens Ph.d. afhandling er fra Århus Universitet, 1997. Citatet er fra Rasmussens artikel 'From social movements to political movements', *Scandinavian Journal of History*, bd. 22: 3, 1997, s. 173. Ud over ovennævnte arbejde findes der følgende nyere oversigter over forskningen i græsrodsbevægelser i Danmark. Se Søren Hein Rasmussen 'Samfundsforskningen og græsrodsbevægelserne', *Den jyske historiker* bd. 66, 1994, s. 106-119 og Peter Gundelach: 'Research on Social Movements in Denmark' i Rucht (red.): *Research on social Movements: the state of the art in Western Europe and the USA.* Boulder, Colo., 1991, s. 262-294. For en international oversigt, se N. A. Pichardo, 'New Social Movements: A Critical Review', *Annual Review of Sociology*, (1997), bd. 23, s. 411-430.

[2] Interessen for baggrundsorganisationernes betydning kommer også til udtryk inden for forskningen om modstandsbevægelsen, hvor man har studeret modstandens "miljøer". Derunder forstår man især dens baggrundsorganisationer. Se f. eks. Aage Trommer, *Modstandsarbejdet i nærbillede*. Odense, 1973; Peter Birkelund, *De loyale oprører*, Kbh., 2000; Widerstand und verweigerung im Saarland 1935-1945, *Milieus und Widerstand*, bd. 3 Hans-Walter Hermann (red.), Bonn, 1995; Peter von Lösche & Frantz Walter, Katholiken, Konservative und Liberale: Milieus und Lebenswelten bürgerlicher Parteien in Deutschland während des 20. Jahrhunderts, *Geschichte und Gesellschaft*, bd. 26, 2000, s. 471-492.

[3] Jf. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 46-57 og Søren Hein Rasmussen & Johannes Nordentoft, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972.* Viborg, 1991.

[4] Ifølge Rasmussen må græsrodsbevægelserne anskues som forsøg på at opbygge alternative magtinstitutioner, hvor med man kunne gøre sin synspunkter gældende og opnå indflydelse. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 264. Ralf Dahrendorf har understreget betydningen af frivillige foreninger og organisationer som en slags demokratisk infrastruktur. Ralf Dahrendorf, *Reflections on the Revolution in Europe.* London, 1990. Jf. også John Markoff, *Waves of Democracy. Social Movements and Political Change.* Thousand Oaks, 1996.

[5] I anmeldelserne af Rasmussens afhandling er det påfaldende at kommunisternes rolle i særlig grad betones på bekostning af andre politiske organisationer, som indgik i efterkrigstidens politiske alliancer.

serne.[6] Fredsforeningerne "tabte" m.h.t. forsvarsspørgsmålet og Danmarks placering og rolle i det internationale system. Hvilke forandringer undergik deres indflydelse derfor som følge af anden verdenskrig og den kolde krig? For at besvare dette spørgsmål vil jeg undersøge fredsforeningerne i en tidsperiode, som indbefatter både mellemkrigstiden, den anden verdenskrig og den, i denne forbindelse mest interessante, første del af efterkrigstiden op til ca. 1960.[7] Nærmere bestemt drejer det sig om tre foreninger: Dansk Fredsforening (nu FN-forbundet), Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed og Aldrig mere Krig.

PROBLEMSTILLING, DEFINITION, AFGRÆNSNING, OG DISPOSITION

Formålet med mit speciale er at belyse den liberale fredsbevægelse som del af en større udenrigs- og sikkerhedspolitisk meningsdannelses- og beslutningsproces i Danmark i perioden fra 1919 til ca. 1960.[8] Hvad var dens forhold til og plads i denne proces og i hvilken grad og på hvilken måde betød udviklingen efter 1945 dermed en forandring?

Dansk Fredsforening blev som den første danske fredsforening stiftet i 1882, mens de to andre fredsorganisationer opstod i 1916 henholdsvis 1926.[9] Når jeg betegner disse tre foreninger som liberale, skyldes det, for det første, et vist værdifællesskab, hvor fredsforeningerne byggede på liberale værdier som individuel frihed, demokrati, tolerance og humanisme. Med liberalismen deltes også en stærk udviklings- og fremskridtsoptimisme.[10] For det andet, var en række af deres fremmeste talsmænd tilknyttet liberale partier som Venstre og Det radikale Venstre.[11]

Det skal med det samme fastslås, at de tre foreninger opstår på baggrund af inspiration fra lignende udenlandske organisationer.[12] Det er derfor tvivlsomt, om de fuldt kan forstås i et nationalt perspektiv. Alligevel har jeg fundet det nødvendigt at afgrænse mig i forhold til dette pro-

---

[6] Rasmussen synes ikke at tillægge den liberale fredsbevægelse nogen særlig betydende rolle i den proces, der førte til dannelsen af efterkrigstidens græsrodsbevægelser. "De gamle fredsorganisationer rummede en vis politisk bredde, samtidig med at de nød ry som upolitiske, eller ikke-partipolitiske. De stod efter krigen uden større autoritet i den danske befolkning, for de havde ikke spillet nogen rolle i modstandskampen og havde kun få økonomiske og arbejdskraftsmæssige ressourcer...de [DF og KILFF] havde ikke noget stærk aktivistisk tradition og formåede kun dårligt at udnytte deres styrke...De to foreningers arbejdsmåde var mødeafholdelse og høflige kronikker i dagspressen." Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 20. Rasmussen har ikke studeret den liberale fredsbevægelse særligt indgående og jeg mener han har undervurderet dens historiske rolle. De havde fortsat betydning efter 1945.

[7] For undersøgelserne i kapitel 1, 2 og 3 har jeg dog søgt at følge bevægelsens udvikling indtil 1970.

[8] I specialet anvender jeg betegnelsen den kolde krig om perioden 1945-1963. Jf. Nikolaj Petersen, 'Den kolde krig og Danmark', i E. Ladewig Petersen (red.): *Den kolde krig og de nordiske lande.* Bd. II. Odense, 1984, s. 7.

[9] Udeladt af undersøgelsen er fredsforeninger med religiøst begrundede standpunkter, f.eks. Kristeligt Fredsforbund, stiftet 1913.

[10] Jf. f.eks. K.R. Minogue, *The Liberal Mind.* London, 1963 og Harold Laski, *The Rise of European Liberalism.* New Jersey, 1997 (opr. 1936).

[11] "Den borgerliga pacifismens företrädare, både inom akademiska kretsar och inom andra folklager, särskilt landsbefolkningen, voro över huvud taget liberaler." Göran von Bonsdorff, *Studier rörande den moderna liberalismen.* Helsingfors, 1954, s. 79.

[12] Dansk Fredsforening (stiftet 1882) opstår på baggrund af inspiration fra International Arbitration and Peace Association (1881), Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed (1916) på baggrund af Women's International League for Peace and Freedom (1915) og Aldrig mere Krig (1926) som den danske afdeling af War Resisters International (1921). Alle disse internationale foreninger var anglo-amerikansk dominerede. De tre danske foreninger havde således sine rødder i et anglo-amerikansk, liberalt miljø.

blemkompleks. Det er også et faktum, at internationale bevægelser altid har måtte tilpasse sig til de specifikke nationale forhold, og at det må være væsentligt at få et indblik i deres særlige nationale karakteristika og virkemidler.

I min undersøgelse vil jeg i mit første kapitel skitsere de liberale fredsforeninger, som social og politisk bevægelse. Her vil jeg fokusere på deres mål og midler, økonomi og organisation, samt sociale tilhørsforhold og medlemstilgang. Denne undersøgelse danner, ved en sammenligning af mellemkrigstidens udvikling, inden for disse fire områder, med den i efterkrigstiden, den første baggrund for at vurdere, hvordan den liberale fredsbevægelse blev påvirket af anden verdenskrig og den kolde krig.

For ydermere at belyse hvilke forandringer, der skete med den liberale fredsbevægelse i efterkrigstiden, vil jeg derefter fokusere på to ting. Først den liberale fredsbevægelses placering og relation til den politiske proces derunder til partiet Det radikale Venstre. Dernæst forholdet mellem de tre "gamle" liberale fredsforeninger internt og mellem disse og de "nye" fredsorganisationer, som opstod efter den anden verdenskrig.[13] Hvordan udvikledes relationerne mellem de liberale fredsforeninger internt i efterkrigstiden? Hvordan udvikledes relationerne til den verdensføderalistiske bevægelse En Verden? Hvordan udvikledes relationerne til den kommunistiske fredsbevægelse Fredens Tilhængere? Særligt fredsforeningernes forhold til kommunisterne var kompliceret under den kolde krig.

Mit speciale undersøger således foreningerne Dansk Fredsforening, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed og Aldrig mere Krig ud fra tre vinkler. Først belyses i store træk disse liberale fredsforeninger som social og politisk bevægelse (kapitel 1). Dernæst undersøges nærmere disses relationer og funktioner i forhold til den politiske meningsdannelses- og beslutningsproces (kapitel 2, 3, 4). Endelig belyses deres interne relationer (kapitel 5) og relationer til de nye fredsorganisationer (kapitel 6).

DEN LIBERALE FREDSBEVÆGELSE OG DANSK HISTORIEFORSKNING

Afhandlingerne om den liberale fredsbevægelse i Danmark kan tælles på en hånd. Hidtil er kun udgivet Kurt Risskov Sørensens speciale om Dansk Fredsforening, *Fredssagen i Danmark 1882-1914*[14] og Peter Kragh Hansens speciale, *Pacifister i krig,* om foreningen Aldrig mere Krig under

---

[13] Forholdet til kommunisterne er i forskningen blevet fremhævet, som et problem, der fulgte fredsbevægelsen i hele perioden efter anden verdenskrig og det stillede de gamle liberale fredsforeninger over for en vanskelig situation. "På den ene side var det uheldigt, hvis man erklærede, at man ikke kunne være i stue med kommunisterne, da det dog var kommunisterne, godt nok dem i Moskva, der skulle holdes fred med. På den anden side var man under massiv mistanke for at være Moskvas agenter eller "nyttige idioter", hvis man gik i fælles demonstration eller samlede underskrifter på fredsappeller, som også kommunisterne var med i... Problemet fulgte alle fredsbevægelser stort set frem til den kolde Krigs afslutning, men der var forskel på, hvordan man taklede det.", Henrik Nissen, [anmeldelse af Sære Alliancer], *Historisk Tidsskrift.* Bd. 98: 2, 1998, s. 438-439.

[14] Kurt Risskov Sørensen, *Fredssagen i Danmark 1882-1914.* Odense, 1981.

anden verdenskrig.[15] Sørensen kalder Dansk Fredsforening den første folkelige forening med udenrigspolitiske spørgsmål på programmet. Han undersøger foreningens opkomst, organisering, program og almindelige udvikling og dens indflydelse på dansk udenrigs- og forsvarspolitik i perioden 1882-1914.[16] Hansen studerer Aldrig mere Krig under besættelsen.[17] Begge værker er pionerstudier inden for deres felt og er de to eneste større afhandlinger, som beskæftiger sig mere indgående med (dele af) den liberale fredsbevægelse i Danmark.

Den liberale fredsbevægelse har været berørt i forbindelse med studier af militærnægtelse i Danmark. De to hovedværker på dette område er Sven Erik Larsens speciale *Militærnægterproblemet i Danmark 1914-1967* og Hans Hedegaard Knudsens *Militærnægterlovgivningen i Danmark 1933-1967.*[18] I denne sammenhæng kan man også nævne litteraturen om Kampagnen mod Atomvåben.[19]

Ud over disse historiske undersøgelser findes der nogle politologiske studier relateret til 1980ernes fredsbevægelse og en række værker af mere populær karakter.[20] Fælles for disse studier er, at de kun har en meget kort, overfladisk omtale af den liberale fredsbevægelse.

Endelig findes der en omfattende litteratur om dansk forsvar-, udenrigs- og sikkerhedspolitik. Det centrale fokus har her været på de politiske partiers formulering af og stillingtagen til dansk udenrigspolitik. Inden for denne litteratur er der særlig grund til at nævne Erling Bjøls *Hvem Bestemmer* fra 1983. I kapitlet 'Den fjerde magt' findes en diskussion af udenrigspolitiske foreningers relation til den udenrigspolitiske beslutningsproces, som har været yderst anvendelig for denne afhandling.[21] Ifølge Bjøl kan den offentlige opinion om udenrigspolitik opdeles i to

---

[15] Peter Kragh Hansen, *Pacifister i krig.* Odense, 1990. Hansen var, da han skrev sit speciale i 1988, et aktivt medlem af foreningen Aldrig mere Krig, hvilket han stadig er i dag.
[16] Risskov Sørensen, s. 9.
[17] Kragh Hansen, s. 9.
[18] Hans Hedegaard Knudsen, *Militærnægterlovgivningen i Danmark 1933-1967.* Århus, 1982 og Sven Erik Larsen, *Militærnægterproblemet i Danmark 1914-1967. Med særligt henblik på lovgivningen.* Odense, 1977. Begge afhandlinger er reviderede udgaver af deres specialer. Endvidere findes der en upubliseret afhandling om Foreningen de konsekvente militærnægtere. Se Ove Hårup, *De socialistiske militærnægtere 1915-1919. Et bidrag til belysning af den antimilitaristiske kamp i arbejderbevægelsen.*Utrykt afhandling, ABA, 1977.
[19] Særligt Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik.* Odense, 1973 og Søren Hein Rasmussen & Johannes Nordentoft, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972.* Viborg, 1991.
[20] Bl.a. Danmarks Kommunistiske Studenter, *"Det fredssyge Danmark." 100 års dansk fredsarbejde* Kbh., 1982, Torben Størner, *Bevægelser for fred.* Kbh., 1983, Kim Salomon: *Fredsbevægelser.* Kbh., 1985; Jørgen Teglers, *Fredsbevægelsen - med og modspillere.* SNU, 1988, Michal A. Krasner & Nikolaj Petersen, 'Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy', *Journal of Peace Research*, bd. 23: 2, 1986, s. 155-173, Jørgen Christensen, 'Fredsbevægelsen og demokratiet', N. Petersen & C.Thune (red.): *Dansk Udenrigspolitisk Årbog* 1988.
[21] Erling Bjøl, *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces.* Kbh., 1983, kap. 9. Ud over Erling Bjøl har historikeren Poul Villaume beskæftiget sig mere indgående med udenrigspolitiske foreninger. I sin disputats, *Allieret med forbehold* omhandler kap. 9, Danmark og NATOs ikke-militære front, det folkelige oplysningarbejde, som blev iværksat i forbindelse med dansk medlemskab af NATO.

grundstrukturer, den nationalistiske og den pacifistiske, der i Danmark har optrådt som hhv. grænse-/forsvarsbevægelser og fredsbevægelser.[22]

KILDER

Dansk Fredsforening, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed og Aldrig mere Krig har alle efterladt sig arkivmateriale, dog af meget varierende omfang og kvalitet.[23] Man skal være opmærksom på, at de tre foreningers arkivalier ikke er samlet noget bestemt sted og at det er påfaldende, at ingen af arkiverne er komplette.[24] Selv om landsforenings-arkiverne og en række personarkiver findes på Rigsarkivet og Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, ligger en række privatpersoner stadig inde med centrale arkivalier.[25] Herudover findes der formentlig en del materiale på en række lokalarkiver rundt om i landet.[26]

De tre foreninger har i størstedelen af den tid de har eksisteret alle udgivet forenings-tidsskrifter og andet trykt materiale, som pjecer, løbesedler etc. Jeg har vedlagt en samlet oversigt over det materiale, jeg er stødt på i specialets bilag 1 til 3.[27] Disse bilag giver også en oversigt over en række fremtrædende personer, som har været aktive i foreningerne, familierne til disse personer besidder måske yderligere kildemateriale til belysning af den liberale fredsbevægelses historie i Danmark. Endelig har jeg haft samtaler med en række personer, som var aktive inden for enten Mellemfolkeligt Samvirke, Aldrig mere Krig og Kampagnen mod Atomvåben i 1950erne og 1960erne.[28]

---

[22] For forholdet mellem opinion og udenrigspolitik. Jf. Niels Thomsen, 'Opinion og udenrigspolitik belyst ved et oprør fra midten i 1861', i *Nær og Fjern. Samspillet mellem ydre og indre politik*, s. 343-390 og Bernard Cohen, *The public's impact on foreign policy*. Boston, 1973. For interessant diskussion af historikeres forhold til studiet af opinion, se *Public opinion and historians*. Melvin Small (Red.). Detroit, 1970.

[23] Den danske FN-forening (Dansk Fredsforening) RA, arkiv nr. 10382. Det er velorganiseret og omfattende arkiv bestående af 83 pakker og bind **(bilag 1).** Holger Terp, *Utrykte kilder til Danske Kvinders Fredskæde, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, samt the Womens' International League for Peace and Freedom. Version 1.3.* Upubliceret manus, 1995. (Version 1.1. er publiseret). "Selve hovedarkivet fra årene 1915-1971 er desværre forsvundet", s. 2. Bekræftet af Holger Terp, i maj 1999. Der eksisterer et mindre antal arkivalier i Rigsarkivet og på Kvindehistorisk Samling på Århus Statsbibliotek, som jeg ikke har fundet relevante for dette speciale. **(bilag 2).** Aldrig mere Krigs arkiv, ABA, Arkiv nr. 1982; Hagbard Jonassens privatarkiv, RA, arkiv nr. 7049. Består af 10 pakker. Især pk. 4 og 5 har jeg anvendelige i forhold til mit speciale. **(bilag 3).**

[24] For Aldrig mere Krigs vedkommende, findes der kun meget få arkivalier fra perioden før anden verdenskrig. Jf. Holger Terps arkivregistratur for Aldrig mere Krigs arkiv på ABA.

[25] Haakon Larsen, AmKs bestyrelsesprotekoller, Kjeld Juul, Mellemfolkeligt samvirkes forhandlingsprotokoller, Ollis Klems arkiv er i Holger Terps besiddelse. Holger Terp har i øvrigt en stor privat samling af trykt materiale udgivet af de tre fredsforeninger.

[26] Jeg har f.eks. fundet to forhandlingsprotokoller fra AmKs lokale afdeling i Silkeborg, Silkeborg lokalarkiv.

[27] Jeg har især undersøgt Det kongelige Biblioteks samlinger. Særligt skal Afdeling for småtryk samling bemærkes. Herudover skal Holger Terps bibliografi, *Fred på tryk*. Kbh., 1988 og hans internet bibliografi *Peace in Print* på www.fred.dk nævnes.

[28] Det drejer sig bl.a. om Holger Terp, Kjeld Juul og Svend Haugaard.

1. DE LIBERALE FREDSFORENINGER SOM SOCIAL OG POLITISK BEVÆGELSE: EN INTRODUKTION

I dette kapitel vil jeg i store træk belyse de liberale fredsforeninger som social og politisk bevægelse. De spørgsmål jeg gerne vil besvare er: Hvorfor og med hvilket formål blev disse foreninger dannet? Hvad var deres mål og midler? Hvordan blev deres virksomhed organiseret og finansieret? Hvad var deres sociale og aldersmæssige sammensætning? Hvordan udviklede medlemstallet sig?

FREDSFORENINGERNES OPSTÅEN

I sidste halvdel af det 19. århundrede voksede en almen fredsbevægelse frem i Europa og USA, hvis grundlæggende tanke var, at voldgift skulle afløse krig som middel til at løse internationale konflikter.[29] I Danmark var kravet om Danmarks neutralisering blevet fremført af visse kredse siden 1864 og det var disse kredse, som nu tog kravet om voldgift til sig.[30] Det er i lyset af denne almene udvikling i Europa og USA og den konkrete begivenhed, som krigen i 1864 spillede for Danmark, at man skal forstå Dansk Fredsforenings (DF) stiftelse den 28. november 1882.[31]

DF var den første organiserede fredsforening i Danmark. Under mottoet "Fred ved Ret" var foreningens formål: "at krig afskaffes, og retten sættes i magtens sted".[32] Den var stiftet af en gruppe danske rigsdagsmænd, der næsten alle tilhørte den radikale fløj af partiet Venstre.[33] Foreningen blev således dannet af personer, som tilhørte en liberal politiske elite, der var engageret i internationale forhold og som var interesseret i en nyorientering af dansk sikkerhedspolitik væk fra alle alliancedrømme og revanchetanker rettet mod Tyskland. Ingen af stifterne havde dog væsentlig indflydelse inden for Venstre og foreningen havde i begyndelsen en ringe folkelig tilslutning. Foreningen blev involveret i det national-politiske opgør mellem partierne Venstre og Højre omkring forsvarssagen og Københavns befæstning, og efter 1890 fik den for alvor vind i

---

[29] De første fredsforeninger opstod i USA og England i begyndelsen af 1800-tallet og i midten af dette århundrede blev der afholdt internationale fredskonferencer . Se bl.a. April Carter: *Peace Movements. International Protest and World Politics since 1945*. London, 1992.

[30] Foreningen blev stiftet som Foreningen til Danmarks Neutralisering. Navnet blev valgt, fordi neutralisering var kendt fra Belgien og Svejts, og fordi Danmarks neutralisering var blevet forslået fra dansk side under fredsforhandlingerne med stormagterne i Wien 1864. Man mente derfor, at kravet om vedvarende neutralitet kunne vinde bred tilslutning. Foreningen kom dog allerede efter 3 år til at hedde Dansk Fredsforening. Sørensen s. 18.

[31] Perioden var præget af dannelsen af en række tilsvarende foreninger i andre lande. I 1883 blev Svenska Freds- och Skiljedomsförening stiftet og i 1894 Norsk Fredsforening. I samme periode blev også samarbejdsfora mellem de enkelte landes parlamenter dannet. Således stiftedes i Danmark i 1891 en interparlamentarisk gruppe, hvor man sammen de norske og svenske dannede Nordisk interparlamentarisk forbund i 1907. Ingvard Nielsen, 'Den nordiske fredsbevægelse', i *Fred ved Ret*. Odense, 1943, s. 63-70.

[32] Citeret fra vedtægt, seneste ændret 1909. RA, FN-foreningens arkiv Bd. 34.

[33] Af 30 medunderskrivere på indbydelsen til foreningens stiftelse var de 27 rigsdagsmænd. Blandt de fremmeste var Fredrik Bajer (1837-1922), som blev en afgørende figur inden for DF. Bajer modtog bl.a. Nobels Fredspris i 1908 sammen med svenskeren K.P. Arnoldson, rigsdagsmand og stifter af Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen for sit arbejde og politiske engagement for stiftelsen af Verdensfredsbureauet (Bureau International de la Paix). Bajer blev organisationens første formand.

sejlene. Medlemstallet lå fra 1894 indtil systemskiftet i 1901 på omkring 10.000, hvorefter det i perioden indtil 1. verdenskrig faldt til omkring 5000.[34] I perioden op til første verdenskrig blev bl.a. også de danske Kvinders Fredsforening stiftet i anledning af baronesse von Suttners besøg i København i foråret 1906 og i 1910 blev ungdomsforeningen Pax dannet. Disse foreninger valgte imidlertid at knytte sig til DF.[35] Under den første verdenskrig blev Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed og i 1920erne foreningen Aldrig mere Krig dannet.[36]

I 1915 samledes en række kvinder fra Europa og USA til en international kongres i Haag for at drøfte, hvad der kunne gøres for at stoppe krigen.[37] På kongressen besluttede man at nedsætte en international kvindekomite, som skulle forsøge at påvirke de hjemlige statsledere til at bilægge striden. Man mødtes igen i 1919 i Zürich, hvor man officielt besluttede at danne den permanente internationale organisation, Women's International League for Peace and Freedom (WILPF).[38]

På begge kongresser mødte kvindelige repræsentanter fra allerede veletablerede nationale og internationale organisationer, der kæmpede for kvinders politiske og sociale rettigheder. Fra Danmark deltog i 1915 bl.a. repræsentanter for Dansk Kvindesamfund, Thora Daugaard og de Danske Kvinders Nationalråd, Clara Tybjerg, sammen med forskellige repræsentanter for socialdemokratiske og faglige organisationer. Disse repræsentanter dannede i 1916 Danske Kvinders Fredskæde, som fra december 1925 besluttede at kalde sig den danske afdeling af WILPF, dvs. Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed (KILFF).[39] Dets mål var at arbejde "for hele menneskehedens udvikling mod den fremtid, hvor ret står fremfor magt".[40] Man tilsluttede sig således kravet om en international retsorden, som også DF agiterede for. KILFF så som sin umiddelbare opgave at forsøge at organisere Danmarks kvinder om køns- og fredsarbejdet. Man angav sit medlemstal i oktober 1917 til ca. 7.000 medlemmer, men målsætningen var særdeles ambitiøs. Man fastslog: "I Danmark er kvinderne politiske borgere. Det forpligter! I Danmark findes ca. 900.000 kvinder over 18 år. Det burde sige det samme som 900.000 medlemmer af

---

[34] Sørensen, s. 21-22

[35] Initiativtager til de danske Kvinders Fredsforening var bl.a. Matilde Bajer og Johanne Meyer, som i forvejen var medlemmer af DF. Sørensen, s. 100.

[36] Disse to foreningers moderorganisationer bliver sammen med Fellowship of Reconciliation betragtet som den 'pacifistiske internationale'. Lawrense Wittner, *The Struggle against the bomb*. vol. 1 og 2. Stanford 1993 og 1997.

[37] Det var ikke tilfældigt, at kvindernes mødtes i Haag i 1915. Der var i 1899 og i 1907 blevet afholdt internationale konferencer i Haag med staternes officielle repræsentanter. P.g.a. første verdenskrig måtte den planlagte tredje Haagkonference aflyses. Den skulle have fundet sted i Haag i 1915.

[38] Emily Greene Balch: *Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed 1915-1938. Vor ligas historie.* Slagelse, 1940, s. 5-11

[39] I Norge og Sverige blev en afdeling af foreningen også stiftet på samme tidspunkt. Holger Terp har givet en mere indgående beskrivelse af den danske deltagelse på kongressen i Haag. Holger Terp, *Fred og Frihed*, jubilæumsnummer 28. april 1995. s. 11-12 **(KILFF 80 år)**

[40] *Kvindernes Internationale Fredsarbejde. Beretning fra den danske sektion af Den internationale kvindekomite for varig Fred.* København, 1917. Se forordet, upagineret. Forordet var underskrevet Thora Daugaard, Eva Moltesen, Eline Hansen, Clara Tybjerg og Louise Wright.

Fredskæden inden et års forløb!"[41]

I 1921 stiftedes den internationale organisation War Resisters' International (WRI) af en sammenslutning af folk, som hovedsageligt havde været militærnægtere eller frontsoldater under første verdenskrig.[42] Fælles for dem var en overbevisning om, at den absolutte krigsmodstand var nødvendig for at forhindre krig fremover.[43] Denne holdning kommer til udtryk i den erklæring som forbundet krævede, at dets enkelte medlemmer underskrev ved indmeldelse (her gengivet i sin oprindelige danske udformning): "Da vi anser krig for en forbrydelse mod menneskeheden, vil jeg med ethvert til rådighed stående middel modarbejde og modsætte mig enhver form for krig, angrebskrig såvel som forsvars- og borgerkrig."[44] Dette var et radikalt krav, som naturligt satte en begrænsning på antallet af medlemmer. Herudover skulle man, for at blive medlem, være fyldt 17 år og have frigjort sig fra sine militære forpligtelser.[45] Med sådanne fordringer blev den danske afdeling af WRI aldrig en bred folkelig bevægelse. Den blev stiftet i oktober 1926 og fik navnet Aldrig mere Krig (AmK).[46] Iblandt de seks stiftere var en militærnægter (Hagbard Jonassen), en magister (Poul Rosenhoff) og en ingeniør (Olaf Forchhammer).[47] Det var især disse tre personer, som bar foreningen gennem etableringsfasen og i begyndelsen af 1930erne var den vokset til omkring 1000 medlemmer fordelt på 19 kredse i Danmark.[48]

Disse tre foreninger udgør den oprindelige kerne af den liberale fredsbevægelse. Medlemmerne betegnede hovedsageligt sig selv som 'fredsvenner'.[49]

---

[41] Ibid., s. 23-24.

[42] *Aldrig mere Krig. Dansk afdeling af War Resisters' International 1926-1936.* Silkeborg, 1936, s. 8. **(AmK 10 år)** Oprindelig stiftedes organisationen som Paco (fred på esperantisk).

[43] Betegnelsen Aldrig mere Krig var et kendt slagord blandt store befolkningsgrupper i tiden efter første verdenskrig. I England havde man f.eks. en 'No More War Movement'. Martin Ceadel, *Pacifism in Britain 1914-1945.* Oxford, 1980.

[44] Citeret i *Aldrig mere Krig, meddelelse* nr. 5, maj 1928. Erklæring afspejler en samtidig diskussion, hvor man diskuterede om der var forskel på forsvarskrig og angrebskrig. Ordene "med ethvert til rådighed stående middel" blev fjernet fra erklæringen i 1928 og den bevarede herefter sin ordlyd indtil afslutningen af anden verdenskrig.

[45] Betingelsen om at frigøre sig fra sine militære forpligtigelser blev dog først vedtaget ved afstemning blandt medlemmerne i 1934.

[46] Aldrig mere Krig. Kbh., 1966, s. 17 **(AmK 40 år)**. Se også AmK 10 år, s. 14. I Sverige tilsluttede Svenska Världsfredsmissionen (stiftet 1919) sig WRI og i Norge stiftedes Folkereisning mot krig i 1938. Den norske WRI sektion havde et tæt samarbejde med danske AmK.

[47] Rosenhoff oversatte og udgav, som AmKs første pjece, uddrag af Leo Tolstoys skrifter med titlen 'Magtanvendelse, krig og revolution' (1928). Olaf Forchhammer havde, som medlem af DF, i 1910 havde udsendt en meget opsigtsvækkende pjece med titlen "Jeg nægter" om retten til militærnægtelse. Hagbard Jonassen blev en meget central skikkelse inden for AmK, som han viede sit liv til.

[48] "De 9, der tog initiativet til stiftelsen af AmK i oktober 1926, var den 1. august 1927 blevet til 123. I februar 1928 var medlemstallet 160; i det følgende år voksede det til 304. Den 1. februar 1930 var vi 610. I 1931 og 1932 voksede medlemstallet fra henholdsvis 900 til 1200 medlemmer." AmK, 10 år, s. 16.

[49] Betegnelsen fredsvenner stammer formentlig helt tilbage fra den liberale fredsbevægelses opståen i Danmark. Den er formentlig blevet til som modsætning til de såkaldte forsvarsvenner, som støttede Højreregeringens forsvarspolitik i tiden efter 1864. Se Risskov Sørensen, s. 10 og note 8. For forskellige definitioner af fredsbevægelsens medlemsgrupper jf. Martin Ceadels og Charles Chatfields indlæg i *The Pacifist Impulse in Historical Perspective*, Harvey Dyck (red.). Toronto, 1996.

MÅL OG MIDLER

Den centrale og fælles målsætning for den liberale fredsbevægelse var, at krig skulle afskaffes som middel til løsning af konflikter mellem stater og erstattes af en international retsorden.[50] Der, hvor man adskilte sig fra hinanden, var især ved de forskellige veje, man anviste for sine medlemmer og sympatisører til, hvordan man hurtigst og mest effektivt kunne nå dette mål. Både mål og midler forandrede sig imidlertid i tidens løb, som jeg vil vise.

Mellemkrigstiden 1919-1940

DF kom styrket ud af første verdenskrig. I sin hovedbestyrelse havde man flere fremtrædende radikale folketingsmedlemmer, som statsminister C. Th. Zahle og overretssagfører Niels Petersen, som også var formand for foreningen. Danmark havde bevaret sin neutralitet under krigen og foreningens gamle programpunkt om, at det nordslesvigske spørgsmål skulle løses ad fredelig vej og i overensstemmelse med grundsætningen om folkenes selvbestemmelsesret blev i 1920 en realitet med Sønderjyllands tilbagevenden til Danmark.

I 1920 oprettedes også Folkeforbundet, som Danmark tiltrådte samme år. Denne internationale organisation blev et vigtig forum for den liberale fredsbevægelses aktivitet i Europa og USA i mellemkrigstiden. Overalt samlede folk fra fredsbevægelsen sig i Folkeforbundsforeninger og de dannede den fælles internationale organisation Folkeforbundsunionen. Denne forening tilsluttede DF sig i begyndelsen af 1920erne og skiftede da også som konsekvens heraf navn til Dansk Freds- og Folkeforbundsforening i 1925.[51] Foreningens formålsparagraf, som blev bevaret i resten af mellemkrigstiden, lød nu: "Dansk Freds- og Folkeforbundsforenings formål er at medvirke til gennemførelse af en mellemfolkelig retsordning til afskaffelse af al krig. Indtil dette er nået, søges fastslået, at Danmark ikke vil deltage i krig."[52]

I bestræbelsen på at nå målet om fred ved ret, blev Folkeforbundsarbejdet den væsentligste del af foreningens virksomhed. Man pressede på for, at Folkeforbundet skulle fremme arbejdet for en international retsordning, som forpligtigede staterne til uden undtagelser at lade stridigheder afgøres af rettens vej. Herudover var man af den opfattelse, at Folkeforbundet burde omfatte alle stater. Hertil opregnede man en række punkter, som man mente burde gennemføres for at understøtte denne udvikling. Jeg citerer:

- Folkerepræsentationens enerådighed i udenrigske anliggender og folkenes selvbestemmelsesret fastslås.
- Offentlighed i mellemfolkelige forhandlinger gennemføres.
- Al tvungen militærtjeneste afskaffes, og afrustning gennemføres.

---

[50] Dette er illustreret i DFs motto 'Fred ved ret' og Danske Kvinders Fredskæde, dvs. KILFFs, første motto 'Retfærd fremfor magt', og er underforstået i AmKs program.

[51] I Niels Petersen & Ingvard Nielsen, *Halvtreds aars fredsarbejde*. Kbh., 1932 (**DF 50 år**) angives, at motivet til navneskiftet var, at man ønskede at undgå at sprede kræfterne ved både at have en dansk fredsforening og en dansk folkeforbundsforening.

[52] Vedtægten 1925, Vedtægter for Dansk Freds- og Folkeforbundsforening. (1928, opr. 1925), DFs arkiv, RA, pk. 1. Læg: Styrende organer: Vedtægter 1928-67.

- Så længe tvungen militærtjeneste består, lempes den "civile værnepligt".
- Frihandel gennemføres.
- Kulturel samkvem og retsfællesskab mellem folkene udvikles.
- Historieundervisningen skal være objektiv og så alsidig, at den kulturelle og sociale udvikling klart belyses.[53]

WILPF vedtog på Haag-kongressen i 1915 følgende fem principper for hvordan en varig fred burde opnåes.

- Respekt for nationers selvbestemmelsesret.
- Internationale stridigheder bilægges ved mægling og voldgift
- Samlet optræden af staterne for at øve pres mod den stat, der tyer til våbenmagt i stedet for voldgift.
- Folkerepræsentationernes kontrol med udenrigspolitikken.
- Kvinders fulde politiske ligestilling med mænd og deraf voksende indflydelse på nationale og internationale politiske spørgsmål.[54]

WILPFs program lå således meget tæt på DFs. Målgruppen var dog kvinderne alene.[55] Man ville vække deres forståelse af internationale konflikter, og var samtidig af den opfattelse, at kvinder havde en særlig mission på det udenrigspolitiske område. Øjeblikket var kommet, hvor "kvinders umiddelbarhed og intuition" var nødvendig, så der kunne bringes orden i det europæiske hjem. Mændenes statsideal var kørt fast og det var kvinderne som nu måtte bidrage med forståelsens og samarbejdets ånd.[56] Kvindernes krav om politisk indflydelse skulle nu udvides til at omfatte international politik.[57]

Den danske afdeling var stærkt internationalistisk. Det var den internationale organisations kongres, som udstak de formelle retningslinjer for dens arbejde. Dette var fastslået i KILFFs formålsparagraf, som fra 1925 lød: "Foreningens formål er, i overensstemmelse med de på vore kongresser vedtagne resolutioner, at støtte bestræbelserne til fremme af fred og mellemfolkelig forståelse."[58] Centrum for den internationale bevægelses arbejde blev også, i dette tilfælde, Folkeforbundet, som den danske afdeling også blev stærkt engageret i.

KILFFs arbejdsprogram var op til diskussion på adskillige af foreningens landsmøder i mellemkrigstiden. Her fik de enkelte punkter en lidt forskellig udformning og formulering, men grundlæggende var de faste retningslinjer udtrykt i mottoet: "Mellemfolkelig forståelse. International retsorden. International afrustning".[59] De faste programpunkter var:

- at virke for, at freds- og retsprincipperne bliver lagt til grund ved opdragelse og undervisning af den opvoksende slægt i hjem og skole.
- at bekæmpe krigens økonomiske, sociale og politiske faktorer.

---

[53] Vedtægten 1925. Alle programpunkter blev bevaret i hele mellemkrigstiden.
[54] *Kvindernes internationale fredsarbejde.*, s. 8
[55] Enhver voksen kvinde indenfor det danske statsområde kunne blive medlem af foreningen. Det blev senere præciseret, at mænd kunne blive passive medlemmer. Se *Fred og Frihed*, 1926, nr. 2, s. 3
[56] *Kvindernes internationale fredsarbejde.*, s. 11.
[57] En sådan udtalelse må ses som et udtryk for kvindernes voksende tiltro til sig selv som politisk gruppe. Denne havde de bl.a. fået i kampen for stemmeret, som blev givet til kvinderne i Danmark i 1915. Bag KILFF stod også veteraner fra denne kamp.
[58] Vedtaget ved Danske Kvinders Fredskædes årsmøde i 1925. Se *Fred og Frihed*, 1926, nr. 2, s. 3. Denne formålsparagraf blev bevaret resten af mellemkrigstiden.
[59] Dette motto findes som hoved på foreningens tidsskrift *Fred og Frihed* og i adskillige pjecer, bl.a. *Hvem vi er – og hvad vi arbejder for* fra 1938.

- at udbrede kendskabet til Folkeforbundet og alle internationale overenskomster, der tilsigter en fredelig løsning af mellemfolkelige konflikter.
- at arbejde for ophævelsen af den tvungne værnepligt.
- at virke for forbud mod den private fabrikation og handel med våben.
- at samarbejde med kvinder i andre lande, som virker for samme formål samt med organisationer med beslægtede formål.[60]

Ligesom KILFF, var AmK en internationalistisk organisation. Som medlem af WRI var det centrale formål for foreningen at gøre militærnægtelsen offentlig kendt og overfor omverden redegøre for dens formål og ånd. I den forbindelse påtog foreningen sig at yde militærnægtere moralsk, social og økonomisk støtte nationalt og internationalt - uanset deres politiske eller religiøse overbevisning.[61] Som sådan var foreningen en del af en verdensomspændende bevægelse, men til forskel fra KILFF opererede det danske forbund dog meget på egen diskretion i mellemkrigstiden.[62] Den beskrev sine arbejdsopgaver således:

- at samle alle absolutte krigsmodstandere til aktivt arbejde for afskaffelsen af ethvert militærvæsen samt bekæmpelse af militarismen og enhver åndsretning, der rummer krigsfare
- afskaffelse af værnepligten og så længe værnepligten består at støtte dem, hvis fredsvilje hindrer dem i at aftjene militær værnepligt
- retslig og fredelig afgørelse af alle tvistemål
- at modarbejde krigsånden, hvor den træffes i samfundet – at fremme samarbejdes ånd.[63]

AmK blev aldrig i samme grad, som DF og KILFF, engageret i Folkeforbundets arbejde. I stedet koncentrerede foreningen sig om det hjemlige virke, hvor den centrale opgave blev at samle de absolutte krigsmodstandere og understøtte disse, socialt og politisk, i deres prøvelser. Vi ser dog, at foreningen i sit program tilsluttede sig både international retsorden, international afrustning og mellemfolkelig forståelse, som var af central betydning for resten af den liberale fredsbevægelse.

Vi kan sammenfattende konstatere, at de tre foreninger delte målet om en retslig afgørelse af internationale konflikter. I mellemkrigstiden koncentrerede DF og KILFF deres arbejde omkring Folkeforbundet, som de så som den vigtigste byggesten og det afgørende instrument for opbyggelsen af en international retsorden. Dette var AmK ikke uenig i, men foreningen fastholdte det enkelte og klare standpunkt, at hvis krig skulle afskaffes endeligt så var det afgørende at den enkelte tog det fulde ansvar på sig. Voldshandlinger eller krig kunne pr. definition ikke foregå, hvis ingen var villige til at tage våben op mod hinanden og slå ihjel. Militærnægtelse var en logisk følge af dette standpunkt, hvilket blev de mandlige AmK medlemmers fællesskab og kendetegn overfor omverdenen.

---

[60] Arbejdsprogrammet bliver diskuteret på Ligaens landsmøder i 1929, 1931, 1933, 1935 og 1937 samt i pjecerne *Hvem er vi* (1925) og *Hvem er vi – og hvad vi arbejder for* (1938). Programpunkterne er mest uddybet i referatet fra landsmødet 1937.

[61] Støtten bestod f.eks. i at danske medlemmer ved højtider sendte postkort til fængslede meningsfæller i andre lande.

[62] I Danmark havde man allerede som en af de første lande i verden indført lov om civil tjeneste i 1917 og havde derfor ikke behov for den store internationale støtte.

[63] Disse programpunkter indgik i AmKs love fra 1932 og blev bevaret resten af mellemkrigstiden. Jf. *Aldrig mere Krig, meddelelse*, nr. 26, februar 1932

Vi kan også konstatere, at de tre foreninger var enige om, at den tvungne værnepligt burde afskaffes. Der var dog forskel på hvor højt man prioriterede fremmelsen af militærnægternes interesser i forhold til bevægelsens andre programpunkter. For DF og KILFF må programpunktet om værnepligtens afskaffelse ses i lyset af deres grundlæggende kamp for individets frihed og modstand mod alle former for tvang. Man anerkendte den tvungne værnepligt som en politisk realitet, men derfor burde det enkelt menneske, som ikke ville slå ihjel af samvittighedsgrunde, ikke tvinges af statsmagten til noget sådant og heller ikke straffes unødigt hårdt. Staten burde ikke tvinge sine borgere til at ofre deres liv for sig.[64] Man var derfor tilhænger af loven om civil værnepligt og arbejdede på at få denne lov forbedret.[65] Disse synspunkter dækkede også AmKs holdning, men for foreningen var militærnægtelse afgørende både som mål og middel. Foreningen indtog en radikal pacifistisk position, hvor man rettede spørgsmålet om krig og fred direkte til den enkelte, der ved sin nægtelse - sit vidnesbyrd overfor bevægelsens ideer - pr. definition kunne forhindre krig.[66] AmK støttede derfor offentligt både de nægtere, som accepterede civil værnepligt og dem, som ikke accepterede den, og derfor valgte at gå i fængsel.

"Vi er militærnægtere, og det er det centrale for os. For tiden er det her i Danmark lovligt at være militærnægter. Men vi begrænser os ikke til at være det, hvor og når det er 'lovligt'. Vi vil heller ikke af nogen 'lov' lade os tvinge til at gøre krigstjeneste. I dette skiller vi os på afgørende måde fra andre fredsvenner."[67]

DF og KILFF støttede derimod ikke offentligt de militærnægtere som valgte at gå i fængsel. I *Fredsbladet* skrev Zahle, justitsminister og fremtrædende medlem af DFs hovedbestyrelse, følgende:

"Hvis enhver skulle have ret til at sætte sig ud over de love, hvis tendens han misbilliger, kunne intet fællessamfund bestå. Vi fredsvenner må bøje os for loven og indenfor dens rammer arbejde for vor anskuelses sejr... Lovløshed betyder den stærkes underkastelse af de svage. Kun i kraft af loven har vi religionsfrihed, ytringsfrihed, sociale hjælpeforanstaltninger og alle de andre goder, som en kulturstat byder. Nedbryder vi lovens magt, får vi sværdets magt i stedet."[68]

For fredsvennen Zahle gik grænsen for individets selvhævdelse således ved det skel, som fællesskabets lov fastsatte. Han så det som sin opgave, som justitsminister, at hævde loven for enhver pris. I sin yderste konsekvens påpegede han, at hævdelsen af AmKs standpunkt ville medføre anarki. Dette var et dilemma som AmK bevidst vendte det blinde øje til. I spørgsmålet om krig, var det AmKs opfattelse, at en højere lov, samvittighedens lov, gjorde sig gældende. AMK fast-

---

[64] Standpunktet harmonerer således med det centrale liberale individualistiske standpunkt.
[65] Dette skete i 1933.
[66] Jf. forbundets medlemserklæring afspejler en politisk ideologi med filosofiske positioner, som har rødder i kristendommen og den klassiske liberalisme. Denne ideologi har jeg fundet bedst beskrevet i Geoffrey Ostergaard: 'Resisting the nation state: the pacifist and anarchist traditions', *The Nation State: The formation of Modern Politics*. Leonard Tivey (Red.). Oxford, 1981.
[67] AmK 10 år, s. 13
[68] Zahles svar på 'Åbent brev til landets dømmende og straffende myndigheder', *Fredsbladet*, nr. 11, 1931, s. 102-103. Inden for DF vakte især Vig Knudsen sagen i begyndelsen af 1930erne opsigt og kontrovers. Vig Knudsen blev idømt 20 måneders fængsel, da han nægtede at møde på session. Enkelte medlemmer af DF følte i den forbindelse at loven blev fortolket for hårdt. Ydermere havde Zahle beordret Vig Knudsen tvangsfodret, da han sultestrejkede.

holdte, at hvis den enkelte kom i konflikt mellem lov og samvittighed skulle samvittigheden følges for enhver pris. Denne konflikt stod DF og KILFF mere tøvende og uafklaret overfor, fordi man nærede så stor tiltro til de repræsentative demokratis funktionsmuligheder og til at man ved lovgivning kunne regulere forholdet mellem individer og stater og stater imellem.[69]

Anden verdenskrig og efterkrigstiden 1945-1970

Anden verdenskrig og besættelsen fik en række konsekvenser for fredsforeningernes samlede virke og udsyn. DFs målsætning blev nu rettet til: "at medvirke til afskaffelsen af al krig gennem virkeliggørelse af de rettens, samarbejdets og fredens principper, som er tiltrådt i pagten for Forenede Nationer."[70] Målsætningen var således fortsat afskaffelsen af krig ved international retsorden (Fred ved ret), men blev nu bundet til FN.

I løbet af 1950erne og 1960erne trådte DF i stadig højere grad frem som støtteforening for FN. Målsætningen forvandledes til internationalt samarbejde og udvikling af den tredje verden – underforstået for at sikre freden og den inkluderede militære aktioner i FNs regi. I foreningens vedtægter fra 1956 beskrev den sine opgaver som

- Sikring af ligeberettigelsen ved gennemførelse af erklæringen om menneskerettighederne som bestanddel af mellemfolkelig ret.
- Tilrettelæggelse gennem Forenede Nationer af en økonomisk, social og kulturel reformpolitik i tilbageståede områder som en fælles opgave for verdenssamfundet
- Afvikling af den spærring, som landegrænserne sætter for det frie samkvem og samarbejde.
- Almindelig rustningsbegrænsning og de nationale styrkers omdannelse til bestanddele af en Forenede Nationers ordensmagt.
- Opstilling af specialuddannede, nationale styrker, der med kort varsel kan stilles til rådighed for Forenede Nationer. (fra 1961)[71]

Der kan næppe være tvivl om, at DFs stærke tilknytning til FN i efterkrigstiden ikke harmonerede fuldstændigt med den rolle fredsforeningen havde spillet tidligere. I en retrospektiv kommentar forsvarede DFs senere formand, Mogens Hasdorf, denne forandring, der var sket, som en bevægelse fra en abstrakt fredstanke mod mere konkrete og realistiske mål. Ifølge Hasdorf levede foreningen i en verden, "hvor man må tænke realistisk, hvis man vil gøre sig håb om at blive hørt." Han udtalte: "så længe folkeretten ikke er bedre udbygget og kodificeret end tilfældet er i dag, bliver man simpelthen nødt til at anerkende, at freden er baseret på magtbalancen – om man så kan lide det eller ej."[72] Hasdorf afviste, at foreningen havde brudt med sin pacifistiske linje. DF anerkendte dog i højere grad efter anden verdenskrig direkte nødvendigheden af, at den internationale ret måtte understøttes af et internationalt militær eller politi, der om nødvendigt kunne håndhæve retten i det internationale samfund ved magt.

---

[69] For de filosofiske positioner bag disse opfattelser, se Nicolas Walter, *Nonviolent Resistance. Men against War.* London 1963 eller Christian Bay: 'Civil Disobedience', *International Encyclopedia of the Social Sciences.* David L. Sills (Red.). New York, 1968, bd. 2, s. 473-487.

[70] Denne formålsparagraf blev vedtaget i 1947.

[71] Disse punkter forblev næsten uforandret i resten af den undersøgte periode.

[72] Mogens Hasdorf, Har foreningen ikke længere et mål at kæmpe for?, *Fred ved ret*, 1963, s. 75

KILFFs mål blev på lignende måde "at støtte bestræbelserne til fremme af fred og mellemfolkelig forståelse."[73] De faste retningslinjer var fortsat udtrykt i mottoet: "Mellemfolkelig forståelse. International retsorden. International afrustning", og den danske afdelings arbejdsprogram var kun udvidet med et par punkter. Det lød nu:

- at bekæmpe de økonomiske, sociale, politiske og psykologiske årsager til krig.
- at virke for, at freds- og retsprincipperne bliver lagt til grund ved opdragelse og undervisning af den opvoksende slægt i hjem og skole.
- at virke for styrkelse af FN, således at dettes principper lægges til grund for alle afgørelser i internationale forhold. Samtidig er man opmærksom på, at staternes indbyrdes forhold i stadig større grad må reguleres ved en fast international lovgivning.
- at arbejde for en sådan ordning af værnepligtsforholdene, at ingen af økonomiske eller andre grunde tvinges til at gøre militærtjeneste mod deres samvittighed.
- at modarbejde kvindernes militarisering.
- at arbejde for international kontrol med atomenergien samt med al våbenfabrikation samt handel med våben.
- at fremme kendskabet til, forståelsen af og solidariteten med andre folk ved at bruge alle til rådighed stående midler, herunder internationalt hjælpearbejde, såvel humanitært som kulturelt.
- at samarbejde med kvinder i andre lande, som virker for samme formål, og med organisationer, der har beslægtede formål, samt søge at fremme det medmenneskelige i alle livets forhold.[74]

Kravet om den tvungne værnepligts afskaffelse var dog forsvundet. KILFF blev i løbet af de første årtier af efterkrigstiden i stadig større grad involveret i FNs humanitære arbejde, bl.a. opnåede WILPF anerkendelse som status B organisation for FNs økonomiske og sociale råd.[75]

AmK mål og midler var i højere grad præget af kontinuitet. Den personlige erklæring som man skulle underskrive for at blive medlem lød nu (i 1950): "Da jeg anser krig for en forbrydelse mod menneskeheden, vil jeg modsætte mig og modarbejde enhver form for krig, forsvars- og borgerkrig, såvelsom angrebskrig, samt arbejde for at fjerne krigens årsager."[76] Foreningens arbejdsprogram var stadig: "at samle alle absolutte krigsmodstandere til bekæmpelse af krig og krigsårsager og at arbejde for opbygning af en varig fred baseret på fuld afrustning og forpligtelse til retslig afgørelse uden voldsanvendelse i alle mellemfolkelige stridigheder" (min understregning). Man fastholdt således kravet om ikke-vold, total afrustning og værnepligtens afskaffelse. Efterkrigstidens program (fra 1950) var dog blevet konkretiseret og udvidet i forhold til mellemkrigstidens. Menneskehedens fællesskab og samarbejde skulle nu hvile på FNs erklæring om menneskerettighederne og foreningen skulle virke for at "fastholde og udbygge de demokratiske idealer; fuld åndelig frihed, social ligeret og medmenneskelig forpligtethed."[77] Disse pro-

---

[73] Love for KILFF, dansk afdeling, vedtaget på landsmødet i Ollerup 12-14 oktober 1953.
[74] Vor ligas Arbejdsprogram, *Fred og Frihed*, nr. 6, 1949, s. 48
[75] WILPF modtog konsultativ status B af ECOSOC 3. marts 1948. Kun ni organisationer, heriblandt DFs internationale organisation WFUNA, havde på dette tidspunkt status A og der var kun få kvindeorganisationer i kategori B. Gertrude Bussey & Margaret Tims, *Women's International League for Peace and Freedom*. London, 1965, s. 197. **(WILPF 50 år)** Jf. note 209 for betydning af status A og B.
[76] Gengivet i *Pacifisten*, nr. 6, 1950, s. 68. Denne erklæring blev med mindre væsentlige ændringer bevaret i resten af den undersøgte periode. I 1960 lød erklæringen således: "Da jeg anser krig for en forbrydelse mod menneskeheden, vil jeg modsætte mig enhver form for krig og krigsforberedelse samt arbejde for at fjerne krigens årsager." AmK, 40 år, s. 153.
[77] Forslag til nye love og vedtægter for AmKs love, *Pacifisten*, nr. 6, 1950, s. 68

grampunkter blev fuldt udbygget i løbet af 1950erne og fik et samlet udtryk ved vedtagelsen af foreningens program i 1960. Det angav følgende retningslinjer for AmKs virke:

- Vi vil søge at samle alle absolutte krigsmodstandere i et fælles virke mod krigens årsager.
- Vi afviser voldsanvendelse og går ind for total afskaffelse af militært forsvar som vi finder både moralsk forkasteligt og virkende mod sin hensigt. I stedet for voldsforsvar ønsker vi med våbenløs modstand at imødegå overgreb.
- Indtil fuld afrustning er gennemført, vil vi søge den tvungne værnepligt afskaffet, støtte militærnægterne og efter evne yde moralsk og materiel hjælp til alle, der er bragt i vanskeligheder for deres fredsviljes skyld.
- I storpolitikken vil vi støtte enhver indsats for afspænding, som det kan ske gennem afvikling af koloni- og blokpolitik, mægling, nedrustning og militært udtyndede zoner, forbud mod forsøg med og fremstilling af atomvåben, fremme af samhandel og samkvem mellem landene, samt ved en reel storpolitisk oplysning i pressen.
- Vi går ind for en samling af staternes udenrigspolitik under et fælles verdensstyre, der bygger på respekt for og hensyntagen til de enkelte staters egenart og ret til et selvstyre i indre forhold i overensstemmelse med Forenede Nationers erklæring om menneskerettighederne. På vejen herimod vil vi støtte internationalt samarbejde på det økonomiske, sociale, retslige og kulturelle område, mellemfolkelig domstol til afgørelse af alle internationale konflikter og en videre udbygning af F.N. Vi må afvise en F.N. hær, som i givet fald i lighed med alle andre hærstyrker i aktion vil ramme skyldige og uskyldige i flæng. Hvis F.N. politi indsættes i urolige områder, må det have klart definerede, rent politimæssige opgaver.
- Idet vi erkender vort medmenneskelige ansvar for gode levevilkår for alle, ønsker vi, at de sparede rustningsbeløb anvendes til dansk eller international hjælpeindsats i de tekniske underudviklede dele af verden som en hjælp til selvhjælp i bestræbelserne for at nå en højere levestandard.
- Vi vil på tværs af alle grænser mellem lande, racer og religioner søge at fremme et virkeligt fællesskab mellem mennesker som grundlag for praktisk gennemførelse af et verdenssamfund hvilende på F.N.s erklæring om menneskerettighederne. Vi ønsker at kalde på det enkelte menneskes medleven i og medansvarlighed for helheden. Vi vil fastholde og udbygge de demokratiske idealer: fuld åndelig frihed, social ligeret, medmenneskelig forpligtethed.[78]

Vi ser således, at AmK var den eneste liberale fredsforening, som ubetinget erklærede sin afstandtagen til alle former for vold som middel til at løse konflikter. Modsat DF, som gik ind for at det danske militær skulle uddanne en særlig styrke, der kunne stilles til rådighed for FN, afviste AmK en FN-hær. Den støttede dog en FN-politistyrke. Inden for den liberale fredsbevægelse var der således sket en tydelig differentiering efter anden verdenskrig omkring spørgsmålet om, hvornår voldsanvendelse som del af retshåndhævelsen var legitim og retfærdig.

Endvidere ser vi, at den liberale fredsbevægelse videreudviklede sit engagement i udbygning af en international retsorden gennem FN. Denne organisation virkede for mange af bevægelses ideer, men var samtidig økonomisk og politisk afhængig af de stormagter, som ikke ville opgive retten til at afgøre konflikter ved krig. I foreningernes program blev der også lagt øget vægt på bekæmpelsen af sociale og økonomiske årsager til krig og den liberale fredsbevægelse engagerede sig fuldt i internationalt hjælpe- og bistandsarbejde til verdens underudviklede lande.

---

[78] Formål og vedtægter for forbundet Aldrig mere Krig, *Pacifisten*, 1960, s. 63

ORGANISATION OG ØKONOMI

Mellemkrigstiden 1919-1940

Ved første verdenskrigs afslutning havde DF en veletableret organisation. Foreningen bestod af selvstyrende kredse fordelt over hele landet[79], hvis medlemmer valgte landsorganisationens hovedbestyrelse ved direkte afstemning. Siden 1894 udgav foreningen sit eget månedsblad, *Fredsbladet*, den havde veletablerede internationale kontakter via Verdensfredsbureauet (oprettet 1891) og var med til at stifte Nordisk Fredsforbund i 1918. Disse kontakter blev vedligeholdt og videreudbygget i mellemkrigstiden og man fik nye kontakter gennem den internationale Folkeforbundsunion, som DF tiltrådte i begyndelsen af 1920erne.[80]

Organisatorisk blev foreningen yderligere styrket i mellemkrigstiden. Man oprettede en særlig lærerkreds i 1923[81] og fra 1929 etablerede man et fast sekretariat.[82] Foreningen bevarede sine gode kontakter til Rigsdagen og til regeringen, hvor Det radikale Venstre fungerede som støtteparti for den socialdemokratiske mindretalsregering i perioden fra 1924-1926 og havde del i regeringsmagten fra 1929-1940. Foreningen deltog også enten direkte eller indirekte i flere af de af regeringen nedsatte kommissioner.[83]

Økonomisk fik foreningen fremgang. Den havde siden 1905 forgæves forsøgt at opnå permanent statstilskud.[84] Dette lykkedes i 1913, hvor den radikale indenrigsminister Ove Rode bevilligede 3.000 kr. på finansloven. Denne støtte fortsatte gennem første verdenskrig og i resten af mellemkrigstiden.[85] Af størst betydning for foreningens økonomi blev dog den såkaldte fredsdag,

---

[79] "Kredsene antal er ca. 100, hvoraf de 75 har under 30 medlemmer; 5 har mellem 80 og 100; Nordfalster og lærerkredsen 150-200; Strandvejskredsen over 200; Århus over 300 og København over 700, hvoraf ca. 200 spredte over landet. Fordelingen over landet er meget ujævn.", *Fredsbladet*, 1926, nr. 8, s. 63.

[80] Folkeforbundsunionen blev dannet i 1920, som en sammenslutning af nationale folkeforbundsforeninger.

[81] I 1925 blev en tilsvarende nordisk lærerkreds dannet på DFs initiativ.

[82] Hidtil fra 1910 var korrespondance, regnskab og ekspedition af fredsbladet blevet udført af kommunelærer J. Jensen fra hans private hjem. Nu, pr. 1. januar 1929, blev det Ingvard Nielsen, administrator af fredsdagen, som blev ansat som sekretær med en løn af 3000 kr. årligt. Se kontrakt i DFs arkiv, RA, pk. 3, Læg: Papirer vedr. hovedbestyrelsen 1929-37.

[83] Jesper Simonsen var f.eks. formand for Gaskommission. Jf. *Betænkning afgivet af den af Indenrigsministeriet nedsatte Kommission angaaende Foranstaltninger til Beskyttelse af Befolkningen mod Følgerne af Angreb med kemiske Krigsmidler, Brandbomber, Sprængbomber og lignende* (Nedsat: 2. november 1933 / Afgivet: 6. april 1935) Herudover havde man via sine fremtrædende folketingsmedlemmer inden for Det radikale Venstre oplysninger om flere af forsvarskommissionernes arbejde, bl.a. sad både Niels Petersen og P. Munch i forsvars-kommissionen af 1922, mens Jesper Simonsen var kommissionens sekretær.

[84] DF havde i 1905 ansøgt om 2.000 kr. årligt og i 1911 5.000 kr., 1912 3.000 kr. DF, 50 år, s. 78

[85] Forslaget blev anbefalet af Niels Petersen, Grønborg og udenrigsminister Erik Scavenius. Posten optræder i foreningens regnskab kun som 2.250 kr. Støtte blev dog optrappet under og lige efter krigen, hvor foreningen i 1920 og 1921 fik 5.000 kr. Herefter blev den nedtrappet til 1.600 kr. i 1931. Dette beløb bevarede foreningen i årlig støtte i hvert fald indtil 1937. I alt gav dette foreningen en nettoindtægt på kr. 65.300 i perioden fra 1914-1937.

som den, med tilladelsen fra den radikale justitsminister C. Th. Zahle, første gang blev afholdt i 1919 og hvert andet år fremover indtil 1939.[86]

Fredsdagen var en afgørende nyskabelse, som fik stor betydning. Ikke alene gjorde den det muligt at opretholde en professionel organisation og foreningens mange internationale kontakter. Den var også et meget vigtigt instrument til at aktivere kredse og medlemmer og den gav et vigtigt incitament til at opbygge en organisation, der muliggjorde et landsdækkende salg.[87] Hvert andet år skulle et kæmpe apparat stables på benene, som skulle stå for indsamlingen. Her spillede de lokale kredse en afgørende rolle og fik tilsvarende indflydelse og del i de økonomiske midler dagen indbragte. I den forbindelse var DFs lærerkreds af særlig betydning. Gennem lærerkredsen havde denne gruppe af medlemmer en særlig privilegeret status i foreningen med en fast plads i hovedbestyrelsen. Dette var ikke kun fordi lærerne generelt udgjorde en stor del af fredsforeningens medlemmer (jf. nedenfor), men også fordi gruppen via skolesystemet besad en uovertruffen position. Lærerne havde via skoler og højskoler en kæmpe kontaktflade ud i landet til den almene befolkning og kunne på fredsdagen, i et vist omfang, anvende deres elever til at sælge fredsmærker eller indsamle penge til foreningen.[88] Endelig gav dagen også mulighed for at nå ud i videre kredse gennem datidens medier, der, uanset partitilhørsforhold, var mere åbne på sådanne mærkedage.

Den internationale oprindelse og organisationens dannelse under første verdenskrig kom til at sætte sit præg på KILFFs organisation i Danmark. De hjemvendte delegerede fra Haag i 1915 etablerede en sektion med en midlertidig ledelse, som fik til opgave at forberede de danske kvinders deltagelse på en kommende international kvindekongres, der skulle afholdes ved den officielle fredsslutning, der som nævnt fandt sted i 1919. I denne usikre periode besluttede man ikke at opbygge en permanent organisation i Danmark.[89] Man forberedte sig i stedet ved at organisere studiekredse, afholde foredrag og undervisning for de interesserede, mens man afventede den

---

[86] DF afholdte dagen hvert andet år fra 1919 til 1939. Her afbrudt af anden verdenskrig og genoptaget fra 1946 i fællesskab med KILFF. Dagen indbragte foreningen i alt en nettoindtægt på ca. 340.000 kr. Nettofaktorindkomsten var i samme periode ml. 1921: 1117 kr. og 1939: 1692 kr.

[87] I begyndelsen af 1920erne havde DF ca. 50 kredse. Antallet af kredse steg igennem 1920erne og 1930erne og kulminerede i 1934 med 134 kredse. **(Jf. bilag 7)**

[88] Eksempelvis skal det nævnes at ved Fredsdagen 1925 var 203 af de 533 sælger lærere og lærerinder. Se *Fredsbladet*, 1925, nr. 8, s. 63. Påstanden om at børn blev anvendt kan ikke dokumenteres direkte. I justitsministeriets tilladelse til at afholde fredsdag blev det understreget at børn ikke måtte anvendes til salg af mærker, men i slutningen af 1960erne var DF ikke i stand til at gennemføre salget fordi landets skolebestyrelser havde forbudt dem at deltage. Se nedenfor

[89] "Det viste sig hurtigt, at man var enig med sektionen i, at en egentlig Kvinde-Fredsforening med afdelinger ud over landet og det dertilhørende maskineri af formænd, styrelser, økonomiske krav, afholdelse af møder o.m.a. var det af flere grunde uheldigt og ugørligt at danne". *Kvindernes internationale fredsarbejde.*, s. 22. Den danske sektionsledelse af den internationale kvindekomite for varig fred bestod under krigen af Thora Daugaard, Eline Hansen, Eva Moltesen, Clara Tybjerg og Louise Wright.

kommende fredsslutning og kvindekongres.[90] I 1916 udsendte man også, via pressen, en redegørelse for organisationens virke siden Haagkongressen, hvor man opfordrede danske kvinder til at indtræde i fredskæden og betale en fredskrone.[91]

Dette forsøg på at nå offentligheden må ses på baggrund af, at den nystartede kvindekomité havde brug for økonomiske midler for at stable en organisation på benene. Sektionen løste dette problem med stor opfindsomhed, men viste samtidig, i hvilken udpræget grad, man var en topstyret organisation. Man dannede en fredskæde, hvis medlemmer blot skulle afgive en fredskrone og kvittere med en underskrift.[92] Det skaffede KILFF en indtægt på ca. 15.000 kr. i den første periode fra 1915-1920.[93] En anden metode til at skaffe midler blev fredsdagen, hvis ide oprindelig var KILFFs. Fredsdagen nødvendiggjorde en form for organisering af medlemmerne i kredse. Til dette formål inddelte man landet efter kirkens bispestifter med hver sin repræsentant i den centrale ledelse. Det var disse syv, som sammen med de fem selvbestaltede og selvsupplerende medlemmer af sektionen,[94] dannede det repræsentantskab, der ledede arbejdet og forvaltede kædens midler.[95] Fredsdagen afholdte KILFF, som den første den 13. september 1918. Det indbragte foreningen ca. 40.000 kr. og fredsdagen blev, ligesom for DF, fortsat den vigtigste indtægtskilde for foreningen i resten af mellemkrigstiden.[96]

I slutningen af 1920 offentliggjorde KILFF et udkast til nye love i Danske Kvinders Nationalråds organ, *Tidens Kvinder*. Dette skete bl.a. på baggrund af en kraftig kritik fra DFs ledelses side af KILFFs manglende demokratiske opbygning af organisationen.[97] De nye love betød at ligaen blev organiseret i kredse. Disse kredse blev så inddelt i 11 distrikter, som hver valgte en formand med sæde i foreningens hovedstyrelse. Det er dog et spørgsmål i hvor høj grad dette reelt medførte en demokratisering af organisationen. Man bevarede nemlig sektionen i en anden form. I stedet for de fem, som oprindelig udgjorde sektionen, skulle nu seks medlemmer fra København og omegn sidde i hovedbestyrelsen. Disse skulle sammen med formanden for Køben-

---

[90] Fordragsvirksomheden omhandlede udover folkeretslige spørgsmål, bl.a. statsinteresser og nationale interesser, om den interparlamentariske union, om Sønderjylland og blev afholdt af nationale og internationale eksperter, bl.a. generalsekretæren i den interparlamentariske union, Dr. Chr. L. Lange. Grundbogen for studiekredsarbejdet blev Overretssagfører C. C. Heilesens bog *Lov mellem lande*. Kbh., 1917.

[91] Ca. 7000 kvinder havde betalt en krone i 1917. Se *Kvindernes internationale fredsarbejde*., s. 23.

[92] Ifølge lovene havde ledelsen "intet krav på medlemmerne" ud over fredskronen. Ligesom ingen kreds var forpligtet til at optage et aktivt fredsarbejde. Inden for de fælles love havde den fuldt selvstyre og bar selv alle udgifter forbundet med dens arbejde.

[93] Se *Kvindernes internationale fredsarbejde*; *Fredsbladet*, nr. 11 1920, s. 92; Jf. også KILFF 80 år.

[94] Det var fastsat i lovene for Danske Kvinders Fredskæde, at sektionens medlemmer skulle være sprogkyndige og være bosiddende i København eller nærmeste omegn. Dette krav gav Københavnsområdet en klar dominans. Lovene er trykt i *Kvindernes internationale fredsarbejde*.

[95] Det første repræsentantskab var selvbestaltet. Det var først ved en tilkendegivelse fra 1/3 af medlemmerne af en enkelte stiftskreds til sektionen, at der skulle foretages valg af en stiftsrepræsentant.

[96] Dette beløb skal ses i forhold til at nettofaktorindkomsten pr. indbygger i Danmark i 1921 var 1117 kr. pr. år. Se *Gyldendals Danmarkshistorie*, bd. 9, s. 409. Fredsdagen indbragte KILFF sektionsledelse og distrikterne en nettoindtægt til hver på ca. 165.000 kr. i perioden fra 1924 til 1940.

[97] Fredskæden havde i perioden fra 1919 til 1922 en fast side i Danske Kvinders Nationalråds organ *Tidens Kvinder*.

havns distrikt udgøre foreningens forretningsudvalg, der skulle varetage den daglige drift og kontakten til de internationale forbindelser. En form for indrømmelse overfor medlemmerne var dog, at de seks forretningsudvalgsmedlemmer skulle vælges direkte på foreningens landsmøde for en toårig periode. Foreningen fik med sit første landsmøde i 1921 etableret disse organisatoriske rammer og i 1924 begyndte foreningen at udgive sit eget månedsblad *Danske Kvinders Fredskæde* (fra 1926 *Fred og Frihed*).[98] Dermed havde man etableret de stabile organisationsforhold, der kom til at fungere fremover.

AmK opnåede først en stabil organisation langt senere end KILFF. Relativt hurtigt efter foreningens dannelse, i august 1927, udsendte den det første nummer af sit meddelelsesorgan.[99] Indtil 1933 udkom dette dog uregelmæssigt under skiftende redaktører. Det var først efter initiativ fra midtjyske kredse, at ledelsen besluttede at satse på et regelmæssigt månedsblad for foreningens medlemmer, der hed *Aldrig mere Krig*.[100] Tidsskriftet var redigeret af Olaf Mathiasen, lærer fra Lysbro ved Silkeborg, og blev det stabile samlingspunkt og organisatoriske kommunikationskanal for foreningens virke i mellemkrigstiden.

AmK adskilte sig fra de to andre foreninger ved i højere grad at være afhængig af enkeltpersoners indsats, da foreningen hverken besad det medlemsgrundlag eller de økonomiske ressourcer, som de to andre foreninger var i stand til at mobilisere. Den havde dog en evne til at tiltrække unge mennesker, som var villige til at ofre mange ressourcer på foreningen.[101] Blandt dem kan nævnes Hagbard Jonassen (1903-1977) og Svend Haugaard (1913-), som begge var rekrutteret gennem militærnægterlejrene.[102] I flere beretninger omtales, at foreningens medlemmer tog dens formål meget alvorligt og at de brugte megen tid og egne penge på at føre organisationen frem.[103]

Militærnægtelsen var det samlende punkt for AmK. Den gav foreningen en skarp profil i offentligheden. Ved hver session gjorde den sig bemærket, og når enkelte medlemmer valgte at gå i fængsel i stedet for militærnægterlejr, gav det megen omtale. Både de andre fredsforeninger og forsvarsvenlige kredse overvågede nøje foreningens virke, bl.a. advarede højtstående militære

---

[98] Bladet skiftede navn i 1926 til *Fred og Frihed*. Dette organ har man bevaret lige siden.
[99] AmKs første tidsskrift blev udgivet i perioden fra 1927-1933 og hed: *Aldrig mere Krig, meddelelse*.
[100] Bladet udkom først som prøvenummer i april 1933 og fra juni 1933 til december 1945 udkom det regelmæssigt som *Aldrig mere Krig. Medlems- og agitationsblad*. Bladet havde særskilt regnskab.
[101] "De nye medlemmer tilhører ligesom de tidligere alle samfundsklasser og er mænd og kvinder af de forskelligste aldre. Dog er flertallet stadig unge og yngre mennesker" i Årsberetningen for 1929-1930 i *Aldrig mere Krig, meddelelse*, nr. 16, april 1930. Når de andre fredsforeninger omtaler AmK i denne periode fremhæver de også at foreningen tiltrak unge.
[102] Det kan ikke understreges nok, hvor vigtig en institution militærnægterlejrene var for AmK. Dette afspejles i medlemserklæringen og er understøttet af de skærpede krav til de mandlige medlemmer, gældende fra 1934, at de skulle have frigjort sig fra deres militære forpligtelser.
[103] Dette fik dem bl.a. til at bruge egne penge på foreningens virke. Jf. bemærkning til foreningens regnskab 1932-33, hvor hovedbestyrelsen selv har måtte afholde 166 kr. i udgifter til rejser, korrespondance o.l. Se *Aldrig mere Krig meddelelse*, nr. 34, marts 1933.

personer gennem pressen og ved offentlige møder mod den. I løbet af 1930erne lykkedes det dog AmK, efter de første vanskeligheder, at få etableret adskillige lokale kredse rundt om i landet. I 1932 opgav man 19 kredse, som i 1934 var vokset til 36, som igen i 1936 var blevet til 57. I 1937 kunne AmK så, som kronen på værket, afholde den international kongres for WRI i København. Den var således blevet en veletableret fredsforening i Danmark.

Anden verdenskrig og besættelsen 1940-1945

Med anden verdenskrig blev de tre fredsforeninger afskåret fra de fleste af deres internationale forbindelser og besættelsens ringe politiske albuerum medførte, at man i høj grad koncentrerede sig om det indre organisatoriske arbejde. I den forbindelse udsendte man bl.a. studiekredsmateriale til medlemmerne, så de kunne opretholde kontakten med hinanden og med landsledelsen. Selv om arbejdsforholdene var vanskelige, var man dog i stort omfang i stand til at opretholde sin allerede etablerede organisering og sammen var man endda i stand til at stifte nye organisationer, som Ungdommens Fredsudvalg (stiftet 1942) og Fredsvenners Hjælpearbejde (stiftet 1944), jf. kapitel 5.[104] Som direkte konsekvens af Folkeforbundspagtens sammenbrud besluttede DF dog at skifte navn i 1941 fra Dansk Freds- og folkeforbundsforening til Dansk Fredsforening – forening for mellemfolkelig ret.[105]

Imidlertid medførte besættelsen stærkt forringede økonomiske vilkår for de tre fredsforeninger, hvor man nøje måtte holde øje med indtægter og udgifter. Værst var situationen for DF og KILFF, som havde de største faste omkostninger.[106] Både DF og KILFF havde dog en vis formue at tære af, men man vidste ikke, hvor lang tid den kunne række. Derfor holdt man sig generelt tilbage med at iværksætte nye initiativer og opretholdte kun de udgifter, som man fandt absolut nødvendige. KILFF var dog i stand til at gennemføre fredsdagen i 1940 og afholdte endvidere et landslotteri i 1943. DF fik dog ikke justitsministeriets tilladelse i 1941 til at afholde sin fredsdag. Dette kunne have bragt foreningen i økonomisk uføre, hvis ikke en anonym giver var trådt til med 10.000 kr. om året i perioden fra 1943 til 1946.

I modsætning hertil havde AmK aldrig haft de store faste omkostninger og dets medlemmer var under besættelsen villige til at træde til ved diverse indsamlinger og kampagner, der skulle sikre foreningens fortsatte økonomiske grundlag.[107]

---

[104] Foreningernes tidsskrifter vedblev med at udkomme, mindre nedgang i antallet af kredse og medlemstilslutning. Dette skyldtes formentlig Danmarks særlige status under den tyske besættelse.
[105] Navnet understregede foreningens centrale målsætning og historiske rødder. Hverken KILFF eller AmK havde lignende overvejelser i denne periode.
[106] Både KILFF og DF havde f.eks. et fast sekretariat med personale. Så selv om rejseudgifterne vel i høj grad bortfaldt var der stadig ikke mange penge at flytte rundt på, da det var svært at skaffe indtægter.
[107] Der er flere eksempler på at organisationen med frivillige bidrag fra medlemmer opbyggede særlige agitationsfonde.

Endelig skal det bemærkes, at de tre foreninger, på trods af krigen og besættelsens forringede vilkår, søgte at opbygge fonde, bl.a. ved ekstraordinære indsamlinger blandt medlemmerne til genopbygningsarbejde i Danmark eller Europa efter krigen.[108] Foreningerne var således tilsyneladende velforberedte og parate til at tage fat på de opgaver som en ny fred ville indebære.

Efterkrigstiden 1945-1970: Rekonstruktionsforsøg og organisatorisk og økonomisk krise

Efterkrigstiden blev en generel nedgangsperiode for de liberale fredsforeninger. Den forventede genoplivning af fredsbevægelsen efter krigen skete ikke. Desuden havde man vanskeligt ved at placere sig i forhold til de internationale og nationale strømninger, som formede dansk udenrigs- og indenrigspolitik. Særligt DF var splittet og havde svært ved at finde sin plads og formen for sit virke.

Ved indgåelsen af de Forenede Nationers pagt lige efter anden verdenskrig, var det DFs formand, Jesper Simonsens opfattelse, at den gamle fredsbevægelse havde fået sit fundamentale krav om etableringen af en international retsorden opfyldt. DFs hovedbestyrelse søgte derfor ved en række ændringer af foreningens navn at indikere, at den var villig til at gå fuldt ind i arbejdet med at videreudvikle det retslige grundlag for det internationale samarbejde under FN.[109] Overgangen fra fredsforening til FN-støtteforening skete dog gradvis bl.a. fordi visse kredse inden for foreningen ikke var villig til at opgive rollen som traditionel fredsforening og som påpegede det prekære i at binde sig for tæt til FNs virke i lyset af det internationale politiske klima under den kolde krig. Derfor var det først i midten af 1950erne, at foreningen endelig gav slip på navnet fredsforening og valgte kun at kalde sig Forening for Forenede Nationer.[110]

Der var også kredse indenfor AmK, som drøftede om foreningen skulle ændre sit navn. På årsmødet i 1945 foreslog København-kredsens formand, stud.polit. Arne Jørgensen, en navneændring. Flertallet af årsmødedeltagerne var ikke afvisende over for denne tanke, men fandt ingen af de stillede forslag tilfredsstillende.[111] Derfor blev ingen ændring gennemført, dog skiftede foreningens tidsskrift navn fra *Aldrig mere Krig* til *Pacifisten* pr. 1. januar 1946. Intentionen var, at den skulle hjælpe bladet til at få en større udbredelse blandt ligesindede i Danmark og andre lande, samt give udtryk for foreningens internationale forbindelse og for det positive i fredsar-

---

[108] Eksempelvis opbyggede KILFF under krigen Benny Cederfeldt fonden og AmK opbyggede Hjælpefond '42.

[109] Foreningen skiftede navn adskillige gange. Fra i 1947 at hedde Dansk Fredsforening. Forening for Forenede Nationer blev foreningen i 1950 til Forening for Forenede Nationer – Dansk Fredsforening. I 1956 strøg man Dansk Fredsforening og i 1961 ændrede man navn til Den danske FN-forening. Disse navneændringer blev på foreningens årsmøder motiveret med at arbejdet for FN måtte stå i forgrunden for foreningens arbejde. Jf. DFs årsmøder 1947, 1948, 1949, 1950, 1956.

[110] Herved brød foreningen samtidig med en fløj, som ønskede at foreningen skulle søge at fastholde foreningens traditionelle virkefelter. Jf. kapitel 6.

[111] Der angives ingen forslag i referatet af årsmødet i 1945, men på foreningens årsmøde i 1949 blev et forslag om navneforandring for forbundet til "Krigsmodstandernes Internationale" henvist til et udvalg.

bejdet.[112] Navnet var dog også en understregelse af foreningens modstand og trods overfor de herskende stemninger i samtiden. AmKs formand, Uffe Hansen, bemærkede: "sikkert vil en og anden straks indvende derimod, at det navn også har en dårlig klang i mange menneskers øren, at det også lyder blåøjet, idealistisk", men understregede samtidig

"når vort blad nu har fået navneforandring, så betyder det ingen retræte, intet hensyn til at skåne modpartens sarte nerver, ikke en indrømmelse af, at det gamle navn var for stærk, men snarere en fremhævelse af vor ide, en positiv måde at sige det samme på, en hævdelse af, at pacifisten ikke er sløj og slap, men aktiv og handlekraftig, at han skaber fred, som navnet lyder på."[113]

Hvor DF således ved navneændringer søgte at nedtone sin tidligere liberal-pacifistiske orientering, søgte AmK på denne måde at udtrykke sin modstand mod denne trend.

Anden verdenskrig havde store konsekvenser for WILPFs internationale organisation. Flere ledende medlemmer var blevet forfulgt, tortureret og henrettet for deres aktiviteter. Sektionerne i Østrig, Tjekkoslovakiet, Holland, Ungarn, Polen og Jugoslavien var næsten forsvundet og flere nationale sektioner var blevet erklæret illegale under krigen, bl.a. den norske sektion, og de resterende havde kun opretholdt deres virke med stort besvær.[114]

Det var derfor ikke mærkværdigt, at der efter krigen internt i organisationen var en usikkerhed om dens fortsatte virke og eksistens.[115] Den slog især igennem overfor den internationale fredspolitik, som havde været organisationens kerneområde siden stiftelsen. Man kunne udvise få håndgribelige resultater af sin indsats på dette område og WILPF valgte derfor i høj grad at opprioritere sine aktiviteter inden for de uddannelsesmæssige og humanitære områder.[116] Mange medlemmer af den danske afdeling valgte at blive aktive i den nye organisation Mellemfolkeligt Samvirke. Den internationale fredspolitik blev dog fortsat opretholdt, men med hovedvægt på arbejdet inden for FN.

Fra et engagement i den nationale sikkerhedspolitik blev således den liberale fredsbevægelses generelle fokus efter 1945 i stigende grad forandret til deltagelse i internationale sociale og humanitære opgaver. Her fandt bevægelsen et område, som der var bred konsensus om var vig-

---

[112] 'Vort blad får navneforandring fra 1. jan. og udvides.', *Aldrig mere Krig*, nr. 11, 1945, s. 89-90 og *Aldrig mere Krig*, nr. 12, 1945, s. 106. Med navneændringen blev sidetallet udvidet fordi man havde "fået en række nye arbejdsområder, som kræver deres plads i bladet". På årsmødet blev der også stillet forslag om at forbundets emblem, det knækkede gevær, skulle afskaffes og fjernes fra forbundets blad og tryksager.

[113] Uffe Hansen, 'Pacifisten', *Pacifisten*, nr. 2, 1946, s. 15-16. I en leder om navneændringen skrev redaktionen endvidere "Vi vil ikke stikke hovedet i busken over for kommende store vanskeligheder i det pacifistiske arbejde, men vi vil med hævet pande gøre vor pligt og søge at lede menneskeheden ad baner, der fører til større lykke end dem, der er fulgt hidtil." *Aldrig mere Krig*, nr. 11, 1945, s. 90

[114] Som beskrevet ovenfor var den danske sektions udvikling en undtagelse fra denne udvikling. KILFF var i stand til at opretholde størstedelen af sin organisation og sine aktiviteter. Den danske sektion stod derfor tilbage, som den største af WILPFs nationale sektioner med sine 22.000 medlemmer. WILPF 50 år, kap. 16

[115] På WILPF's første kongres i Luxembourg i 1946 stillede den hollandske sektion forslag om ligaens opløsning med motiveringen at fred og frihed ikke var et særligt område for kvinder, men et arbejde, som hele menneskeheden skulle engageres i. Forslaget blev dog nedstemt.

[116] Else Zeuthens forord, som WILPFs formand, WILPF, 50 år, s. 7-8

tigt og hvor man let kunne påvise konkrete resultater af sit arbejde overfor en skeptisk indstillet offentlighed.

Økonomisk krise og medlemstab

Efterkrigstiden blev en generel økonomisk tilbagegangsperiode for den liberale fredsbevægelse i Danmark. Man blev hårdt ramt af de stigende priser på bl.a. papir, trykning, forsendelse og transport og en generelt svigtende indkomst fra foreningernes traditionelle indtægtskilder.

Fredsdagen var fortsat den vigtigste indtægtskilde for DF og KILFF, idet indtægten herfra gjorde det muligt for organisationerne at deltage i internationale fora og vedligeholde sine internationale forbindelser. DF havde hurtigt i 1945 søgt justitsministeriets tilladelse til igen at afholde dagen og i årene 1946 og 1947 gennemførte DF sammen med KILFF dagen som de Forenede Nationers dag. Derefter tilfaldt fredsdagen i resten af perioden KILFF på de lige år, mens DF skulle afholde dagen på de ulige år.[117]

I størstedelen af den behandlede periode gav fredsdagen foreningerne en årlig indtægt på ca. 30-35.000 kr., hvilket blev betegnet som "tilfredsstillende". På lang sigt fik det dog konsekvenser for DF og KILFF, at justitsministeriet efter krigen tilsyneladende indførte en mindre restriktiv praksis m.h.t. at give foreninger tilladelse til at afholde sådanne mærkedage. Det blev stadig sværere for kredsene at skaffe sælgere til foreningernes fredsdage efter 1945. Problemet skyldtes ikke kun fredsforeningernes svindende medlemsgrundlag (jf. nedenfor), men også især, at man havde vanskeligheder med at få skolerne inddraget i mærkesalget.[118] De jyske skoler tillod fra midten af 1960erne ikke længere, at børnene skulle sælge mærker i skoletiden og i 1968 var DFs generalsekretær af den opfattelse at et nyt mærkesalg var uigennemførligt fordi "skoledirektionerne landet over har forbudt eleverne (som udgør 99 % af mærkesælgerne) at medvirke ved mærkesalg."[119]

DF havde (som den eneste fredsforening) modtaget statsstøtte i mellemkrigtiden. Efter 1945 stod det hurtigt klart for organisationen at muligheden for igen at få direkte statsstøtte ikke længere var til stede. I 1950erne måtte foreningen derfor nøjes med moralsk støtte fra flere

---

[117] Da det traditionelt havde været KILFFs privilegium at afholde denne fredsdagen på de lige år, indvilligede DF i at lade KILFF få del af overskuddet mod at den så ville få del indtægten året efter, hvor KILFF ville få tilladelse. Aftalen mellem de to foreninger fremlægges på DFs årsmøde i 1946.

[118] Problemet var dog allerede under opsejling langt før. I 1951 bemærkedes på foreningens årsmøde: "Vi er klar over, at det hvert år bliver vanskeligere at gennemføre dagen med godt resultat – der bliver stadig flere og flere mærkedage, og pengene sidder ikke længere så løst." Lærerne blev adskillige gange opfordret til at deltage i mærkesalg til diverse gode formål og på DFs årsmøde i 1956 bemærkes: "Det er ikke overalt nogen taknemmelig opgave at organisere salget af fredsmærket, der er så mange 'dage', og navnlig lærernes bistand påberåbes fra flere sider." Jf. også DFs årsmøde 1955.

[119] DFs arkiv, RA, pk. 3, Styrende organer: hovedbestyrelsen 1965-70, [Referat af] Bestyrelsesmøde den 17. august 1968. Jf. Anette Angelius kommentar. Det skal i øvrigt bemærkes at DFs lærerkreds valgte at opløse sig selv i 1968, da dens funktioner var blevet overtaget af Undervisningsministeriet.

fremtrædende politikere ved symbolske begivenheder, som foreningens fredsdage og årsmøder.[120]

Medlemskontingentet var i mellemkrigstiden blevet holdt i ro. Dette var fredsforeningerne ikke længere i stand til efter anden verdenskrig. KILFF's landsmøde i 1945 godkendte en kontingentforhøjelse fra 1 til 2 kr., som foreningen havde været nødsaget til at foretage under krigen for at få økonomien til at hænge sammen. Herefter steg kontingentet i 1955 til 4 kr. og i 1965, hvor organisationens tidsskrift *Fred og Frihed* blev gjort obligatorisk, til 12 kr., for endelig i 1969 at stige til 24 kr. DFs kontingent blev i 1947 sat op til 3 kr., men blev holdt i ro indtil 1959, hvor det steg til 5 kr. I løbet af 1960erne blev kontingentet dog jævnligt forhøjet: fra 10 kr. i 1963, til 15 kr. i 1967 og 20 kr. i 1968. I 1950erne skyldtes disse kontingentforhøjelser i høj grad reelle udgiftsstigninger. Forhøjelse af medlemmernes kontingent var dog kun en lidet farbar vej til at sikre sig ekstra indkomst, for hver gang man valgte at hæve kontingentet, steg sandsynligheden for at et større antal medlemmer ville falde fra.[121] Dette dilemma kom direkte til udtryk på fredsforeningernes årsmøder, da fredsdagens indtægter fra midten af 1960erne begyndte at svigte og den finansielle krise blev akut for DF og KILFF.[122] Dermed var begge organisationer, som vi ser, nødt til at hæve kontingentet kraftigt i slutningen af 1960erne.

Det er sandsynligt, at fredsforeningernes finansielle krise var tæt forbundet med en organisatorisk krise, der skyldtes vanskeligheden ved at opretholde de lokale kredses aktiviteter i efterkrigstiden. Det faste organisatoriske samarbejde mellem fredsforeningernes hovedbestyrelser, gennem Ungdommens Fredsudvalg og Fredsvenners Hjælpearbejde, fortsatte og kulminerede med dannelsen af paraplyorganisationen Dansk Fredsråd i 1947.[123] På kredsniveau fortsatte et samarbejde mellem især DF og KILFF omkring afholdelse af møder og foredrag. Det var imidlertid blevet sværere for de enkelte fredsforeningers kredse at mobilisere tilstrækkelig tilslutning både blandt egne medlemmer og i befolkningen til disse møder. Mange lokale kredse var inaktive og kom sig tilsyneladende aldrig over krigens generelle stilstand. Flere af fredsforeningernes organisatoriske tiltag i 1950erne må ses som forsøg på at reaktivere og genetablere gamle kredse. F.eks. ansatte DF cand.polit. Arne Jørgensen som rejsesekretær for et år pr. 1. oktober 1946 og oprettede organisationsudvalg for Jylland, Fyn og Sjælland i 1951. DF motiverede selv det sidste tiltag med, at der var ringe interesse blandt tidligere kredsbestyrelsesmedlemmer for at træde til. Samtidig var mange af dem afgået ved døden.[124] Tilsvarende udtrykte KILFFs hovedbestyrelse i

---

[120] Fra begyndelsen af 1960erne lykkedes det dog både DF og KILFF at sikre sig forskellige former for offentlige tilskud til især kursus og oplysningsvirksomhed. Disse tilskud var hårdt tiltrængt for foreningerne i en tid, hvor medlemsgrundlaget for alvor begyndte at svinde.

[121] Problemet var at med et generelt faldende medlemstal ramte udgiftsstigningerne foreningerne ekstra hårdt.

[122] Den finansielle krise var for fredsforeningernes vedkommende under opsejling fra midten af 1950erne.

[123] Se kapitel 5 og 6.

[124] DFs arkiv, RA, pk. 36 [Referat af] bestyrelsesmøde d. 12. april 1951.

1955 bekymring for, at kredsarbejdet var blevet koncentreret på for få hænder og at en del kredse ingen ledelse havde.[125] Kredsaktiviteten var da også generelt nedadgående i perioden. F.eks. angiver KILFF, at kredsene tilsammen gennemsnitlig afholdte ca. 400 møder om året i perioden fra 1945 til 1951, mens de kun afholdte ca. 300 møder et årti senere.[126]

Fra midten af 1960erne blev denne finansielle og organisatoriske krise akut for DF og særdeles mærkbar for KILFFs vedkommende. For DF førte krisen til, at man begyndte at overveje alternative strategier for at sikre organisationens overlevelse. Man overvejede f.eks. hvilke muligheder organisationen havde for at opnå permanent statsstøtte til dens oplysningsvirksomhed. Ligesom man genoptog forhandlinger om sammenlægning med foreningen Én Verden (stiftet 1946). Man havde indledt et bladsamarbejde med denne forening i 1968 og i 1970 blev en sammenslutning af organisationerne gennemført ved udenrigsministeriets overenskomst.[127] Hermed oprettedes FN-forbundet, som i dag varetager oplysningsvirksomhed om FN i Danmark.[128]

For KILFF kom krisen til udtryk ved, at man i 1969 besluttede, at tillade mænds optagelse i organisationen. Hermed ændrede man navn til International Liga for Fred og Frihed. Man valgte dermed at tilsidesætte foreningens oprindelige formål og målgruppe i håb om at tiltrække flere medlemmer.[129]

AmK havde ikke haft nogen fredsdag i mellemkrigstiden, men da krigen sluttede, håbede man at kunne sikre organisationen en så betydelig indkomst, at man kunne etablere en professionel organisation.[130] Med det formål ansøgte foreningen derfor i 1947 om justitsministeriets tilladelse til et landslotteri (50.000 lodsedler af 1 kr. stk.) til fordel for organisationens oplysningsarbejde.[131] Imidlertid afslog justitsministeriet at give AmK en sådan tilladelse med henvisning til

---

[125] KILFFs landemøde 1955. En indtryk af omfanget af den organisatoriske krise i perioden får man ved at betragte antallet af udskiftede kredsformænd i DFs organisation i perioden 1945-1957 (**jf. bilag 8**), hvor udskiftningsniveauet lå generelt over det som havde eksisteret i mellemkrigstiden og i årene 1949 og 1951 blev over 30 pct. af de eksisterende kredsformændene udskiftet.

[126] I perioden 1945-47 afholdtes 804 møder, i perioden fra 1947-1949 afholdtes 1100 og i perioden fra 1949-51 afholdtes 900 møder. I perioden 1961-63 afholdtes 600 møder, i perioden fra 1963-1965 afholdtes 874 og i perioden fra 1949-51 afholdtes 600 møder.Der opgives ingen tal for perioden 1951-1960 i foreningernes årsmødereferater.

[127] I 1968 udgav E.V. og DF tidsskriftet FN-orientering (1968-1970). Dette tidsskrift afløste En Verdens tidsskrift *Verden og vi* (1950-1968) og DFs *FN-bladet. Fred ved Ret* (1964-1967), som var fortsættelse af hhv. *Fred ved Ret* (1955-1963). Ved den organisatoriske sammenlægning i 1970 indgik også paraplyorganisationen Dansk Samråd for Forenede Nationer (stiftet 1948).

[128] Tanker om sammenslutning opstår allerede i 1950erne. FN-forbundet finansieres i dag gennem hhv. medlemskontingent, tilskud fra fonde og fra staten. Jf. *Den store danske Encyklopædi*. Bd. 6, Kbh., 1996, s. 468.

[129] Ændringen skete ikke fordi der var sket virkelige forandringer m.h.t. kvinders politiske indflydelse i størstedelen af verden. Det synes dog sandsynligt, at foreningen var under påvirkning af samtidige kønspolitiske diskussioner.

[130] AmK havde siden 1945 forgæves forsøgt at komme med i DF og KILFFs aftale om fredsdagen, men var blevet afvist fordi de andre organisationer frygtede at få deres indtægt udhulet ved at andre fredsorganisationer også ville kræve at komme med eller i værste fald at blive frataget det gamle privilegium.

[131] 'Store ting på dagsordenen. Fra A.m.Ks hovedbestyrelsesmøde', *Pacifisten*, 1947, s. 9. Bortlodning skulle give AmK "en betydelige sum til udvidelse af vort arbejde på en række felter, f.eks. ansættelse af rejsesekretær i lighed med andre fredsorganisationer". Jf. også AmKs årsmøde 1947.

organisationens "begrænsede formål". Afslaget vakte stor skuffelse og voldsom harme indenfor AmK. I *Pacifisten* skrev redaktør Otto Mathiasen til AmKs medlemmer:

"Med hvilken ret nægter en demokratisk justitsminister os at søge at fremskaffe nogle beskedne midler til vort arbejde, når han samtidig giver snart sagt enhver anden landsorganisation tilladelse til lignende bortlodninger?...Og vi benytter lejligheden til at henstille til vore forbundsfæller og andre, der sympatiserer med vort arbejde, at give justitsministeren det rette svar på hans, for os uforståelige og meningsløse afslag: Vi fortsætter vort arbejde, og vi yder ad frivillig vej så stor støtte til det, som vi magter."[132]

AmK var derfor fortsat dybt afhængig af sine medlemmers vilje til at yde tilskud til foreningens økonomi. Medlemmerne vilje til dette synes dog uforandret i efterkrigstiden.

Med 4 kr. pr. år havde AmKs kontingent i mellemkrigstiden været relativt højere end de andre fredsforeningers. I 1950 hævede man kontingentet til 6 kr. årligt, derfor kunne man kun vanskeligt sætte kontingentet yderligere op. Gennem en række testamentariske gaver og den såkaldte Tusindmandsforening lykkedes det dog at holde stand mod udgiftspresset til et godt stykke op i 1960erne.

Tusindmandforeningen blev stiftet i 1950 og var en organisatorisk nyskabelse. Foreningens formål var at støtte AmKs arbejde økonomisk. Organisationen åbnede mulighed for sympatisører, som ikke havde været militærnægtere, kunne støtte AmK direkte. Initiativtagerne håbede at få 1000 personer til at betale minimum 10 kr. hver om året og dermed sikre flere midler til AmKs arbejde.[133] Selv om man aldrig nåede 1000 medlemmer var Tusindmandforeningen en stor succes og det anslås, at den indsamlede ca. 40.000 kr. til AmK i perioden 1950-70.[134]

Foreningens tidsskrift, *Pacifisten*, løb dog ind i økonomiske vanskeligheder omkring midten af 1950erne p.g.a. faldende abonnenttal.[135] Derfor indledte man ved årsskiftet 1955-1956 et (mere formaliseret) bladsamarbejde med den norske sektion af WRI, Folkereisning mot krig, som varede indtil 1962.[136] Kort efter at dette samarbejdes ophørte, fik *Pacifisten* igen økonomiske problemer og foreningsbladets mangeårige redaktør besluttede derfor i 1967 at overlade redaktørposten til nye kræfter. Selv om man valgte at gøre bladet obligatorisk i 1968 stod det ikke til at redde og fra 1971 blev man nødt til at starte forfra med et nyt tidsskrift. Dette udgav man i i samarbejde med Kristeligt fredsforbund, udgav med titlen *Ikke-vold. Tidsskrift for revolutionær pacifisme.*

I modsætning til DF og KILFF, lykkedes det AmK, gennem det øgede antal militærnægtere i 1950erne, at holde sit medlemstal konstant på omkring 1500. Det største problem for AmK

---

[132] 'Kong Salomon og Jørgen Hattemager', *Pacifisten*, nr. 6, 1947, s. 66. På dette tidspunkt var venstremanden A.L.H. Elmquist justitsminister.
[133] AmKs tusindmandsforening, *Pacifisten* nr. 5, maj 1950, s. 54.
[134] På en række årsmøder i 1950erne og 1960erne nævnes Tusindsmandsforeningen, som årsagen til foreningens fornuftige økonomi og på foreningens årsmøde i 1968 nævnes, at den har indbetalt ca. 40.000 kr. siden dens oprettelse.
[135] På årsmøde i 1955 angives at abonnenttallet var faldet med 100 i løbet af året til ca. 1800.
[136] Siden april 1947 havde den norske afdeling dog haft en fast rubrik i Pacifisten. Jf. Pacifisten, nr. 4, 1947, s. 43. I 1962 ophørte det formaliserede samarbejde, da den norske sektion besluttede at starte sit eget tidsskrift *Pax*.

var dog, ligesom de andre organisationer, at opretholde det lokale kredsarbejde i efterkrigstiden. En række kredse var inaktive og mange havde vanskelige arbejdsforhold. Ved afholdelse af møder søgte man derfor at samarbejde med de andre fredsforeninger, især KILFF og i mindre grad den nye fredsorganisation En Verden. AmK kom i høj grad til at ride med på den bølge af protest som fra slutningen af 1950erne blev rettet mod stormagternes atomprøvesprængninger. Fra midten af 1950erne blev en række fremtrædende AmK-medlemmer inddraget i Dansk Fredskonferences arbejde og i 1960 var man med til at stifte Kampagnen mod Atomvåben. Foreningen oplevede hermed en betydelig medlemstilgang og økonomisk fremgang fra 1960 og et par år frem.[137]

I midten af 1960erne lykkedes det endeligt at få etableret en halvprofessionel organisation i København og Odense. Imidlertid blev dette kun et kort højdepunkt for foreningen. I et overordnet perspektiv havde AmK ikke i tide været i stand til at skaffe og oplære de afløsere, der skulle tage over efter foreningens første generation. Foreningen var derfor havnet i en generationskrise (jf. nedenfor). Først i 1967 lykkedes det at foretage det første generationsskifte, hvor to unge mænd på 25 år overtog hhv. formands- og redaktørposten.[138] De var imidlertid ikke klar til opgaven og opgav kort efter ansvaret igen. Dette organisatoriske rod medførte et stærkt faldende medlemtal og efterlod foreningen på fallittens rand omkring 1970.[139]

De tre liberale fredsforeninger var således alle i en finansiel og organisatorisk krise ved indgangen til 1970erne.

SOCIAL SAMMENSÆTNING OG ALDERSSAMMENSÆTNING

Der findes meget få videnskabelige undersøgelser af den sociale sammensætning af en række af de sociale og politiske bevægelser, som har præget udviklingen i Danmark i det 20. århundrede. Ifølge Rasmussen ved man intet sikkert om sammensætningen af efterkrigstidens store protestbevægelser indtil perioden fra midten af 1970erne og frem.[140] Vi ved dog fra en undersøgelse som Kampagnen mod Atomvåben selv foretog i begyndelsen af 1960erne, at den tilsyneladende havde stor appel til unge og at den var bredt sammensat af forskellige sociale grupper. Dog var der en overvægt af arbejdere, funktionærer, lærere og kunstnere.[141]

---

[137] Jf. AmKs årsmødereferater 1960-1964. Jf. Wittner, *The Struggle against the bomb*, vol. 1 og 2.

[138] Skiftet kom meget markant til udtryk i opbygningen af foreningens tidsskrift pacifisten. Militærnægter-foreningen (oprettet i 1967) havde også overtaget AmKs rolle som varetager af militærnægternes interesser overfor lovgivningsmagten og militæret.

[139] Denne økonomiske krise var åbenlys og man forsøgte i første omgang at sætte kontingentet i vejret fra 30 kr. i 1967 til 45 kr. i 1969.

[140] Ifølge Rasmussen kan disse undersøgelser ikke kan anvendes på perioden før. Jf. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 260-263.

[141] I perioden indtil 31. december 1962 registrerede Kampagnen mod Atomvåben det sociale tilhørsforhold af personerne bag ca. 5000 henvendelser til hovedkontoret. Undersøgelsen er optrykt i Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 260-262.

For fredsbevægelsens vedkommende har den internationale forskning vist, at de personer, som engagerede sig inden for bevægelsen overvejende kom fra middelklassen og at det især var den veluddannede middelklasse, som bevægelsen trak sit lederskab fra. Hvor gejstlige, jurister og selvstændige erhvervsdrivende dominerede i det 19. århundrede, var det i det 20. århundrede socialarbejdere, journalister og akademikere, som ledte fredsbevægelsen i de vestlige lande.[142]

Jeg har forsøgt at foretage en undersøgelse af erhvervssammensætningen af den liberale fredsbevægelses ledelse i Danmark ved at granske DF og AmKs kredsformænd i perioden fra 1930-1960.[143] Den viser, at især erhvervsgruppen 'administration og liberale erhverv', var markant overrepræsenteret igennem hele perioden. Denne overrepræsentation var, for DFs vedkommende, særdeles markant. Gruppen udgjorde ca. 46 pct. af foreningens kredsformænd i 1930 og ca. 66 pct. af dem i 1957. For AmK drejede det sig dog kun om 24 pct. i 1933 og 19 pct. i 1960.[144] På landsbasis udgjorde samme gruppe til forskel ca. 6 pct. af alle erhverv i 1930 og ca. 11 pct. i 1960.[145]

Bag gruppen 'administration og liberale erhverv' gemmer der sig nogle markante enkeltfag. For DFs vedkommende tilhørte 36 personer ud af 52 lærerfaget i 1930, mens det i 1957 drejede sig om 40 personer ud af 67.[146] For AmKs vedkommende var lærerfaget også markant repræsenteret. Indenfor gruppen 'administration og liberale erhverv' udgjorde faget 5 ud af 6 personer i 1933 og 4 ud af 5 personer i 1960.

Der kan påvises et vist personsammenfald på landsledelses- og kredsformandsniveau. Flere af KILFFs sektionsmedlemmer, f.eks. Henriette Beenfeldt og Clara Tybjerg, var også fremtrædende medlemmer af DF.[147] Medstifteren af AmK, Olaf Forchhammer havde haft sæde i DFs hovedbestyrelse indtil 1920 og var mangeårig formand for DFs Københavns kreds. Endvidere var AmKs formand 1932-34, Thomas Christensen, også formand for DFs Hillerødkreds i 1930erne, og AmKs formand 1942-1949 og Dansk Fredsråds formand indtil 1952, Uffe Hansen, var også formand for DFs Kalundborgkreds 1934-19(57).[148]

Vedrørende den aldersmæssige sammensætning, har jeg undersøgt hvilken generation

---

[142] Charles Chatfield, *The American Peace Movement. Ideals and Activism.* New York, 1992, s. 167

[143] **Jf. bilag 4 og 5.** Det er ikke muligt at foretage en tilsvarende undersøgelse for KILFFs vedkommende, fordi kvinder på dette tidspunkt, som regel kun omtales fru eller frøken og ellers tager deres mands stillingsbetegnelse.

[144] I 1943 var andelen nede på 15 pct., men var i 1949 igen vokset til 23 pct. Resultatet for AmKs vedkommende må dog regnes for usikkert fordi gruppen med uoplyste erhverv er stor.

[145] Lars Bugge Andersen, m.fl., *Erhvervsstrukturens udvikling i Danmark 1901-1976.* Bd. 1 og 2. Roskilde, 1983.

[146] Af andre markante grupper kan nævnes gårdejere og husmænd inden for gruppen Landbrug mv. og selvstændige håndværksmestre inden for gruppen Fremstilling.

[147] KILFFs Margit Heilesen var gift med DF medlem C.C. Heilesen.

[148] For DFs vedkommende trykker man ikke længere lister over sine kredsformænd i foreningens tidsskrift efter 1957. Denne ændrede praksis skyldtes formentlig at andre foreninger brugte disse lister til at "hugge" disse kredsformænd fra DF. Herudover kan nævnes, at Arne Jørgensen både var medlem af AmK og DF og at medlemmet Ollis Klem spillede en central rolle inden for DF, såvel som KILFF i 1950erne og 1960erne.

landsformændene tilhørte. Det viser at tre generationer var aktive i DFs og KILFFs organisation, mens kun to generationer gjorde sig gældende i AmKs organisation i den behandlede periode. For DFs vedkommende besad den første generation (født i perioden fra 1840-60) magten indtil omkring 1930, den anden generation (født i perioden fra 1880-1910) besad magten helt op til midten af 1960erne. Først herefter kommer mellemkrigs- og krigsgenerationen til. Det samme billede viser sig med en smule variation i de andre to fredsforeninger. Også for KILFFs og AmKs vedkommende besidder generationen, der er født før første verdenskrig, de positioner, som tegner foreningen offentligt indtil midten af 1960erne.

I efterkrigstiden var det et stort problem for de gamle fredsorganisationer at få fat i nogle nye folk, som kunne overtage efter den generation, som var blevet inddraget i fredsarbejdet omkring første verdenskrig. I 1960erne begyndte den gamle generation at falde fra og det lykkedes tilsyneladende først fra begyndelsen af 1960erne at få unge nye medlemmer inddraget i fredsforeningernes arbejde.[149]

Generationskrisen kommer tydeligt til udtryk i KILFFs landsmødereferater fra perioden. "For os, som for de fleste andre organisationer er problemet nu at få opdraget afløsere for os, der efterhånden er kommet i bedstemoralderen. – Vi kalder på de unge kvinder, der vitterlig findes i vore rækker – kom frem og hjælp os!" [150] Selv om organisationen havde oplevet en vis medlemstilgang fra den unge generation i løbet af 1950erne og 1960erne, var det tilsyneladende ikke nok til at dække frafaldet fra den ældre generation. Herudover havde KILFF problemer med at aktivere og fastholde den nye generation i foreningens arbejde.[151] En ny ung generation var blevet politisk vakt i løbet af 1960erne, og den stillede sig tilsyneladende meget kritisk overfor KILFFs organisationsarbejde.

"Yngre kvinder har i de seneste år meldt sig ind i vor organisation, og her har mine største oplevelser været, når disse nye og yngre medlemmer har kritiseret os sønder og sammen, fordi vi ikke lavede propaganda nok for vort program og arbejde i det hele taget."[152]

For AmK var problemstillingen den samme, selv om den alligevel stillede sig i et lidt andet lys. Organisationen havde traditionelt appelleret til de unge militærnægtere, men optøningen af den kolde krig og introduktionen af nye værnepligtsformer, betød at mange potentielle nægtere valgte civilforsvaret.[153] Alligevel oplevede AmK fra årtiets begyndelse en stærk stigende interesse for sit virke. Gennem nye aktionsformer - atommarch og sit-down aktioner på Århus havn i

---

[149] Dette problem fremtræder mest tydeligt for KILFF og AmK vedkommende. Der er dog ikke tvivl om at DF stod med tilsvarende problemer.

[150] KILFFs landsmøde 1967. Heri blev også bemærket: "Ungdommen er politisk vågen, men alt for få unge kvinder finder ind i ligaens rækker. Et stagnerende medlemstal skulle ikke være nødvendigt."

[151] Det blev fremhævet både i KILFFs landemødereferat i 1965 og i 1967, at en del yngre kvinder havde meldt sig ind i organisationen. På landsmødet i 1967 blev "det store, altdominerende spørgsmål: Hvordan interesserer og aktiviserer nye – og gerne mange unge – medlemmer?".

[152] KILFFs landsmøde 1965.

[153] P.g.a. indførelsen af højteknologiske våben skete der en øget professionalisering af militæret i løbet af 1960erne

forbindelse med losning af Nike/Hercules-raketter til det danske forsvar - gjorde organisationen sig bemærket i offentligheden, ikke mindst blandt den unge generation. "Vore aktioner samler så meget opmærksomhed, så vi må fortsætte med dem. Vi får især mange unge i tale på den måde og får dem aktiviseret. Derfor er så mange AmKere med i Kampagnen mod Atomvåben."[154] I det hele taget oplevede organisationen en stor medlemstilgang via Kampagnen mod Atomvåben, men spørgsmålet blev, ligesom for KILFF, hvordan man kunne fastholde disse medlemmer. På AmKs årsmøde i 1963 noterede referenten godt nok følgende om de fremmødte:

"Mange kendte ansigter fra tidligere årsmøder var mellem deltagerne, men flertallet var nye, unge medlemmer, der mødte op med lyst til at tage fat på arbejdet... De mange indlæg fra de unges side vidnede om, at det ikke blot var en stemningsbølge, de var grebet af, det var unge mennesker, som havde taget et standpunkt, som forstod at fremlægge deres synspunkter på en overbevisende og saglig måde."[155]

Alligevel måtte AmKs formand samtidig komme med følgende opråb til medlemmerne:

"Vort organisatoriske arbejde må vi have op til revision, kredsarbejdet går ikke alt for godt, måske skal vi danne nogle aktivgrupper, så vi kan få flere i arbejde, der må skabes røre om vore tanker. Jeg appellerer til de "gamle" – også til dem, der måske har givet op, mød igen, der er brug også for jer, og til de "nye og unge", her er noget at gøre, tingene går ikke af sig selv, kør derfor ikke træt i arbejdet, vort arbejde er et arbejde på langt sigt, og stor indsats er nødvendig, men det er indsatsen værd. Vi har intet at tabe, men alt at vinde – nemlig livet."[156]

AmKs generationskrise blev sat i relief, da foreningens formand, Svend Haugaard, blev valgt til folketinget for Det radikale Venstre i 1964. I denne situation var der ingen fra den nye generation, som var villig til at påtage sig formandshvervet og Hagbard Jonassen måtte derfor tage over igen indtil 1967, hvor han og *Pacifistens* aldrende redaktør, Otto Mathiasen, blev afløst af to unge på 25 år.

1960'er-generationens unge var blevet politisk vakt gennem bl.a. Kampagnen mod atomvåben og Vietnambevægelsen, men størstedelen var tilsyneladende svære at aktivere i de "gamle" liberale fredsorganisationer regi.

MEDLEMSTILGANG[157]

DFs medlemstal var svagt faldende allerede i mellemkrigstiden. Imidlertid dækker denne tendens over et vist udsving. Foreningen opgav sit medlemstal ved årsmødet i 1919 til ca. 5.000 medlemmer. Tilsyneladende faldt medlemstallet gennem 1920erne til omkring 3.000, for så i slutningen af årtiet at stige betragteligt. I 1930 opgjorde man medlemstallet til 4.102 og noterede, at man havde fået 1000 nye medlemmer. Ved årsmødet i 1931 taler man om "en ikke ubetydelig tilgang af medlemmer de sidste 2-3 år" og om "en bevægelse i vækst" – i 1933 opgives tallet til

---

[154] AmKs årsmøde 1962
[155] AmKs årsmøde 1963
[156] AmKs årsmøde 1963
[157] Jf. **bilag 6** for grafisk fremstilling. Angivelserne af medlemstallet bygger hovedsageligt på opgivelser i foreningernes landsmødereferater. Det har ikke været muligt systematisk at sammenligne foreningernes indtægt fra kontingent med de opgivne medlemstal, men der hvor jeg har været i stand til at sammenligne, virker det ikke som om der er grund til at betvivle det oplyste medlemstal. Indtægten fra kontingent er dog ikke en sikker indikator for foreningernes medlemstal fordi vedtægterne kun fastsatte et minimumskontingent og nogle medlemmer valgte at indbetalte et større beløb.

4400.[158] Fra slutningen af 1930erne begynder man at tælle foreningens kollektivt tilsluttede medlemmer[159] med i opgørelserne og tallene kan derfor ikke sammenlignes direkte. Ved årsmødet i 1940 (afholdt d. 6. juli 1940) konstateres en "medlemsfremgang trods alt, hvad der er sket i det forløbne år, både i de direkte og de kollektivt tilsluttede medlemmers kreds" og ved årsmødet i 1941 bemærker formanden, Jesper Simonsen i sin beretning:

"Hvad der, når vi ser tilbage over dette vanskelige arbejdsår i vor forenings historie, først og fremmest falder i øjnene, er den trofasthed, hvormed de kredse af vort folk, der har sluttet op om Dansk Fredsforening, har holdt fast om vor organisation. Trods alle indskrænkninger – også af økonomisk art – har den medlemstilbagegang, vor forening har måtte konstatere, kun været 95. Dette gælder de direkte tilsluttede medlemmer. De kollektivt tilsluttede organisationer har alle opretholdt deres medlemskab, således at der bag vor forenings program stadig står en bevægelse på ca. 50.000. Det er en kreds, der også talmæssigt vejer, når forholdene på ny bliver sådanne, at vi får lejlighed til at gøre vor indflydelse gældende."[160]

Fra resten af den undersøgte periode er der kun få præcise oplysninger om medlemstallet i årsmødereferaterne. I 1952 og 1953 opgives tallet til ca. 4.000 enkeltmedlemmer, i 1962 til ca. 3800 og i 1967 til ca. 3400.[161] Vi kan således konstatere et fortsat fald af medlemmer i efterkrigstiden.

Medlemsmæssigt var KILFF den største af de liberale fredsforeninger i hele den behandlede periode. Under første verdenskrig støttede ca. 15.000 kvinder KILFFs krav om fred ved at betale en fredskrone. Det var formentlig løse medlemmer, som organisationen ikke formåede at fastholde efter krigen. På landsmødet i 1931 redegjorde foreningens formand Thora Daugaard for medlemsudviklingen i 1920erne. Fra 1923 til 1925 steg medlemstallet fra ca. 1.000 til 9.000 medlemmer, der i 1931 igen var steget til ca. 16.000.[162] Fra landsmødet i 1933 oplyses det, at der er en stor tilgang af medlemmer og i en pjece fra 1938 er medlemstallet opgjort til 25.000 i april 1937. Endelig opgør man på landsmødet i 1941 medlemstallet til præcis 22.331. Dette medlemstal blev formentlig bevaret under krigen. I 1945 tæller foreningen ca. 22.000 medlemmer.

Efter anden verdenskrig var KILFF den største nationale sektion af WILPF. Efterkrigstiden blev dog en stor medlemsmæssig nedgangsperiode for organisationen i Danmark. I 1947 angiver KILFF selv, at medlemstallet var faldet til ca. 20.000. Herefter oplyses ingen medlemstal før i landsmødereferaterne fra 1959, hvor det opgives til ca. 12.000 medlemmer.[163] *Oplagsbulletin* udgivet af Dansk oplagskontrol, viser dog, at medlemstallet var faldende. For i 1958 opgives det

---

[158] Årsmødet 1931.
[159] Af kollektivt tilsluttede medlemmer kan nævnes flere af de danske husmandsforeninger og den store danske afholdsorganisation N.I.O.G.T.
[160] Dansk Fredsforenings Virksomhed 1940-41, *Fredsbladet*, nr. 5, 15. maj 1941, s. 33
[161] I modsætning til KILFF og AmK angiver foreningen sjældent information om dette i sine årsmødereferater. Dette kan tyde på, at der ikke sker noget væsentlige udsving. Jf. også bilag med angivelsen af antallet af kredse.
[162] Det skal understreges at disse medlemstal er ret usikre. F.eks. angiver KILFFs sektionsledelse i *Fredsbladet* (DFs medlemsblad), at foreningen i 1920 har 15.000 medlemmer i sit kartotek, og altså kun 3 år efter er foreningens medlemstal faldet til ca. 1.000 medlemmer (jf. ovenfor). Dette virker ikke særlig sandsynligt. Dog opbyggede KILFF fra 1920-1921 en ny organisation, som medførte en ændret status for medlemskab af foreningen. Bl.a. fra livslangt medlemskab for 1 kr. til et årligt medlemskontingent. Dette kan have medført en betydelig revision af medlemskartoteket, så det mere reelt afspejlede de faktiske forhold. Dette kan dog ikke dokumenteres ud fra de foreliggende kilder.
[163] KILFFs landsmødereferater for 1947 og 1959

til ca. 15.000 og i 1963 var det faldet til ca. 11.000.[164] Ved årsmødet 1965 opgives medlemstallet til ca. 9.000 og i en rapport fra udenrigsministeret i 1968 til ca. 6-7.000 medlemmer, eller en tredjedel af tallet for 1945.[165]

Vi kan således konstatere, at KILFF i hele mellemkrigstiden oplevede en vækst med gennemsnitlig 1000 medlemmer pr. år. Der skete herefter en stagnation under besættelsen. Medlemstallet for efterkrigstiden er stærkt faldende. I perioden fra 1945 til 1965 var frafaldet gennemsnitlig over 500 medlemmer om året.

AmK havde den laveste medlemstilslutning af de tre organisationer. Fra de 1000 opgivet i 1930, toppede medlemstallet i midten af 1930erne med over 3.000 medlemmer, men var i 1939 faldet til 1525. Efter besættelsen faldt dette tal igen til ca. 1300, for så at stige til ca. 1400 medlemmer ved krigens slutning.[166] I efterkrigstiden genvandt man tilsyneladende hurtigt det tabte og lidt til. På årsmødet i 1948 opgøres medlemstallet til 1547, i 1949 angiver man at have fået 172 nye medlemmer og i de følgende år opgives medlemstallet til ca. 16-1700. I 1954 taler man om tilbagegang, men i 1955 opgiver man tallet til ca. 1500. I perioden fra 1956 til 1965 bliver der ikke angivet specifikke tal, men i 1959 betegnes tallet som "uændret" og fra 1961 taler man om "en mindre fremgang". I 1962 og 1963 taler man om henholdsvis "solid medlemsfremgang" og "øget tilgang af medlemmer". I 1965 og 1966 opgives tallet til omkring 1600 medlemmer.

Det kan konkluderes, at AmK i størstedelen af den behandlede periode havde et temmelig uforandret stabilt medlemstal i efterkrigstiden.

OPSUMMERING

I dette kapitel har jeg undersøgt nogle mere overordnede træk ved de liberale fredsforeningers udvikling. Deres mål og midler var præget af kontinuitet, men en række forandringer indtrådte efter anden verdenskrig, hvor internationalt bistandsarbejde og humanitære opgaver i høj grad kom til at erstatte den tidligere koncentration om freds- og antimilitaritisk arbejde og hævdelse af ikke-voldstanken. Bevægelsen havde sin storhedstid i mellemkrigstiden. Efter anden verdenskrig oplevede den en krise. Især DFs og KILFFs indtægts- og medlemsgrundlag blev eroderet kraftigt i denne periode, fordi det lokale kredsarbejde var i opløsning og man ikke længere var i stand til at opretholde sit indtægtsgrundlag.

Bevægelsens organisation hvilede i hele perioden på den veluddannede middelklasses lederskab, hvor gruppen lærere var markant repræsenteret på det lokale kredsniveau. Efter den anden verdenskrig oplevede bevægelsen imidlertid en generationskrise med store vanskeligheder med at tiltrække den unge generation. De unge, der efterhånden tog over, var meget fremmede

---

[164] Jf. *Oplagsbulletin.* Kbh.: Dansk Oplagskontrol, 1957-1965.
[165] *Rapport om den i Danmark stedfindende oplysningsvirksomhed om FN og særorganisationerne.* 1968.
[166] Jf. AmKs årsberetninger, trykt i foreningens tidsskrifter. Se også Kragh Hansen, s. 17

for tidligere arbejdsformer og bevægelsens historiske rødder.

Overordnet kan vi konstatere, at den liberale fredsbevægelse havnede i en svær krise efter anden verdenskrig. Dens fundament og eksistensberettigelse vaklede og den tabte sin tiltrækningskraft. Om den i samme grad mistede sin politiske indflydelse er et andet og mere kompliceret spørgsmål. De næste tre kapitler undersøger nærmere hvilke relationer og funktioner de liberale fredsforeninger har haft i forhold til den politiske proces i Danmark i perioden fra 1919 til ca. 1960.

2. RELATIONERNE TIL DEN POLITISKE PROCES: OFFENTLIGE UDTALELSER

De liberale fredsforeninger må betragtes som aktører, der er engageret i den nationale udenrigs- og sikkerhedspolitik. Erling Bjøl har fremhævet, at sådanne aktørers formål er, at påvirke de centrale politiske beslutningstagere ved enten selv at rejse en opinion eller "at mobilisere en tilslutning til en af regeringen ført eller foreslået politik."[167] For at undersøge hvordan de tre liberale fredsforeninger virkelig gjorde dette, vil jeg først granske deres ekspressive offentlige udtalelser, så som resolutioner, breve, appeller, adresser etc., der findes trykt i deres tidsskrifter.[168]

FUNKTION OG POSITION I FORENINGERNES ARBEJDE

I AmKs 40 års jubilæumsskrift fra 1966 konstaterede det mangeårige medlem af hovedbestyrelsen, Hagbard Jonassen, at udtalelser var et fast led i forbundets arbejde og at de blev anvendt til at "give udtryk for vor opfattelse i bestemte situationer eller at opfordre de styrende til en bestemt politisk holdning eller handling".[169] I den umiddelbare efterkrigstid blev der i 1946 i KILFFs tidsskrift, *Fred og Frihed*, ført en debat om foreningens fremtidige politiske linje. I den forbindelse udtalte en af KILFFs kredsformænd sig pessimistisk om resolutionen som virkemiddel:

"Vort eneste virkemiddel er resolutionen. Efter min mening er det et meget spagfærdigt middel. Hvis de bliver læst, er det vist store ting; udtaler de en påskønnelse af et lovgivningsarbejde, bliver de politikere, som arbejder med sagen, selvfølgelig glade; men udtrykker de en protest, bliver de utvivlsomt smidt i papirkurven med et skuldertræk. De gør hverken fra eller til, for der står jo ingen magt bag dem; de er og bliver et slag i luften. Vi selv har fået lettet vor samvittighed; anden betydning har resolutioner ikke, såvidt jeg kan se."[170]

Hertil svarede KILFFs mangeårige formand og senere radikalt folketingsmedlem, Else Zeuthen:

"Skulle det virkelig være rigtigt, at vort eneste virkemiddel er resolutionen? Udfører vi ikke en stor oplysende og propaganderende virksomhed? Er ikke denne et virkemiddel, som bidrager til meningsdannelsen i folket, og som derved igen kommer til at øve indflydelse på partierne. Resolutionen som virkemiddel udadtil er ganske rigtig et meget spagfærdigt middel. Men de fleste resolutioner er vel nok så meget beregnet på at være en rettesnor for foreningens oplysningsarbejde, for den linie, man ønsker fulgt."[171]

Otte år senere foregik der i DFs tidsskrift, *Fredsbladet*, en debat, hvor en række medlemmer kritiserede hovedbestyrelsen for at have udsendt en resolution, der havde været kritisk overfor den danske regerings udenrigs- og forsvarspolitik. DFs medlem, Niels Alsing Andersen, udtalte i denne forbindelse:

"Udsendelsen af resolutioner - som jeg ærlig talt troede var gået af mode igen - kan kun have to formål, når man udtaler sig uden at være spurgt om sin mening:

---

[167] Erling Bjøl: *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces.* Kbh., 1983, s. 185-186.
[168] Historikeren og sociologen Flemming Mikkelsen har brugt avisårbogen til at belyse de kollektive protestformer og protestaktivitetens udvikling i Danmark i perioden 1914-1995. Se 'Contention and Social Movements in an international and transnational perspective: Denmark 1914-1995', *Journal of Historical Sociology*, bd. 12: 2, 1999, s. 128-157
[169] *Aldrig mere Krig.* Kbh. 1966, s. 20-21 **(AmK 40 år)**. Hagbard Jonassen hævder samme sted at alle AmKs resolutioner er blevet trykt i foreningens tidsskrift.
[170] Nye retningslinier for fredsarbejdet, *Fred og Frihed*, 1946, s. 19
[171] Nye retningslinier for fredsarbejdet, *Fred og Frihed*, 1946, s. 25

1. enten at gribe ind i en begivenhedsrække i det psykologiske øjeblik, hvor man har en chance for at påvirke udviklingen.
2. eller blot " at vise flaget" i agitatorisk øjemed.

Endelig kan man selvfølgelig tro, at man kan opnå begge ting på samme tid. Intet af dette kan siges at være formålet i den foreliggende situation."[172]

I debatten imødekom DFs mangeårige formand og tidligere radikalt folketingsmedlem, Jesper Simonsen, de kritikere, der ville ligge tyngdepunktet på oplysningsarbejde, men understregede også klart behovet for, at foreningen fortsat kom med politiske udtalelser:

"Det væsentlige...er indsigelsen imod, at vor forening som FN-forening fremsætter udenrigspolitiske udtalelser, idet indsenderne mener, at dette kan skade arbejdet for at sprede kendskab til og vække interesse for FNs arbejde. Vi er med indsenderne enige om oplysningsvirksomhedens overordentlig store betydning, men den er ikke den eneste opgave for en FN-forening... Det er en opgave for en folkelig FN-forening ... at tage til orde for gennemførelse af [FN]pagtens løfteparagraffer og for foreliggende problemers løsning efter pagtens principper."[173]

Også hvis deres funktion blev svækket af den krise, som de liberale fredsforeninger befandt sig i efter anden verdenskrig fremgår det klart af ovenstående citater, at udtalelser var en central politisk aktivitet for fredsforeningerne i deres egen selvforståelse.

FORM OG INDHOLD

Resolutioner og lignende kan opfattes både som en ekspressiv og instrumentel handling, dvs. formålet er både at demonstrere foreningernes holdning og at påvirke modtagerens holdning.[174] I DFs, KILFFs og AmKs tidsskrifter har jeg fundet trykt hhv. 85, 178 og 100 udtalelser som de selv har forfattet i perioden fra 1919-1970.[175] Jeg vil analysere disse udtalelser ud fra følgende spørgsmål: 1) Hvem producerer og under hvilke omstændigheder produceres udtalelser? 2) Hvem er adressaten for dem? 3) Hvilke temaer omhandler udtalelserne og i hvilken grad vender de sig direkte til "de centrale politiske beslutningstagere" (jf. Bjøls tese, s. 34)? 4) I hvor høj grad er de udtryk for tilslutning eller protest over for regeringens allerede førte politik? Undersøgelsens resultater er gengivet mere fuldstændigt i bilag 9: 'Vejledning for opbygning af en

---

[172] Niels Alsing Andersen, 'En tak til Århus' FN-gruppe for både det ene og det andet.', *Fredsbladet*, 1954, s. 33

[173] 'Jesper Simonsens svar hertil', *Fredsbladet*, 1954, s. 15

[174] Indenfor den samfundsvidenskabelige forskning af de såkaldte nye sociale bevægelser har der været en tendens til at fokusere på aktiviteternes ekspressive funktioner, fordi man på forhånd har nedtonet sådanne bevægelsers politiske indflydelse på det udenrigspolitiske felt og indenfor det parlamentariske system. Se f.eks. Frank Parkin, *Middle Class Radicalism.* Manchester, 1968.

[175] Inden for denne afgrænsning har jeg tilstræbt fuldstændighed. Jeg skal dog gøre opmærksom på, at jeg herved har set bort fra to væsentlige aspekter, hhv. udtalelser, som foregår mellem de internationale organisationer og de nationale afdelinger af fredsforeningerne og de udtalelser, foreningerne har ladet trykke i deres tidsskrifter, som er udsendt af andre tilsvarende foreninger. Begge disse aspekter kan også sige en del om foreningernes relationer til den politiske proces. P.g.a. den større grad af usikkerhed af bestemmende faktorer omkring anledningen til disse udtalelsers fremkomst, har jeg dog valgt at se bort fra disse.

database over fredsforeningernes udtalelser'. I dette afsnit vil jeg kun sammenfatte og kommentere de vigtigste resultater.[176]

Afsendere og adressater

De fleste af fredsforeningernes udtalelser er produceret, ved hvad man kan kalde, symbolske rutineprægede forsamlinger. F.eks. svarer foreningernes årsmøder og hovedbestyrelsesmøder for tilsammen hhv. 53 procent af DFs, 66 procent af KILFFs og 63 procent af AmKs samlede antal udtalelser.[177] Man kan derfor næppe tale om en umiddelbar, spontan og simpel relation til den politiske proces, men dette betyder ikke, at udtalelserne ingen relation har til denne.

For alle tre fredsforeninger gælder det, at mellem 58 og 62 procent af udtalelserne er rettet til regeringen og/eller lovgivningsmagten, mens mellem 23 og 28 procent er henvendt til offentligheden.[178] Jeg vil her primært undersøge den første gruppe, idet den bedst kan illustrere udtalelsernes direkte relation til den politiske proces.

Sagsområder

Det er for vane at betegne fredsbevægelsen, som en enkeltsagsbevægelse.[179] Man må imidlertid konstatere, at de tre fredsforeningers interaktion med lovgivningsmagten og de offentlige myndigheder langt fra er begrænset til noget enkelt sagsområde og man kan således finde direkte henvendelser til en række forskellige ministerier blandt foreningernes udtalelser.[180] Når det alligevel synes rimeligt at betegne disse foreningers virke som en enkeltsagsbevægelse, skyldes dette, at deres interesseområde hovedsageligt er begrænset til nogle få vigtige emner. Dette er tydeligt reflekteret i foreningernes udtalelser gennem hele perioden fra 1919-1970. Centralt står temaer som afrustning/nedrustning, værnepligt og befolkningens oplysning og uddannelse i internationale forhold.[181] I løbet af perioden blev fredsforeningerne dog også optaget af mere spe

---

[176] Det skal understreges, at min undersøgelse af fredsforeningernes udtalelser ikke er foretaget uden betydelige fortolknings- og klassifikationsproblemer. Der skal tages forbehold for den betydelige grad af abstraktion og dermed tab af detaljer. I mit **bilag 9** har jeg mere detaljeret redegjort for behandlingen af fredsforeningernes udtalelser. Jeg skal gøre opmærksom på, at fredsforeningernes tidsskrifter, som jeg har brugt som kilde, ændrer funktion i løbet af perioden. Der en tendens til at de i løbet af 1960erne går fra at være foreningstidsskrifter til at blive mere alment oplysende tidsskrifter. Dermed taber de en del af deres kildeværdi i f.h.t. denne undersøgelse. Endvidere skal jeg gøre opmærksom på, at jeg gerne vil stille min database til rådighed for enhver, som må være interesseret i at gennemgå den.

[177] Jf. **bilag 9** afsnittet afsender.

[178] Jf. **bilag 9** afsnittet modtager. Tallene er fremkommet ved at lægge rækkerne 'danske regering og dets ministre', 'danske rigsdag/folketing', og 'nordiske regeringer' sammen for de tre fredsforeningers vedkommende.

[179] Se bl.a. Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 185 og Erik Rasmussen, *Komparativ politik* bd. 1. Kbh., 1971, s. 134.

[180] Blandt fredsforeningernes udtalelser er der henvendelser til følgende ministre: statsminister (28), udenrigsminister (21), justitsminister (9), indenrigsminister (6), undervisningsminister (5), forsvarsminister (4), trafikminister (1), finansminister (1).

[181] Jf. kap. 1 afsnittet mål og midler, samt **bilag 9** afsnittet emne, hvor der findes en emneordsliste for fredsforeningernes resolutioner. Ideelt betonede interesseorganisationer ligner politiske partier ved principielt at henvende sig til hele befolkningen, men adskiller sig fra disse ved kun at "have en sag på programmet og ved ikke at bestræbe sig på at besætte poster i statsapparatet". Erik Rasmussen, *Komparativ politik*, bd. 1, s. 134.

cifikke problemer som masseødelæggelsesvåben, internationale flygtninge- og u-landsproblemer. Selv om foreningernes udtalelser hovedsageligt er en refleksion af udenrigspolitiske forhold, relaterer størstedelen af dem til den nationale politiske proces. F.eks. hvordan dansk forsvarspolitik kan komme i bedre overensstemmelse med internationale forhold eller hvordan dansk udenrigspolitik bedst kan understøtte internationale organisationer som Folkeforbundet eller FN.

Strategier

Der tegner sig en række forskellige strategier, hvorved foreningerne søger at få indflydelse på den politiske proces. Alle udtalelser kan ses som forsøg på at markere deres holdning (standpunktsmarkering) i forhold til en række aktuelle sager/problemer, som optager den offentlige debat. Dette kommer klarest til udtryk i udtalelser om aktuelle internationale konflikter eller problemer.[182] Eksempelvis kan der være tale om problemer som militær oprustning, atomvåben, u-lande etc. eller kriser og konflikter, så som Vietnamkrigen.[183] Her markerer foreningerne tydeligt deres mere generelle standpunkter og holdninger til international politik overfor offentlighed og politikere. Som regel udtrykker de også et direkte ønske om, hvordan den danske regering bør agere, evt. hvilke initiativer den bør tage for at afhjælpe situationen eller problemet.

I relation til Bjøls tese ovenfor er det interessant, at det kun er en mindre del af udtalelserne, der forholder sig til afsluttede beslutninger/handlinger - og som altså kan siges at være en direkte reaktion på regeringens eller lovgivningsmagtens handlinger.[184] Den største gruppe af resolutioner er faktisk konstrueret som selvstændige forsøg på at sætte den politiske proces i gang eller at stimulere den; foreningerne forsøger enten aktivt at være dagsordenssættende eller aktivt at følge op på en igangværende politisk proces.[185]

De undersøgte udtalelser afslører mange forskellige former for politisk strategi. Eksempelvis sendte AmK i 1929 efter at have konsulteret den civile værnepligtlovs ophavsmand P. Munch en resolution til rigsdagen, hvori man anmodede om nedsættelse af militærnægternes civiltjeneste.[186] Her ser vi således en vis form for koordination mellem et enkelt folketings-medlem/medlem af regeringen og en forenings interessevaretagelse. En anden form for strategi var KILFFs samarbejde med Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund for at få kvin-

---

[182] Jf. **bilag 9** afsnittet begivenhed, kategorierne aktuel begivenhed/problem og aktuel international konflikt, som udgør hhv. mellem 20 og 32 % og mellem 8-9 procent af fredsforeningernes resolutioner.

[183] Stort set alle de større internationale konflikter i perioden er kommenteret fra fredsforeningernes side, fra Italiens overfald på Abessinien til Vietnamkrigen. Udtalelserne er således også et indeks til fredsforeningernes syn på større internationale konflikter og begivenheder.

[184] For DF, KILFF og AmK drejer det sig om hhv. 8, 12 og 14 procent af deres resolutioner. Jf. **bilag 9** – afsnittet begivenhed, kategorien 'politisk beslutning'.

[185] Jf. **bilag 9** afsnittet begivenhed, kategorien initiativ og instruktion. Kategorien instruktion er en delmængde af kategorien initiativ, da udtalelser benævnt instruktioner omhandler en række forskellige emner, mens udtalelser benævnt initiativ omhandler et enkelt emne.

[186] **Se kap. 3** for en uddybende fremstilling af de liberale fredsforeningers arbejde for lempelse af civil værnepligt.

der optaget i den danske regerings delegation til Folkeforbundets nedrustningskonference i 1931-32.[187]

Der var også andre måder, hvorpå fredsforeningerne søgte at få indflydelse på den politiske proces. I 1933 indsendte KILFF – igen sammen med de andre kvindeorganisationer – indenrigsministeriet et færdiglavet lovforslag til ny indfødselsretslov baseret på et princip om ligestilling mellem kønnene og med anmodning om revision af den gældende lov fra 1925.[188] I 1952 repræsenterede AmK militærnægterne over for rigsdagudvalget for civil værnepligt. Man indsendte efter aftale med udvalgets formand og flere af udvalgets medlemmer en redegørelse for foreningens anskuelser og relationer til militærnægtelsen i Danmark. Heri understregede man foreningen, som en seriøs repræsentant og forhandlingspartner. Man fremførte forskellige argumenter over for udvalget for at give nægterne et mere positivt og nyttigt arbejde ved f.eks. at stille dem til rådighed for anerkendte humanitære organisationer. Hertil kan nævnes, at AmKs næstformand/formand Hagbard Jonassen var repræsenteret i indenrigsministeriets kommission, der afgav betænkning om civil værnepligt i 1967.[189]

En særlig form for virkemiddel skal også fremhæves. Især i forbindelse med FNs generalforsamling begyndte KILFF og DF efter 1945 jævnligt at sende instruktioner til de danske forhandlere og delegationer, der repræsenterede Danmark i forskellige internationale sammenhænge. Disse udtalelser var afsendt i tiden før begivenheden og kan ses som et målrettet forsøg på at påvirke hvilke problemer den danske delegation skulle tage op i disse internationale fora og hvilke holdninger den skulle indtage ved den pågældende lejlighed. Efterfølgende kunne fredsforeningerne godt finde på at kritisere den danske stemmeafgivning i FNs generalforsamling og efterlyse mere offentlighed omkring den danske regerings motiver for stemmeafgivning omkring forskellige internationale problemer. Dette skulle ske så offentligheden bedre kunne følge med og udøve sin kontrol, men også for at interessen for FN kunne blive mere udbredt i den danske befolkning.

---

[187] WILPF havde i denne forbindelse igangsat om omfattende underskriftsindsamling verden over i forbindelse med denne konference. Ifølge *Fred og Frihed* lykkedes det KILFF i Danmark at samle 437.457 underskrifter fra personer over 18 år ind pr. 15. februar 1932. Det skal bemærkes, at Erling Bjøl hævder, at Jesper Simonsen og Holger Kristiansen repræsenterede DF på nedrustningskonferencen, men ifølge P. Munchs svar på de kvindelige organisationers henvendelse var det ikke i denne egenskab, at de deltog som danske repræsentanter. Både Simonsen og Kristiansen var radikale folketingsmedlemmer i denne periode og måske var det i denne egenskab at de deltog. Det skal dog nævnes, at P. Munch i samme svar bemærkede, at de danske fredsforeningernes bestræbelser blev værdsat af regeringen. *Fred og Frihed*, nr. 11, 1931, s. 5-6 og Erling Bjøl s. 199-200.

[188] De argumenterede bl.a. for en revision med udgangspunkt i international lovgivning. Se Til indenrigsministeriet til pressen til og fra Mrs. Bryan Owen, *Fred og Frihed*, nr. 6, 1933, s. 4-5. Som det fremgår, udsendte KILFF også en resolution til pressen om lovforslaget. Disse resolution blev også fuldt op at en personlig henvendelse til statsministeren, hvor man anmodede om ensretning af lovgivningen for de nordiske lande. Se 'Henvendelse til statsministeren', *Fred og Frihed*, nr. 9, 1933, s. 7

[189] Indenrigsministeriet, *Civil værnepligt*. Betænkning nr. 458 (Nedsat: 18. juni 1963 / Afgivet: 9. oktober 1967). Indtil 1964 var Hagbard Jonassen næstformand i AmK og han var formand i perioden 1964-1967.

Protest eller tilslutning

Blandt fredsforeningernes meddelelser er der 67 udtalelser, som overfor offentligheden eller direkte overfor regeringen udtrykker tilslutning til regeringens politik og 79 udtalelser som udtrykker protest.[190] Udtalelserne fordeler sig således

2. verdenskrig 1940-45	Tilslutning	DF	KILFF	AmK	Protest	DF	KILFF	AmK
- før	21	7	11	3	9	3	5	1
- under	4	0	1	3	0	0	0	0
- efter	42	11	23	8	70	12	23	35
i alt	67				79			

Af tabellen fremgår det, at den mest markante tendens er det stærkt øgede antal protestudtalelser i efterkrigstiden. Hvis man undersøger denne periode nærmere, er det interessant, at den største gruppe af protestudtalelserne falder i det første tiår efter anden verdenskrig, dvs. i perioden 1945-54.

Efterkrigstiden	Tilslutning	DF	KILFF	AmK	Protest	DF	KILFF	AmK
1945-54	14	5	7	2	43	7	15	21
1955-64	19	5	11	3	17	3	4	10
1964-1970	9	1	5	3	10	2	4	4

Hvad protesterede fredsforeningerne over i denne periode?

I efterkrigstiden sker den mest afgørende ændring i fredsforeningernes holdning til regeringens politik selvfølgelig i relation til dansk udenrigs- og forsvarspolitik. Deres reaktion på Danmarks tilslutning til Atlantpagten i 1949 og til Enhedskommandoen i 1950 var en meget klar og skarp protest, hvor begge foreninger påpegede en række farer og risici, som var forbundet med beslutningerne.[191] Eksempelvis betegnede DF tilslutningen til Atlantpagten som et brud "med den fredspolitik, der gennem slægtled har været Danmarks", mens KILFF advarede mod den "overgivelse af Danmarks suverænitet" som beslutningen om en enhedskommando indebar og erklærede at "vore interesser ikke nødvendigvis de samme som f.eks. USA's eller Englands". Begge foreninger påpegede de negative indre økonomiske og sociale konsekvenser af de medfølgende krav om et højere militært rustningsniveau end det hidtidige danske.[192] Endvidere mente DF, at et militært forsvar af Danmark ville være nytteløst; i værste fald direkte farligt for Danmark, og KILFF erindrede om Danmarks udsatte geografiske position (i forhold til Sovjetunionen). Endelig så DF en modsætning mellem Atlantpagten og FN, hvor begge foreninger gav prioritet til FN. Begge ønskede, at den danske regering skulle støtte en aktiv fredspolitik, ikke

---

[190] Jf. **bilag 9** – afsnittet holdning, kategorierne 'protest' og 'tilslutning'.

[191] Følgende analyse bygger på DFs udtalelse fra foreningens årsmøde 1949 og KILFFs udtalelse i anledning af Atlantrådets udenrigsministermøde, *Fred & Frihed*, nr. 8, 1950, s. 5.

[192] I perioden fra 1949-1959 steg Danmarks forsvarsudgifter med over 300 procent i gældende priser. Fra 309.6 mill. kr. i 1949/50 til 927.5 mill. kr. i 1954/55 og 973.0 mill. kr. 1959/60. Den største stigning skete således i de første seks år. Se Eric Einhorn, *National security and domestic politics in post-war Denmark. Som principal issues, 1945-1961*. Odense, 1975, s. 52,

ved militære foranstaltninger gennem NATO, men ved henholdsvis afspændingspolitik og nedrustningspolitik gennem FN.[193]

Begge protester var rettet til den danske regering og for begges vedkommende blev der gjort forsøg på at sprede dem via massemedierne. DFs udtalelse blev udsendt gennem presse og radio og sendt direkte til statsministeren. KILFF sendte udtalelsen til regeringen, formændene for rigsdagsgrupperne og telegrambureauet Ritzau. Selv om resolutionerne markerede en skarp afstandtagen til regeringens politik, var de samtidig sagligt argumenterende og ganske nuancerede. Det lykkedes tilsyneladende, i hvert fald for DF, at trænge igennem til en bredere offentlighed; ifølge *Fredsbladet*, vakte årsmødets udtalelser nemlig en vis opmærksomhed i en række dagblade. Fredsforeningerne forsøgte således at påvirke Danmarks politik i et spørgsmål, hvor opinionen var stærkt splittet og labil.[194]

Også i andre spørgsmål i forbindelse med Danmarks medlemskab af NATO tog fredsforeningernes aktiv stilling. Det gjaldt både lovgivning om en særlig værneskat og den såkaldte 5. kolonnelov (1950-51), beslutninger om 18 måneders tjenestetid for værnepligtige (1951), forslag om stationering af fremmede tropper/baser på dansk jord (1953), af Nike/Hercules raketvåben med mulighed for atombevæbning til det danske forsvar (1957-1960) og oprettelsen af en dansk-tysk-fælleskommando (1961). Der kan næppe være tvivl om, at en række af disse forslag og beslutninger var udtryk for en ændret dansk holdning til forsvar og militært engagement.[195] Denne ændrede holdning var ikke kun et produkt af dansk NATO-medlemskab men også af krigen og besættelsestiden for den var tydelig allerede lige efter anden verdenskrig afslutning, hvor der f.eks. blev dannet hjemmeværnsforeninger (1945-46).[196]

På trods af, at hjemmeværnsforeningerne blev oprettet i 1945-46 med det formål at videreføre den danske modstandsbevægelse var organisationen ikke en nyskabelse.[197] Der havde eksisteret såkaldte frivillige korps både før under og efter første verdenskrig, men i 1937 valgte regeringen at forbyde dem. De liberale fredsforeninger havde udtrykt deres store påskønnelse af og tilslutning til denne beslutning.[198] Nu efter knap ti år og endnu en verdenskrig blev de frivillige

---

[193] AmK var imod ethvert forsvarssamarbejde, herunder det nordiske. Se 'Mod blokdannelse og forsvarsalliance', *Pacifisten*, nr. 2, 1949, s. 14.

[194] I Gallupmålinger er den dansk opinion overfor NATO i perioden 1949-1955/57 stabil med knap 50 pct. tilhængere, 25 pct. modstandere og godt 25 pct. tvivlere. I perioden 1955/57-1961 er der dog store fluktuationer mellem gruppen af tilhængere og tvivlere. Se Poul Villaume, *Allieret med forbehold.* Kbh., 1995, s. 806-808

[195] Hvor den radikal-socialdemokratiske regering i mellemkrigstiden ønskede at militæret kun skulle have bevogtningsopgaver, ønskede en række danske regeringer i efterkrigstiden at militæret skulle være i stand til at forsvare territoriet overfor et angreb fra Sovjetunionen/Warzawapagten.

[196] Dette gælder også den danske regerings beslutning om at sende tropper til Tyskland (1947).

[197] Den lykkedes hjemmeværnet at blive en integreret del af det danske forsvar, der blev statsligt i 1948-49 og ved udgangen af 1950erne var man nået op på 68.000 medlemmer. Se Niels Eric Boesgaard: *Hjemmeværnet – et barn af modstandsbevægelsen.* Hjemmeværnskommandoen, 1995, s. 8. Det nævnes i samme pjece af Hjemmeværnet i 1980erne nåede op på 74.000 medlemmer.

[198] Se DFs årsmøde 1933 - *Fredsbladet*, nr. 7, 1933, s. 65; DFs årsmøde 1937 - *Fredsbladet*, nr. 7, 1937, s. 67.

korps i form af hjemmeværnet en integreret del af dansk forsvarspolitik. Der var således tale om en markant ændring af regeringens holdning til de frivillige militære forsvarsgrupper i efterkrigstiden, og det vakte fredsforeningernes protest. Alle tre fredsforeninger påpegede de farer for demokrati og frihed som sådanne grupper kunne udgøre, når de besad våben og gennemgik militær træning. De opfordrede derfor til inddragelsen af korpsenes våben og de advarede mod den militarisering af det danske folk, som udviklingen indebar. Eksempelvis beklagede KILFF den rolle hjemmeværnet spillede i forskellige medier og udtalte:

"Vi protesterer imod den statsunderstøttelse, disse private organisationer har opnået, idet vi frygter, at de frivillige korps i givet fald kan betyde en fare for landet. Vi tager afstand fra enhver militarisering af kvinderne, således som den finder sted gennem hjemmeværnene, Danmarks Lottekorps og kvindelige marinere. En sådan udvidelse af den militære indflydelse til at omfatte også den nye slægts mødre vil efter vor opfattelse kunne bidrage til at ændre folkets mentalitet i militaristiske retning."[199]

Det samme gjorde DF som tog "afstand fra den militærpropaganda, der for øjeblikket pågår i presse og radio, bl.a. for at skaffe mandskab til hjemmeværnet, idet denne kun kan modvirke det sindelag, der er grundlaget for det mellemfolkelige samarbejde, vort land har forpligtet sig til at støtte i Forenede Nationer." I samme udtalelse henstillede DF samtidig til de danske medier og uddannelsesinstitutioner, at de "i langt højere grad, end det hidtil har været tilfældet, retter opmærksomheden mod at oplyse og orientere befolkningen om det arbejde, der allerede udføres til betryggelse af freden i verden."[200]

Fredsforeningerne så således tydelige tendenser til at militarisere den danske befolkning.[201] Overfor denne udvikling pegede alle tre foreninger på de alternative muligheder som Danmark havde for at støtte og fremme humanitære aktioner i Europa, som var nødvendige efter krigen. AmK udtalte:

"I fredens interesse retter vi...en indtrængende opfordring til Danmarks folk og regering om at yde den størst mulige indsats til redning af Europas nødlidende mennesker. I taknemmelig erkendelse af vort lands gode stilling bør vi pålægge os selv et endog meget betydeligt offer, også gennem nedskæring af madrationerne, så alt, hvad vi kan undvære, snarest muligt formidles gennem vore udmærkede hjælpeorganisationer Røde Kors, Red Barnet og Fredsvenners Hjælpearbejde."[202]

En anden markant ændring i regeringens politik, som vakte fredsforeningernes protest var beslutningen den 1. juni 1945 om at genindføre dødsstraffen med tilbagevirkende kraft fra den 9. april 1940. Denne beslutning vakte voldsom harme blandt de liberale fredsforeninger.

For fredsforeningerne var dødsstraffens genindførsel og love med tilbagevirkende kraft et brud på landets retsprincipper og på de grundlæggende kristne og humane opfattelser.

---

[199] KILFFs landsmøde 1947

[200] DFs årsmøde 1949

[201] I 1947 støttede bl.a. AmK Landsadressen mod Danmarks militarisering, der blev underskrevet af 93.650 personer i Danmark. Adressen blev overbragt statsminister Hans Hedtoft den 27. november 1947 af en deputation bestående af AmKs formand, pastor Uffe Hansen, prof. Glindemann Nielsen, Pacifistens redaktør Otto Mathiasen, AmK bestyrelsesmedlem O. Jonasen og cand.polit. Arne Jørgensen. Jf. *Fredsbladet*, nr. 12, 1947, s. 67.

[202] De liberale fredsforeninger havde i 1944 stiftet organisationen Fredsvenners Hjælpearbejde, som blev forløberen for Mellemfolkeligt Samvirke (1949). Se kapitel 5.

"Gennem århundreder har vor kultur kæmpet sig frem til det synspunkt, at staten ikke i sin retsudøvelse bør tage menneskeliv, et princip, der havde været knæsat her i landet gennem mere end et halvt århundrede, førend krigen og besættelsen bragte vort samfund ud for så stærke rystelser, at selv rodfæstede retsprincipper blev opgivet."[203]

Fredsforeningerne foranstaltede derfor en række henvendelser til regering og rigsdag i perioden fra 1945-1950. AmKs formand, valgmenighedspræsten Uffe Hansen, sendte statsminister Buhl en personlig henvendelse allerede den 15. maj 1945, hvor han appellerede til, at regeringen valgte at straffe forbryderne efter gældende lovgivning og skrev videre: "Fastholder regeringen ønsket om, at et vist antal forbrydere bør straffes på livet, var det så ikke muligt og rimeligt at udlevere dem som krigsforbrydere til de allieredes domstole for sådanne?"[204] I forbindelse med valget i oktober 1945 fulgte AmK op på Uffe Hansens udtalelse og udsendte gennem radio og telegrambureauet Ritzau, en appel om, at dødsdommene ikke burde fuldbyrdes.

Fredsforeningernes udtalelser påvirkede dog tilsyneladende ikke beslutningstagerne og resultatet af valget. Den 5. januar 1946 blev den første dødsdom eksekveret. AmKs tidsskrift valgte at betegne dagen som skammens dag og tilføjede: "Tusinder af danske bøjer deres hoved i beskæmmelse og sorg over dette tilbageskridt i kultur og menneskelighed, som vore lovgivere har ansvaret for."[205] Endelig samlede KILFF i 1946 over 100 underskrifter ind fra en række prominente personligheder. Bag en stor protestadresse i 1947 havde tre af initiativtagerne nær tilknytning til de liberale fredsforeninger.[206]

Fredsforeningernes forsøg på at påvirke den politiske proces omkring dødsstraf og love med tilbagevirkende kraft er interessant, fordi det følsomme spørgsmål viste nuanceforskelle omkring fredsforeningerne fortolkning af deres interesseområde og i hvor høj grad de var villige til at stå offentlig frem som organisation og forsvare deres synspunkt over for massiv modstand.[207] Eksempelvis mente Jesper Simonsen, DFs formand, ikke at foreningen burde beskæftige sig med spørgsmålet.[208] Herudover var der forskelle i ledernes positioner og organisationer

---

[203] 'Henvendelse til justitsministeren', *Fred og Frihed*, nr. 4, 1950, s. 27.

[204] Uffe Hansen understregede i sin henvendelse at den skete på eget initiativ, men understregede også, at han mente, at hans holdninger var i overensstemmelse med en stor del af folket og det store flertal af AmKs medlemmer.

[205] Henrettelsen, *Pacifisten*, 1946, s. 16 og s. 19. I alt stadfæstedes 78 dødsdomme, hvor 46 eksekveredes.

[206] For KILFFs underskriftsindsamling i 1946 stod 104 prominente underskrivere på henvendelsen til regeringen, se KILFFs landsmøde 1947 og 'Det nye straffelovstillæg og dødsstraffen', feb. 1946, trykt i *F&F*, s. 21 og *Pacifisten* 1946, s. 35. Af de fem indbydere til Protestadressen mod tilbagevirkende straffelove fra 1947 havde Københavns stadsingeniør Olaf Forchhammer, rektor Carl Gad og adjunkt Hagbard Jonassen tilknytning til den liberale fredsbevægelse. De andre indbydere var juristerne Hal Koch og Poul Andersen. Bl.a. trykt i O. Forchhammer og Carl Gad, *Fakta og myter omkring retsopgøret*. Kbh., 1948, s. 157-158.

[207] De straffebestemmelser for landsforræderi med tilbagevirkende kraft, hvor dødsstraf indgik var udformet af modstandsbevægelsens jurister. Disse love blev dog godkendt af samlingsregeringen og anbefalet af alle partiers ordførere. I Rigsdagen gav spørgsmålet således ikke anledning til, at man delte sig efter partier, i stedet valgte enkelte partier, at fritstille deres medlemmer, så de måtte stemme efter deres personlige overbevisning. F.eks. var det kun de radikale medlemmer Fru Gloerfeldt-Tarp, Oluf Steen, Kr. Nygaard, og folketingsmedlemmerne Appel (V.), Oda Christensen (K.) og Søren Olsen (Retsforbundet), som stemte for et forslag om dødsstraffens bortfald i 1946.

[208] En medvirkende årsag hertil kan være, at Jesper Simonsen samtidig var højesteretsdommer. Han kunne derfor vanskeligt stå i spidsen for offentlige protestaktioner uden at kompromitere sit embede. Det skal dog nævnes, at Ditlev Tamm i *Retsopgøret efter besættelsen* beskriver han som principiel modstander af dødsstraf. Tamm, s. 337.

nes medlemssammensætning, der skulle tages hensyn til. F.eks. fremtrådte KILFFs underskriftsindsamling i 1946 og den store protestadresse i 1947 ikke som om, at der stod organiserede interesser bag. I stedet var henvendelserne udformet, så de understregede deres brede tværpolitiske sammensætning.[209] I alt udsendte AmK og KILFF i perioden fra 1945-50 hhv. 5 og 2 udtalelser om dødsstraf.

Af ovenstående afsnit ser vi, at de liberale fredsforeningers relation til den politiske proces ændrer karakter efter 1945, til i højere grad at stå i opposition til regeringens politik. Krigen havde i hvert fald på kort sigt ændret det politiske klima som bevægelsen agerede indenfor. En ny magtfaktor var opstået og gjorde sig foreløbigt gældende i form af modstandsbevægelsen. Nu ændredes den udenrigs- og forsvarspolitik som Danmark havde stået for gennem en menneskealder og som den liberale fredsbevægelse var knyttet snævert til (se nedenfor og kap. 5). Danmark valgte at tage side i stormagternes konfliktspil og landets militære engagement steg betragteligt. Fredsforeningerne tog delvis højde for denne forandrede situation.

NYT FOKUS EFTER 1945: U-LANDSHJÆLP

Efter anden verdenskrig satte fredsforeningerne størstedelen af deres ressourcer ind på at fremme FNs virksomhed nationalt og internationalt. Både DFs og KILFFs internationale moderorganisationer, WFUNA og WILPF, havde opnået anerkendelse som hhv. status A og B i forhold til FNs økonomiske og sociale råd.[210] Der er bl.a. i lyset af denne forbindelse, at man må se de liberale fredsforeningers stigende engagement i de underudviklede lande i løbet af 1950erne og 1960erne.[211] Bjøl har hævdet, at den liberale fredsbevægelse fra slutningen af 1950erne mere og mere udviklede sig til en pressionsgruppe, der arbejdede for at få de danske bevillinger til den tredje verden forøget.[212] Bjøls opfattelse bekræftes af min undersøgelse af fredsforeningernes udtalelser. Det skal dog understreges, at fredsforeningerne bevarede deres engagement i international politik i bred forstand, og at deres u-landsengagement var påbegyndt allerede ca. 15-20 år før, hvor de under anden verdenskrig havde oprettet den fælles organisationen, Fredsvenners

---

[209] Det er f.eks. Rasmussens og Skovmands opfattelse, at udrensningen efter anden verdenskrig "stærkest blev bekæmpet af enkeltmænd, ikke partier", Erik Rasmussen & Roar Skovmand, *Det radikale Venstre 1905-1955. Kbh., 1955*, s. 313. Imidlertid var en række af de personer, der tilsluttede sig til de ovennævnte adresser, tilknyttet de liberale fredsforeninger.

[210] ECOSOC vedtog den 21. juni 1946 at inddele interesseorganisationerne, der beskæftigede sig med FNs virksomhed, i tre kategorier, hhv. status A, B og C. For at få anerkendelse som status A organisation, skulle man beskæftige sig med størstedelen af ECOSOCs aktiviteter, mens status B organisation kun beskæftigede sig med et mindre område af rådets aktiviteter. Herudover havde status A organisationer større rettigheder end status B organisationer. Bl.a. kunne status A organisationer deltagelse ved alle rådets møder og i alle udvalg. Herudover skulle status A organisationernes rapporter og betænkninger cirkuleres til rådets medlemmer. Jf. *Yearbook of the United Nations* 1946-47, s. 551-555.

[211] FN vedtog f.eks. at gøre 1960erne til udviklingstiår.

[212] Erling Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 212

Hjælpearbejde (1944), der skulle blive forløberen for Mellemfolkeligt Samvirke (1949); – en organisation, som fik stor betydning for dansk u-landshjælp.[213]

Fredsforeningerne koblede igennem 1950erne kravet om hjælp til u-landene sammen med et krav om nedrustning.[214] Eksempelvis udtalte DF, at "misforholdet imellem de umådelige rustningsbyrder og de beskedne midler, der ydes til støtte af udviklingen i tilbagestående lande, må bringes til ophør".[215] I 1960erne blev vægten dog i højere grad lagt på en argumentation, der påpegede den stigende økonomiske kløft i verden og understregede den simple medmenneskelige pligt til at hjælpe mennesker i nød. Således udtalte f.eks. DFs årsmøde 1960:

"Årsmødet fremhæver, at det voksende svælg mellem levevilkårene i de teknisk tilbagestående områder gør det til en medmenneskelig pligt for de bedrestillede stater at øge støtte til udviklingen i de tilbagestående områder, og hermed også modvirke de farer for freden, som en fortsat forøgelse af forskellen i levevilkår vil medføre."[216]

Fredsforeningerne pressede i 1960erne på for at regeringen skulle opfylde den målsætning som Danmark havde tilsluttet sig i FN om af afsætte 1 procent af nationalproduktet til dansk udviklingsbistand.[217] Bjøl påpeger hvordan denne interesse for u-landene blev fulgt op og understøttet på regeringsplan med oprettelsen af Styrelsen og Rådet for teknisk samarbejde med udviklingslande (dannet 1962).[218] I denne forbindelse er det påfaldende, at de liberale fredsforeninger netop fra begyndelsen af 1960erne, i stigende grad bliver involveret i en række halv-officielle kontaktudvalg mellem myndigheder, repræsentanter for de politiske partier og de frivillige organisationer. DF og KILFF var f.eks. begge repræsenteret i den danske UNESCO-nationalkommission, Rådet for teknisk samarbejde med udviklingslandene og Frihed for sult-komitéen under det danske FAO-udvalg.[219] Alle var repræsenteret i Mellemfolkeligt Samvirkes repræsentantskab.[220] Der formede sig således i 1960erne nye relationer mellem de politiske partier, offentlige myndigheder og fredsforeningerne, hvor disse blev del af en ny konsensus omkring dansk u-landshjælp.

OPSUMMERING

Af ovenstående undersøgelse af fredsforeningernes udtalelser og relationer til den politiske pro

---

[213] Jf. Klaus Jørgensen: *Hjælp fra Danmark*. Odense, 1977.

[214] Den første udtalelse om dette emne er fra 1952. Se DFs årsmøde 1952. DF sendte samme måned gennem Nordisk fredsforbunds kongres en resolution direkte til FN, hvor man opfordrede organisationen til at presse på for at få staterne til at forøge bidragene til udviklingslandene. Se også kontorchef i Udenrigsministeriet Finn Friis, 'Nye muligheder i fredsarbejdet og samarbejdet om deres udnyttelse', *Fredsbladet*, nr. 9, 1952, s. 54-56.

[215] DFs årsmøde 1956. Se også resolutioner fra DFs årsmøde 1957, 1958. Hertil skal bemærkes, at hvor DF kun påpegede misforholdet, satte AmK et omvendt lighedstegn med de penge som Danmark brugte på militæret og de penge, der kunne anvendes til u-landsbistand. Se f.eks. udtalelse fra AmK, *Pacifisten*, nr. 1, 1963, s. 5.

[216] DFs årsmøde 1960.

[217] Fra begyndelsen af 1960erne nævner flere af fredsforeningernes resolutioner denne målsætning.

[218] Erling Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 212

[219] Herudover var DF repræsenteret i Regeringudvalget vedr. teknisk bistand og FN-pagtrevisionsudvalget, mens AmK kun var repræsenteret i UNICEF-komiteen og Dansk Ungdoms Fællesråd.

[220] Det har ikke været muligt for mig at gå ind i en nærmere undersøgelse af fredsforeningerne virksomhed inden for disse udvalg. Dette kun dog være interessant at få disse udvalgs rolle og betydning i den politiske proces nærmere belyst.

ces ser vi, at foreningerne, ud over almindelige pressionsvirksomhed og interessevaretagelse, i hele perioden på forskellige vis var involveret i flere aspekter af den politiske proces. Dette indbefattede konkrete lovforslag, foretræde for rigsdagudvalg og involvering i udarbejdelse af forskellige betænkninger.

Hoveddelen af udtalelserne var rettet direkte til regering og lovgivningsmagt og ikke bare til opinionen/befolkningen. Kun en mindre del af fredsforeningernes udtalelser var en direkte reaktion på regeringens førte politik, dvs. drejede sig om protest eller tilslutning til en regerings politik. Fredsforeningernes rolle i den politiske proces var derimod hovedsageligt, som andre interesseorganisationer, først og fremmest fokuseret på at igangsætte den politiske proces eller på anden måde at påvirke de politiske beslutninger før de blev taget.

Ved at studere graden af protest eller tilslutning i fredsforeningernes udtalelser ser vi, at fredsforeningerne i mindre grad tilsluttede sig regeringens politik i efterkrigstiden end i mellemkrigstiden og at de især stod i opposition til regeringens politik i perioden 1945-1955. Hvor tilslutning til regeringernes politik var fremherskende i mellemkrigstiden blev nu rollen som opponent den dominerende, selv om DF og KILFF blev integreret i en ny konsensus omkring ulandshjælp og i en form for udvidet statsapparat gennem forskellige halv-officielle kontaktudvalg, der relaterede til FNs virksomhed.[221]

[221] Denne udvikling blev dog tilendebragt for DFs vedkommende med dannelsen af FN-forbundet i 1970.

3. RELATIONERNE TIL DET RADIKALE VENSTRE

I afhandlingen *Hvem Bestemmer* skriver Bjøl følgende om den liberale fredsbevægelses relation til Det radikale Venstre (RV) i mellemkrigstiden.

"Overhovedet kan man spørge, i hvilket omfang fredsbevægelsen i denne periode virkede som udenrigspolitisk pressionsgruppe, og i hvilket omfang den virkede som en propagandaorganisation for Det radikale Venstres sikkerheds- og forsvarspolitiske tanker. Forbindelsen mellem ideorganisation og parti var i det mindste snæver."[222]

I dette kapitel vil jeg nærmere undersøge forholdet mellem fredsforeningerne og de politiske partier, især Det radikale Venstre. Bjøl underbygger sin påstand ved at dokumentere personsammenfald mellem DF og RV og peger på det sammenfaldende syn mellem parti og forening på dansk udenrigs- og forsvarspolitik.[223] Disse forhold vil jeg også belyse.

VAR FREDSFORENINGERNE PARTIPOLITISKE?

Det gælder for alle tre fredsforeningers vedkommende, at de erklærer sig ikke-partipolitiske. Der står direkte i DFs og AmKs vedtægter hhv."Ethvert enkelt medlems virksomhed for den indre partipolitiks formål er foreningen som sådan uvedkommende"[224] og "Forbundet er upolitisk, for så vidt som det ikke tilsluttes noget politisk parti, men hvert medlem må indenfor sit parti søge at gøre forbundets principper gældende i det omfang det er muligt."[225]

Der er imidlertid adskillige eksempler på, at den liberale fredsbevægelse havde behov for at forsvare sig mod at den, i offentlighedens øjne, blev set som en afdeling af partiet RV. Jesper Simonsen erklærede således på DFs årsmøde i 1927:

"Det siges nu, at fredsforeningen består af ene radikale. Vi har hørt det nogle gange før. Men der var en tid, da man sagde, at fredsforeningens var en agitation for Venstre, for Reformpartiet. Det er naturligt, at de folk, der følger os, fortrinsvis findes indenfor bestemte partier. Men vi har ikke taget hensyn til politiske partier eller søgt at indrette os efter deres krav. Det er således, at vi først har opstillet kravet om afrustning og afskaffelse af tvungen militærtjeneste. Det radikale Venstre har taget kravet op efter os, og ikke omvendt. (Hør). Vi kan ikke forhindre, at politiske partier tager disse spørgsmål op efter os, og vi har da også kun grund til at være glade over at de gør det. Det er så let at sige: vi er alle fredsvenner, men lad de andre begynde. ...Nej, vi må begynde, og så må vi hilse med glæde enhver, der vil være med. Vi kan ikke slette i vort program af hensyn til partipolitiske interesser. Gør vi programmet svagere, end vi egentlig vil det, så kan det kaldes uærligt spil. Vi vil ikke alene målet – som vi alle er enige i – men vi fredsvenner skal sige i vort program og i vort arbejde, at vi vil også midlerne. For resten har vi fortrinlige medlemmer også indenfor Venstre, f.eks. Neergaard og I.C. Christensen, der ikke tilfældigt, men bevidst er medlemmer af foreningen."[226]

Det var tilsyneladende især konservative og militære kredse, som yndede at stemple fredsforeningerne som radikale filialer, således fremgår det af følgende udtalelse fra 1922: "Konserva-

---

[222] Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 199. Det skal bemærkes, at når Bjøl omtaler fredsbevægelsen i citatet ovenfor skal denne forstås som værende identisk med DF, idet han kun har undersøgt denne forening i sit kapitel.

[223] Det skal understreges, at identitet mellem parti og interesseorganisation er et sjældent fænomen. Jf. Erik Rasmussen, *Komparativ politik* bd. 1, 164.

[224] I de senere vedtægter er formuleringen gledet ud, men på årsmøde i 1932 bekræftedes standpunktet af DFs formand Jesper Simonsen, som udtalte "Fredsforeningen spørger ikke om, hvilket politisk parti deres medlemmer hører til, den har sit program, og enhver, der slutter sig hertil, er velkommen hos os." DFs årsmøde 1932.

[225] Jf. AmKs vedtægter 1939. I KILFFs vedtægter 1925 § 2 angives tilsvarende: "Hverken foreningen som helhed eller den enkelte kredse må tage partipolitisk standpunkt. Derfor kan der gives tilslutning til sådanne enkelte punkter i partiernes programmer, som må anses for fremmende for sagen."

[226] *Fredsbladet*, 1927, nr. 7, s. 54

tive blade har i en korrespondance angrebet Dansk Fredsforening i anledning af fredsdagen og stemplet foreningen som en radikal partiforening."[227] I en polemik med det forsvarsvenlige tidsskrift *Vort Værn* i 1944 skrev det samme tidsskrifts redaktør Johs. Hansen dog:

"Jeg ved godt, at Fredsbladet ikke direkte er organ for det radikale parti, men bladet er så sandelig organ for den 'radikale' ånd; ja, endnu mere: Det radikale parti er domineret af den pacifistiske ånd, selvom kun en del af partiets medlemmer er pacifister. Jeg mener ikke, at Hr. Ingvard Nielsen hypper pacifistiske kartofler i det radikale parti som andetsteds; og det bebrejder jeg ham for så vidt ikke, da han nu engang er pacifist, med en sådans ideer og dogmer."[228]

Af ovenstående ses det, at selv om alle tre fredsforeninger erklærede sig ikke partipolitiske, blev især DF i offentlighedens øjne associeret med RV.

KILFF så sig i 1937 nødsaget til udsende følgende resolution.

"Idet landsmødet henviser til Fælleslovene §2 og til de i gentagne resolutioner såvel internationalt Grenoble 1932 som nationalt Gravenshoved 1933 givne erklæringer om, at Ligaen som sådan ikke står under noget politisk partis kontrol, pålægger landsmødet hovedstyrelsen, distrikter og kredse at være årvågne på dette område. Det er landsmødets opfattelse, at den brede front, der har skabt den danske afdeling, må bevares som livsbetingelse for det arbejde på langt sigt, der kendetegner vor bevægelse her i landet, og landsmødet tilbageviser energisk de forsøg, der også her i landet er gjort på at mistænkeliggøre vor absolut neutrale holdning. Landsmødet anbefaler indtrængende, at der udvises den største omhu for at bevare den hidtidige balance gennem:

1. at vi - som hidtil - stiller vore medlemmer frit overfor indendørs politiske spørgsmål
2. at - som hidtil - kun alle eller ingen partier kan være medindbydere ved vore møder og slutte sig om vort arbejde.
3. at vi - som hidtil - byder enhver kvinde og mand såvel i som udenfor partierne, som kan slutte sig til vort program, velkommen som medlem af vor organisation samt
4. at vi opfordrer medlemmerne, der står i et politisk parti, til indenfor partiet at være talsmand for vore ideers virkeliggørelse."[229]

For en forening af KILFFs størrelse – og deraf formentlig større partipolitisk bredde - viser resolutionen hvilken balanceakt der var tale om i relationen til partierne. Pkt. 3 viser hvordan foreningen søgte at tiltrække så mange medlemmer som muligt, som kunne identificere sig med foreningens målsætning og program; pkt. 1, 2 og 4 viser, at foreningen fritstillede sine medlemmer i alle andre spørgsmål, men at man gerne så at medlemmerne også virkede for foreningens ideer inden for de politiske partier, som de eventuelt tilhørte. Balanceakten bestod i, at hvis man tog for klar partipolitisk stilling kunne det føre til at man frastødte medlemmer (reelle og potentielle), som var positive stemte overfor foreningens ideer, men uenige med de politiske partier i andre spørgsmål end foreningens formål, f.eks. på det økonomisk eller sociale område. Omvendt kunne politisk bevågenhed gavne foreningens position og anseelse i samfundet og derved styrke foreningens ressourcer og muligheder for politisk gennemslagskraft.

---

[227] *Fredsbladet*, 1922, nr. 6, s. 45, hertil bemærkes at det konservative blad, så velvilligt på KILFFs fredsdag.
[228] Jf. artiklen 'Insinuationer eller problemer. I anledning af en artikel i "Vort Værn"', *Fredsbladet*, nr. 6, 1944, s. 45-46. og '"Vort værn" igen', *Fredsbladet*, nr. 7 og 8, 1944, s. 53. I et nyt gensvar måtte Fredsbladets redaktør Ingvard Nielsen igen berigtige Vort Værn. "Hvis Hr. Johs. Hansen ved pacifist forstår fredsven, skal vi med glæde indrømme rigtigheden heraf. Hvis han derimod, hvad der synes at fremgå af hans artikel mener antimilitarist, har han ingen som helst grund til denne nye insinuation."
[229] KILFFs landsmøde 1937. Udsendelse af resolutionen skyldtes formentlig, at foreningen i forbindelse med forhandlinger om forøgede bevillinger til Danmarks militære forsvar, i lyset af den forværrede internationale situation, havde været udsat for massive angreb i de offentlige medier.

Selv om relationen mellem de liberale fredsforeninger og RV således ikke er simpel, kan der ikke være tvivl om, at der er tale om et nært forhold. Dette kommer tydeligst til udtryk ved at se på personsammenfald mellem medlemmer af fredsforeningerne og RV.

PERSONSAMMENFALD

DFs formand 1910-1929 Niels Petersen (1858-1933) var i perioden fra 1913-1929 radikal ordfører i forsvars- og udenrigsanliggender.[230] Ligeledes var efterfølgeren på DFs formandspost i perioden 1929-1956 Jesper Simonsen (1881-1957) radikalt folketingsmedlem 1929-1932.[231] Om Jesper Simonsens relation til den radikale udenrigsminister P. Munch skriver Bjøl således:

"Hvad udenrigspolitikken angår, er der ingen tvivl om, at Jesper Simonsen efter P. Munchs overtagelse af udenrigsministeriet tilhørte en inderkreds, som ministeren i det mindste lyttede til. Som medlem af Folkeforbunds-delegationen havde [sic.] den øjensynlig også en "direkte linie" til ministeren, men det betød ikke nødvendigvis, at Munch fulgte hans bedømmelse. Snarere synes han at have betragtet ham som en ekstra informationskilde."[232]

Vi ser heraf, at der er tale om en tydelig forbindelse mellem DF og RV. Men hvordan denne relation kommer til udtryk på politisk plan er vanskeligere at sige. Inden jeg diskuterer dette spørgsmål nærmere, vil jeg undersøge yderligere personsammenfald mellem fredsforeningerne og RV.

Flere fremtrædende radikale sad i de liberale fredsforeningers bestyrelser i kortere eller længere tid i perioden fra 1919-1970. For DFs vedkommende var det mest fremtrædende radikale medlem af DFs hovedbestyrelse i mellemkrigstiden, ud over Niels Petersen og Jesper Simonsen, først og fremmest overretssagfører og tidl. statsminister C. Th. Zahle (1866-1946), som i hele den undersøgte periode til sin død var medlem af DFs hovedbestyrelse.[233] I efterkrigstiden blev det kulturminister (1962-1964) og senere minister for kulturelle anliggender, ned-

---

[230] Niels Petersen var ligeledes udenrigspolitisk medarbejder ved dagbladet Politiken 1884-1921. Jf. Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 199.

[231] Selv om Jesper Simonsen kun var folketingsmedlem for en kort periode, vedblev han med at tilhøre den inderste kreds af partiet. Han var bl.a. medlem af RVs hovedbestyrelse. Han blev for en kort periode i 1945 afløst af Ingvard Nielsen som formand for DF, imidlertid døde Ingvard Nielsen og Jesper Simonsen genindtrådte som formand, selv om han tidligere var gået af helbredsmæssige årsager. Simonsen var uddannet jurist og blev i 1936 udnævnt til højesteretsdommer. Han var vicepræsident under den tjekkiske udenrigsminister Jan Masaryks ledelse i den internationale organisation WFUNA og blev ved dennes død i 1948 for en kort periode formand og senere organisationens ærespræsident.

[232] Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 202

[233] Af andre navne i mellemkrigstiden kan nævnes højskoleforstander Andreas Th. Grønborg (1866-1945), som i perioden fra 1919-24 og 1932-1939. Det skal hertil bemærkes, at Grønborg også sad i bestyrelsen så i DFs hovedbestyrelse mens han var medlem af folketinget (1909-1918) og at Grønborgs kone var medlem af hovedbestyrelsen i årene 1925-1926 og 1930-1931. Redaktør Holger Alfred Kristiansen (1875-1940), folketingsmand 1913-1920 og 1929-1932. I DFs bestyrelse fra 1920-25 og fra 1927-1940. Andre aktive inden for DFs organisation var Carl Slengerik (1859-1923), Christian Lageri (1876- ?), og C.C. Heilesen (1886-1943). Herudover kan nævnes en række andre radikale som var medlem af DF, bl.a. P. Munch og flere andre.

rustning og dansk bistandspolitik (1968-1971)[234] K. Helveg Petersen (1909-1997), som sad i DFs bestyrelse fra 1943-1962.[235]

For de andre liberale fredsforeninger gælder det, at de først opnåede formel indflydelse i Folketinget i efterkrigstiden. KILFFs formand fra 1941-1953, Else Zeuthen (1897-1975) blev valgt for RV i perioden fra 1953-1960, mens AmKs formand fra 1949-1964, Svend Haugaard (1913-) var folketingsmedlem for partiet i perioden fra 1964 til 1979.[236] Vi ser dog for AmKs vedkommende, at det nystiftede parti, Socialistisk Folkeparti (stiftet 1959) også tiltrak denne forenings ledende medlemmer. Det gælder både Pacifistens redaktør, den tidligere Socialdemokrat Otto Mathiasen (1895-1981), som repræsenterede partiet i folketinget i perioden 1960-1964 og AmKs hovedbestyrelsesmedlem og den tidligere radikale Thomas Christensen (1898-19??) repræsenterede det i perioden fra 1967-1968.[237]

Vi kan ud fra ovenstående se, at den liberale fredsbevægelse havde meget fremtrædende medlemmer repræsenteret i den lovgivende forsamling i næsten hele perioden fra 1919-1970.[238] Vi ser også, at DF havde det største antal folketingsmedlemmer repræsenteret i rigsdagen blandt fredsforeninger i mellemkrigstiden.[239] Endvidere kan det konstateres, at hvor Niels Petersen, Jesper Simonsen og Zahle i mellemkrigstiden uden problemer samtidig kunne være fremtrædende medlemmer af DFs hovedbestyrelse og fremtrædende politikere og/eller regeringsmedlemmer for RV, så var hverken Else Zeuthen, Svend Haugaard og K. Helveg Petersen i stand til dette. De to første trak sig tilbage som formænd for deres foreninger og K. Helveg Petersen udtrådte af DFs bestyrelse. Hvad årsagen til denne ændrede praksis er vides ikke. Det kan ikke afvises, at forandringen kan skyldes den kolde krigs politiske klima, idet Helveg Petersen selv angiver at årsagen til hans tilbagetræden skyldes, at folketingets udvalg vedrørende forretningsordenen ikke godkendte, at han beholdte noget tillidshverv.[240] Omvendt angiver Haugaard, at hans

---

[234] Den officielle titel var: Minister for kulturelle anliggender og minister for teknisk samarbejde med udviklingslandene samt nedrustningsspørgsmål.

[235] I efterkrigstiden kan nævnes personer som Helge Larsen, folketingsmedlem fra 1956-1964 og minister i VKR-regeringen 1968-1971 og Arne Stinus, folketingsmedlem fra 1968-1977 og fra 1979-1987.

[236] I perioden 1947-1953 var DF repræsenteret i Folketinget ved Pastor Evald Christensen, Tårs, der var medlem af Retsforbundet.

[237] Otto Mathiassen var således medlem af SFs første folketingsgruppe, mens Thomas Christensen indtrådte som stedfortræder for Kai Ibsen. De havde begge været aktive i Dansk Fredskonference (stiftet 1954), som var et kontaktudvalg for personer fra den liberale og den kommunistiske fredsbevægelse. **Se kap. 6.**

[238] Selv om de liberale fredsforeninger ikke havde fremtrædende repræsentanter repræsenteret i folketinget i perioder betød det ikke at de ikke havde tilhængere eller støtter. I den umiddelbare efterkrigstid var disse især Kirsten Gloerfeldt Tarp (Rad.), Erik Appel (V), Robert Funck Jensen (Rets.). Disse havde tilsyneladende ingen direkte tilknytning til den liberale fredsbevægelse, men en række af deres udtalelser blev trykt i fredsforeningernes tidsskrifter.

[239] I løbet af 1930erne faldt mange fra p.g.a. alder.

[240] DFs arkiv, pk. 4, læg: Sekretariatssager m.v. Almen korrespondance, 1961, Brev fra Helveg-Petersen, dateret 22. november 1961. Se også Brev fra Helveg Petersen, dateret 4. oktober 1961. I dette brev motiver Helveg Petersen sin beslutning anderledes. Han skriver: "Jeg tror, det er rigtigst, at jeg i den tid, jeg beklæder ministerposten, træder ud af bestyrelsen. – Jeg vil jo heller ikke kunne gøre meget direkte gavn, idet jeg næppe får tid til at deltage i møderne."

egen fratræden alene skyldtes en for høj arbejdsbyrde. Hertil skal det bemærkes, at Else Zeuthen, i den periode hun var medlem af folketinget, vedblev med at være medlem af WILPFs styrelse, som hun var formand for i perioden 1956-65.[241] Derfor er det ikke sandsynligt, at årsagen til deres tilbagetræden har noget at gøre med forholdet mellem parti og forening under den kolde krig.

Ud fra ovenstående forhold synes vi dog at kunne udlede to forskellige faser i relationerne mellem de liberale fredsforeninger og RV. I tiden fra omkring første verdenskrig var DF i stand til at tiltrække radikale partimedlemmer, herunder nogle af partiets mest fremtrædende folketingsmedlemmer. Disse medlemmer var allerede partipolitisk aktive og ønskede at fremme visse tanker til andre grupper end dem, der allerede var medlemmer af deres parti. Disse valgte ikke kun at indtræde i DF, men de arbejdede også aktivt for foreningens program. De styrkede derved de liberale fredsforeningers anseelse og status i offentlighedens øjne. Efter anden verdenskrig forandredes relationerne til RV. For Zeuthen, Haugaard og Helveg Petersen blev fredsforeningerne et af de springbræt, de måtte anvende for at opnå valg til folketinget. Selv om foreningerne fik nogle af deres fremtrædende repræsentanter valgt hertil måtte disse repræsentanter imidlertid ophøre med at være foreningernes officielle repræsentanter. Det kan givetvis have svækket foreningernes indflydelse.

INTERAKTION

Ifølge Bjøl er forholdet mellem et politisk parti og en beslægtet interesse- eller ideorganisation præget af en dobbelttrafik, en interaktion. Partiet forsøger at imødekomme ønsker fra organisationen i det omfang, det er politisk muligt, mens foreningens ledelse omvendt vil søge at sikre partiet organisationens opbakning.[242] Det er imidlertid svært at påvise denne interaktion empirisk. Et eksempel er dog følgende såkaldte 'udvidet hovedbestyrelsesmøde d. 27. jan. 49', som jeg har fundet referat af i Aldrig mere Krigs foreningsarkiv. Her redegør de fremtrædende radikale toppolitikere Jørgen Jørgensen og Bertel Dahlgaard for partiet stilling til de højaktuelle spørgsmål om våbenleverancer fra USA, nordisk forsvarsforbund og eventuel tilslutning til Atlantpagten. Det fremgår heraf klart, at RV har set sig nødtvunget til at acceptere et nordisk forsvarsforbund for ikke at stå alene sammen med kommunisterne og for at forhindre en dansk tilslutning til Atlantpagten og derved bevare muligheden for fortsat at kunne agere som såkaldt "brobygger".

" J.[ørgen] J.[ørgensen]: Spørgsmålet for vort parti er enkelt dette: vil vi benytte vor indflydelse til at muliggøre et Norden, der står som formidler, der kan bidrage til en afspænding mellem øst og vest ved at anvende en union inden for F.N.s rammer bygge et grundlag op til forsoning mellem de store magter i verden, hvor vi kan arbejde for fred-

[241] Telefonsamtale med Svend Haugaard 17. september 2000. Jeg har ikke været i Else Zeuthens arkiv i RA for at undersøge dette spørgsmål.
[242] Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 202.

ens og tolerancens synspunkter, hvor der bliver et fristed i verden, om vi skal støtte disse bestræbelser, eller vi skal se for os den mulighed, at et flertal i Danmark fører os ud i de ulykker, der ellers må forudses.
[Bertel] Dalgaard: radikale mennesker må kunne ændre stilling, når forudsætningerne ændres.
J.[ørgen] J.[ørgensen]: hele rigsdagsgruppen står bag
J.[ørgen] J.[ørgensen]: bad om at ingen ville modarbejde partiet eller melde sig ud. Det er afgørende for vor indflydelse, at vi ikke nu begynder at slås. Der er ingen uden for det rad. venstre, som har varetaget de utilfredses interesser bedre end vi.
Enkelte rigsdagsmedlemmer som trøst: det hele bliver ikke til noget!"[243]

Her er altså et eksempel på, at RVs fremtrædende ledere i perioden søger at pacificere eventuelle utilfredse tilhængere blandt de liberale fredsforeningers ledelser. Det siger noget om den vægt man lagde på fredsbevægelsens tilslutning.[244]

Dette eksempel tyder på en meget snæver forbindelse mellem de liberale fredsforeninger og RV, men det fortæller intet om fredsforeningernes indflydelse på radikal politik og om forholdet mellem foreningerne og partiet ændrede karakter efter 1945. Dette spørgsmål kan dog belyses ved at anvende de studier, som er foretaget af lovgivningsprocessen i forbindelse med revisionerne af loven om civil værnepligt, som første gang blev indført i Danmark i 1917 under en radikal regering.[245]

Det kan konstateres, at de liberale fredsforeninger meget tidligt engagerede sig i den politiske proces, som førte til den første lovrevision i 1933. DF var involveret i de to radikale lovforslag fra 1927 og 1929. Herudover forsøgte AmK, der som nystiftet organisation varetog militærnægternes interesser overfor lovgivningsmagten, gennem forskellige meningstilkendegivelser i presse, radio og ved offentlige møder i samme periode at ligge pres på regeringen. Det endelige lovforslag i 1933 imødekom da også, ifølge historikeren Hans Hedegaard Knudsen, "i vid udstrækning fredsbevægelsens krav" - bl.a. med tjenestetidens nedsættelse og at lovens administrationen blev frataget krigsministeriet og tildelt indenrigsministeriet.[246]

I perioden efter anden verdenskrig søgte AmK konsekvent at tale for, at nægternes arbejde skulle gøres produktivt og mere samfundsgavnligt.[247] I 1950 fremsatte Karl Skytte således et lovforslag, som imødekom disse ønsker. Forslaget faldt ved første behandling, men i begyndelsen af 1960erne, begyndte man administrativt at imødekomme dette krav, som igen med KVR-regering blev gennemført ved lov – i øvrigt på Svend Haugaards foranledning.[248]

---

[243] AmKs arkiv, ABA, kasse 1, læg AmK. korrespondance 1949-1954
[244] Selv om referatet er fundet i AmKs arkiv, er det usikkert om det er fredsforeningerne, der tales til, idet det ikke fremgår klart af referatet, hvilket hovedbestyrelsesmøde, der er tale om. Jeg mener dog, ud fra de udsagn som referatet indeholder, at der sandsynligvis er tale om et radikalt hovedbestyrelsesmøde, hvor flere af de liberale fredsforeningers fremtrædende folk er blevet inviteret og at det er årsagen til at dokumentet findes i AmKs arkiv.
[245] Hans Hedegaard Knudsen, *Militærnægterlovgivningen i Danmark 1933-1967.* Århus, 1982 og Svend Erik Larsen, *Militærnægterproblemet i Danmark 1914-1967.* Odense, 1977. Danmark var det første land, der udenfor liberalismens højborge, England og USA, indførte denne ret til civilt arbejde for militærnægtere.
[246] Hans Hedegaard Knudsen, s. 19.
[247] Man forestillede sig, at de kunne blive anvendt af offentlige institutioner som Hedeselskabet og Nationalmuseet eller de kunne blive udsendt til nødhjælpsarbejde gennem organisationer som Mellemfolkeligt Samvirke.
[248] Svend Haugaard, *Ikke ord uden gerning.* Kbh., 1989, s. 21

Ovenstående kunne tyde på, at de liberale fredsforeninger var i stand til at øve en vis indflydelse på RV. Det er dog svært at afgøre i hvilken grad. Parti og foreninger havde overlappende holdninger. De var f.eks. modstandere af den tvungne værnepligt og enhver anden form for tvang. Parti og foreninger havde også overlappende personligheder, som f.eks. Svend Haugaard. I hvilken grad handlede han som repræsentant for RV og i hvilken som repræsentant for fredsbevægelsen? I dette tilfælde kan det ikke afgøres, fordi partiet og bevægelsen havde samme holdning. Vi kan blot konstatere, at kravene blev gennemført i lovrevisionerne.

Spørgsmålet om der skete en svækkelse af den liberale fredsbevægelses indflydelse på RV er også svært at afgøre. Vi kan konstatere, at fredsforeningerne havde flere fremtrædende medlemmer i folketinget i mellemkrigtiden end i efterkrigstiden, men ifølge Bjøl, opnåede DF i 1960erne gennem Helveg Petersen[249] "en central placering inden for den udenrigspolitiske inderkreds og derved mulighederne for at gøre sine synspunkter gældende." Han skriver:

"Denne position skyldtes naturligvis først og fremmest den parlamentariske stilling, Det radikale Venstre opnåede efter at have skrinlagt sin modstand mod Atlantpagten. Men at Helveg Petersen kunne få fordel heraf, må formentlig igen til en vis grad tilskrives den position, han havde inden for Det radikale Venstre just i kraft af sit 'fredsklientel'. I en vis forstand blev denne position vel netop styrket af partiets sikkerhedspolitiske nyorientering, fordi det herved blev dobbelt vigtigt at have nogen, som kunne fastholde fredsklientellet, så meget mere som der i den samme fase, om end til dels på en anden baggrund, opstod nye fredspolitiske rivaler."[250]

Hvis vi belyser problemstillingen i relation til militærnægterlovgivningen kan man næppe heller tale om en svækkelse af fredsforeningernes indflydelse på RV. Årsagen til, at de ikke kunne få deres krav igennem i 1950erne, skyldes formentlig den generelle svækkelse af RV på det forsvars- og udenrigspolitiske område.[251] Det er således ikke muligt gennem et studium af personsammenfald mellem RV og de liberale fredsforeninger at afgøre, hvem der påvirkede hvem; kun at der sandsynligvis var tale om en gensidig påvirkning. Dette forhold kommer også til udtryk i et program- og idesammenfald.

PROGRAM-, IDE- OG INTERESSESAMMENFALD

Før 1945

Perioden 1890-1910 markerer et begyndende skifte i dansk sikkerhedspolitik. I denne periode begynder en bred politisk og social bevægelse, som bl.a. kommer til udtryk, med dannelsen af

---

[249] I VKR-regeringen 1968-1971 blev K. Helveg Petersen minister på de områder, som havde optaget fredsbevægelsen mest i det tyvende århundrede, dvs. kultur, bistand og nedrustning. Det skal også nævnes, at Svend Haugaard i årene 1970-71 var formand for den radikale folketingsgruppe.

[250] Erling Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 213.

[251] En sådan opfattelse stemmer også i højere grad overens med den radikale historiografi. Den hævder, at partiet først igen fik medindflydelse på dette område med partiet anerkendelse af NATO (1957) og de øgede forsvarsbevillinger (1960). Se bl.a. Helge Larsen, 'Efter P. Munch. De radikale og dansk udenrigspolitik 1945-1992', *Vandkunsten* 9/10 1994, "Hvor fører du mig hen? – Jeg går ej længer", s. 285-314.

RV i 1905[252], at få indflydelse på udenrigs- og forsvarspolitikken.[253] Bevægelsens målsætning var at skabe konsensus om, at Danmarks sikkerhedsproblem hverken kunne eller skulle løses med egne militære midler og at dansk udenrigspolitik måtte baseres på vedvarende og erklæret neutralitet i tilfælde af krig.

DF var en del af denne bevægelse og det er interessant, at sætningen "Fredsforeningerne støttes" var ønsket indføjet af overretssagfører Niels Petersen i de radikales Odenseprogram fra 1905.[254] Siden 1864 havde spørgsmålet været om Danmark, i tilfælde af krig, bedst kunne betrygge sin fortsatte eksistens ved en alliance med et eller flere lande eller ej. Til dette spørgsmål svarede de radikale, at en alliance - det være sig med Sverige-Norge eller med en eller flere af stormagterne England, Frankrig eller Tyskland - var urealistisk og derfor måtte afvises.[255] Faktum var, ifølge de radikale, at når Danmark selv, som militær magt, var ude af stand til at forsvare sit territorium over for et angreb fra en stormagt, var den bedste politik at forblive alliancefri og være upartisk (neutral).[256]

Ved en sammenligning mellem RVs Sønderborgprogram (1922) og den liberale fredsbevægelses program (jf. kap. 1) ser vi visse markante ligheder. Den liberale fredsbevægelse ønskede at ret skulle regulere staters adfærd både indadtil og udadtil og at man skulle afstå fra vold som middel til at løse internationale konflikter og i den forbindelse bl.a. at man skulle ophæve værnepligten. På lignende måde hedder det i Sønderborgprogrammet:

"Danmark slutter sig til bestræbelserne for grundlæggelse af et retssamfund, der omfatter alle stater. Som medlem af Folkenes forbund bør Danmark virke for:
at enhver stat forpligtes til at lade tvistigheder med andre stater afgøre ved mægling eller dom af forbundets dertil bestemte myndigheder;
at forbundet søger den gode forståelse mellem folkene fremmet ved ophævelse af hindringerne for den frie omsætning mellem landene og ved aftaler om en fælles arbejderlovgivning;
at der fattes fælles beslutning om vidtgående indskrænkning af militærvæsenet med et mål for øje snarest mulig at gennemføre fuldstændig afrustning.
Danmark fastholder den ligelige politik overfor alle stater, uden tilslutning til den ene eller den anden magtgruppe. Et nært samarbejde med de øvrige nordiske lande opretholdes.
Danmark har ingen krigsmæssige opgaver. Uanset om en international indskrænkning af rustningerne gennemføres, nedbringes vort militærvæsen snarest mulig til det beskedne mål, som varetagelsen af Danmarks neutralitets- og folkeforbundsopgaver kræver. Alle bestående fæstningsværker nedlægges. Den tvungne værnepligt afskaffes. Oprettelsen af en fast hvervet hær er udelukket. Hærens og flådens mandskab sammensættes af frivillige med kort

---

[252] Det radikale Venstre stiftere kom især fra henholdsvis Den radikale Klub og det såkaldte Folketingets Venstre (en udbrydergruppe af Venstre-reformpartiet), men bevægelsen kom også organisatorisk til udtryk via bl.a. Dansk Fredsforening og Dansk Studentersamfund. Inden for alle disse foreninger eksisterer der et påfaldende personsammenfald på en række indflydelsesrige positioner.

[253] I sin afhandling *Hvad skal det nytte? De radikale og forsvaret 1894-1914.* Århus, 1958 s. 10 og 91, fremhæver Tage Kaarsted at der i tiden 1903-1909 lægges det grundlag, der under Stauning-Munch regeringen (1929-1940) tyve år senere skulle komme til at øve afgørende indflydelse på Danmarks forsvarspolitik.

[254] Rasmussen & Skovmand, *Det radikale Venstre 1905-1955.* Kbh., 1955, s. 54.

[255] At disse allianceforestillinger eksisterede kan bl.a. ses af materiale vedr. forsvarsforligene 1894 og 1909.

[256] Odenseprogrammet fra 1905 fremlagde de Radikales synspunkter på dette område og kan ses som partiets svar på den igangværende debat, som siden slutningen af 1800-tallet, havde vakt stærke lidenskaber og var i stand til at mobilisere store menneskemængder rundt om i landet og som blev kendt under betegnelsen forsvarssagen. Se f.eks. Tage Kaarsted ovennævnte afhandling, Kristian Hvidt, *Venstre og forsvarssagen 1870-1901.* Århus, 1971 (opr. 1959), Kurt Risskov Sørensen, *Fredssagen i Danmark 1882-1914.* Odense, 1981.

tjenestetid. De får en kortvarig uddannelse under betryggende forhold med det formål at kunne udøve det fornødne vagthold som grænse- og søpoliti."[257]

Der var således et bredt ide-, værdi- og programsammenfald mellem den liberale fredsbevægelse og RV.

I hele det 20. århundrede har der, blandt de politiske partier i Danmark, været en stor interesse i etableringen af en international retsorden. Ved tilkomsten af Folkeforbundet (FF) i 1920, ligesom af FN 25 år senere, var der derfor ikke nogen uenighed om, at Danmark måtte tilslutte sig en international organisation, der arbejdede for virkeliggørelsen af denne målsætning. Blandt partierne og især mellem RV og Det konservative Folkeparti (KF) var der dog stor uenighed i vurderingen af muligheden for på denne måde at opnå en sikkerhed på kort og på langt sigt. Samt hvilke midler, som var mest hensigtsmæssige til at opnå sikkerhed og hvilken rolle Danmark skulle påtage sig i det internationale arbejdet for at nå dette mål via Folkeforbundet.[258]

Medlemskabet af FF og de nedrustningsdrøftelser, som kom til at foregå inden for organisationen i mellemkrigstiden rejste spørgsmålet om Danmark kunne og skulle afruste før man var blevet enige om det på internationalt plan eller om man skulle foretage en isoleret dansk afrustning. De konservative svarede klart nej til det sidste synspunkt, mens de radikale var positivt stemte overfor tanken. For de konservative var Danmarks militære forsvar partiets hjertesag. For dem kunne der aldrig være tale om at afskaffe militæret. Militært forsvar var en nødvendighed og for Danmarks vedkommende skulle forsvaret kunne imødegå enhver neutralitetskrænkelse og angreb på statens selvstændighed og uafhængighed, samt være i stand til at assistere politiet med opretholdelse af ro og orden i landet.[259]

Partiernes syn på den kollektive sikkerhed, som FF tilbød, adskilte sig også fra hinanden. Det var RVs opfattelse, at en varig fred skulle etableres og sikres, ikke ved vold, men gennem international retsordning og forhandling mellem staterne. Denne opfattelse stillede de konservative sig dybt skeptiske overfor. På trods af etableringen af FF, var det deres grundlæggende opfattelse, at magt i international politik i enhver overskuelig fremtid ville vedblive med at stå over retten. For de konservative var det stormagterne, som havde det endelige ord at sige, når det gjaldt spørgsmålet om krig og fred. I denne usikre verden kunne freden kun sikres ved militær afskrækkelsespolitik. Disse to grundopfattelser behøver ikke at være uforenelige. Det var og blev dog de radikales opfattelse at oprustning fører til krig. Ligesom det var de konservatives opfat-

---

[257] Både Odense (1905) og Sønderborgprogrammet (1922) er trykt i jubilæumsværket *Det radikale Venstre 1905-1930.* 1930.

[258] Ole Karup Pedersen, *Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik.* Kbh., 1970, s. 537. Jf. også Knud Larsen, *Forsvar og Folkeforbund.* Århus, 1976

[259] Robert Pedersen, *Fra Neutralitet til engagement.* Viborg, 1982, s. 24. Pedersen gengiver KFs udtalelse i forsvarskommissionen af 1922.

telse, at Danmark til enhver tid burde tage sine militære forholdsregler og ikke blot blindt sætte sin lid til retten.

RVs grundholdning blev dominerende i dansk udenrigspolitik i første halvdel af det 20. århundrede, hvor det i perioden fra partiets dannelse i 1905 til 1945 besad udenrigsministerposten i næsten 24 år.[260] I denne periode blev de liberale fredsforeninger aktiveret som et led i den "radikale" udenrigspolitik. Deres opgave blev, via et folkeligt oplysningsarbejde, at gøre befolkningen opmærksom på, at det voksende interessefællesskab mellem nationerne, gennem de moderne samfærdsels- og kommunikationsmidler, nødvendigvis måtte føre til et retsfællesskab mellem landene. Herudover skulle de fortsætte arbejdet for at overbevise skeptikere og politiske modstandere ved at pege på det reale grundlag for voldgiftsbevægelsen, nationalt og internationalt. Dette fredsarbejde var for de radikale et integreret led i en række af bestræbelser, der ud over den folkelige fredsbevægelse, som de liberale fredsforeninger tilhørte, også omfattede en parlamentarisk og en diplomatisk indsats.[261]

For den radikale udenrigsminister Erik Scavenius krævede bestræbelserne på at opbygge en international retsorden, at der skulle oparbejdes en alvorlig vilje til fred i befolkningen. Denne opgave så han gerne, at DF skulle påtage sig og derfor anbefalede han som udenrigsminister at give foreningen statsstøtte i 1913.[262] Denne statsstøtte fortsatte i hele mellemkrigstiden (jf. kap. 1).

Efter 1945

Perioden efter 1945 markerer igen et stort skifte i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik. I de første par år var der udbredt enighed blandt partierne om, at Danmark ikke skulle slutte sig til nogen stormagtsblok, men i 1949, efter at de nordiske forsvarsforhandlinger var brudt sammen, valgte Socialdemokratiet, sammen med Venstre og KF, mod RV og Kommunisterne at stemme for dansk tilslutning til Atlantpagten (NATO).[263] Debatten om dansk tilslutning til en militær alliance havde hovedsageligt stået mellem, på den ene side, de radikale og, på den anden side, de såkaldte 'Atlant-partier', dvs. de konservative, Socialdemokratiet og Venstre. Spørgsmålet havde

---

[260] Helge Larsen, *Vandkunsten* 9/10 1994, s. 285.

[261] Den folkelige fredsbevægelse var på dette tidspunkt internationalt organiseret under det internationale fredsbureau. Den parlamentariske fredsbevægelse bestod i Danmark af Rigsdagens interparlamentariske gruppe og var internationalt organiseret under den interparlamentariske union. De diplomatiske bestræbelser for fred omfattede Haag-konferencer i 1899 og i 1907 og den tredje, som var planlagte til at blive afholdt i 1915.

[262] På finansloven 1913-14 havde indenrigsministeriet afsat 3000 kr. på sit budget til DF. Beløbet skulle ifølge ministeriets anmodning dække foreningens udgifter til vedligeholdelse og videreudvikling af forbindelser med andre landes fredsorganisationer, repræsentanter ved de internationale fredskongresser og i arbejdet for voldgiftens fremme. *Rigsdagstidende* 1913/14 – tillæg A, sp. 942. Se også Niels Petersen kommentar, sp. 341-343, Andreas Th. Grønborg sp. 374-376 og Erik Scavenius, sp. 950-952. Der var ingen kritiske kommentarer under debatten.

[263] Beslutningen var et brud med den udenrigs- og sikkerhedspolitik, som Danmark havde ført i den foregående periode. I denne periode havde Danmark ønsket at stå fri af stormagtsalliancer, med Atlantpagten bandt man sig til USA og slog nu ind på en militær afskrækkelsespolitik overfor trusler i omgivelserne.

været om Danmarks sikkerhed bedst kunne betrygges alene gennem FN eller om Danmark også burde være medlem af det vestlige forsvarsforbund. Alle var enige om FNs betydning som mødested mellem staterne og som mægler i tilfælde af uoverstemmelser mellem staterne. Atlantpartierne anså dog ikke FNs betydning i denne henseende for tilstrækkeligt afgørende til at holde Danmark udenfor en alliance som Atlantpagten. I øvrigt var der enighed om FNs betydning på de fleste andre områder. Især FNs økonomiske og sociale arbejde havde bred appel i det danske folketing. Som skitseret ovenfor appellerede dette arbejde stærkt til den liberale fredsbevægelse, der drejede store dele af sin virksomhed ind på dette område. Fra 1960ernes begyndelse etablerede, som nævnt, den danske regering selvstændige organisationer og halv-officielle kontaktorganer, som skulle varetage danske interesser på dette område, hvor de liberale fredsforeninger fik sæde.

Samtidigt skete en svækkelse af det ide- og interessefællesskab, som eksisterede mellem den traditionelle liberale fredsbevægelse og RV omkring modstanden mod NATO. De radikales modstand mod NATO havde konsekvenser for partiets muligheder for at deltage i en regering, og dermed for partiets politiske indflydelse. Visse personer indenfor partiet begyndte derfor at argumentere for en mere pragmatisk stillingtagen til spørgsmålet og i 1957 valgte partiet så at indgå i en koalitionsregering med Socialdemokratiet og Retsforbundet.[264] Dette regeringssamarbejde medførte, at partiet nu påtog sig et medansvar for NATO-politikken og for dens gennemførelse i Danmark. En opfattelse, som blev bekræftet, da de radikale i marts 1960 for første gang i efterkrigstiden stemte for forsvarsforliget i folketinget. I en kronik i *Politiken* skrev Svend Thorsen, at RVs beslutning var udtryk for en principiel idemæssig tilslutning til NATO-politikken og at partiet for første gang i dets historie manifesterede sig som et forsvarsvenligt parti.[265] Senere fremstillinger har forsøgt at modificere denne tolkning og blot opfattet beslutningen, som et udtryk for pragmatisme, f.eks. Eric Einhorn:

"the party's two leaders, Jørgen Jørgensen and Bertel Dahlgaard, accepted Danish participation in NATO principally to end the party's domestic political isolation. They were never convinced of the rationale for Danish membership. Younger Radical politicians tended to be more pragmatic and less emotional on the issue that had given birth to the party half a century earlier."[266]

Vi kan dog konstatere, at de radikale med deres tilslutning til Atlant-partiernes NATO-politik fuldt ud accepterede, at den danske hær havde krigsmæssige opgaver (også på det danske territo-

---

[264] Helge Larsen skriver: "Jeg var i 1949 enig med partiets nej til NATO, men i de næste to-tre år ændredes min holdning, først og fremmest på baggrund af Sovjets politik i Østeuropa, og da jeg i 1952 opstilledes som radikal kandidat i Nykøbing F.-kredsen, var jeg overbevist om at Danmark hørte hjemme i det nordatlantiske militære samarbejde. Jeg lagde ikke skjul på det og mødte ikke nogen uvilje fra de falsterske radikale, bortset fra ganske enkelte." Helge Larsen, *Vandkunsten* 9/10 1994, s. 298. Larsen var i perioden 1951-1954 kredsformand for DFs kreds Nykøbing F. og omegn.

[265] Svend Thorsen, Vejen til Atlantpagten, Kronik i *Politiken*, den 30. april 1960. Artiklen vakte stor debat blandt radikale og blev bl.a. modsagt af Aage Berthelsen i samme avis.

[266] Eric Einhorn, s. 86

rium). Dette havde partiet imidlertid allerede implicit givet udtryk for ved Danmarks tilslutning til FN.

OPSUMMERING

Jeg har i ovenstående afsnit forsøgt at belyse relationerne mellem den liberale fredsbevægelse og RV. Man kan konstatere, at det ikke er muligt at sætte lighedstegn mellem bevægelse og parti, men at der var en tæt og gensidig relation. Jeg har vist, at denne relation kan henføres til en fælles historisk oprindelse, fælles værdier og interesser.

Vi kan endvidere konstatere, at der eksisterede et betydeligt personsammenfald mellem ledelsen af parti og foreninger, især i tiden før 1945. Der var også en høj grad af sammenfald mellem programmer og holdninger vedrørende udenrigs- og forsvarspolitik, især i den nævnte periode.

Der var en tilstrømning af radikale folketingsmedlemmer til bevægelsen op til 1945, hvilket gav politisk medvind. Efter 1945 standsede denne tilstrømning og den politiske medvind ophørte. Årsagen til dette er sandsynligvis i første række en generel svækkelse af RV på det udenrigs- og forsvarspolitiske område. Denne svækkelse er dog formentlig kun begrænset til en periode på 10-15 år fra ca. 1945 til ca. 1960, hvorefter både fredsforeningerne og de radikale genvinder noget af deres indflydelse på dette område og fredsforeningerne får indflydelse på dansk FN- og u-landspolitik. Dette er samtidig med, at u-landene kommer stærkt i fokus som referencepunkt for politisk tænkning og handling og at der opstår en ny konsensus omkring dansk u-landspolitik.

4. FOLKELIGT OPLYSNINGSARBEJDE

I det 20. århundrede har der foregået en demokratisering af udenrigspolitikken i Danmark.[267] Vigtige årstal og begivenheder er grundloven af 1915, fulgt op med oprettelsen af udenrigspolitisk nævn i 1923, og grundloven af 1953. Endvidere har der også været et øget politisk behov for at få sat udenrigspolitiske spørgsmål til folkeafstemning, hvilket første gang sker i forbindelse med beslutningen om salget af de vestindiske øer til USA i 1916.[268] Dette har understreget og øget behovet for at oplyse den danske befolkning om internationale forhold, hvilket bl.a. kommer organisatorisk til udtryk ved oprettelsen af udenrigsministeriets pressetjeneste i 1910 og Institut for Historie og Samfundsøkonomi i 1926.

I dette kapitel vil jeg belyse de liberale fredsforeningers deltagelse og placering i dette oplysningsarbejde, der kan ses som en vigtig del af opinionspåvirkningen og dermed af den udenrigs- og sikkerhedspolitiske meningsdannelses- og beslutningsproces.

FØR 1945

Beslutningen om at oprette en pressetjeneste blev taget under det første radikale ministerium og under det andet fandt pressetjenesten en mere permanent plads inden for udenrigsministeriet. Dens første leder var radikal. Det var udenrigsministeriets konsulent i slesvigske sager, historikeren Aage Friis.[269] Pressetjenestens opgave var at supplere de danske gesandters indberetninger ved at følge den offentlige debat i udlandet. Den skulle tjene som oplysningskontor både for den danske og udenlandske presse og udsende den information, som Danmark var interesseret i, at udlandet kom i besiddelse af.[270] Selv om det især var det sidste forhold, der trådte i forgrunden af pressetjenestens arbejde, må oprettelsen af tjenesten ses som udtryk for den stigende betydning som den offentlige opinion blev tillagt af beslutningstagere – både indenrigs- og udenrigspolitisk.[271]

Bag oprettelsen af Institut for Historie og Samfundsøkonomi i 1926 stod historikeren og den senere fremtrædende radikale udenrigsminister P. Munch. Formålet med dannelsen af instituttet var "at udnytte det rige historiske materiale fra den nyeste tid, fordi der var 'en vis mulig-

---

[267] Viggo Sjøqvist, 'Udenrigspolitik og parlamentarisme i Danmark', i *Nær og Fjern. Samspillet mellem ydre og indre politik.* Kbh. 1980. Bo Lidegaard har talt om parlamentarisering i stedet for demokratisering. Det synes jeg er en mere retvisende beskrivelse af udviklingen. Se 'Forvaltningen, folket og formuleringen af dansk udenrigspolitik', *Stat, forvaltning og samfund efter 1950.* Peter Bogason (Red.) Kbh. 2000.

[268] Ifølge Erling Bjøl kan folkeafstemning til afgørelse af udenrigspolitiske spørgsmål betegnes som "en overførelse af de liberale statstanker på den internationale politik" Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 226

[269] Friis blev i 1913 efterfulgt af redaktør Marinus L. Yde.

[270] *Den danske udenrigstjeneste* bd. 1. Kbh., 1970, s. 379 og bd. 2, s. 21. For beskrivelse af det konkrete oplysningsarbejde om Danmark i udlandet. Se Folmer Wisti: 'Oplysningsarbejdet om Danmark udadtil', *Danmarks kultur ved år 1940.* Svend Dahl (Red.), bd. 8, s. 423-442.

[271] Under første verdenskrig voksede tjenesten fra 2 medarbejdere til 16 i 1918 og med omorganiseringen af udenrigstjenesten i 1921 kom pressetjenesten til at bestå af en chef, tre fuldmægtige, fire presseattacher i Washington, London, Paris og Berlin, og fire kontordamer. *Den danske udenrigstjeneste* bd. 1. Kbh., 1970, s. 381.

hed for derfra at hente en opfattelse af den nærmeste kommende tids udvikling og for ved fremstilling af denne at øve en vis indflydelse på begivenhedernes gang'".[272] Instituttet udgav tidsskriftet *Økonomi og politik* (1927-) samt en række større videnskabelige fremstillinger af Danmarks nyeste historie og om internationale problemer.[273] Både udenrigsministeriets pressetjeneste og Institut for Historie og Samfundsøkonomi var vigtige fora for oplysning om Danmarks udenrigspolitik og internationale forhold. Det må noteres, at RV, eller personer med snæver tilknytning til dette parti, spillede en afgørende rolle i disse tiltag og skaffede sig indflydelse på dem. Udover pressens dækning var der imidlertid ikke megen oplysningsvirksomhed om internationale forhold. Dette gør fredsforeningernes oplysningsarbejde omkring dansk udenrigspolitik og dansk deltagelse i internationale organisationers virke vigtigt.

Fredsforeningernes folkelige oplysningsarbejde foregik på flere måder. F.eks. stod der direkte i DFs vedtægter, at foreningen skulle udgive et medlemsblad og andre såkaldte "oplysende og agitatoriske skrifter og artikler", der skulle spredes udenfor medlemmernes kreds. Derudover skulle oplysning ske ved, at foreningen afholdte "foredrag i alle kredse af vort Folk."[274] Jeg vil, med nogle få eksempler, tegne et løst billede af denne indsats.

DF var meget engageret indenfor uddannelsessektoren. Via sin danske lærerforening (stiftet 1923) og den nordiske (stiftet 1925) pressede DF på for at få indført en folkeforbundsdag i skolen, så eleverne kunne blive oplyst om FFs virksomhed.[275] Herudover arbejdede DF for at få skåret ned på krigshistorien i folkeskolen og for at få fjernet de særligt nationalistiske historiefremstillinger fra undervisningsplanen.[276] Det lykkedes f.eks. foreningen at få den socialdemokratiske undervisningsminister Borgbjerg til at nedsætte en kommission af sagkyndige i 1930, som fik til opgave at gennemgå skolens lærebøger og stille forslag om en revision i "videnska-

---

[272] Munchs initiativ var støttet af historieprofessor Aage Friis. Citatet er fra Viggo Sjøqvist: *Peter Munch*. Kbh., 1970, s. 251. Forbilledet for instituttet var bl.a. Royal Institute (Chatham house) i London og Council on Foreign Relations i New York som begge var blevet dannet nogle år før. Se Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 223.

[273] Instituttet udgav bl.a. Sven Henningsen, *Den politisk korridor og Danzig.* 1936, Erling Kristiansen, *Folkeforbundet, organisation og virksomhed.* 1939 og Kjeld Winding, *Modsætningen mellem Italien og Frankrig 1914-1939.* 1940

[274] Jf. Vedtægter for Dansk Freds- og Folkeforbundsforening. (1928), DFs arkiv, RA, pk. 1. Læg: Styrende organer: Vedtægter 1928-67.

[275] Dagen blev fra 1926 afholdt hvert år på den dag, hvor Folkeforbundsforsamlingen åbnede i Geneve og kom i stand efter et møde mellem DFs repræsentanter og den socialdemokratiske undervisningsminister Nina Bang i marts 1925.

[276] KILLFs landsmøde 1931 og DFs årsmøde 1934.

belig, kulturhistorisk og fredsvenlig ånd."[277] Da kommissionens betænkning blev afleveret i 1933 udtrykte DF glæde over resultatet og pressede på for at få ført reformkravene til døre.[278]

KILFF så det som sin store opgave at øge kvinders bevidsthed om politik i almindelighed og i særdeleshed international politik. Man foranstaltede derfor studiekredse og foredrag for kvinder. Bl.a. udgav KILFF en populær fremstilling af folkeretslige spørgsmål, skrevet af den radikale folketingsmand og DF-medlem overretssagfører C.C. Heilesen.[279] Endelig så AmK det som sit formål at udbrede kendskabet til loven om civilt arbejde fra 1917. Til dette formål trykte og uddelte foreningen flere tusind foldere på sessionsstederne i Danmark ved hver session. Dette oplysende arbejde var på ingen måde isoleret fra de liberale fredsforeningers forsøg på at påvirke den politiske proces i Danmark i retning af sine formålsparagraffer og programpunkter. Det vil dog være forkert at reducere denne virksomhed til dette formål alene. Resultatet var også oplysning.

Oplysningsarbejdet antog flere former. I AmKs Silkeborgafdelings forhandlingsprotokol står der f.eks. i en statusopgørelse for perioden 1930 til 1940.

"Der er i disse 10 år afholdt ca. 100 medlemsmøder, generalforsamlinger og bestyrelsesmøder, godt 100 offentlige møder, mange med flere hundrede deltagere. O. Mathiasen har talt ved ca. halvdelen af møderne og ledet de flest af de øvrige. - Dette er de refererede møder, muligvis har der været flere."[280]

Hvis dette tal ganges med antallet af AmKs kredse, som i 1939 var 54, giver dette et indtryk af, hvor stort et oplysningsarbejde fredsforeningen udførte via foredragsvirksomhed og offentlige møder i denne periode.[281] Hertil skal tages i betragtning, at AmK var den mindste af fredsforeningerne. Hvis vi tilsvarende studerer de levn af offentliggjorte pjecer, løbesedler mv., som findes på arkiver og biblioteker, ser vi hvilken enorm indsats disse fredsforeninger har gjort for at uddanne og oplyse den almindelige borger om dansk udenrigspolitik og internationale forhold.[282]

Med den danske stats deltagelse i internationale organisationers arbejde, fra FF og frem, åbnede sig et nyt område for dansk udenrigspolitik og dermed også for oplysningsvirksomhed. Indenfor et demokrati kan statslige myndigheder kun, i meget begrænset omfang, påtage sig

---

[277] Ved et møde i DFs Københavnskreds i efteråret 1928 afsendt deltagerne en resolution til undervisningsminister Borgbjerg, som resulterede i følgende kommissionsbetænkning: *Betænkning vedrørende Revision af Skolebøger afgiven af det af Undervisningsministeriet nedsatte Udvalg* (Nedsat: 8. august 1930 / Afgivet: 8. december 1933). I kommissionen sad ministeriets skolekonsulent, F.C. Kaalund-Jørgensen (formand), undervisningsinspektørerne Dr. Højberg Christensen og O. Bjørneboe, professorerne Erik Arup og Aage Bentzen, viceskoledirektør H.A. Svane og Folketingsmand L. J. Bomholt, og senere tiltrådte Fru Clara Thybjerg (en af KILFFs stiftere).

[278] Se DFs 75 års jubilæumsbog, s. 49-50.

[279] C.C. Heilesen, *Lov mellem lande*. Kbh., 1917. Jf. *Kvindernes internationale fredsarbejde*. Heilesen var formand for DFs københavnskreds under første verdenskrig.

[280] AmKs Silkeborg kreds forhandlingsprotokol, bd. 1 som løber fra 14. nov. 1930 til 1. jan. 1941, Silkeborg Lokalarkiv.

[281] Der er ingen oplysninger om AmKs kredse i 1940 og jeg har derfor valgt 1939 i stedet. I 1933 havde AmK 25 kredse og toppede med 58 kredse i 1936.

[282] Jf. **bilag 1-3**, hvor jeg har forsøgt at beskrive fredsforeningernes skriftlige produktion, som er efterladt os.

denne opgave direkte overfor sin egen befolkning.[283] Samtidig har regeringen og de statslige myndigheder interesse i at formidle oplysninger om deres arbejde og udbrede visse holdninger til større grupper i befolkningen.[284] Til dette formål gjorde regering og embedsværk i mellemkrigstiden, ved særlige lejligheder, brug af de liberale fredsforeninger. I forbindelse med regeringens ønske om at festligholde 10-året for Danmarks medlemskab af Folkeforbundet blev 'Fællesudvalget til fremme for Freds- og Folkeforbundsspørgsmål' i 1928 oprettet. I dette udvalg fik repræsentanter fra udenrigsministeriet og fredsforeningerne sæde og udvalget fik til opgave at sikre størst mulig udbredelse af kendskabet til Folkeforbundet og mellemfolkeligt samarbejde.[285] Højdepunktet i udvalgets arbejde blev afholdelsen af 10 års dagen for dansk medlemskab af FF i 1930, hvilket skete med en stort anlagt officiel begivenhed, en såkaldt folkeforbundsuge.[286]

Under anden verdenskrig blev der gjort en række overvejelser om hvad efterkrigstidens internationale politik ville byde Danmark. I de sidste måneder lige omkring krigens afslutning blev denne diskussion intensiveret. I denne forbindelse skrev den radikale historiker Aage Friis' søn, Finn Friis, som havde beklædt flere fremtrædende poster i FF i perioden fra 1923-1940, et bidrag til debatten.[287] I et memorandum redegjorde han for de udfordringer, som han med sine erfaringer mente, at Danmark ville blive stillet overfor i fremtidens internationale samarbejde.[288] Friis' memorandum var gennemset og drøftet med en række særdeles indflydelsesrige personer på dansk udenrigspolitik.[289] Det må derfor formodes at afspejle fremherskende meninger og vurderinger.

Ifølge Friis var der en høj grad af parallelitet med situationen efter første verdenskrig. Han påpegede, at de politiske beslutningstagere ville blive stillet overfor tre hovedgrupper af spørgs

---

[283] Historisk er der opstået konsensus omkring, hvor grænserne for statslig indflydelse går. Disse er først og fremmest er udtrykt i grundloven, især de såkaldte friheds- eller borgerrettigheder.

[284] Dette gjaldt ikke kun FF og FN, men også NATO. Se Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, kap. 9.

[285] Udvalget blev dannet på et møde på Københavns Universitet 27. marts 1928 og kom i begyndelsen til at bestå af DF, KILFF, Danske studerendes Folkeforbundsunion, Danske Kvinders Nationalråd, med afdelingschef i Udenrigsministeriet, Dr. jur. Georg Cohn som sekretær. DF og KILFF hver to repræsentanter, mens de andre fredsforeninger måtte nøjes med en.

[286] Udenrigsministeriet udgav i denne forbindelse bogen *Folkeforbundets første tiår* (1930) med bidrag af en række fremtrædende kendere af dansk udenrigspolitik. Bl.a. var der bidrag af en række af folketingets medlemmer, udenrigsministeriet centrale embedsmænd og personer som Henni Forchhammer (Danske Kvinders nationalråd) og Finn T.B. Friis (embedsmand i Folkeforbundet).

[287] Det skal bemærkes, at Finn Friis er en yderst interessant figur med stor betydning for den liberale fredsbevægelses historie i Danmark.

[288] Nogle opgaver for Danmark og for danske i efterkrigstidens internationale organisationsarbejde, Dansk Samråd for FNs arkiv, pk. 4, anneks Finn Friis, (5 sider)

[289] Friis har noteret at han har haft samtaler med både Berthel Dahlgaard og P. Munch, Udenrigsminister i befrielsesregeringen den konservative John Christmas Møller og formanden for KILFF, Else Zeuthen. Han havde endvidere planer om at drøfte det med Socialdemokratiets partitop Hartvig Frisch, Vilhelm Buhl og Hans Hedtoft, Venstres partitop Knud Kristensen og Harald Petersen og en række andre personligheder. Se Dansk Samråd for FNs arkiv, pk. 4, anneks Finn Friis, notat om internationalt arbejde sendt til og drøftet med. Heri findes også breve, som bekræfter, at Christmas-Møller har læst memorandummet og at Finn Friis har haft en personlig drøftelse af det med udenrigsministeren og med udenrigsministeriets direktør Frants Hvass.

mål, som var hhv. territoriale og økonomisk-politiske, samt hvad han betegnede som "internationale organisationsproblemer". Det var især de to sidstnævnte grupper af spørgsmål, han mente, var vigtigst for de danske beslutningstagere at forberede sig på.[290] Det var i denne sammenhæng afgørende for Friis, at en snæver kreds af embedsmænd og politikere fik det erfaringsgrundlag, som var skabt i mellemkrigstiden, så de havde et vist overblik over de spørgsmål og problemer, der ville blive gjort til genstand for fremtidige internationale forhandlinger.[291] Samtidig påpegede han på, at den brede offentlighed i langt højere grad end ved den forrige krigs afslutning måtte orienteres. Friis mente, at dette oplysningsarbejde burde ske gennem massemedier som presse og radio og ved aktivisering af politiske og folkelige organisationer, som bl.a. fredsforeningerne, samt videnskabelige organisationer, som Institut for Historie og Samfundsøkonomi.

Friis' memorandum viser den store vægt og betydning som fredsforeningernes oplysningsarbejde blev tillagt. Endvidere viser memorandumet den centrale placering, de havde opnået på dette område. Jeg vil nu undersøge om den blev forandret efter 1945.

EFTER 1945

En lang række nye organisationer og videnskabelige institutter med udenrigspolitisk oplysning som område, kom til at se dagens lys i Danmark efter anden verdenskrig. I 1946 blev Det Udenrigspolitiske Selskab stiftet. I 1948 blev Dansk Samråd for Forenede Nationer dannet. På universiteterne i København og Århus blev undervisning i faget international politik gjort obligatorisk på historieinstitutterne i 1950.[292] Ved etableringen af statskundskab på Århus universitet i 1958 blev international politik oprettet som selvstændigt fag. En udvikling som fortsatte i 1963, hvor Danmark fik sit første professorat i international politik. I samme periode blev Institut for Samtidshistorie og Statskundskab oprettet på Københavns Universitet og i 1966 dannet universitetet det første professorat i faget.[293] Endelig blev Dansk Udenrigspolitisk Institut oprettet i 1964. Dette institut blev ledet af repræsentanter fra de højere læreanstalter, men blev finansieret af udenrigsministeriet. Adskillige andre institutter og centre opstod i de næste årtier.[294]

---

[290] Han opregnede disse spørgsmål som alt fra de store og små staters stilling i det internationale samfund til en international hær, en international velfærdspolitik og den første efterkrigstids hjælpe- og genopbygningsarbejde.
[291] Friis var sekretær for delegationen ved 2. del af FNs 1. plenarforsamling, der trådte sammen i New York d. 23. oktober 1946. *Hof og Statskalenderen* 1947
[292] På universiteterne i København og Århus opstod i løbet af 1950erne FN-grupper, som søgte tilknytning til DF.
[293] Samtidig med oprettelsen af Institut for Samtidshistorie og statskundskab blev det privatfinansierede Institut for Historie og Samfundsøkonomi i 1960 omdannet til en forening, som alene skulle udgive tidsskriftet *Økonomi og politik*, samt en række andre publikationer. Se Ole Karup Pedersen, The teaching and study of international politics in Denmark 1960-1966, *Cooperation and Conflict*, 1966: 2, s. 102-106.
[294] Initiativet til dannelsen af Dansk Udenrigspolitisk Institut blev taget af Danmarks Journalisthøjskole og Århus Universitet. Intentionen var bl.a. i samarbejde med Det udenrigspolitiske selskab at arrangere seminarer med deltagelse af toppolitikere og embedsmænd, herudover skulle instituttet finansiere forskning og udsende en række publikationer. Se Erling Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 224

Det udenrigspolitiske selskab var på flere måder en anden form for udenrigspolitisk forening og opinionsdanner end de liberale fredsforeninger. For det første var den en mellemting mellem et videnskabelig institut og en forening. Selskabets opgave var at opbygge et bibliotek, hvor man kunne søge oplysning og dokumentation om udenrigspolitiske forhold. Til dette formål var det hensigten at samle avisudklip og anden dokumentation i internationale tidsskrifter og opbygge en samling af udenrigspolitisk litteratur, der skulle "danne grundlag for en videnskabelig behandling af udenrigspolitiske spørgsmål".[295] For det andet var dets sigte ikke folkeligt, men elitært. Medlemskab var baseret på eksklusivitet. Eksempelvis skulle selskabet, ifølge vedtægterne, kun optage 500 medlemmer og for at blive medlem skulle man kunne bidrage til selskabets formål i kraft af enten en særlig indsigt eller værdifulde forbindelser udenfor Danmark.[296] Endelig tilstræbte selskabet "at skabe et forum for udenrigspolitiske drøftelser af mere fortrolig karakter, således at selskabets medlemmer kunne mødes og udveksle tanker og erfaringer med en baggrund af virkelig viden, uden at dette skete i offentlighedens søgelys"[297] (min understregning).

Det udenrigspolitiske selskab opstod efter besættelsen for at skabe en konkurrent til Institut for Historie og Samfundsøkonomi og for dermed at bryde RVs faktiske monopol på den slags oplysningsarbejde.[298] På den stiftende generalforsamling blev der understreget "at selskabet som sådant var ganske blottet for politisk farve, og at det udtrykkeligt var foreskrevet i lovene, at selskabet ikke måtte tage stilling til noget politisk spørgsmål". Ved de diskussioner, som man førte ved samme lejlighed, kom interessemodsætninger dog tydeligt frem mellem folk tilknyttet Institut for Historie og Samfundsøkonomi (og RV) og initiativtagerne bag Det udenrigspolitiske Selskab.[299]

---

[295] Selskabet omdelte bl.a. den amerikanske udenrigsminister Georg C. Marshall's tale i Harvard Universitetet, den 5. juni 1947 og udgav bl.a. Oberst E.Kragh, *Danmarks forsvar indenfor Atlantunionen*. Selskabet overtog også det udenrigspolitiske tidsskrift *Fremtiden*, der var blevet grundlagt i Sverige under krigen.

[296] Indbydelse til deltagelse i stiftende generalforsamling, dateret oktober 1946, Småtryk KB. I henvendelsen blev det understreget, at indbydelsen kun var blevet sendt til "et begrænset antal fremtrædende danske mænd og kvinder, som på forhånd må antages at anerkende sagens betydning og vær i stand til at støtte dens gennemførelse." For at give eksempler på hvilke type af medlemmer, som var eftertragtet, vil jeg nævne et par navne fra US' første bestyrelse: nationalbankdirektør C. V. Bramsnøs, minister Per Federspiel, professor, dr. phil Hartvig Frisch, professor, dr. med. Erik Husfeldt, professor dr. jur. & phil. Alf Ross, Ole Bjørn Kraft, finansminister Thorkil Kristensen, landsretssagfører Hermod Lannung, vekselerer C.O. Henriques, redaktør cand. polit Ebbe Munck og endelig redaktør Erik Seidenfaden.

[297] Referat af den stiftende generalforsamling i Det udenrigspolitiske selskab, den 31. okt. 1946, Småtryk KB.

[298] Ifølge Erling Bjøl var det instituttets nære tilknytning til ledende radikale politikere, der var baggrunden for, at man fra "nærmest konservativ side og med støtte fra denne fløj i modstandsbevægelsen" tog initiativet til oprettelsen af selskabet. Erling Bjøl, *Hvem bestemmer*, s. 223.

[299] Der er også bemærkelsesværdigt, at på trods af at invitationen til selskabets stiftende generalforsamling var blevet rundsendt til et bredt politisk spektrum af særlige indflydelsesrige personer i dansk politik og organisationsliv, blev det på den stiftende generalforsamling, hævdet af Aage Friis', at den tidligere udenrigsminister P. Munch intet havde fået at vide om, at man påtænkte at stifte et nyt selskab. Både indbydelsen til den stiftende generalforsamling og selve generalforsamlings referatet måtte ikke offentliggøres og blev regnet for fortroligt blandt de indviede.

Professor Aage Friis, instituttets sekretær dr. phil. Sven Henningsen og det radikale folketingsmedlem Kirsten Gloerfeldt-Tarp bestred behovet for en ny forening, idet man allerede havde Institut for Historie og Samfundsøkonomi. De ønskede ikke, at der skulle skabes en konkurrent til instituttet, og understregede, at hvis man valgte at oprette Det udenrigspolitiske Selskab burde de to organisationer under alle omstændigheder samarbejde. Da initiativtagerne bag selskabet erklærede sig villige til dette accepterede man, at et nyt "konkurrerende" selskab blev dannet.

Som et yderligere forsøg på at bryde de radikales monopol på oplysningsvirksomhed, kan man se dannelsen af paraplyorganisationen Dansk Samråd for Forenede Nationer (Samrådet) i 1948.

Siden 1945/46 arbejdede Finn Friis fra sit kontor i udenrigsministeriet på at samordne de FN interesserede foreningers oplysningsvirksomhed.[300] Der var imidlertid opstået en række vanskeligheder i denne proces.[301] Dette kan ses af en fortrolig henvendelse, lederen af FNs informationskontor i København, redaktør Viggo A. Christensen, rettede til Friis.[302] Heri beretter Christensen, at der over for ham var blevet gjort gældende, at "der synes at være et tilløb til en monopolisering af De forenede nationer, således at D.F.N. løber en risiko for at blive identificeret med et bestemt livssyn, og enkelte politiske retninger"[303], altså underforstået RV og fredsforeningerne.[304] Derfor mente Christensen, at det var vigtigt, at åbne adgang for en lang række foreninger, så de offentligt kunne knytte sig til FNs ideer og principper. Dannelsen af Samrådet skulle netop tjene dette formål. Det skulle virke som en "neutral" paraplyorganisation, der kunne "udsende informationsmateriale på ikke-tendentiøs basis", mens de enkelte medlemsforeninger fortsat kunne fremsætte "de stillingtagende, personlige synspunkter" på egen hånd.[305]

---

[300] Friis var Udenrigsministeriets konsulent i spørgsmål vedr. FN og arbejde i Den politisk-juridiske afdelings 4 kontor, der behandlede flygtningespørgsmål, sociale og humanitære spørgsmål og sager vedr. Danmarks medlemskab af FNs økonomiske og sociale råd (ECOSOC). Jf. *Hof & Statskalender* 1948-49.

[301] FN oprettede i 1945/46 mindre informationskontorer i København, London og Cario, som skulle sprede oplysning om FNs virksomhed og indsamle materiale af interesse for sekretariatet i New York. Informationskontoret i København havde som arbejdsområde de skandinaviske lande og Island og blev i den første årrække ledet af redaktør Viggo A. Christensen. Se Finn Friis: *De forenede nationer*. Kbh., 1948, s. 68

[302] Brevet og memorandum var også sendt til Bodil Begtrup, formand for Danske Kvinders Nationalråd og senere Danmarks ambassadør i Svejts.

[303] Dansk Samråd for FNs arkiv, pk. 4, anneks Finn Friis, Brev til kontorchef, Finn T.B. Friis, udenrigsministeriet fra chefen for FNs informationskontor i København, dateret 11. marts 1947 og medfølgende memorandum mærket "personligt og fortroligt".

[304] I 1947 ændrede DF sin vedtægt, så foreningen knyttede sit virke direkte til FN. Endvidere havde en større gruppe af fredsforeninger i 1947 dannet paraplyorganisationen Dansk Fredsråd, som blev kørt i stilling til skulle varetage oplysningsvirksomhed om FN på dansk grund.

[305] Se den retrospektive kommentar af Lauge Kallestrup, Referat af samrådets repræsentantskabsmøde, d. 24. maj 1966, Pk. 1, læg. vedtægter 1948 og repræsentantskabets årsmøder 1960-1970. Det blev dog DFs formand Jesper Simonsen som blev DSFNs første formand. Han blev i 1956 afløst af Bodil Begtrup, som igen efter en kort periode blev afløst af Sven Henningsen.

Som eksempel på, at dannelsen af Samrådet blokerede for den liberale fredsbevægelses manøvrerum og udfoldelsesmuligheder kan nævnes, at DF og KILFF havde afholdt den gamle fredsdag, som de Forenede Nationers dag i 1946 og 1947. Fra 1948 og de følgende år overtog samrådet dog denne betegnelse og fredsforeningerne måtte igen kalde deres dag for fredsdag.[306]

OPSUMMERING

Som led i en demokratiseringsproces blev der kanaliseret kræfter ind i et såkaldt folkeligt oplysnings- og opinionsarbejde om udenrigspolitiske forhold og de liberale fredsforeninger spillede en aktiv rolle og vandt en central placering i denne forbindelse.

I den nære efterkrigstid blev imidlertid fredsforeningernes og dermed de radikales dominans på oplysningsområdet brudt. Dette skete enten ved dannelsen af konkurrerende organisationer eller neutraliserende samråd. Det er uvist hvem, der stod bagved disse bestræbelser. Det er dog sandsynligt, at de kom fra konservative og militære kredse og fra kredse indenfor modstandsbevægelsen. Disse kredse var, i en højere grad end før og med en større grad af bevidsthed efter anden verdenskrig, deltagere i kampen om den offentlige mening på det udenrigspolitiske område i Danmark. Dette kan bl.a. ses af deres deltagelse i organisationer som Folk og Værn (1941), Det udenrigspolitiske Selskab (1946), Det statslige Hjemmeværn (1949) og Atlantsammenslutningen (1950). Jeg vil belyse den førstnævnte nærmere i næste kapitel.

[306] Dansk Samråd for Forenede Nationer anvendte de Forenede Nationers dag på den dag, hvor FN havde besluttet at festligholde organisationens dannelse, dvs. den 23-24. oktober, hvor den første plenarforsamling var trådt sammen.

5. SAMARBEJDE SOM KRISELØSNINGSSTRATEGI

FØR ANDEN VERDENSKRIG

Den liberale fredsbevægelse var splittet i flere forskellige foreninger med delvis overlappende medlemskredse. En række kvindelige DF-medlemmer deltog i dannelsen af KILFF, og visse mandlige DF-medlemmer deltog i AmKs stiftelse.[307] Inden for fredsbevægelsen var der delte meninger om disse nye organisationer betød en styrkelse eller svækkelse af bevægelsen, men ifølge DFs mangeårige sekretær og senere formand, Ingvard Nielsen, kan der næppe være tvivl om, at de reelt inddragede nye kredse i fredsarbejdet, som DF kun vanskeligt selv ville være kommet i forbindelse med.[308]

På trods af visse modsætningsforhold mellem organisationerne (jf. kap. 1) gav dette en god grobund for samarbejde. Tilsyneladende var samarbejdet dog mest udbredt på det lokale kredsniveau i forbindelse med møder og foredrag.[309] Et fast organisatorisk samarbejde mellem landsorganisationerne blev det i hvert fald ikke til før oprettelsen af Fællesudvalget til fremme for freds- og folkeforbundsspørgsmål i 1928. Dette udvalg fik til opgave at sikre størst mulig udbredelse af kendskabet til folkeforbundet og mellemfolkeligt samarbejde. For fredsforeningerne blev udvalget et forum til drøftelse af fælles problemer og det fik f.eks. til opgave at koordinere den fælles indsats mellem de forskellige foreninger, som var tilsluttet udvalget.[310]

Truslen mod freden i 1930erne og den voksende militarisme ude i verden førte imidlertid til forsøg på at samle fredskræfterne i Danmark under en selvstændig paraplyorganisation. Dette initiativ udgik i 1934 fra et privat udvalg af medlemmer fra DF, KILFF og AmK, der kom fra midtjylland. Udvalgets initiativ førte til de første officielle drøftelser mellem de danske fredsorganisationers landsledelser om dannelsen af et såkaldt 'Fredssamvirke'.[311] Dette samarbejde kom tilsyneladende aldrig rigtigt til at fungere ud fra initiativtagerne oprindelige intention.[312] Derimod dannede det måske grundlaget for det samarbejde, som fredsforeningerne udviklede på visse områder under anden verdenskrig.

---

[307] De nye foreninger kan derfor anskues som fraktioner af den gamle fredsforening, selv om en del ledende medlemmer af de nye organisationer fortsatte med at være aktive inden for den gamle organisation. Jf. kap. 1.

[308] Niels Petersen & Ingvard Nielsen, *Halvtreds års fredsarbejde*, Kbh. 1932, s. 171. **(DF 50 år)**

[309] En del af DF og KILFFs medlemmer var gift med hinanden. Jf. AMKs Silkeborgkredsens forhandlingsprotokol, bd. 1, Silkeborg lokalarkiv.

[310] DF 50 år, s. 177. AmK blev først inddraget i dette udvalgs arbejde i midten af 1930erne.

[311] Nærmere samarbejde mellem alle fredsvenner, *Fredsbladet*, nr. 10, 1935, s. 105-106; Hvad alle fredsvenner kan enes om, *Fredsbladet*, nr. 8, 1936, s. 78-79; Samarbejde mellem fredsvenner i Danmark, *Aldrig mere Krig*, nr. 7, 1935, s. 63 og s. 65; Fredssamvirket, *Aldrig mere Krig*, nr. 7, 1935, s. 67. I de første formelle forhandlinger om Fredssamvirket deltog repræsentanter fra DF, KILFF, AmK, I.O.G.T, Pax, Ungdommens Fredsbund, Hvide bånd og Fredsvenners Esperantoforening. I Tyskland, England og Frankrig foregik tilsvarende samlingsbestræbelser på dette tidspunkt.

[312] Fredssamvirket har kun sat sig få spor i foreningernes arkiver og tidsskrifter. Jf. også K. Helveg Petersen, *75 års fredsarbejde*, Kbh, 1957, s. 56 **(DF 75 år)**

UNGDOMMENS FREDSUDVALG

På DFs årsmøde i 1941 foreslog man at danne et Ungdommens Fredsudvalg (U.F.), der trådte offentligt frem i 1942.[313] Motivet bag initiativet fremgår klart af det opråb som udvalgets formand, kommunelærer og formand for Radikal Ungdom K. Helveg Petersen, udsendte i foreningernes tidsskrifter:

"Det utrolige er sket. Det er lykkedes at sætte en militæragitation i gang i Danmark. Skønt alt, hvad der er sket uden i verden, med frygtelig tydelighed har vist de små staters fuldkomne militære afmagt, søger man nu at bibringe landets befolkning troen på, at et større forsvarsberedskab i forbindelse med en levende militær værnevilje ville have afværget besættelsen, og at det danske folk derfor nu må bryde med forsvarsnihilismen, hvad-kan-det-nytte-tonen o.s.v. – bestræbelserne er i fuld gang; enhver der følger blot lidt med, vil have mærket dem så ofte, at en nærmere påvisning af dem i denne forbindelse er overflødig. Vigtigere er det nu, at vi inden for dansk fredsbevægelse rejser spørgsmålet: Hvad kan vi gøre for, at vore synspunkter kan nå ud til større kredse end før, så der dannes en modvægt mod den igangsatte agitation?"[314]

Formålet med dannelsen af U.F. var således at skabe en modvægt til den militaristiske og forsvarsvenlige agitation i besættelsestiden. Det, som især vakte harme blandt ledende medlemmer af de liberale fredsforeninger, var Folk og Værn-bevægelses (FoV)[315] aktiviteter indenfor det såkaldte Dansk Ungdomssamvirke (D.U.).[316]

Det var flere sider af FoVs foredragsvirksomhed, som vakte voldsom reaktion fra fredsbevægelsen. For det første, mente man, at FoV udnyttede de konjunkturbestemte stemninger i befolkningen - især blandt de unge - til at fremme dens sag, dvs. etableringen af en ny forsvarspolitik efter krigen. "Farligst af alt er forsøget på i en modtagelig ungdom at rejse troen på magt – og voldsmidler for vort land."[317] For det andet var man oprørt over, at man ikke kunne mødes

---

[313] I Udvalget var de tre fredsforeninger ligeligt repræsenteret. Repræsentanter i udvalget var for DF: kommunelærerinde Frk. Else Jensen, København og lærer Magnus Mikkelsen, Haderslev; for KILFF: Frk. Karen Pagh-Rasmussen, Fruens Bøge (udvalgets sekretær) og Fru Ollis Klem, Helsingør; for AmK: højskolelærer H.P. Hansen, Antvorskov og gårdejer Kristian Thule Hansen, Gislev Fyn. Formanden for udvalget K. Helveg Petersen.

[314] Se f.eks. K. Helveg Petersen: 'Ungdommens Fredsudvalg', *Fredsbladet*, nr. 5, 1942, s. 34.

[315] FoV blev først officielt nedsat gennem bevilling af forsvarsministeriet i sommeren 1941 under det officielle navn 'Forsvarsministerens foredragsudvalg – værnenes oplysningskontor'. Arbejdet blev dog påbegyndt allerede i sommeren 1940 og havde opnået Socialdemokratiets officielle accept i januar 1941. I hele perioden indtil 29. august 1943 stod der derfor konstant en kreds af officerer til rådighed for D.U.s møder. Ifølge egne optællinger, nåede FoV i denne periode ved 1600 foredrag ud til 210.000 mennesker. FoV er beskrevet i Palle Roslyng-Jensen: *Værnenes politik – politikernes værn*. Kbh., 1980 og i to jubilæumsværker *Folk og forsvar gennem 25 år*. Red.: B. Grøsfjeld Kbh., 1966 og *Folk og værn gennem 50 år*. FoV, 1991.

[316] Både D.U. og FoV opstod under Danmarks besættelse. D.U. var en del af den såkaldte 'politiske samling' som blev etableret for at modvirke effekten af den tyske besættelse af landet, mens FoV skulle genskabe hærens "åndelige ligevægt" efter 9. april. D.U.s formål var "at yde bistand til danske ungdomsforeningers arbejde på et nationalt og kulturelt grundlag for derigennem at fremme ungdommens vilje til danskhed og ansvarsbevidsthed overfor fædrelandet, at styrke samhørigheden indenfor den opvoksende slægt og skabe respekt for Danmarks historie og fortid og tillid til Danmarks fremtid." Foreningen skulle således oplyse ungdommen om de danske nationale og kulturelle værdier, hvilket i praksis kom til at foregå ved, at man udsendte forskellige foredragsholdere til de tilsluttede foreninger. Det var derfor gennem D.U. at FoV søgte at få kontakt med den værnepligtsegnede ungdom. Til dette formål havde FoV engageret en kreds af officerer som skulle søge at vinde en større folkelig accept og forståelse af hærens virke, så militærspørgsmål ikke igen blev et dominerende stridsspørgsmål efter besættelsen. Se D.U.s vedtægter § 1, citeret i Henrik S. Nissen & Henning Poulsen: *På dansk friheds grund. Dansk Ungdomssamvirke og De ældres råd 1940-1945*. Kbh., 1963, s. 46. De politiske overvejelser bag den nationale samlingspolitik er beskrevet i Henrik S. Nissens disputats: *1940. Studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken*. Kbh., 1973.

[317] Citatet er fra Referat af [U.F.s] kursus 18.-20. oktober 1942, Ollis Klems arkiv. KILFF og DF sammen udgav en fælles pjece, Folk og Værn (1942), som punkt for punkt gennemgik FoVs argumenter for at tilbagevise dem.

med FoVs repræsentanter på lige fod, fordi de blev financieret af staten.[318] Endelig søgte FoV at trænge ind i fredsbevægelsens højborg, folkeskolen, hvor DF især var stærkt repræsenteret blandt lærerne. FoVs forsøg lykkedes dog ikke. Dette skyldtes formentlig, at Danmarks Lærerforenings formand, K.A. Kristensen, satte sin stilling ind mod det.[319] Det er på denne baggrund, at man må se oprettelsen af U.F. Formålet var at danne et sidestykke til FoV, så fredsbevægelsens ideer kom bedre til udtryk gennem D.U. Samtidig skulle udvalget søge at mobilisere flere unge for den liberale fredsbevægelses virke. Dette var et yderligere vigtigt motiv bag initiativet[320] og jeg vil derfor undersøge hvordan U.F. søgte at mobilisere de unge.

Den første opgave for fredsforeningernes repræsentanter i U.F. var at skaffe så mange navne som muligt på interesserede unge. Hertil udnyttede man de eksisterende fredsforeningers kontakter på skoler og andre uddannelsessteder. Man var, som udgangspunkt, ikke interesseret i mange medlemmer. I stedet ønskede man medlemmer, der ville "gå op i sagen og ofre sig for den", idet man ville at de skulle søge forbindelse med unge i andre foreninger med ideale mål og deltage i diskussioner blandt kammerater i skoler, seminarier og højskoler.[321] U.F. understregede, at disse unge ikke allerede behøvede at være engageret inden for fredsforeningerne. Hurtigt skaffede man 2-300 navne og indbød heraf ca. 70 unge til kursus i København i løbet sommeren og efteråret 1942.[322] På kurserne præsenterede U.F. grundlaget for fredsforeningernes arbejde og debatterede de aktuelle spørgsmål, som optog de unge. Disse kurser blev fulgt op med nogle regelmæssige udsendte meddelelser. Endvidere udsendte man pjecen *Trods alt*, et flyveblad med rektor Hartvig Møllers tale til ungdommen "Ikke ved at tjene døden, men livet"[323] og studiegrundbogen *Fred ved Ret* i løbet af 1942 og 1943.[324] U.F. tilbød således de unge at dygtiggøre sig i en række grundliggende spørgsmål om krig og fred og deltage aktivt i fredsforeningernes virke lokalt og nationalt.[325]

Det lykkedes ikke at inddrage de unge via U.F. i fredsforeningernes arbejde. Den moralske

---

[318] "Vi kan ikke have noget imod at man inden for D.U. søger talere fra alle kredse i nationen. Men vi må protestere imod at en bestemt militærpolitisk fraktions talere efter de bedste mønstre fra autoritære stater betales af staten." Holdningen til D.U. var generelt positiv.

[319] 'Danmarks lærerforening og nymilitarismen', *Fredsbladet*, nr. 9, 1942, s. 71. Det skal bemærkes at i størstedelen af det 20 årh. har været en uskreven regel at "døgnets politik" skal holdes uden for folkeskolen, så den kan stå åben for børn fra hjem med alle anskuelser.

[320] Jf. f.eks. de sidste linjer i citatet af Helveg Petersen ovenfor.

[321] *Aldrig mere Krig*, nr. 6, 1942, s. 44-45.

[322] Der blev afholdt et kursus i København d. 5.-7. juni med ca. 30 deltagere og et kursus d. 18.-20. okt. med ca. 40 deltagere. Programmerne for kurserne er gengivet i fredsforeningernes tidsskrifter.

[323] Pjecen *Trods alt* fremfører fredsbevægelsens syn på FoVs argumenter og Hartvig Møllers tale er gengivet i *Fredsbladet*, nr. 8, 1942, s. 61-63.

[324] Den fulde titel på studiegrundbogen er: *Fred ved ret. En populær studievejledning i freds- og folkeretsspørgsmål.* Odense, U.F., 1943. Bogen indeholder en række bidrag af nogle af de mest fremtrædende medlemmer af den liberale fredsbevægelse i Danmark. Den er formentlig den bedste samlede kilde, der eksisterer til den liberale fredsbevægelses idegrundlag og selvforståelse i denne periode.

[325] De lokale kredse blev instrueret i tage godt i mod folk fra UF. Udvalget blev også inddraget i *Fredsvenners Hjælpearbejde*, jf. nedenfor.

og finansielle støtte fra de eksisterende fredsforeningers lokale kredse udeblev tilsyneladende.[326] Det lykkedes heller ikke at mobilisere de unge i kampen mod FoV inden for D.U. Forklaringen var, ifølge U.F.s ledelse, dels en usikkerhed over for hvordan man skulle gribe opgaven an og dels "det psykiske pres, der i særlig grad ligger på fredsvenner. Faren for at blive misforstået og taget til indtægt for forkerte synspunkter".[327] Modstanden var m.a.o. stærk.

Efter 29. august 1943 indtrådte udviklingen i en ny fase. Den voksende sabotage og modstandskamp svækkede yderligere fredsbevægelsens autoritet. K. Helveg Petersen afgik som formand i 1944 og udvalget begyndte at se frem mod besættelsens ophør. Man overvejede, at danne en ny selvstændig fredsorganisation for unge i alderen 16-35 år, når krigen var afsluttet. Disse overvejelser strandede dog i august 1945 på modstand fra især AmK, der frygtede en rival.[328] I 1947 forsøgte Helveg Petersens efterfølger, lærer Magnus Mikkelsen at reaktivere udvalget ved at udgive tidsskriftet *Ny Ungdom*. Tidsskriftet ophørte dog allerede efter et år, på trods af økonomisk støtte fra DF.[329] I mellemtiden havde en betragtelig del af den liberale fredsbevægelses aktiviteter skiftet fokus mod forberedelse af hjælp til efterkrigstidens genopbygningen af Europa.

FRA FREDSVENNERS HJÆLPEARBEJDE TIL MELLEMFOLKELIGT SAMVIRKE

Mobiliseringen af frivillige til Fredsvenners Hjælpearbejde (F.H.) blev påbegyndt allerede under besættelsen. I foråret 1944 begyndte organisationen at udsende meddelelser om sin eksistens og efterlyse frivillige til et hjælpearbejde i det krigshærgede Europa. Dette foregik først og fremmest gennem de liberale fredsforeningers tidsskrifter.[330] Man udsendte også en pjece, *Mellemfolkeligt Hjælpearbejde*, skrevet af sekretæren for det danske kvækercenter Elise Thomsen. Man var klar over, at de opgaver, som ville foreligge ved krigens afslutning, ville være så store, at det måtte blive staterne, som påtog sig hovedansvaret. I pjecens forord blev det dog understreget, "vi er overbevist om, at der også vil blive brug for det private initiativ...Hvis et hjælpearbejde skal tjene sit formål: at være et arbejde, der yder hjælp til de af krigen ramte, må det efter vor mening

---

[326] 'Ungdommens Fredsudvalg', *Fred og Frihed*, 1943, s. 29.
[327] Referat af U.F.s møde i Odense, dateret 26-27. august 1942. Ollis Klems arkiv.
[328] Udvalgsmøde i Odense 25.-26. august 1945, Ollis Klems arkiv.
[329] *Ny Ungdom* (1947) Red. af Svend Sørensen, Odense. Tidsskriftet var baseret på et andet tidsskrift med samme navn redigeret af Helge Foghmar, som blev udgivet af U.F. for København under besættelsen.
[330] I efteråret 1944 og foråret 1945 blev der også givet meddelelse via organer som *Arbejdersamariten*, *Folkeskolen*, og Dansk Kvindesamfunds organ *Kvinden og Samfundet*, ligesom meddelelse blev givet via de politiske ungdomsorganisationers blade for Det radikale Venstre og Retsforbundet.

gøres af mennesker, der gennem dette arbejde ønsker at medvirke til en forsoning mellem folkene."[331]

Det var ikke hvem som helst, der kunne blive frivillig i F.H. Man skulle være villig til at binde sig for mindst tre måneder og ikke forvente løn for arbejdet. Herudover skulle man være villig til at påtage sig et hvilket som helst hjælpearbejde, hvor det var tiltrængt. Dette gjaldt også i fjendelandet Tyskland.[332] De første ni frivillige meldte sig på AmKs sommerlejr i 1944.[333] Herefter steg antallet til ca. 50 i efteråret 1944 og ca. 130 i foråret 1945 for ved befrielsen i maj 1945 at være ca. 200.[334] Af de første 103 frivillige var 60 kvinder og 43 mænd. Mændenes gennemsnitlige alder var ca. 24 år og kvindernes ca. 29 år.[335] Flertallet synes således at have været unge.

Komiteen bag F.H. havde ikke vished om hvilket arbejde som organisationens frivillige kunne blive sat til. Man forventede, at opgaverne ville blive bespisning, sygepleje, transport og genopbygningsarbejde.[336] Da der havde meldt sig tilstrækkeligt mange frivillige oprettede man studiekredse og afholdte foredragsrækker med emner som sociale og kulturelle forhold i Europa og ernærings- og hygiejnelære. Der blev afholdt sprogkurser, hvor man især anbefalede de frivillige at lære tysk. Endelig blev der stillet krav om, at de frivillige ved selvstudium skulle til-

---

[331] For citat jf. Elise Thomsen: *Mellemfolkeligt Hjælpearbejde*. F.H., 1944. Historikeren Tyge Krogh har hævdet, at det humanitære hjælpearbejde efter 1945 må ses som del af en ny aktivistisk neutralitetspolitik, den såkaldte brobygningspolitik, der prægede de første år efter krigen indtil medlemsskabet af Atlantpagten i 1949 og at oprindelsen hertil var kræfter inden for modstandsbevægelsen. "Det prægede altså hjælpearbejdets placering i det politiske system, at det udsprang af kredse med tilknytning til modstandsbevægelsen. Det virkeliggjorde modstandsbevægelsens nye idealistiske udenrigspolitiske holdning, som var en del af kompromiset med politikerne i 1945" Jf. Krogh, Tyge: 'Humanitet og politik i det danske efterkrigshjælpearbejde: 1945-51' i *Historie*, vol. 18: 2 (1990), s. 261. Kroghs synspunkt aktualiserer spørgsmålet om hvem, som tog initiativet til F.H. og hvilke kredse, der stod bag initiativet. Den officielle stiftelse af komiteen for Fredsvenners Hjælpearbejde (F.H.) fandt sted i januar 1944. Bag initiativet stod en række liberale fredsforeninger og religiøse sammenslutninger, som ses af sammensætningen af organisationens første officielle komite: "I komiteen repræsenteres Kvindernes Fredsliga af fruerne, Fanny Arnskov, Ingeborg Rindung og Else Zeuthen. Aldrig mere Krig af Hagbard Jonassen og Svend Haugaard og Kvækerne af Halfdan-Nielsen og Elise Thomsen. Finn T.B. Friis repræsenterer ikke nogen forening. Foruden der her nævnte, hvis navne er kendt fra pjecen og spørgeskemaet, er der senere i komiteen indtrådt for 'Fredsforeningen', Pastor Sparring-Petersen og kommunelærer Marcussen og for 'Kirkeligt Verdensforbund' Pastor Mann. Endelig er, uden at repræsentere nogen forening, statskonsulent Johs. Novrup medlem af komiteen." Hagbard Jonassen fra AmK, blev formand og kvækeren Elise Thomsen som blev sekretær og leder af det daglige arbejde på kontoret i Kvækercenteret i København. Vi kan derfor med stor sikkerhed slå fast, at initiativet bag F.H. kom fra kredse med tilknytning til den liberale fredsbevægelse. Det skal videre bemærkes, at AmKs næstformand Hagbard Jonassen var formand for F.H. i perioden 1944-1946 og 1948-1957. Jf. 'Meddelelse nr. 1 til medlemmerne af Fredsvenners Hjælpearbejde', dateret 24. okt. 1944. MS arkiv, RA, Kasse 19: Diverse Tryksager 1944-1945 og KILFFs *årsblad 1946*.

[332] "...en absolut betingelse for at komme med i hjælpearbejdet er, at man møder med den rigtige indstilling: at man er villig til at hjælpe overalt, hvor der er nød, uanset hvilken nation, race, religion eller politisk opfattelse, de mennesker tilhører, som har hjælp behov." Citatet er fra 1946 og er citeret i *Mellemfolkeligt Samvirke 1944-1964*. Udg. af MS, 1964.

[333] Referat af 'Fredsvenners Hjælpearbejdes landsmøde i Odense den 24. og 25. august 1946', *Fredsvenners Hjælpearbejde*, 1946, s. 7.

[334] Efter kapitulationen kom der et stort rykind fordi man nu kunne henvende sig mere direkte til offentligheden. I beretningen fra landsmødet 1946 nævnes at der var gået 1041 igennem F.H.s kartotek og at ca. 200 havde været udsendt og at man havde 99 ude.

[335] Meddelelse nr. 1 til deltagerne i "Fredsvenners Hjælpearbejde", dateret 24. okt. 1944. Heri findes også yderligere oplysninger om denne gruppes erhverv, uddannelse og geografiske fordeling.

[336] Meddelelse nr. 4. Mærket fortroligt, dateret 8. marts 1945. Meddelelsen refererer indholdet af et brev til SUIH.

egne sig viden om det hjælpearbejde, som var udført af kvækerne og den internationale civiltjeneste efter første verdenskrig.[337]

Finansieringen af F.H.s arbejde byggede på, at de tre liberale fredsforeningers medlemmer lagde en betydelig indsats bag. AmKs medlemmer gjorde en betydelig indsats ved salg af mærker. Kunsterinden Elisabeth Bergstrang Poulsen havde kreeret et mærke til fordel for sagen, hvis første oplag blev trykt i 125.000 stk. og blev solgt for 2,50 kr. pr. ark med 50 stk. Af disse aftog AmK de 60.000 og angav at have solgt halvdelen på en måned. Det var dog KILFF som kom til at bidrage med det største beløb til finansieringen af F.H.s hjælpearbejde. Foreningen oprettede på et hovedstyrelsesmøde den 2. september 1944 Benny Cederfelds hjælpefond, hvis midler skulle gå til hjælpearbejdet. Kammerherreinden Cederfeld de Simonsen skænkede personligt 10.000 kr. og det lykkes hurtigt at indsamle et meget stort beløb. I 1946 var indgået ialt kr. 68.898,98 til fonden.[338] Vi kan derfor konstatere, at hjælpearbejdet tilsyneladende appellerede meget stærkt til fredsforeningernes medlemmer. Det skal i denne forbindelse understreges, at arbejdet med at skaffe frivillige og økonomiske midler til F.H. foregik under mottoer som "Lad ikke hadet blive morgendagens verden" og "Ikke ord uden gerning".[339] Det står derfor klart, at hjælpearbejdet var snævert forbundet med de liberale fredsforeningers overbevisning. Endvidere synes det nu godtgjort, at det hovedsageligt var de unge, der meldte sig som frivillige, mens de ældre medlemmer i særlig grad bidrog med finansieringen.

Da befrielsen endelig indtraf, herskede der en stemning af forventning og utålmodighed blandt F.H.s frivillige. Man var ivrig efter at vise sit engagement, men i den første kaotiske tid var det besværligt at skaffe udrejsemuligheder. Det var først i begyndelsen af juli 1945, at det lykkedes at få sendt 20 sygeplejesker til Norge og kort tid herefter blev hjælpere afsendt til den norske Finmarken, hvor et større område var blevet totalt afbrændt under den tyske tilbagetrækning.[340] Herefter lykkedes det at sende frivillige til Holland, Polen, Østrig og Finland - og endelig Tyskland i december 1946, hvor de påtog sig opgaver som bespisning og sygepleje, samt forskellige former for genopbygningsarbejde.[341]

---

[337] Inspirationen kom både fra kvækerne og svejtseren Pierre Ceresoles International Civiltjeneste for Fred (IVSP) tidligere indsats og svenskernes samtidige bestræbelser på at stable et hjælpearbejde på benene. Litteraturen omfattede bl.a. Ruth Fry: *A Quaker Adventure*; Rufus Jones: *Kvækernes tro og virke*; Gunnar Cederschiolds: *Sviker Sverige* og sammes: *Rusta Fredsarmen.*

[338] Siden 1917 havde Benny de Cederfeld været medlem af KILFF. Hun var distriktsformand på Fyn i perioden fra 1921-1934 og var fra 1939 æresmedlem af hovedstyrelsen. For beløb se *KILFFs årsblad 1946*. Også AmK oprettede en fond til hjælpearbejdet og DF støttede også F.H. med sine midler, dog ikke i samme størrelsesorden som KILFF.

[339] Det første motto var den svenske forfatterinde Elin Wägners ord i forbindelse med en tilsvarende svensk kampagne, og det andet var Pierre Ceresoles internationale civiltjenestes.

[340] Også her havde fredsforeningerne mange internationale kontakter stor betydning. For Norges vedkommende gjaldt dette den norske socialminister i befrielsesregeringen, redaktør Sven Oftedal og chefen for opbygningen af Finmarken, ingeniør Diderich Lund, som var medlem af den norske afd. af WRI. Se *Aldrig mere Krig*, Kbh., 1966, s. 25.

[341] Svend Haugaard: *Fredsvenners Hjælpearbejde*. AmK, 1947.

Hjælpe- og genopbygningsarbejdet fortsatte indtil 1953. I takt med, at behovet for dette arbejde svandt, besluttede komiteen bag F.H. i 1949 at ændre organisationens navn til Mellemfolkeligt Samvirke. Det nye navn skulle i højere grad betone den oprindelige intention bag organisationen, dvs. folkeforsoningen og afhjælpningen af den åndelige nød, som havde præget Europa siden krigen. Dette betød at tilknytningen til fredsbevægelsen ikke mere fremgik af navnet og der var en vis frygt for, at det nye navn ikke ville blive accepteret af baggrundsorganisationernes medlemmer. F.H.s formand og AmKs næstformand Hagbard Jonassen argumenterede overfor AmKs medlemmer ved at fremhæve, at formålet med F.H. altid havde været at fremme mellemfolkeligt samarbejde, som et led i bestræbelserne for at undgå en ny krig.[342] Nu var tiden oprundet, hvor indsatsen skulle drejes mod at videreføre den danske Folkehøjskoles traditioner med et mellemfolkeligt sigte. I Danmark førte dette til stiftelsen af Magleås Folkehøjskole i 1950.[343] Arbejdet i Tyskland havde stadig særlig prioritering, bl.a. oprettede man et såkaldt Jugend-Europahaus i Hamburg.[344] I Grækenland indgik man et samarbejde med den danske UNESCO-nationalkommission for opførelsen af en skole i Agnandero.[345] Dermed var den afgørende etableringsfase afsluttet i Mellemfolkeligt Samvirkes historie. Det var lykkedes for de liberale fredsforeninger at etablere en ny effektiv organisation, som afspejlede bevægelsens grundlæggende idealer om folkeforsoning og direkte hjælp fra menneske til menneske – men dog ikke uden problemer.

Det problem som U.F. satte i skarpt relief for fredsforeningerne, var den manglende appel til den unge generation.[346] Det hjalp ikke, at der i forordet til U.F.s studiegrundbog, *Fred ved ret*, blev understreget, at bogens formål var "at henlede opmærksomheden på fredstankens uløselige forbindelse med retsudviklingen" og at fredsarbejdet var "noget positivt", der stilede mod "reale mål". Sådanne argumenter havde tilsyneladende ingen effekt på unge, som stod søgende over for

---

[342] Hagbard Jonassen: 'Mellemfolkeligt Samvirke', *Pacifisten*, nr. 11, 1949, s. 124-125. Se også Johs. Novrup: 'Mellemfolkeligt Samvirke', *Kontakt*, nr. 8, okt. 1949, s. 97-102. I øvrigt var frygten ubegrundet, idet der ikke fremkom nogen modstand mod navneændringen. Der henvises i citatet til Røde Kors og Red Barnet.

[343] Magleås Folkehøjskole skulle virke for øget forståelse mellem klasserne og nationerne. I bestyrelsen sad formanden for Dansk Fredsforening, højesteretsdommer Jesper Simonsen, den socialdemokratiske folketingsmand og tidl. højskoleforstander Poul Hansen og Magister Jens Rosenkjær. Forstander blev Johannes Novrup, tidl. statskonsulent for ungdomsskolerne i Undervisningsministeriet.

[344] Jugend-Europahaus udførte socialt arbejde for børn og unge i ruinkvarterer og arrangerede internationale kurser og stævner. UNESCO-nationalkommissionen var på foranledning af FN oprettet i 1946 i Danmark, der var et samarbejdsorgan mellem de private foreninger, som virkede inden for UNESCOs arbejdsområde, centraladministrationen og folketinget.

[345] Det er kendetegnende for en organisation som Mellemfolkeligt Samvirke, at den var finansieret fifty-fifty af private og statslige midler. Man behøvede derfor kun delvis en selvstændig medlemsorganisation, der hovedsageligt bestod af de gamle liberale fredsforeningers medlemmer. De private midler blev fortrinsvis skaffet ved afholdelse af landslotterier og ved forskellige private donationer. Se 'Mellemfolkeligt Samvirkes økonomi', *Kontakt*, 1955, s. 50. MS kom i løbet af 1950erne i stigende grad til at beskæftige sig med U-landsproblemer og er i dag finansieret af det danske udenrigsministerium. I takt med denne udvikling skiftede den statslige økonomiske støtte fra Socialministeriet til Undervisningsministeriet.

[346] Dette argument er understøttet af Finn Friis kommentar på DFs årsmøde 1943 om, at man let kunne komme til at mangle en generation i fredsarbejdet.

modstandsbevægelsens idealer om mod og offervilje. Det lykkedes derfor ikke igennem U.F. at mobilisere de unge til, på et fredspolitisk grundlag, at indgå blandt "de gamle" medlemmer af fredsforeningerne.[347] Derimod havde F.H. større held med dette. Mobiliseringen skete dog på grundlag af en almen humanisme og ikke på fredsbevægelsens centrale grundlag: fred ved ret. Dette understreger fredsbevægelsens krise og isolation.

OPSUMMERING

Det organiserede samarbejde mellem foreningerne kan føres tilbage til 1930erne, men blev stærkt intensiveret under besættelsen af Danmark gennem U.F. og F.H. – det senere MS. Disse kan ses som udtryk for en kriseløsningsstrategi. Krigen og besættelsen nærede blandt andet militaristiske strømninger og krigens ødelæggelse ude i Europa stillede samtidigt krav om en særlig indsats fra dem som bekæmpede krigens onde. De var således et svar på den store udfordring som krigen og besættelsen stillede fredsbevægelsen overfor.

Under besættelsen bestod samarbejdet først i et forsøg på at imødegå FoVs agitation inden for D.U. og dernæst i et bidrag til genrejsningen af Europa efter krigens ødelæggelser. Det står klart, at U.F. blev et mislykket projekt og at bevægelsen på dette tidspunkt havde en meget ringe appel til de unge, selv om F.H. i højere grad hjalp med til at bryde bevægelsens stigende politiske isolation. Hjælpearbejdet havde bred appel, men det ramte ikke centralt i forhold til fredssagens kernesag fred ved ret og det kom i høj grad til at ligge i skyggen af de dominerende problemer i dansk udenrigspolitik efter befrielsen om hvordan Danmark skulle forhold sig til de nye stormagtskonflikter og de nye ideologiske modsætninger. Næste kapitel omhandler dette.

---

[347] Det skulle ikke lykkedes at inddrage et større antal af unge igen før i løbet af 1960erne, hvor især AmK via sine aktiviteter indenfor Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen igen fik nyt blod til foreningen. Jf. kapitel 1 og 6.

6. POLITISK ISOLATION, INDRE SPLITTELSE OG FORHOLDET TIL KOMMUNISTERNE

Efterkrigstiden blev en vanskelig periode for den liberale fredsbevægelse. Besættelsen forandrede afgørende det miljø som bevægelsen agerede indenfor og ændrede dens position over for de politiske partier, myndighederne og offentligheden og skabte politisk isolation. Et vigtigt spørgsmål blev derfor hvordan bevægelsen nu skulle forbedre sin position og dermed sine virkemuligheder. Et andet vigtigt spørgsmål blev forholdet til kommunisterne. Efter anden verdenskrig opstod der en særlig kommunistiske fredsbevægelse. Samtidigt betød den kolde krig en politisk isolering af kommunisterne.

SNÆVRERE SAMLING ELLER BREDERE ALLIANCE?

Lige efter krigen var det et udbredt ønske blandt fredsforeningernes medlemmer at det gode samarbejde, som var etableret under besættelsen mellem DF, KILFF og AmK gennem U.F. og F.H., skulle videreføres inden for foreningernes kerneområde: fredssagen. Der var endda medlemmer, som optimistisk mente, at fredsforeningerne burde og kunne slutte sig sammen og stifte et parti.

På AmKs årsmøde i oktober 1945 fremlagde formanden for Københavnskredsen, stud.polit. Arne Jørgensen[348], et forslag til AmKs hovedbestyrelse om "at tage initiativet til et snævrere samarbejde mellem fredsforeningerne i Danmark" f.eks. ved dannelse af et samarbejdsudvalg med repræsentanter fra alle fredsforeninger. Han håbede derved, at fredsbevægelsen ville få en større politisk slagkraft og øge dens menneskelige og økonomiske ressourcer.[349] Der førtes en timelang forhandling om emnet. Denne diskussion fortsatte på DFs årsmøde i 1946. Formanden, Jesper Simonsen, stillede spørgsmålet om hvad man mente med "at fredsforeningen skal have en bred basis?" Hvorpå han uddybede dette ved at spørge om foreningen skulle "nøjes med at virke for De Forenede Nationer og lade indenrigske problemer, som f.eks. militærspørgsmålet, ligge?" Herpå svarede han selv: "Vi kan ikke på nogen måde kæmpe for en sag uden også at bekæmpe dens modsætning!" Heroverfor fulgte en række indlæg, hvor der blev peget på faren for, at DF skulle blive opfattet som en sekterisk forening af omgivelserne. F.eks.

---

[348] Arne Jørgensen var også i denne periode meget aktiv inden for DF, hvor han var rejsesekretær i 1946-47.
[349] Årsmødet drøftede vigtige spørgsmål, *Aldrig mere Krig*, nr. 10, 1945, s. 83.

fremhævede fuldmægtig L. Kallestrup, at fredsbevægelsen ikke måtte blive "en lille gruppe, som ikke har forstået tidens opgaver".[350]

Også blandt KILFFs medlemmer foregik en tilsvarende diskussion.[351] Her gjorde medlem af hovedstyrelsen, Karen Dahl, sig til talmand for, at man burde samle alle fredsvennerne for at stifte et parti for at få større politisk indflydelse. "Den upolitiske linie, som jo er et fast dogme inden for Ligaen, har i mine øjne spillet fallit, og vi må finde en ny kurs, hvis udviklingen ikke skal gå os forbi og lade os uænsede bag sig."[352] Dahl var overbevist om, at der ville være mere at vinde ved at stifte et politisk parti end ved at fortsætte KILFFs upolitiske linje.[353] Herpå svarede formanden, Else Zeuthen, at hun fandt denne strategi uklog af to årsager. For det første, påpegede hun, at man kunne "have meget afvigende meninger om organiseringen af det økonomiske liv såvel som om kulturelle spørgsmål og dog være lige så oprigtige krigsmodstandere." For det andet, var hendes vurdering, at et parti formentlig ikke ville opnå en så væsentlig indflydelse, at man kunne forhindre oprustning, og at man samtidig derved ville svække fredssagen i de andre partier ved at befri dem for "deres ivrigste antimilitarister". Zeuthen fandt derfor den hidtidige "infiltrationstaktikken i stedet for frontalangreb" klogere.[354]

Disse diskussioner udsprang af frustrationen over den politiske isolation og det at fredsforeningerne havde svært ved at nå ud med sit budskab. På DFs årsmøde talte man om "en udbredt krigs-pessimisme hos store dele af befolkningen". Det hed: "I beretningerne fra kredsene gives der ofte udtryk for, at det er svært at samle interesse for rene fredsmøder" og "mange stemninger og forhold i tiden drager interessen i andre retninger, og at resultaterne af vort arbejde ikke er så gode, som det kunne ønskes."[355] For Karen Dahl var denne frustration også blevet til en indadvendt skepsis. "Hvad der eventuelt kan ske i en fjern fremtid interesserer ikke mennesker med realitetssans. Derfor er det, at vi betragtes som velmenende, men i luften frit svævende optimister, som en slags sekt med smukke, men uopnåelige idealer. Meget værre er det, at man ikke selv kan undgå at føle noget lignende."

---

[350] Samme indstilling havde Finn T.B. Friis, nu Udenrigsministeriets konsulent, og kommunelærer Ejner Nielsen. Ejnar Nielsen havde været formand for i D.U.s Københavnsafdeling under krigen og havde indmeldt sig i DF. Årsmøde 1946, jf. *Fredsbladet*, nr. 9, 1946, s. 67-70. Hans motivation var følgende: "Jeg havde en fornemmelse af, at denne forening var en sekt. Derfor har jeg tøvet med at melde mig ind. Men formålet er så stort, at den ikke alene bør bestå af radikale." Han havde i D.U.s organ Lederbladet, skrevet en artikel 'Den vigtigste opgave efter krigen' som også blev trykt i de tre fredsforeningers tidsskrifter. Jf. f.eks. årsmødet 1943, *Fredsbladet*, nr. 7 og 8, 1943, s. 53 for citat og s. 55-56 for artiklen.

[351] Se debatten omkring Karen Dahls indlæg 'Nye retningslinjer for fredsarbejdet' i *Fred og Frihed* i perioden marts-maj 1946.

[352] Se evt. Karen Dahls tidligere udtalelse i 'Freden. Vor hovedstyrelse udtaler sig!', *Fred og Frihed*, 1945, s. 44.

[353] Man forsøgte at stifte et fredsparti ved valget i 1964, dog uden succes. Se Peter Nordendorf Olson, *Fredspolitisk Folkeparti. Et pacifistisk forsøg på at opnå folketingsrepræsentation*. Odense, 1985.

[354] Af de tre andre indlæg stillede de to sig positive overfor Karen Dahls forslag, mens det sidste ikke tager klar stilling og indtager en mellemposition.

[355] DFs årsmode 1946

Udtalelserne understreger, at den liberale fredsbevægelse følte sig politisk isoleret og i defensiven. Frygten for at blive betragtet som en sekt uden folkelig appel, og dermed blive politisk marginaliseret, var udbredt.[356] I de ovenstående diskussioner gør to modsatrettede strategier for at rette op på denne situation sig gældende. AmK og Karen Dahl fra KILFF gik ind for en snævrere samling af de traditionelle fredskræfter, mens Kallestrup et al., synes at foretrække bredde, dvs. at søge nye alliancepartnere uden for den liberale fredsbevægelse (jf. Simonsens kommentar).

EN VERDEN OG DANSK FREDSRÅD

Foreningen En Verden (E.V.) blev dannet i november 1946 og den tilsluttede sig i 1947 den såkaldte verdensføderalistbevægelses internationale organisation The World Movement for World Federal Government.[357] Bevægelsens centrale tanke var ideen om, at en varig fred kun kunne skabes ved, at de nationale stater skulle afstå deres suverænitet på udvalgte områder – særligt det militære, til en såkaldt verdensføderation.[358] Bevægelsen lancerede dens ideer på baggrund af den moderne våbenteknologis udvikling og atombombens rædsler og opnåede hurtig stor tilslutning fra forskellige fronter.[359] De danske initiativtagere var f.eks. erklærede tilhængere af den internationale socialistiske bevægelse og foreningens medlemmer talte både pacifister og officerer. E.V. opnåede hurtigt tilslutning fra en del velhavende og indflydelsesrige personer, og samtidig stod en række fremtrædende kulturpersonligheder i forreste række i foreningens arbejde, bl.a. Piet Hein og Ebbe Rode.[360] Endvidere oprettede den i 1951 en særlig parlamentarikergruppe, som fik tilslutning fra 73 medlemmer af det danske folketing. Gruppen blev skabt på initiativ af E.V.s daværende formand, professor P. Brandt Rehberg, der var tidligere medlem af ledelsen af modstandsorganisationen Frit Danmark og på dette tidspunkt var medlem af folke-

---

[356] Vig Knudsen gik f.eks. stærk ind for, at AmKs arbejde blev lagt ud på bredere basis på AmKs årsmøde i 1949. Han bemærkede: "Vi må se at få et ansigt udadtil og ikke stå som en lille folk outsidere, der ikke vil vige en hårsbredde fra det engang tagne standpunkt. Vi kunne f.eks. udmærket gå ind i et samarbejde med foreningen 'En Verden', selv om vi dermed skulle slække lidt på vore krav mente V.K."

[357] I oktober 1946 mødtes repræsentanter fra verdensføderalistiske grupper i Vesten i Luxembourg og oprettede et internationalt samarbejdsudvalg. Fra Danmark deltog redaktør Anker Kirkeby og stud.mag Thomas Hatt Olsen (1926-1960), som blev den danske afdelings første formand. Se Elisabeth Nordentoft, *For at de alle må være eet.* Kbh., 1967.

[358] Englænderen Lord John Boyd Orr, senere nobelpristager, blev den internationale organisations første formand. I 1956 skiftede den navn til World Association of World Fedralists (WAWF). Et central værk, som afspejler bevægelsen ideer, er amerikaneren Emery Reves bog, *Fredens anatomi.* Kbh., 1947 (oprindelig fra 1945). Bevægelsens tilhængere havde oprindeligt formet deres ideer lige før anden verdenskrigs udbrud, som reaktion på staternes manglende vilje til at efterleve Folkeforbundspagten.

[359] Bevægelsens slogan "En Verden eller ingen" var blevet til med udgangspunkt i naturvidenskabsmænd, som Einstein og Niels Bohr, der havde udtrykt stor frygt for atomenergiens anvendelse i krigssituationer.
For beskrivelse af organisationens mål og midler, Jf. Thomas Christensen: En verden og pacifisterne, Pacifisten, nr. 11, 1949, s. 123 og pjecen *En Verden eller ingen* (1950)

[360] Jf. Thomas Hatt Olsen: En Verden, *Pacifisten*, nr. 9, 1947, s. 99 og Konvergenser og divergenser i fredsarbejdet, *Pacifisten*, nr. 2, 1949, s. 11.

tinget for Det radikale Venstre.[361] Endelig var den folkelige tilslutning også markant. Fra 40 medlemmer i 1947 voksede foreningens medlemtal til ca. 8000 i 1949, som igen steg til henved 15.000 i 1951/52 – for så at falde til ca. 11.000 i 1956. E.V. kom således på flere måder til at tage fredens dividende og de nye fredskræfter fra den liberale fredsbevægelse efter anden verdenskrig. Dette forstærkede de gamle foreningers følelse af krise for bevægelsen.

"Få sammenslutninger har vakt så stor interesse og fået så stor og hurtig tilslutning som "En Verden", og den er af den grund ofte blevet fremhævet på pacifisternes bekostning som mere realistisk og praktisk indstillet, mens vi andre gerne kaldes blåøjede idealister."[362]

Fra de "gamle" fredsforeningernes side søgte man at inddrage E.V. i deres arbejde gennem et nystiftet samarbejdsorgan, Dansk Fredsråd. Det blev stiftet den 19. september 1947[363] og E.V. blev tilsluttet den 6. december 1947.[364] Man delte E.V.s målsætning om verdens enhed og en del af fredsforeningernes medlemmer valgte også at indtræde i den nye organisation.[365] Disse dobbeltmedlemmer fremhævede, som den væsentligste årsag til deres nye engagement, især E.V.s evne til at skaffe tilslutning fra nye kredse, som den gamle fredsbevægelse ikke havde været i stand til. Frem for alt fremhævede man, at organisationen var blevet et mødested for tidligere modstandere i militærspørgsmålet, der både afviste magtbalancen og mellemkrigstidens pacifisme og som kunne samles omkring målet om dannelsen af en international retsorden med militær magt bag retten.

"Een Verden er dannet af og får tilslutning fra folk fra begge lejre. De er uenige om, hvad man bør gøre, sålænge anarkiet består, men de har fundet sammen i erkendelsen af, at man må afskaffe dette anarki, fordi man ikke tør stole på, at en 3. verdenskrig i det lange løb kan forhindres, medmindre freden baseres på lov, ret og lovhåndhævelse, simpelthen fordi der ikke kendes andre metoder til at sikre den varigt og effektivt." [og videre] "Nogle mennesker arbejder for oprustning, sålænge der ikke findes lov og ret. Vi arbejder for pacifisme, sålænge der ikke findes lov og ret. Een Verden arbejder på at skabe lov og ret, og dermed overflødiggøre begge disse bestræbelser og sikre freden varigt, således som den er sikret i alle ordnede samfund."[366]

Selv om der således både var et vist ide- og personsammenfald og et vist samarbejde mellem E.V. og fredsforeningerne i de første efterkrigsår var der af flere årsager ikke udelt begejstring for E.V. blandt de sidstnævnte.

For det første vakte E.V.s stillingtagen til Atlantpagten anstød. E.V. ville hverken under

---

[361] Socialdemokraten Per Hækkerup blev formand og Jørgen Jørgensen fra RV blev næstformand. Øvrige medlemmer af parlamentarikergruppens styrelse var fra Venstre, landstingsmand Grue Sørensen (sekretær), fra de konservative Poul Møller og fra Retsforbundet, Helge Madsen. Jf. Rasmussen, Sære Alliancer, s. 18. Gruppen var vokset til 85 medlemmer i 1956. Verdensføderalismen 1949-56, *Salmonsens Leksikon-tidsskrift*, nr. 12, 1955.

[362] Knud Engel: En Verden og pacifisterne, nr. 10, 1949, s. 112. Se også Formandsmødet på husmandsskolen ved Odense, *Fred og Frihed*, nr. 6 okt. 1948

[363] Inspirationen til at stifte dette samarbejdsorgan kom fra udlandet, hvor man i England, Svejts og Holland havde oprettet nationale fredsråd. Intentionen var at bruge fredsrådet som et fælles talerør overfor offentligheden. Jf. DFs årsmøde 1947.

[364] På det første møde blev E.V. repræsenteret af frk. Elisabeth Nordentoft.

[365] Dette tyder mange meningsudvekslinger om En Verden i fredsforeningernes tidsskrifter. KILFFs formand, Else Zeuthen udtalte ved en forespørgsel, at ligaen intet havde imod, at organisationens medlemmer, som enkelt personer, valgte at indtræde i E.V., men at man tog afstand fra indmeldelser en bloc. *Fred og Frihed*, nr. 6, 1948.

[366] Verner Overø: Vi arbejder mod samme mål, *Pacifisten*, nr. 2, 1950, s. 24-25. Overø var både medlem af E.V. og AmK.

skrive en fælles protestadresse mod dansk medlemskab af militæralliancen og være medindbyder og deltager i Dansk Fredsråds demonstration mod Atlantpagten den 23. marts 1949. E.V. ville ikke tage klar stilling for eller imod pagten af frygt for at støde sine forskellige medlemmer.[367] Dette vakte stor skuffelse blandt en række medlemmer af fredsforeningerne.[368] I *Pacifisten* kritiserede Knud Engel E.V.s manglende vilje til at tage klar stilling:

"Hovedgrunden til "En Verden"s succes synes mig... den, at foreningen ikke holder rene linjer eller indtager noget klart standpunkt – ikke stiller særlige betingelser eller forudsætninger til sine medlemmer; men synes at lempe sig efter alle, at ville tækkes alle, for at hverve så mange medlemmer som muligt. Her mødes militarister og antimilitarister, tilhængere og modstandere af Atlantpagten o.s.v. – kort sagt de største modsætninger. Og udover slagordene "En Verden" og "Verdensregering" synes man ikke at kunne finde noget fælles livssyn at samles om... For at tækkes en del mennesker ville man ikke tage standpunkt til Atlantpagten, hverken gå ind for den eller imod den, hvorved man blot opnåede at støde begge parter, både tilhængere og modstandere...Når man kæmper for "En Verden" burde det være en selvfølge, at man protesterede kraftigt mod ethvert skridt, der øger modsætningerne og spændingen i verden og bidrager yderligere til at dele verden op i to skarpt adskilte dele."[369]

Det var fredsforeningernes officielle holdning, at verdens enhed på kort sigt ikke var opnåelig og at man måtte fastholde at fremskridt for fred kun var mulige gennem FN, hvor staterne kunne tale sig til rette. Man måtte derfor undgå enhver opdeling af verden i to permanente lejre, som man frygtede Atlantpagten ville indebære.

For det andet var det en stor anstødssten for en del af fredsforeningernes medlemmer, at E.V. fandt det nødvendigt, at sætte militær magt bag retten – og at visse fremtrædende E.V.-medlemmer udtalte villighed til at tvinge visse stater med i en verdensstat, f.eks. ved brug af atomvåbenet. I et gensvar i debatten om E.V. i *Pacifisten*, skrev Knud Engel:

"Gennem diskussion med 'E.V.'s folk, bl.a. i forskellige blade, er jeg blevet klar over, at de to bevægelser bygger på et helt forskelligt livssyn. 'Een Verden' mener, at mennesket af naturen er ondt, og at man må affinde sig med denne kendsgerning, og at det derfor vil være nødvendigt at sætte magt bag retten – og anvende tvang og vold, når det anses for nødvendigt. Jeg synes, at jeg må have lov til at hævde, at sådanne synspunkter er absolut stridende med, hvad jeg mener som 'A.m.K.'er."[370]

Fredsforeningernes forhold til E.V. tydeliggjorde splittelsen blandt dem. Hos DF og KILFF anså et flertal af medlemmerne efter 1945, at det var nødvendigt at sætte magt bag retten, hvilket kunne indebære, at man måtte anvende vold. Størstedelen af AmKs medlemmer var dog fortsat principielle modstandere af enhver form for fysisk tvang. Det var vanskeligt for DF og KILFF at stille sig fuldstændigt afvisende overfor E.V., der jo også stilede mod etableringen af en international retsorden, som foreningerne havde arbejdet for gennem en menneskealder. Der var allerede på DFs årsmøde i 1948 blevet stillet forslag om et tæt samarbejde med henblik på sammenslutning med E.V. DFs formand Jesper Simonsen manede dog til besindighed og erklærede:

"Der er ingen tvivl om, at denne bevægelse arbejder for de idealer, der fra gammel tid har været Dansk Fredsforenings, men spørgsmålet er, hvorvidt man vil realisere tanken om et verdensparlament og en verdensregering uden

---

[367] Min fortolkning af E.V.s forhold til de liberale fredsforeninger afviger fra Rasmussens, jf. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 16-18.
[368] Se f.eks. Henriette Beenfeldt, Misteltenen, *Fred og Frihed*, nr. 4, 1949, s. 29
[369] Knud Engel, En Verden og pacifisterne, *Pacifisten*, nr. 10, 1949, s. 112
[370] Knud Engel, En Verden og pacifisterne, *Pacifisten*, nr. 2, 1950, s. 18-19

at modarbejde FN eller om man vil bestræbe sig for at nå frem til målet indenfor FNs rammer...Hvad jeg frygter fra En Verden-bevægelsen, hvor sympatisk den end er, er, at den vil medvirke til at nedbryde tilliden til FN."[371]

Og på DFs årsmøde i 1949 formulerede Jesper Simonsen de retningslinjer, som blev gældende for DFs virke og holdning til E.V.-bevægelsen i årene fremover:

"Vi må fastholde, at arbejdet for at styrke den organisation vi allerede har fået ved oprettelsen af FN er vigtig og påkrævet i en tid, hvor pessimismen er så udbredt, og hvor det er livsvigtigt at de tråde, der trods alt i FN er knyttet mellem Øst og Vest, ikke brister. En verdensregering nu, hvis den overhovedet er mulig, ville kun blive en verdensregering for halvdelen af verden, for den vestlige, FN ville blive slået i stykker, og kløften mellem Øst og Vest sandsynligvis blive uoverstigelig. En sådan løsning ville efter vor opfattelse uundgåeligt før eller senere føre til den verdenskatastrofe, som vi alle er enige om at søge at undgå. Uden at tabe idealet af syne arbejder vi derfor på det givne grundlag, idet vi mener, at arbejdet for gennemførelsen og virkeliggørelsen af FNs principper vil bringe os nærmere mod oprettelsen af Verdens Forenede Stater end et arbejde, der vil springe de led i udviklingen over."[372]

Til denne udtalelse skal det bemærkes, at den føderale bevægelse, som E.V. tilhørte, delvis var opstået som en kritisk reaktion på organiseringen af det hidtidige mellemfolkelige samarbejde gennem Folkeforbundet. I slutningen af 1940erne var man i sin agitation særdeles kritisk overfor FN. Man kritiserede især sikkerhedsrådets funktionsmuligheder, når stormagterne havde vetoret.[373] De stærkt forøgede spændinger mellem vestmagterne og Sovjet siden krigen medførte, at E.V. udspredte holdningen, at FN havde "spillet fallit" og man agiterede derfor kraftigt for en gennemførelse af den såkaldte Usborneplan.[374] Imidlertid stod det hurtigt klart for E.V.s danske ledelse, at det ikke var hensigtsmæssigt at stille sig i kraftig modsætning til FN, hvis foreningen skulle samarbejde med de andre fredsorganisationer, som sluttede fuldstændigt op om FN. Derfor erklærede Brandt Rehberg også E.V.s støtte til FN i januar 1949, hvor han på et fælles møde i Dansk Fredsråd udtalte følgende:

"På et punkt adskiller "En Verden" sig fra fredsforeningerne. Vi stiller blot folk overfor dette: Ønsker De en verdensorden, hvor krig er afskaffet? Tror De, FN kan bringe en sådan? Hvis svaret på det sidste bliver et nej, går De med i vort arbejde. At de fleste, indtil der er et andet system, vil følge det gamle, ser vi ikke på... Vi stiller os ikke i modsætning til FN. Enkelte gør det, men ikke "En Verden" i sin helhed. Men vi må omdanne FN i den ønskede retning...Jeg tror, at det er nyttigt for fredsforeningerne at have os med, selv om vi ikke kan gå med til alt her indenfor..."[375]

I løbet af kort tid skulle den sidste sætning vise sig at være sand. Efter Dansk Fredsråds demonstration mod Atlantpagten, valgte E.V. en løsere tilknytning til Fredsrådet, som observatør. Organisationen trak sig helt tilbage fra Fredsrådet på et tidspunkt mellem 1951 og 1954.

Internationalt begyndte bevægelsen fra starten af 1950erne at arbejde for en verdensregering på grundlag af FN, idet man ville udnytte FN-pagtens bestemmelse om revision efter 10 år til at presse på for gennemførelsen af bevægelsens målsætning. Disse bestræbelser slog imidler-

---

[371] DFs årsmøde 1948
[372] DFs årsmøde 1949
[373] For Danmarks officielle stillingtagen til spørgsmålet om stormagternes vetoret i FN se Kjærsgaard Nielsen, Danmark og vetospørgsmålet i FN 1945-49, i *Historie* 1997, s. 1-31
[374] Usborneplanen gik ud på, at der i 1950 skulle sammenkaldes en grundlovgivende forsamling for en verdensregering, hvor hvert land ville få 1 medlem pr. 1. mill. indbyggere. Jf. *Fred og Frihed*, nr. 6, 1948, s. 41-42
[375] Konvergenser og divergenser i fredsarbejdet, *Pacifisten*, nr. 2, 1949, s. 11

tid fejl og dermed kom bevægelsen i stærk tilbagegang, som gjorde, at E.V. i Danmark omkring 1960 kun havde 5 aktive lokalafdelinger tilbage.[376]

FREDENS TILHÆNGERE OG SAMARBEJDET MED KOMMUNISTERNE 1949-1951

På baggrund af den voksende internationale spænding mellem øst og vest indkaldte Kvindernes Demokratiske Verdensforbund (K.D.V., stiftet 1945) og Den internationale komite for forbindelse mellem intellektuelle (stiftet 1948) til kongres i Paris.[377] På kongressen, som blev afholdt i april 1949, besluttedes man at nedsætte en permanent Verdensfredskomité, med fysikeren professor Joliot-Curie som præsident og med tre danske repræsentanter.[378] Da disse repræsentanter kom hjem fra kongressen tog de initiativet til dannelsen af en dansk fredskomite, der kom til at hedde Fredens Tilhængere (F.T.). Denne organisation trådte offentligt frem i januar 1950 med arkitekten Edvard Heiberg som formand. Heiberg var dog kun en overgangsfigur, der allerede ved F.T.s første landsmøde i juni 1950 blev afløst af professor Mogens Fog (formand 1950-1958), som blev organisationens ansigt udadtil i Danmark.[379]

Der var en tæt forbindelse mellem F.T. og Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). Bl.a. var F.T.s stiftende komite oprettet på baggrund af en DKP-kongresbeslutning i maj 1949, der gjorde fredssagen til partiets nye enhedspolitik.[380] Herudover blev F.T.s manifest offentliggjort i det kommunistiske dagblad *Land og Folk* og flere fremtrædende personer inden for organisationen var mere eller mindre direkte involveret i DKP via medlemskab eller tætte personlige kontakter til partiets øverste ledelse.[381] F.T. blev derfor fra starten betragtet som en suspekt og ensidig østvendt organisation i offentligheden og man søgte derfor at ignorere den. I forbindelse med Verdensfredskomiteens udsendelse af den såkaldte Stockholm-appel iværksatte F.T. imidlertid et omfattende forsøg på at nå ud til grupper udenfor de vanlige tilhængerskarer (jf. nedenfor). Denne offensiv bragte de liberale fredsforeninger i et ubehageligt dilemma, hvor de skulle tage stilling til, hvordan de skulle forholde sig, når kommunisterne gik ind for den samme politik, som de gjorde.[382]

---

[376] Refereret på DFs bestyrelsesmøde. Jf. Møde d. 17. oktober 1960, Dansk Fredsforenings arkiv, RA, pk. 2
[377] Begge organisationer var opstået som reaktion på nazismens og fascismens gerninger under anden verdenskrig.
[378] Disse repræsentanter var forfatteren Martin Andersen Nexø, formanden for K.D.V., professorinde Agnete Olsen og arkitekten Edvard Heiberg. Jf. *Salomonsen leksikon-tidsskrift* 1951, s. 417-419.
[379] Edvard Heiberg (1897-1958) blev foreningens provisoriske formand indtil Mogens Fog overtog formandskabet i 1950.
[380] Fredssagen afløste bestræbelserne for at forene arbejdernes politiske repræsentanter. Morten Thing: *Kommunismens kultur*. Kbh. 1993. Se s. 765.
[381] Dette gjaldt også Mogens Fogs afløser Morten Simonsen, som var formand, da F.T. blev opløst i 1959.
[382] A.J.: Kommunistisk fredsoffensiv, *Fredsbladet*, 1949, s. 33

Demonstrationen mod Atlantpagten 1949

De liberale fredsforeninger tog første gang offentlig stilling til kommunisterne i forbindelse med Dansk Fredsråds demonstration mod dansk medlemskab af Atlantpagten.[383] På Christiansborgs slotsplads kom de liberale fredsvenner og kommunisterne til at stå side om side i opposition til dansk Atlantpagtmedlemskab, da Fredsrådets demonstration faldt sammen med en tilsvarende kommunistisk organiseret demonstration. Dette vakte stor opsigt og medførte en række negative reaktioner i offentligheden. Københavnske dagblade rasede f.eks. over demonstrationen og påtalte, at fredsforeningernes ledere var naive, ansvarsløse og enfoldige, når de sådan lod sig bruge af kommunisterne. *Berlingske Tidende* skrev: "Sorterede man det store flertal af passive tilskuere fra, blev der tilbage en lille kerne af fredsvenner, der gik kommunisternes ærinde, og af kommunister, der gik Kominforms ærinde".[384]

Fredsforeningernes reaktioner på disse beskyldninger var forskellige. AmK slog dem hen og påstod, at en række blade bare havde grebet "den kærkomne anledning til at slå fredsvennerne i hartkorn med kommunisterne".[385] DF skrev ligeledes:

"Vi overlader fuldstændigt til vore læsere at afgøre, hvorvidt beskyldningerne for at gå kommunisternes ærinde er rigtige, idet vi samtidig vil henvise til, at fredsbevægelsens stilling til oprustning og militæralliancer har været klar lige siden Fredrik Bajer i slutningen af forrige århundrede startede dansk fredsbevægelse. Standpunktet har ikke ændret sig i takt med de politiske partiers paroler sålidt som af kommunisternes sidste såkaldte 'fredsoffensiv'. Vore motiver kender enhver redelig bedømmer af vor bevægelse, og at de iøvrigt ligger milevidt fra de kommunistiske siger sig selv."[386]

KILFF, derimod, afgav undskyldende beretninger. Ligaens repræsentant i Fredsrådet, Fanny Arnskov, understregede, at man ikke vidste besked om den kommunistiske demonstration, da man traf beslutningen og at man ikke ønskede at aflyse, fordi man nødigt ville "medvirke til at uddybe svælget mellem 'øst og vest'".[387] Hovedstyrelsesmedlemmet Edith Fribert betonede dog det tværpolitiske udsnit af befolkningen, som deltog i demonstrationen, og udtalte:

"Jeg lider ikke af kommunistskræk og vil nødig medvirke til den kommunisthetz, som jeg anser, for en af tidens farligste strømninger, fordi den medvirker til at opdele verden i to dele og i vort eget land sætter skel mellem mennesker, og her må vi pacifister være på vagt."[388]

Stockholm-appellen 1950

I 1950 begyndte F.T. en stor underskriftsindsamling, der skulle sikre folkelig tilslutning til den såkaldte Stockholm-appel, der blev udsendt af Verdensfredskomiteen den 15. marts 1950. Den lød:

"Vi kræver forbud mod atomvåbenet, dette frygtelige angrebsvåben til massetilintetgørelse af folkene.
Vi kræver oprettelse af streng international kontrol for at sikre gennemførelsen af dette forbud.

---

[383] Demonstrationen var blevet til på foranledning af studentersamfundets formand, forfatteren Carl O. Andersen og blev besluttet på et møde i Dansk Fredsråd d. 20. marts 1949.
[384] A.J., Demonstrationen mod Atlantpagten og kravet om folkeafstemning', *Fredsbladet* nr. 4, 1949, s. 32
[385] E.M., Fredsdemonstration mod Atlantpagten, *Pacifisten*, nr. 4, 1949, s. 42
[386] A.J., Demonstrationen mod Atlantpagten og kravet om folkeafstemning', *Fredsbladet*, nr. 4, 1949, s. 32
[387] Fanny Arnskov, Dansk fredsråds demonstration, *Fred og Frihed*, 1949, s. 27
[388] Edith Fribert, Demonstrationen, *Fred og Frihed*, 1949, s. 28

Vi mener, at den regering, som først anvender atomvåbenet mod et hvilket som helst land, ikke blot begår en krigsforbrydelse, men også en forbrydelse mod menneskeheden, og at den bør behandles som krigsforbryder.
Vi appellerer til alle ærlige mennesker i verden om at underskrive denne appel."[389]

For at sikre så mange underskrifter som muligt, og dermed manifestere en folkelige opinion mod atomvåbenet, søgte F.T. at opbygge en landsdækkende organisation.[390] I denne forbindelse udnyttede man selvfølgelig DKPs eksisterende organisation. Samtidig søgte man at komme i kontakt med de liberale fredsforeningers organisation – både på landsplan og på kredsniveau – og med Mogens Fogs overtagelse af formandskabet blev disse bestræbelser, som vi skal se, intensiveret.

Stockholm-appellen rejste en heftig offentlig debat i Vesten, herunder Danmark. Især kritiserede man, at appellen var til fordel for Sovjetunionen, fordi USA havde den største fordel af atomvåbenet på dette tidspunkt. I Danmark var der f.eks. et voldsomt sammenstød mellem E.V. og F.T. tilhængere i dagbladet *Politiken,* fordi E.V.s formand, Brandt-Rehberg, offentligt tog afstand fra appellen. Han mente, at de to første punkter var overflødige, fordi alle mennesker allerede var enige om dem, og fordi det sidste punkt var til fordel for Sovjetunionen.

Fredsforeningerne modtog også Stockholm-appellen med blandede følelser. Man følte sig presset fra hver side af F.T. og E.V., og debattens polarisering af synspunkterne forsimplede problemstillingerne og vanskeliggjorde fredsforeningernes forsøg på at placere sig i mæglernes rolle, der kunne bøje modsætningerne.[391] KILFFs formand, Else Zeuthen, fritstillede medlemmerne, men afviste at organisationen som helhed kunne gå ind for appellen med motiveringen, at man fordømte "krigen i sin helhed og ikke blot de enkelte krigsvåben" og derfor ikke (kunne) "gå med til en sådan ensidig fordømmelse af et enkelt af krigens våben."[392] I *Fredsbladet* blev det konstateret:

"Vi kan ikke forhindre, at kommunisterne går ind for synspunkter, der tidligere har været fremsat af os, men hvad vi må understrege og fastholde er, at det er en uomgængelig nødvendighed for et virkeligt fredsarbejde, at det står absolut uafhængigt overfor skiftende magtkonstellationer og magtinteresser. I striden mellem øst og vest må vi øve kritik til begge sider og støtte ethvert virkeligt forsøg på forsoning og mægling mellem de to partier."[393]

Som udgangspunkt var der blandt fredsforeningerne bred enighed om, at man, så vidt muligt, burde holde sig fri af de verserende modsætninger mellem øst og vest både indenrigs- og

---

[389] Citeret efter Arne Jørgensen, Skal kommunistfrygt hindre fredsarbejdet?, *Fredsbladet*, 1950, s. 34. Også citeret i Rasmussen, s. 21-22. Stockholm-appellen var formuleret af den russiske forfatter Ilya Ehrenburg. Jf. Wittner, *The struggle against the bomb*, vol. 1, s. 182. Den indsamlede ca. 135.000-140.000 underskrifter i Danmark.

[390] I juni 1950 bestod F.T. af 40 lokalkomiteer, i november 1950 af 56 lokalkomiteer og et år efter, i 1951, var lokalkomiteernes antal ca. 100. Jf. Fogs beretning i pjecen: *Anden verdensfredskongres Warszawa 16.-23. november 1950 og Den danske fredskongres 26. november 1950*, s. 11 og Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 21.

[391] Blandt de gamle fredsforeningerne var der dog en følelse af, at en sådan offentlige polemik ikke var af gavn for andre end de stridende parter selv. I *Fredsbladet* blev det lakonisk bemærket, at debattens vigtigste resultat "bliver både en forøget medlemstilgang til Een Verden" og flere underskrifter på fredstilhængernes appel. Et resultat som ingen af parterne vel er utilfredse med." Arne Jørgensen, Skal kommunistfrygt hindre fredsarbejdet?, *Fredsbladet*, 1950, s. 34.

[392] Formandsmødet på husmandsskolen ved Odense den 9.-11. august, *Fred og Frihed*, 1950, s. 52

[393] Jørgensen, Arne: Skal kommunistfrygt hindre fredsarbejdet?, *Fredsbladet*, 1950, s. 34-35

udenrigspolitisk.[394] Der var ligeledes bred enighed om, at fred ikke blot var et krav, man stiller til andre, men at "virkelig fredsvilje" havde "noget at gøre med viljen til at indgå kompromis, ligegyldigt hvor stærkt man end føler, at ens egne synspunkter er de sande og rigtige."[395] Man var også klar over, at ethvert samarbejde med F.T. indebar en reel risiko for at blive spændt for en vogn, som man vanskeligt kunne styre og hvor man ikke kunne overskue konsekvenserne. I *Pacifisten* konstaterede Thomas Christensen:

"når kommunisterne i dag så gerne vil i lag med os og lægger deres propaganda så nær op ad vores som muligt, så skal vi hele tiden være klare over, at det ikke er fordi, de er vore meningsfæller, men det er fordi, at det er den taktik, som man i øjeblikket finder formålstjenlig... Dermed være ikke sagt, at jeg ikke tror på fredsviljen hos mange af de folk, som deltog i verdensfredskongressen i Paris og som siden har søgt at skabe 'fredsgrupper' i de forskellige lande og byer. Jeg er overbevist om, at der ligger et ærligt håb om at arbejde for freden bag ved dette arbejde... men vi skal gøre os klart, at de ser dette fredsarbejde som et arbejde for kommunismen"[396]

Christensen tog klart afstand fra "ufriheden, tvangen og voldstendensen i den russiske kommunistiske politik", men ønskede heller ikke at deltage "i den rent ud hysteriske kommunisthets, som er på mode". Herudover påpegede han det betænkelige i, at hvis fredsforeningerne i den offentlige mening først blev associeret med kommunisterne, ville de miste muligheden for at komme på talefod med nogen udenfor kommunisternes rækker. Derfor afviste han et samarbejde med F.T. i Danmark, og tilføjede:

"Man kan sige, det er forrykt, og det er det også – men sådan ligger landet. [nyt afsnit] På den anden side mener jeg ikke vi skal afbryde enhver forbindelse...Jeg mener, vi skal holde a jour med alle andre former for fredsarbejde, fordi der er folk imellem, som redeligt har verdensfreden for øje, og fordi vi nu engang aldrig får opbygget en verdensfred før også kommunisterne er med i den."[397]

Verdensfredskongressen 1950 og de Fog-Appelske samarbejdsbestræbelser

Et samarbejde mellem F.T. og E.V. var til diskussion på F.T.'s første landsmøde den 11. juni 1950. Her afviste F.T.s daværende formand Edvard Heiberg at et nærmere samarbejde med E.V. kunne lade sig gøre.[398] På landsmødet blev Heiberg dog afløst som formand af Mogens Fog. Ifølge Rasmussen, signalerede dette formandskifte et ønske om at bryde kommunisternes politiske isolation.[399]

Fog var en af DKPs topfolk og var kendt for sin indsats under anden verdenskrig i Frihedsrådet. Han var på dette tidspunkt også medlem af Folketinget for partiet (indtil september 1950). Der stod en aura af personlig integritet og hæderlighed om Fogs person og han var yderligere kendt som åbenhedens og samarbejdets mand.[400]

---

[394] Jf. f.eks. ovenfor; I *Fred og Frihed* udtalte Fanny Arnskov: "Vi ønsker jo netop frit at kunne kritisere begge blokke og forsøge at finde det gode begge steder for derved at styrke forståelsen mellem jordens folk"
[395] hhv. Fredens tilhængere, *Fred og Frihed*, nr. 4, 1950, s. 28 og A.J.: Kommunistisk fredsoffensiv, *Fredsbladet*, 1949, s. 33
[396] Thomas Christensen: Vort forhold til kommunismen, *Pacifisten*, nr. 5, 1950, s. 49-50
[397] Thomas Christensen: Vort forhold til kommunismen, *Pacifisten*, nr. 5, 1950, s. 49-50
[398] Gunnar Jensen: Camoufleret kommunisme – eller? *Pacifisten*, nr. 7, 1950, s. 71-72
[399] Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 23
[400] Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 22-23.

Fogs indtræden i F.T. medførte øjeblikkelige ændringer i organisationens politiske signaler. På et møde i Fælledparken i juli om Koreakrigen og FN, satte F.T. f.eks. ikke nogen bestemt adresse på krigsskylden.[401] Fog udviste endda villighed til netop at kontakte den fredsorganisation, som formentlig havde størst berøringsangst overfor kommunisterne. I løbet af september og oktober søgte han at opnå et grundlag for samarbejde med E.V. om konkrete fredsopgaver. Fogs holdning var, at F.T. måtte nærme sig de andre fredsorganisationer, og søge forståelse med dem, der mistroede dens hensigter for at overbevise dem om deres oprigtige fredsvilje. Han fandt, at ensidig accept af pro-østlige synspunkter og ensidige anklager mod vest, ikke gjorde det muligt at "få betydende indflydelse som afbalancerende faktor i den globale strid."[402]

I slutningen af oktober tog han derfor kontakt til E.V.s ledelse med ønsket om, at organisationen ville deltage på en forestående verdensfredskongres. På denne baggrund blev E.V.s formand, Brandt-Rehberg, anmodet om at udforme et grundlag for et mandat, som kunne accepteres af hans organisation.[403] På et møde den 4. november 1950 søgte E.V. at få tilslutning til det udarbejdede grundlag fra de liberale fredsforeninger. Dette forkastede man dog til fordel for et nyt forslag af det tidligere folketingsmedlem for Venstre, Elin Appel.[404] Den følgende dag udarbejdedes en ny erklæring.[405] På et møde mellem E.V. og F.T. på Borup Højskole den 6. november 1950 fremlagde Mogens Fog og Elin Appel denne erklæring som grundlag for et fælles mandat for en danske delegation til kongressen (den såkaldte Fog-Appelske erklæring, se **bilag 10**).

Det lykkedes imidlertid ikke Fog at sikre de andre fredsorganisationers opbakning til en fælles delegation til kongressen. Da det kommunistiske dagblad *Land og Folk* offentliggjorde erklæringen den 11. november 1950, besluttede Brandt-Rehberg at trække sin underskrift tilbage

---

[401] Det gjaldt bl.a. om stop for alle krigshandlinger og om nedsættelse af en uvildig undersøgelseskommission til at kontrollere våbenstilstanden og fremsætte forslag til løsning af konflikten. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 23 og s. 302 note 43. F.T.s resolution fra dette møde blev optrykt i *Pacifisten*, nr. 8, 1950, s. 84

[402] Mogens Fog, *Efterskrift 1946 - og resten*. Kbh. 1977, s. 71 og s. 74-75

[403] "I would like to inform you about the development in this country. The leader of the Peace Partisans here, prof. Mogens Fog, who is a communist, has been very anxious to get other people to take part in the Sheffield meeting. Finally the leader of the Danish movement for World Federalism, prof. Brandt Rehberg, who is a member of the radical party, drafted a statement which he thought should be the program for a Danish delegation. It was accepted by Mogens Fog and Brandt Rehberg invited the peace organisations to a meeting Saturday the 4th inst. to discuss the possibilities of sending a delegation." HJs arkiv – Brev til Stuart Morris, Peace Pledge Union, dateret 6. november 1950.

[404] Elin Appel (1913-1980), uddannet lærer og medlem af folketinget i perioden 1945-1950 for partiet Venstre.

[405] Formentlig fik erklæringen sin endelige ordlyd på dette møde, der blev afholdt i Mellemfolkeligt Samvirkes kontor. Udvalget der udarbejde den endelige erklæring bestod ifølge brev til forretningsudvalget fra Arne Fremm, dateret 6. nov. 1950 af følgende personer: "En række forslag blev drøftet, men da fru Elin Appel fremsatte et helt nyt forslag, besluttedes det at drøfte dette sidste ved et møde søndag eftermiddag [den. 5. november]. Et mindre udvalg blev nedsat, bestående af professor Mogens Fog, redaktør Anker Kirkeby, dr. phil. Helmuth Gottschalk, Fru Elin Appel, H. Jonassen og Arne Fremm samt studenterrepræsentanter og repræsentanter for 'En Verden'.", Mellemfolkeligt Samvirkes arkiv, RA, kasse 109, korrespondance 1950.

og dermed E.V.s støtte til en bredt sammensat delegation.[406] Ifølge E.V.s orientering om forhandlingerne med F.T., var fredsorganisationerne allerede den 4. november blevet enige om "at man ikke ønskede at sende delegerede til Sheffield-kongressen". Man ønskede kun at deltage som privatpersoner og observatører.[407] De liberale fredsforeninger valgte således tilsyneladende at se tiden an og at holde en lav profil.

Kongressen skulle oprindelig have fundet sted i den engelske by Sheffield. Da den engelske regering nægtede at lade adskillige af F.T.s kommunistiske sympatisører og fremtrædende medlemmer få indrejse, herunder de danske delegerede Mogens Fog, Agnete Olsen, Henning Wolters og Edvard Heiberg, valgte arrangørerne i stedet at henligge den til Warszawa i Polen. Her mødtes i dagene fra den 16.-23. november 1950 godt 2000 delegerede fra hele verden. Fra Danmark deltog i alt ca. 17-20 delegerede, heraf var halvdelen ikke-kommunistiske.[408] Kongressens vigtigste resultat blev, ifølge Rasmussen, dannelsen af den internationale organisation, Verdensfredsrådet, som afløste den løsere organiserede verdensfredskomite. Den skulle virke som central koordinator og igangsætter af fredsarbejde i internationale og nationale fora.[409]

På et møde den 14. januar 1951 i Dansk Fredsråd var Elin Appel indbudt og aflagde beretning sammen med Nora Bremerstent fra KILFF og Aage Hestoft fra E.V, om deres syn på et samarbejde med F.T. på baggrund af deres deltagelse på Verdenfredskongressen.[410]

For Appel var det en hovederfaring fra kongressen at der i høj grad blev sagt det samme i Øst og Vest og "at begge grupper føler, reagerer og tænker ens." Derfor fandt hun sin indstilling før kongressen bekræftet: fredsarbejdet skulle bestå i at få grupperne til at mødes og at få dem til at finde frem til en fælles forståelse. Hendes konklusion var, at det var "muligt i Vest at samarbejde med Fredens Tilhængere, trods forskellen" og at det ville være "rigtigst at få Fredens Tilhængere ind i Fredsrådet", selv om man måske ville miste medlemmer. Fredsforeningernes re-

---

[406] Jf. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 302, note 52. Ifølge Fog, trak han dog sin underskrift tilbage, fordi han mente, at det vigtigste spørgsmål man burde overveje, når man skulle underskrive en resolution ikke var "hvad der står i den, men hvad den skal bruges til". Mogens Fog, *Efterskrift 1946 - og resten.*, s. 88

[407] Til Orientering: En Verdens forhandlingsgrundlag, *Meddelelser fra foreningen En Verden*, nov. 1950, s. 1. Det blev i en kommentar til den Fog-Appelske erklæring understreget, at underskriverne ikke med deres underskrift bandt de organisationer som de repræsenterede. Jf. *Kontakt*, nr. 10, 1950, s. 128. Endvidere understregede man at erklæringens formål alene skulle være at "tjene som grundlag for et skandinavisk fredsinitiativ og at dens forbindelse til Sheffield-kongressen er begrænset, en foranstaltning, der vil være til praktisk nytte, når man inden længe skal vurdere mulighederne for og værdien af et samarbejde med kommunisterne i det skandinaviske fredsarbejde, der står for døren."

[408] Mogens Fog, *Efterskrift 1946 - og resten.* s. 70. Jf. også Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 25. Bl.a. deltog "fru [Elin] Appel, H.C. Branner, Knud Sønderby, redaktør Anker Kirkeby, stud.mag. [Aage] Hestoft fra En Verden, Peter Høffding fra studenterne deltog som delegerede i kongressen, og fru [Nora] Bremerstedt mødte for Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed som observatør." Jf. *Anden verdensfredskongres Warszawa 16.-23. november 1950 og Den danske fredskongres 26. november 1950*, s. 14. Det skal bemærkes at H.C. Branner og Knud Sønderby var forfattere, at Peter Høffding repræsenterede Studentersamfundet og at Anker Kirkeby deltog som journalistiske observatør for dagbladet Politiken og at Leif Gundel var Land og Folks korrespondent.

[409] Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 26

[410] Nora Bremerstent offentliggjorde en beretning i KILFFs tidsskrift. Jf. Fredens Tilhængere, *Fred og Frihed*, nr. 1, 1951, s. 3

præsentanter enedes dog om, at F.T. ikke kunne "optages i Dansk Fredsråd nu", men at man grundigt ville overveje om man kunne tage nogle af de skridt, som var blevet foreslået i den Fog-Appelske erklæring.[411]

I referatet af forhandlingerne fremgår det tydeligt, at særligt AmKs repræsentanter, talte for at gå ind i et samarbejde med F.T. på grundlag af den Fog-Appelske erklæring, mens særligt DFs repræsentanter var imod ethvert samarbejde med F.T.[412]

DF og KILFF offentliggjorde derefter hurtigt deres officielle respons. Den 15. januar 1951 udsendte DF følgende erklæring i en rundskrivelse til foreningens kredsformænd:

"Fra forskellige sider har hovedbestyrelsen fået forespørgsel om, hvorvidt vore kredse bør træde i samarbejde med "Fredens Tilhængere". I den anledning udtaler hovedbestyrelsen følgende: Vor forening er en fri folkelig forening med sit særlige program, uafhængig af politiske retninger og tilsluttet en international organisation, der gennem sin upartiske mæglende indsats søger at udligne modsætningerne mellem de stridende interesser i verdenspolitikken og samtidig arbejder for at styrke og udvikle Forenede Nationer. Det er derfor hovedbestyrelsens opfattelse, at kredsene bør samle sig om vore egne opgaver og forholde sig afventende over for den ny bevægelse."[413]

I februar nummeret af *Fred og Frihed* gav KILFF hovedstyrelse tilsvarende meddelelse om, at man havde besluttet "at stille kredsene frit med hensyn til at holde møder og studiekredse sammen med 'Fredens Tilhængere' og Kvindernes demokratiske Verdensforbund", men at man frarådede "at gå ind i de af Elin Appel foreslåede samarbejdskomiteer."[414]

AmKs officielle respons var længere tid undervejs. Efter Verdensfredskongressen udsendte den internationale organisation WRI, som AmK tilhørte, den 1. februar et officiel kommunike til alle nationale afdelinger, der udtrykte stærk skepsis overfor kommunisterne og deres hensig-

---

[411] En beretning, dateret 16. januar 1951, angav at man i tilknytning til Mellemfolkeligt Samvirke havde nedsat tre udvalg, som var følgende: 1) Kulturel udveksling mellem landene. (Medlemmer: Professor Stig Veibel, dr. agro. Poul Neergaard, forstander Johs. Novrup og Arne Fremm); 2) En upartisk avis (Medlemmer: Red. Chr. Torpe, dr. phil. Hellmuth Gottschalch, redaktør Kate Fleron, fru Elin Appel, arkitekt Mogens Voltelen); 3) En nordisk freds-konference i dagene 18.-22. marts på den liberale skole i Holte (Medlemmer: Hagbard Jonassen, Elin Appel og Mogens Fog). MS arkiv, kasse 123: Foredrag, presse, cirkulærer, møder, kursus. m.v. – under faneblad 19: [Beretning om Warszawakonferencen af Elin Appel og Mogens Fog], dateret 16. januar 1951.

[412] DFs formand Jesper Simonsen afvist f.eks. ethvert samarbejde med F.T. fordi han ikke ville "lade sig bruge til skade for det, han arbejder for" og ikke ville kaldes "betalte agenter", når han henvendte sig til regering og rigsdag. Endvidere udtalte DFs bestyrelsesmedlem Sparring-Petersen: "I kontakten med F.T., ved man ikke, hvem der taler, hvem der har bundet mandat. Vi, der har oplevet nazismen, oplevet kommunismen, vi ved, der er noget, der hedder kommunistisk infiltration. De, der går med i dette arbejde, må være klare over, at fredsarbejde ophører." Heroverfor argumenterede AmK for at den krigsfrygt, som havde skabt Atlantpagten, skulle bekæmpes ved at få parterne til at komme på talefod. Man erklærede sig enig i Appels synspunkt, at det var fredsbevægelsens opgave at stå imellem og bryde hul mellem øst-vest konfliktens parter, dvs. forsone modsætninger og være brobyggende. Endvidere mente Dansk Fredsråds formand og AmKs tidligere formand Uffe Hansen, at det var den liberale fredsbevægelses pligt at gå med i det påbegyndte samarbejde med F.T. ud fra et kristen og humant synspunkt. Han udtalte: "Den megen tale om, hvorfor de store, Stalin og Truman ikke kan forhandle, må forstumme når vore fredsforeninger ikke kan forhandle med F.T."

[413] DFs arkiv - Møde mandag den 15. januar 1951

[414] I meddelelsen angav man at beslutningen var blevet truffet lige efter mødet i Dansk Fredsråd den 14. januar. Jf. Ligaen og "fredens tilhængere", *Fred og Frihed*, nr. 2, 1951, s. 12

ter.[415] Dette kommunike blev offentliggjort i *Pacifistens* martsnummer, hvor AmKs formand Svend Haugaard gav meddelelse om, at WRIs holdning svarede nøje til hovedbestyrelsens standpunkt. Dog erklærede han tillige, at hovedbestyrelsen, efter en indgående drøftelse, var nået frem til følgende standpunkt:

"Vi mener ikke, at vi har råd til blankt at afvise kontaktmuligheder i et Øst-Vest fredsarbejde, selvom vi naturligvis er forberedt på, at vi kan få skuffelser. Vi har derfor stillet os positive over for de bestræbelser, der udfoldes, bl.a. fra Elin Appels side. Ikke mindst ønsker vi at støtte bestræbelser for at gennemføre redelig oplysning som modvægt mod avisernes ensidighed."[416]

Årsagen til AmKs mere åbne indstilling over for et samarbejde med F.T. er flere. For det første må vi fremdrage Hagbard Jonassens person. Han havde været tæt involveret i processen omkring udformningen af den Fog-Appelske erklæring (jf. ovenfor) og havde sikret sig sin bestyrelses opbakning til det grundlag, som var blevet forhandlet, før Verdensfredskongressen.[417] For det andet er det sandsynligt, at AmK, som organisation, kunne drage større fordele af et sådant samarbejde end de store fredsorganisationer, som DF og KILFF, der havde mere at miste politisk, økonomisk og medlemsmæssigt ved at indgå i et politisk samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse. Eksempelvis var det et argument, som en af KILFFs repræsentanter anvendte på Dansk Fredsråds møde den 14. januar 1951. Hun nævnte her, at KILFF havde søgt kontakt med F.T. på Fyn, "men F.T. bestod kun af 4 mennsker, der havde dannet en fynsk komite. Ligaen blev betænkelig ved at gå ind i et samarbejde. De 4 kunne ikke miste noget, havde ingen bag sig, det har vi."[418] For det tredje var det ikke fremmed for AmK at protestere og gå

---

[415] I kommuniket stod følgende: "We still find ourselves personally unable to associate ourselves with the British Peace Committee in our own country or with the World Committee on the international plane because we know that those who control this organisation are not pacifists, do not believe in peace fundamentally, and advocate it only when it suits their political ends. We know that they are prepared to advocate and support war and violent revolution in certain circumstances and that at any moment, at the bidding of Moscow, they may reverse their present policy. They do not deny that their policy is one of opportunism rather than of principle and that their primary concern is to support the USSR in its world power conflict with the USA. Moreover, we feel that it is impossible for us to ally ourselves with, or have confidence in, those who frankly and systematically use lies for political ends and are prepared at a moment's notice to turn on those whose support they now seek. Such an alliance would, we are certain, in no way further the cause of peace."WRI var dog ikke fuldstændigt afvisende, idet man videre skrev: "We suggest that a profitable piece of work might be done by making a request to those responsible for this Movement as to whether they are prepared fully and sincerely to accept the Universal Declaration of Human Rights of the United Nations...Such a step, if accepted by the "Defenders of Peace" (Partisans of Peace) would form a basis for possible co-operation in at least one direction and would prove the sincerity of their declarations, but if not accepted by them an indication would be manifest that they are not the peace-workers they claim to be."

[416] Harold F. Bing og Grace Beaton: W.R.I. og fredens tilhængere, *Pacifisten*, nr. 3, 1951, s. 25. WRIs kommunike er dateret 1. februar 1951 og findes i original i AmKs arkiv, ABA, kasse 7, AmK. International korrespondance (1942) 1945-1951, Letter to Council & Sections; Re: Warsaw World Peace Congress

[417] Det fremgår af Jonassens korrespondance med AmKs bestyrelsesmedlemmer og med sine omfattende udenlandske kontakter inden for WRI-bevægelsen, at han var meget positivt stemte overfor de Fog-Appelske bestræbelser. Jf. AmKs arkiv, ABA, kasse 7, AmK. International korrespondance (1942) 1945-1951 og kasse 8 – AmK International korrespondance 1947-1950

[418] Dansk Fredsråds møde den 14. januar 1951. Herunder kan også regnes DFs og KILFFs gode politiske kontakter til Den danske Rigsdag.

imod en massiv offentlig opinion. De var, som militærnægtere og principielle ikke-volds tilhængere mere vandt til at "lide" for deres synspunkter end DF og KILFF.[419]

FORTSATTE KONTAKTBESTRÆBELSER OG VOKSENDE MODSÆTNINGER 1951-1954

Den Fog-Appelske målsætning var, først og fremmest, at finde et fælles grundlag, som kunne bringe Øst og Vest på talefod.[420] Ifølge Appel skulle den "nye" fredsbevægelses rolle være mæglerens og formidlerens mellem Øst og Vest. Mæglerens opgave var at mødes og tale med begge parter og prøve "at forstå begge parter".[421] Dette fredsarbejdes målsætning var i sin umiddelbare ambition kortsigtet og yderst beskeden. Formålet var alene at forhindre en væbnet konfrontation. Intentionen var i første omgang et "beroligelsesarbejde" og et brobygningsarbejde, der på længere sigt kunne bane vejen for en såkaldt "fred ved forhandling" mellem Øst og Vest.

Ifølge Appel havde hverken FN, staternes regeringer eller diplomatiet vist sig som velegnede midler til at løse verdens konflikter.

" Jeg spørger mig selv, om det overhovedet har noget realitet at tro på, at en institution [FN], hvori megen magt koncentreres, kan undgå at blive misbrugt af de mennesker, hvoraf den består. I al fald sidder jeg her i aften og mærker min vaklende tro på FN splintres i mit sind. Jeg ved ikke, hvor meget der reddes af stumperne. Jeg føler mig derimod styrket i min overbevisning om, at nu må folkene selv prøve udenom de regeringer, der ikke magter deres opgave. Den utryghed mod den traditionelle udenrigspolitik, som er groet stadig stærkere frem, er vel et tegn på, at stadigt flere mennesker begynder selv at føle et ansvar for krig og fred og derfor uroligt spørger sig selv, hvad de kan gøre."[422]

Midlet til at virkeliggøre denne målsætning var en verdensomspændende "folkeopinion", der skulle sikre støtte til de kræfter i vest og øst, som arbejdede for en fortsat dialog, brobygning og forsoning mellem konfliktens parter.

Efter verdensfredskongressen fortsatte Elin Appel og Mogens Fog i skrift og tale med at agitere for dette projekt. Fog sikrede sig sin organisations opbakning på F.T. anden fredskongres i Danmark den 26. november 1950, hvor han fik mandat til at fortsætte bestræbelserne.[423]

Fog understregede, i sin tale som formand for F.T., at organisationen måtte søge samarbejde med enhver anden fredsbevægelse i Danmark og i resten af verden, fordi freden ikke

---

[419] Dette betyder dog ikke, at AmKs medlemmer var enige om, at man skulle indgå i et samarbejde med den kommunistiske bevægelse. Dette viser diskussionen på foreningens årsmøde i 1951 tydeligt. Af de fire indbudte hovedtalere var kun en positiv over for et samarbejde med F.T., mens de andre tre var afvisende. Meningerne var stærkt forskellige omkring spørgsmålet. Eksempelvis definerede ene hovedtaler, H.P. Hansen, AmKs arbejde i fuldstændig modsætningn til al kommunisme og slog fast, at han ville melde sig ud, hvis AmK gik med F.T., mens Odensekredsens formand, lærer Halvor Egekvist Sørensen, kort og godt konstaterede: "Vi samarbejder med FT i Odense og føler, at vi bør fortsætte dette arbejde." Bent H. Pedersen: Problemet Øst-Vest diskuteres på årsmødet, *Pacifisten*, nr. 5, 1951, s. 52-53.

[420] Mogens Fog og Elin Appel afgav begge, som to af de ledende kræfter bag kontaktarbejdet før Sheffied-Warsawa-kongressen, beretninger om denne i Mellemfolkeligt Samvirkes tidsskrift. Jf. *Kontakt*, nr. 10, 1950, s. 129-131.

[421] Det var Appels påstand, at den gamle fredsbevægelse ikke havde magtet denne opgave. "Jeg tror, at når fredsbevægelserne i dette århundrede ikke har formået at mægle, så er det simpelthen, fordi de alt for meget har identificeret sig selv med en af to stridende parter."

[422] Elin Appel, Min side – din side – og den rigtige side, *Fred og Frihed*, nr. 2, 1951, s. 9-10.

[423] Følgende afsnit bygger på pjecen: *Anden verdensfredskongres Warszawa 16.-23. november 1950 og Den danske fredskongres 26. november 1950*, hvori findes Mogens Fogs 'Indledning ved fredskongressen i Odd-Fellow Palæet 26. november 1950', s. 3-16.

kunne sikres uden "diskussion, forståelse og kompromis mellem mennesker og stater af forskellige ideologiske, politiske og sociale synspunkter". Målet var ikke en stor fællesorganisation i Danmark, men et begrænset samarbejde om nogle konkrete punkter, som man kunne enes om.[424] Han udtalte: "Hver af parterne i et sådant samarbejde må have frie hænder til udover det, man enes om, at arbejde for sine egne mål på sin egen måde."

Et problem i forholdet til de liberale fredsforeninger, var Appels (og Fogs) kritiske holdning til FN. Både DF og KILFF så FN, som det eneste middel, der i sidste ende kunne sikre og opretholde en international retsorden, fordi den var et forum, hvor verdens stridende interesser kunne mødes og tale sig til rette på "en sådan måde, at hele verdensamfundet kan øve indflydelse." I offentligheden forsvarede de FN over for E.V.s angreb i slutningen af 1940erne og forsatte nu denne linje i forbindelse med Korea-krigen.[425] Ifølge Else Zeuthen, var en af de vigtigste og vanskeligste opgaver, som man stod overfor, at skabe "en virkelig international samarbejdsorganisation". Hun understregede i en direkte respons på Appels tanker, at det var hendes opfattelse, at al fredsarbejde burde baseres på at forbedre FN. "En international samarbejdsorganisation må vi have, hvis ikke alt skal blive kaos. Vi kan...ikke sætte noget bedre i stedet for FN, således som forholdene er i verden i dag."[426] Ifølge DF og KILFF var det fredsbevægelsens opgave at tale mod enhver form for magtpolitik - defineret som ethvert brud på principper bag FN-chartret og FNs menneskerettighedserklæring. Hverken DFs eller KILFFs ledende kredse så en modsætning mellem et virke for fred og et virke for FN.[427] Ifølge Zeuthen, var man fra de fleste sider i KILFF positivt stemt for, at "FN fik magtmidler til rådighed" fordi fremtiden krævede "fuldstændig international solidaritet mod de grupper, der bruger vold".

Det var dog ikke alle, der var enige i denne opfattelse. I 1952 kritiserede et medlem af DF foreningen for at være for rummelig og ønskede at den skulle agitere "for fred ved forhandling med modparten uden magttrusler bagved."[428] Et andet medlem spurgte om han stadig var medlem af en fredsforening, når DF havde tillagt sig navnet Forening for Forenede Nationer og FN nu var i krig.[429] I *Pacifisten* slog Knud Engel til lyd for et samarbejde med F.T. på følgende vis:

---

[424] "Jeg tror ikke på og tilsigter ikke at sammensmelte alle initiativer for freden til en stor fælles-organisation. Jeg tror, at det i hvert fald under vore breddegrader ikke alene er en umulighed, men også ville være en hemsko på alle parter."

[425] For den svigtende tro på FN, jf. Poul Villaume, 'En stærk understrøm af modstand...Koreakrigen, USA og Danmark 1950-1953', Carsten Due-Nielsen m.fl. (red.): *Konflikt og samarbejde. Festskrift til Carl-Axel Gemzell.* Kbh., 1993, s. 271-289 og Niels Jørgen Haagerup, *De forenede Nationer og Danmarks sikkerhed*, Århus, 1956.

[426] Else Zeuthen, Elin Appel og FN, *Fred og Frihed*, nr. 3, 1951, s. 19

[427] Else Zeuthens svar til Ellen Mortizen, Brev til KILFF, *Fred og Frihed*, nr. 9, 1950, s. 67. Jf. også Else Zeuthens senere foredrag fra januar 1954, Nye veje i fredsarbejdet, som er trykt i *Fred og Frihed*, nr. 3, 1954, s. 17-18

[428] Johs. Garnæs Pedersen, Divergenser, *Fredsbladet*, 1952, nr. 3, s. 20

[429] Foreningen havde, ifølge dette medlem, ikke gjort nok siden Dansk Fredsråds demonstration mod Atlantpagten i 1949. DF havde hverken protesteret imod oprustningen og forlængelsen af den militære tjenestetid. Jf. S. Donholt: Er forening for Forenede Nationer stadig en fredsforening?, *Fredsbladet*, 1952, nr. 4, s. 30

"Som bekendt har vi samarbejde med andre fredsforeninger, et udmærket samarbejde, som naturligvis bør fortsættes. Men blandt disse foreningers medlemmer findes som bekendt tilhængere af Atlantpagten og den deraf følgende kæmpeoprustning. Og vi har en fredsforening, som ikke alene gør sig til et med F.N. og det meste af, hvad der i F.N.s navn foregår i Korea, men endog nægter medlemmer med et andet syn på tingene, at komme til orde i foreningens blad. Hvorfor skulle vi da ikke lige så godt kunne have samarbejde med "Fredens Tilhængere?"[430]

I Danmark fortsatte kontaktarbejdet mellem den liberale og den kommunistiske fredsbevægelse på grundlag af den Fog-Appelske erklæring. Mellemfolkeligt Samvirke blev bl.a. gjort til kontor for dette arbejde.[431] Der blev også dannet forskellige lokale udvalg i Århus og enkelte andre byer. Endelig søgte man at finde en nordisk platform.[432] Man tog initiativ til en række møder mellem medlemmer af de forskellige fredsbevægelser i de nordiske lande og mellem repræsentanter fra de politiske partier (især fra Venstre og Det radikale Venstre) og fredsforeningerne.[433]

Dansk Fredsråd formand Uffe Hansen var officiel medindbyder til Nordisk Fredskongres i Stockholm.[434] På selve kongressen, lod han sig også vælge til at rejse til FN i Paris, som kongressens repræsentant. Dette fik konsekvenser for hans position i Dansk Fredsråd. Den 1. februar 1952 blev han tvunget til at trække sig som formand for Dansk Fredsråd, da han ikke kunne få fornyet sit mandat.

---

[430] Engel mente, for det første, at et samarbejde med F.T. var "en enestående chance for at komme i kontakt med og få forhandlinger i gang med repræsentanter for de østeuropæiske lande." For det andet, at man med udgangspunkt i Verdensfredskongressens erklæring kunne finde mange punkter, som den liberale og den kommunistiske fredsbevægelse kunne enes om. Og hvor man var uenig, mente Engel, at man skulle søge at gøre sine synspunkter gældende ved at indgå i en dialog med den kommunistiske fredsbevægelse, i stedet for at stille sig afvisende. For det tredje mente han at man alene burde handle efter sin samvittighed og han var nået til det standpunkt, at de liberale fredsvenner måtte eje deres meningers mod og gå imod den altdominerende mistro og frygt ved at vise deres fredsvilje og lade sig inddrage i en politisk proces med den kommunistiske fredsbevægelse. Jf. Knud Engel, 'En pacifist vender hjem. Svar til Arne Hermann', *Pacifisten*, nr. 9, 1951, s. 90-91 og Knud Engel, 'Et par afsluttende bemærkninger', *Pacifisten*, nr. 12, 1951, s. 122

[431] Jf. MS arkiv, kasse 123: Foredrag, presse, cirkulærer, møder, kursus. m.v. – under faneblad 19: [Beretning om Warszawakonferencen af Elin Appel og Mogens Fog], dateret 16. januar 1951. Hagbard Jonassen, AmKs næstformand var på dette tidspunkt formand for MS.

[432] Fog og Appel drøftede på Verdensfredskongressen i Warsawa det danske grundlag for kontakt mellem de forskellige fredsorganisationer med de øvrige nordiske repræsentanter. Selv om Appel (og Fog) havde været ene om at repræsentere det danske grundlag i kongressens politiske komite, var man dog enedes med de øvrige nordiske repræsentanter om snarest muligt efter kongressen om at prøve at igangsætte et fælles nordisk kontaktarbejde mellem de forskellige fredsbevægelser. Jf. Nora Bremerstent, Fredens Tilhængere, *Fred og Frihed*, nr. 1, 1951, s. 3 og Mogens Fog, *Efterskrift 1946 - og resten.*, s. 70-73.

[433] Hagbard Jonassen omtaler bl.a. et fortroligt møde på Magleås. Jf. Brev til Michael Sorensen, dateret 18. februar 1951, RA, Hagbard Jonassens arkiv, pk. 2, Læg 2: 1948 (Juni) til 1952 (august). Herudover kan nævnes en Sammenkomst på Breidablik, Holte i august 1951.

[434] Uffe Hansen: Nordisk Fredssamarbejde, *Pacifisten*, nr. 3, 1952, s. 21-22. Konferencens formål var: "at finde ud af, hvilken indsats de nordiske folk kan gøre for at bidrage til en fredelig løsning af de internationale problemer og konflikter, for at bevare vore landes nationale sikkerhed og fremme de nordiske folks velfærd." Følgebrevet til indbydelsen var undertegnet F.T. i Danmark og angav, at konferencen var arrangeret af en række nationale komiteer, som arbejdede i tilknytning til Verdensfredsrådet, der var blevet stiftet på Verdensfredskongressen i Warszawa. RA, MS' arkiv, Kasse 125: Korrespondance 1951. Diverse institutioner, Brev fra Edvard Heiberg, Fredens Tilhængere, dateret 5. oktober 1951.

Uffe Hansens tvungne fratræden som formand for Dansk fredsråd 1952

Årsagen var, ifølge Hagbard Jonassen, at DF og KILFF mente, at Uffe Hansens position var blevet misbrugt på kongressen.[435]

Et ledende medlem af KILFFs Københavnssektion Edith Fribert kritiserede i *Fred og Frihed*, sin ledelses beslutning og den afvisende holdning til samarbejde med kommunisterne:

"Jeg synes, det er ulogisk at forlange samarbejde udenrigspolitisk, f.eks. i FN, og så ikke at kunne være på talefod indenlands med kommunisterne, altså på tværs af partiskel...Det er en gammel sandhed, at man bedre opnår forståelse ved at tale med folk end ved at tale om folk. Og da vi har oplevet positive resultater i det studiekreds-samarbejde, vi har herinde med KDV, så tror jeg, at denne sandhed er psykologisk rigtig. Og derfor forstår jeg Uffe Hansens bevæggrunde og påskønner hans formidlende arbejde, der heldigvis ikke bliver mindre værdifuldt, fordi han ikke er formand. At få den gamle fredsbevægelses synspunkter ud i så vide kredse som muligt kan vi dog vist alle se værdien af."[436]

KILFFs formand, Else Zeuthen forsvarede imidlertid beslutningen med at:

"ligaen såvel som de andre til fredsrådet sluttede foreninger ikke har noget imod ved møder og studiekredse at optage en meningensudveksling med F.T. og K.D.V., men at ingen af dem har ønsket at indgå i et politisk samarbejde med dem. Det er derfor, man har fundet det naturligt, at fredsrådets formand indtog den samme stilling."[437]

Hagbard Jonassen støttede, som AmKs repræsentant, valget af den nye kandidat, DF-bestyrelsesmedlemmet Valdemar Sørensen, fordi at det stod klart, at Uffe Hansen ikke kunne blive genvalgt. Jonassen var ikke villig til at tage en strid om "et så uvæsentligt punkt som hvem der skal være formand" og redegjorde videre for sin stillingtagen:

"Jeg gav udtryk for min opfattelse, som er følgende: WRI og AmK har udtalt som deres opfattelse, at det er af værdi at holde kontakt med Fredens tilhængere, men at man ikke ønsker et organiseret samarbejde. Dansk Fredsråd har klart tilkendegivet, at man ikke ønsker et samarbejde med F.T., når Uffe Hansens deltagelse i deres arbejde giver anledning til stadig omtale af Fredsrådet, fordi han er formand, vil det være bedst for begge parter, at Uffe Hansen ikke er formand. Han selv står friere og muligheden for at Fredsrådets navn indblandes i ting rådet ikke har noget at gøre med formindskes, kort sagt vil det give klarere linier."[438]

Inden for AmK var imidlertid *Pacifistens* redaktør Otto Mathiasen tilsyneladende højst utilfreds med det skete.[439]

Uffe Hansen argumenterede for et nærmere samarbejde med F.T med henvisning til at det, ud fra et kristent og humant synspunkt, var de liberale fredsforeningers pligt at forsøge et samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse.[440] Ifølge Hansen måtte de gamle liberale fredsforeninger tage den kommunistiske fredsbevægelse alvorligt. For det første havde F.T. tilsyneladende lettere ved at tiltrække nye medlemmer og var, ifølge Hansen, blevet udvidet med en del

---

[435] RA, Hagbard Jonassens arkiv, pk. 2, Læg 2: 1948 (Juni) til 1952 (august). Brev til Mathiasen, dateret 22. marts 1952

[436] Edith Fribert, Tanker ved et formandsskifte, *Fred og Frihed*, nr. 3, 1952, s. 22 (har kopi)

[437] Else Zeuthens replik findes i forbindelse med Edith Friberts refererede artikel ovenfor.

[438] RA, Hagbard Jonassens arkiv, pk. 2, Læg 2: 1948 (Juni) til 1952 (august). Brev til Mathiasen, dateret 22. marts 1952

[439] Jonassen understregede i et brev til Mathiasen, at han havde truffet beslutningen på egen hånd og at han naturligvis måtte stå til regnskab overfor bestyrelsen. Han bemærkede, at han havde sendt en kopi af sit brev til AmKs formand, Svend Haugaard. Jf. RA, Hagbard Jonassens arkiv, pk. 2, Læg 2: 1948 (Juni) til 1952 (august). Brev til Mathiasen, dateret 22. marts 1952

[440] Jf. referat af Dansk Fredsråds møde den 14. januar 1951. Jf. MS arkiv, kasse 123: Foredrag, presse, cirkulærer, møder, kursus. m.v.

ikke-kommunistiske medlemmer siden dens stiftelse.[441] For det andet faldt F.T. resolutioner ikke længere sammen med Sovjets politik, men lagde sig tæt på de liberale fredsforeningers ønsker. For det tredje afviste Hansen tanker om kommunistiske infiltration:

"Mistilliden til kommunisterne er overført på Fredens tilhængere, så man ængstes for 'infiltration', at vi gennem den nye fredsorganisation skal komme i kommunisternes garn og blive redskaber for en politik, der i virkeligheden ikke har freden til mål. [nyt afsnit] Det forekommer mig at tyde på en unødvendig mindreværdsfølelse, når man af den grund nægter at have med Fredens tilhængere at gøre. Vi er jo en del voksne og trænede debatører i alle fredsforeningerne, vi er også vant til en ret hensynsløs behandling fra modstanderes side, og vi skulle vel nok kunne stå for et eventuelt infiltrationsforsøg. Og hvis vi mistænker de andre for uhæderlige hensigter, må det vel være vor pligt at afsløre dem, hvad vi kun har mulighed for, hvis vi kommer i nærmere samarbejde med dem."[442]

Ifølge Hansen havde fredsbevægelserne ikke råd til at bekæmpe hinanden eller "blot stå nølende overfor et samarbejde, så langt vor enighed rækker". Han fandt, at det ville være af betydning, hvis der midt imellem de to stormagter, Sovjet og USA, kunne stå to folkegrupper, der kunne finde frem til en fælles formulering af fredskravet:

"Lige så lidt som vi kan vente at gøre indtryk på Rusland ved en vestorienteret fredsappel, lige så lidt kan Fredens tilhængere vente at gøre indtryk på vestmagterne ved en østorienteret appel. Men et fælles fredskrav må have mulighed for at blive hørt af begge parter og derved blive en effektiv fredsfaktor. [nyt afsnit] Står fredsforeningerne i to skarpt adskilte lejre, kan der ikke blive nogen styrke i vort krav til de store om at blive enige; men kan vi selv overvinde vor lyst til at være bedrevidende, de sande fredsvenner i modsætning til de andre, vor lyst til at være toneangivende, og gå ind i realitetsforhandlinger på lige fod med hverandre, da har fredsvennerne i dag en mulighed, som ikke bør forpasses."[443]

Hansen var en af hovedtalerne på den første fynske fredskonference i 1952, og denne var sandsynligvis begyndelsen til den bredere samling Dansk Fredskonference, som blev etableret i Odense i 1954.[444] Hansens forestillinger om fredsbevægelsens rolle under den kolde krig havde stor betydning for initiativet, der førte til dannelsen af Dansk Fredskonference i 1954.

DANSK FREDSKONFERENCES ETABLERING 1954

I februar 1954 udsendte et arbejdsudvalg med formand, lærerinden Andrea Hedegaard (radikal og tidligere formand for Dansk Kvindesamfund) i spidsen, en indbydelse til et møde for alle fredsvenner, som skulle afholdes i Odense den 29.-30. maj 1954. Indbydelsen var undertegnet af en række indbydere, hvor flere var fremtrædende medlemmer af AmK.[445] Man dannede under forarbejdet flere komiteer i forskellige byer og bydele, en række faglige komiteer og 100 kon-

---

[441] F.T. havde lettere ved at tiltrække nye medlemmer end de liberale fredsforeninger. Ifølge Hansen var det uvist hvad dette skyldtes. Han gav selv følgende forklaring: "Måske skyldes det en svaghed hos os, at vi ikke har talt fredens sag stærkt nok og udbredt vore arme vidt nok og ikke haft frisind nok til at tage imod dem, ja søge dem op, hvor de var. Måske skyldes det også, at de fra først af har et andet syn på, hvad fred er."Uffe Hansen: Nordisk Fredssamarbejde, *Pacifisten*, nr. 3, 1952, s. 22

[442] Uffe Hansen: Nordisk Fredssamarbejde, *Pacifisten*, nr. 3, 1952, s. 21-22

[443] Uffe Hansen: Nordisk Fredssamarbejde, *Pacifisten*, nr. 3, 1952, s. 21-22

[444] Der findes forskellige udlægninger af Dansk Fredskonferences oprindelse. Mogens Fog har i sine erindringer sat Dansk Fredskonference oprindelse til F.T.s anden fredskongres den 26. november 1951, dvs. det Fog-Appelske kontaktarbejde. Jf. Fog, *Efterskrift 1946 - og resten.*, s. 89. Dansk Fredskonference har dog selv i en pjece, angivet sin oprindelsen til den første fynske fredskonference i Odense 1952. Jf. pjecen *Dansk Fredskonference 1952-1962.*

[445] Indbydelse til Dansk Fredskonference, *Pacifisten*, nr. 3, 1954 (se også nr. 5, s. 56 her er nævnt indbydere som er AmKere)

taktgrupper over landet. Med over 700 deltagere og 3000 navngivne anbefalere blev mødet den største succes for det danske kontaktarbejde.[446]

Odense-mødets formål var at vise "en stærk offentlig mening, der afviser krig og oprustning som middel til at løse mellemfolkelige konflikter". Den skulle støtte "de politikere og statsmænd, som herhjemme og ude i verden søger forhandlingstanken virkeliggjort." Man skulle drøfte "Danmarks og Nordens stilling og mulighed for at yde positive bidrag til at sikre freden," herunder bl.a. planerne om Tysklands genoprustning, oprettelsen af en Europa-hær, om flybaser og stationering af fremmede tropper i Danmark. På mødet besluttede man at nedsætte et tværpolitisk arbejdsudvalg på 70 medlemmer, hvor officielle/uofficielle medlemmer fra en række organisationer og partier var repræsenteret.[447] Fra mødet afsendtes en resolution til offentligheden og en til regering og rigsdag. Endelig stiftede man Dansk Fredskonference og udsendte en resolution om dens formål og organisation.[448]

Reaktionen i pressen, var ifølge *Pacifisten*'s redaktør Otto Mathiasen, passiv eller kritisk og i visse tilfælde direkte modarbejdende og præget af frygt for kommunistisk infiltration:

"Vi synes...de burde skamme sig, de pågældende blade, med Politiken i spidsen...at de ikke kan lade være at råbe 'kommunisme', hver gang fredsvenner samles og giver udtryk for meninger, der ikke for tiden officielt er i kurs, men som ganske afgjort samler større og større kredse af befolkningen i protest og reaktion mod den efter vor mening fuldkomment hasarderede udenrigs- og militærpolitik, vort lands 'ansvarlige' ledere fører. Tror man da virkelig, at vi fredsvenner er en sådan samling nulliteter og doggerhoveder, der ikke ved, hvad vi gør? [nyt afsnit] Og skal vi endelig sige et par ord om de efter vor mening fuldkommende hasarderede beskyldninger for 'kommunisme', så lad det blive sagt her. [nyt afsnit] For det første: Vi er ikke i stand til at dissekere hjerter og hjerner hos mennesker,...men en nøgtern beregning siger os, at ikke 10 % af Odense-konferencens indbydere og deltagere var kommunister, og af hovedtalerne var der een – og han var nøjagtig så positiv som de andre.[449] [nyt afsnit] For det andet:...Vi spørger: Hvilken logik er der i at råbe "kommunisme" efter en fredskonference, der har nøjagtig samme formål som den officielle politik i dette land.[450]...Hvorledes vil man anse det for muligt at skabe afspænding og fred i verden uden forhandling, formidling, forståelse mellem nationerne øst-vest?"[451]

AmKs landsorganisation gav Dansk Fredskonference sin fulde støtte, men hverken DFs, KILFFs, og E.V.s landsorganisation var repræsenteret på mødet i Odense.[452]

KILFF ledelse motiverede deres afvisning over for utilfredse medlemmer, ved at angive at den havde truffet en principiel beslutning om, at så længe den kolde krig bestod, skulle KILFF alene indtage en mæglende position og undlade at indgå i nogen form for politisk samarbejde med konfliktens parter, det være sig atlantpagttilhængere eller kommunister. Man ønskede ikke

---

[446] Pjecen *Dansk fredskonference 29.-30. maj 1954 i Odense.* (1954)
[447] Ifølge Rasmussen var det kun Det konservative Folkeparti, som ikke var repræsenteret i arbejdsudvalget.
[448] Pjecen *Dansk fredskonference 29.-30. maj 1954 i Odense.* (1954)
[449] Det var også DFs bestyrelses vurdering at meget store ikke-kommunistiske kredse, deltog på mødet i Odense. Herunder var mange spidser fra husmandsbevægelsen, jf. RA, DFs arkiv, pk. nr. 36, DFs hovedbestyrelsesmøde den 10. juni 1954.
[450] Konferencens formål var at støtte en folkeopinion for fred gennem forhandling, for international afspænding, almindelig nedrustning, øget samhandel og kulturel udveksling mellem nationerne.
[451] O.M.: Et fredsstævne af det store format, *Pacifisten*, nr. 7, 1954, s. 69-70.
[452] I Pacifistens maj nummer havde Mathiasen opfordret alle AmKs kredse til at sende repræsentanter til konferencen. Jf. O.M.: En fredskonference, *Pacifisten*, nr. 5, 1954, s. 47. Ifølge *Pacifisten* havde KILFFs hovedledelse stillet sig kølig over for initiativet, mens E.V. havde været skarp afvisende overfor konference. Jf. O.M.: Et fredsstævne af det store format, *Pacifisten*, nr. 7, 1954, s. 69-70

at underminere sin egen position i offentligheden ved at blive slået i hartkorn med kommunisterne.[453]

I DF var man klar over, at Dansk Fredskonference havde bred appel til en række af foreningens medlemmer. Alligevel afviste man at deltage, fordi man anså initiativet for at være endnu et kommunistisk infiltrationsforsøg.[454] Sparring-Petersen udtalte: "Det, der foreligger, er jo i virkeligheden, at kommunisterne har fået kontakt med en del af vore medlemmer. Der ligger den fare heri at vi tvinges længere til højre, end vi egentlig er."[455]

DFs hovedbestyrelse mente, at mødet i Odense havde miskrediteret foreningens "formål og virke overfor en masse medlemmer." Man ønskede derfor at konfrontere egne tilhængere af "Odense-linjen" ved åbent at fremlægge hovedbestyrelsens argumenter mod et samarbejde med F.T. på foreningens årsmøde i juli 1954. Uoverensstemmelserne mellem DFs ledelse og en del af foreningens medlemmer viste sig her tydeligt. Uffe Hansen bestred at konferencen var et kommunistisk instrument:

"Jeg synes, at problemstillingen er blevet noget forenklet i dag; man kan ikke betragte Sovjets politik, 'Fredens Tilhængere' og Odensemødet som ensartede størrelser. Jeg er ikke kommunist, ej heller medlem af 'Fredens Tilhængere', men jeg mener ikke, at vi kan undstå os for at arbejde sammen med dem for vor fælles sag, fredens bevarelse."[456]

Ifølge Hansen kunne DF sagtens have skrevet under på resolutionerne fra mødet i Odense. Han så det tværpolitiske fredsarbejde som en positiv bestræbelse, der kunne føre til brobygning og afspænding i dansk og i international politik.

Hansens indlæg dannede udgangspunkt for den efterfølgende debat i *Fredsbladet*. Den radikale Thomas Christensen (fra 1956 formand for Dansk Fredskonference) fandt, at hans aktiviteter i Dansk Fredskonference var i nøje overensstemmelse med hans medlemskab af DF. Det gik ud over hans forstand, at ethvert samarbejde med hjemlige kommunister skulle umuliggøres, "når der var ting man var enige med dem om."[457] I et opfølgende indlæg meldte den radikale Aage Jeppesen[458] sig blandt "de vaklende, for hvem sagen er et både/og." Han angav, at det var blevet stadig sværere for ham "at finde noget afgørende ståsted". Væsentligt for Jeppesen var, at mødet i Odense havde været en økonomisk succes, "hvad er ret uhørt i vore kredse" og han fremhævede, at man havde opnået "kontakt med mennesker udenfor det temmelig begrænsede

---

[453] I anledning af Odense-konferencen, *Fred og Frihed*, 1954, nr. 5, s. 37. Ifølge hovedstyrelsen, var det KILFFs erfaring at deltagelse i et samarbejde med kommunisterne kunne føre til "at enhver fredspolitisk indsats fra ligaens side efter et sådant samarbejde ville blive affejet som indlæg for kommunisterne i den kolde krig".

[454] Ingeniør Th. Claudi Westh angav på et DF-bestyrelsesmøde den 10. juni, at det var hans opfattelse, at mange af DFs medlemmer var inden på "Odense-linjen". Ifølge Westh skyldtes dette at det var fordi at de følte, "at her sker der noget". DFs arkiv, DFs hovedbestyrelsesmøde den 10. juni 1954.

[455] DFs bestyrelsesmøde den 10. juni 1954.

[456] DFs årsmøde 1954

[457] Th. Christensen, Forening for FN og Dansk Fredskonference, *Fredsbladet*, 1954, s. 63

[458] Aage Jeppesen angav selv, at han var medlem af DF og E.V. og at hans kone var medlem af KILFF. Jeppesen var også aktiv inden for RV og havde i sin ungdom været aktiv inden for Radikal Ungdom. Jf. Tage Kaarsted, *Radikal Ungdoms Politiske Historie 1911-1961*. Århus, 1961.

antal personer, vi kommer i forbindelse med". Ifølge Jeppesen kunne ingen vide om Sovjet udnyttede de danske kommunister.[459] Han mente dog, at de

"så vidt man kan dømme har den mest åbenbare gode vilje med hensyn til de punkter, hvor vi er på idebasis med dem, og som gennem Odense-konferencen har vist evnen til at drage folk fra kredse, vi aldrig har kunnet nå, ind i fredsbestræbelser, og som efter mit kendskab til vore folk kun kan påvirkes af dem i af os ønsket retning. Det gør mig ondt at nægte samarbejde med personer, med hvem vi har fælles mål. Samarbejdet binder jo ikke længere end vi vil. At det vækker anstød, skal man ikke tage i betragtning, thi det er kun i kredse, med hvem vi alligevel aldrig får kontakt og for hvem vi er lige så fremmede i tankegang som kommunisterne er det."[460]

DFs formand Jesper Simonsen slog imidlertid fast: "at enkelte udslag af samarbejdet måtte være uangribelige, beviser ikke, at samarbejdet som sådant også er det." Endvidere afviste Simonsen, at samarbejdet ikke gik længere end man selv ville, idet han påpegede, at "de virkninger man har bidraget til at fremkalde, kan man i hvert fald ikke ophæve." Endelig bestred Simonsen, at den kommunistiske og den liberale fredsbevægelse havde fælles mål.

"Vort mål er at sikre fred og samarbejde gennem virkeliggørelse af [FN-]chartrets og menneskerettighedserklæringens principper; sovjetstyrets handlinger har udadtil som indadtil afveget herfra, og jeg har ikke set tegn på, at den frie verdens sovjettro kommunister har taget afstand fra dem. Kan man her tale om fælles mål?"[461]

I debatten ovenfor er det bemærkelsesværdigt, at hverken Thomas Christensen eller Aage Jeppesen afviste de principielle argumenter mod et samarbejde med F.T., som DFs hovedbestyrelse var fremkommet med. Til gengæld lagde man mere vægt på at samarbejdet virkede frugtbart og styrkende for begge bevægelser og lod tvivlen komme de danske kommunister til gode. Endvidere afslører debatten at en række medlemmer havde en anden opfattelse af, hvad den liberale fredsbevægelses vigtigste opgave og mål var under den kolde krig.

Som nævnt ovenfor havde den liberale fredsbevægelse efter anden verdenskrig anlagt en FN-linje. Man anså FN for at være et konkret udtryk for ideen om et verdenssamfund og man mente at denne organisations opretholdelse og udbygning var det eneste middel, der på lang sigt, kunne sikre en varig global fred. Man engagerede derfor sine ressourcer i en kamp for at understøtte og fremme FN nationalt og internationalt og man ønskede at indgå i den politiske proces med de aktører, der deltog i FNs arbejde og få indflydelse på de fora, hvor organisationens videre udvikling blev diskuteret.

Kritikken af FN og dermed af fredsforeningernes politiske linje tog dog til i forbindelse med Korea-krigen og den voksende spænding mellem Øst og Vest under den kolde krig. Den kom klart til udtryk på DFs årsmøde i 1954. Den tidligere formand for Ungdommens Fredsudvalg, Magnus Mikkelsen udtalte:

"Pacifismen, som tidligere har været vor forenings grundlæggende princip, glider vi længere og længere væk fra.

---

[459] Dette aspekt har Bent Jensen søgt at studere i arkiver i Sovjet. Jf. *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965*. Odense, 1999, særligt kap. 15 for det billede hans undersøgelse giver af kommunisternes forsøg på at kontrollere fredsbevægelsen i Danmark.

[460] Aage Jeppesen, Foreningen for FN og Dansk Fredskonference, *Fredsbladet*, 1954, s. 77

[461] Jesper Simonsens svar hertil, Fredsbladet, 1954, s. 78. For Simonsens svar til Thomas Christensen, jf. Jesper Simonsens svar hertil, *Fredsbladet*, 1954, s. 63.

Gennem FN udrydder vi ikke krigen, som det er pålagt os i vore vedtægters formålsparagraf."[462]

Mikkelsen hævdede, at DF ikke var frit stillet over for FN, som han anså var staternes organ og ikke folkenes.[463] Han dom var, at DF "fra at være en fredsforening [nu var] reduceret til at være en oplysningscentral for FN." Selv om Mikkelsens udtalelser ikke kom til at stå uimodsagt, fremgår det alligevel at en række medlemmer ikke længere følte, at deres synspunkter fik udtryk gennem DF. Disse kritikere ønskede, at fredsbevægelsen skulle arbejde for brobygning mellem øst og vest. De ønskede, at de liberale fredsforeninger skulle samarbejde med alle grupper, som delte dens mål om fred ved ret. Især ønskede de at gå i dialog med den kommunistiske fredsbevægelse for at sikre brobygning og forsoning mellem øst og vest. Dette var efter deres mening det vigtigste middel til at undgå en ny verdenskrig med uoverskuelige følger. Uenigheden om den liberale fredsbevægelses politiske linje drejede sig derfor ikke kun om foreningens indstilling til den kommunistiske fredsbevægelse, men også om hvilke midler, der skulle prioriteres højest i den politisk højspændte situation under den kolde krig. Som det fremgår ovenfor kom især DF og KILFF til at repræsentere FN-linjen, mens AmK kom til at repræsentere brobygningslinjen inden for den liberale fredsbevægelse. I takt med at konfrontationen mellem disse to linjer blev stadig skarpere mistede Dansk Fredsråd sin betydning som samarbejdsforum for de liberale fredsforeninger.[464]

VEJENE SKILLES OMKRING 1955

Det sidste møde i Dansk Fredsråd blev afholdt den 5. maj 1955. Her besluttede man, at organisationen skulle ophøre og erstattes af et såkaldt "fredsorganisationernes fællesudvalg". Dermed var det faste samarbejde mellem de tre fredsorganisationer de facto ophørt.[465] Tilsyneladende var det især DF, som ønskede dette brud.

Processen, der umiddelbart førte til Dansk Fredsråds nedlæggelse, begyndte tilsyneladende i januar 1954. På et DF-hovedbestyrelsesmøde ytrede Valdemar Sørensen ønske om at trække sig som formand for Dansk Fredsråd. Dette førte til, at et andet hovedbestyrelsesmedlem foreslog, at DF helt skulle trække sig tilbage fra Dansk Fredsråd. Hovedbestyrelsen ønskede imidlertid ikke, at DF skulle trække sig på dette tidspunkt, fordi man frygtede, at "en udmeldelse even

---

[462] DFs årsmøde 1954. Jf. også debatten i, *Fredsbladet*, nr. 2 og 3 1954.

[463] Den internationale fredsbevægelsen havde traditionelt opereret på mellemfolkeligt plan uden om staternes officielle fora for udenrigspolitik. FN var dog staternes organ og der kan næppe være tvivl om at for at blive inddraget i arbejdet under FN skulle man udpeges af de nationale regeringer.

[464] Eksempelvis bemærkedes det på DFs årsmøde 1953: "Først på listen af de organisaitoner, med hvilke vore kredse samarbejder, står nu som før KILFF. Dernæst følger En Verden, de politiske foreninger, Dansk Kvindesamfund, husmoderforeningerne samt forskellige kulturelle foreninger...Med AmK har der været enkelte fællesmøder, men samarbejdet her svarer ikke til det omfang, det havde for en del år siden."

[465] Fredsorganisationernes fællesudvalg var et løsere uformaliseret organ. I stedet for de i Dansk Fredsråds vedtægter fastsatte tre møder om året skulle der nu kun afholdes møder "når særlige forhold gør det ønskeligt" eller hvis en eller flere af organisationerne anmodede om dette. Jf. DFs arkiv – møde den 16. maj 1955.

tuelt kunne skade foreningen i visse kredse". I stedet blev man enige om, at henstille at Fredsrådet "skulle begrænse sin virksomhed til det, der oprindeligt havde været formålet med samarbejdet" og overtalte Valdemar Sørensen til at fortsætte som formand.

Knap et år senere var standpunktet ændret. På et møde i november 1954 slog DFs formand Jesper Simonsen fast, at det ikke var "af værdi at opretholde Fredsrådet i dets nuværende form", da der var opstået klare principkonflikter mellem rådets medlemsforeninger og kompetencestridigheder mellem rådets repræsentanter.[466] Den vigtigste begivenhed, som medførte dette ændrede standpunkt, var sandsynligvis Odense-mødet i maj 1954, der førte til det efterfølgende sammenstød på DFs årsmøde og polemik i *Fredsbladet*. (jf. ovenfor)

Det efterfølgende år udmeldte AmK sig af Dansk Samråd for Forenede Nationer med den begrundelse, at man var blevet udelukket fra deltagelse i en stort anlagt FN-konference den 7.-8. maj i København, der var blevet arrangeret af DF og E.V.[467] Hermed blev kontakten mellem de tre gamle liberale fredsforeninger yderligere svækket og i de følgende år færdedes de i stigende grad i seperate politiske miljøer og bevarede kun et minimum af kontakt med hinanden.

Fra midten af 1950erne blev E.V. DFs foretrukne samarbejdspartner.[468] På DFs årsmøde i 1954 bemærkedes det f.eks. "Vi står navnlig i nær kontakt med En Verden, hvis bestræbelser mere og mere falder på linie med vore." I 1955 udtalte man, at DF havde det bedste forhold til En Verden og KILFF. Med E.V.s tilnærmelse til FN i 1950erne var modsætningerne mellem organisationerne mindsket så betragteligt, at der jævnligt på ledelsesniveau var forhandlinger om sammenslutning af de to organisationer. Det var E.V.s ledelse som var pågående omkring dette spørgsmål, mens DFs ledelse var tilbageholdende og kun ønskede en gradvis tilnærmelse.[469] I 1957 blev et kontaktudvalg mellem DF, E.V., KILFF og Mellemfolkeligt Samvirke dannet med henblik på en fælles kampagne for u-landene. Endelig blev DF, E.V. og Dansk Samråd for Forenede Nationer slået sammen til FN-forbundet i 1970.[470]

For AmKs vedkommende skete der i sidste halvdel af 1950erne en gradvis tilnærmelse til

---

[466] På dette tidspunkt var kun DF, KILFF, AmK, Kristelige Fredsforbund og Danske præsters fredsgruppe medlemmer og Vennernes Samfund (de danske kvækere) var observatør i rådet.

[467] Jf. K. Helveg Petersen, *75 års fredsarbejde*, s. 130-132. Det skal bemærkes at FN-konferencen i AmK-kredse blev opfattet, som et modtræk mod Dansk Fredskonference.

[468] I hele perioden indtil 1970 foregik der et udpræget samarbejde på kredsniveau mellem især DF og E.V.

[469] Bl.a. blev Hermod Lannung valgt til formand i 1962 fordi man fra E.V.s side formodede at dette ville lette forhandlingerne om en sammenslutning.

[470] I 1962 dannedes et permanent samarbejdsudvalg mellem DF og E.V., der i takt med begge organisationers stigende finansielle kriser og faldende folkelige tilslutning førte til en bladsamarbejde fra 1968 og en endelig sammenslutning i 1970.

den internationale organisation Verdensfredsrådet, der var blevet dannet på F.T.s verdensfredskongressen i Warszawa i 1951.[471] På AmKs årsmøde i 1956 orienterede man medlemmerne om, at AmK's hovedbestyrelse havde besluttet, at man ved fremtidige betydningsfulde møder i Verdensfredsrådet ville lade sig repræsentere med en observatør. I 1959 mødtes Hagbard Jonassen på WRIs vegne med den østtyske afdeling af verdensfredsrådet. Her anerkendte begge fredsbevægelser "at de to organisationer stræbte mod samme mål, nemlig skabelsen af en verden uden rustning og uden krig" på trods af bestående "meningsforskelligheder af principiel og metodisk art".[472] Denne reorientering er bemærkelsesværdig i betragtning af at AmK, ifølge Rasmussen, blev den vigtigste baggrundsorganisation for Kampagnen mod Atomvåben, der igangsatte 1960ernes protestkultur.

"Først og fremmest AmK leverede Atomkampagnens kernetropper, sikrede ved flere lejligheder et solidt organisatorisk fundament for de store projekter, samt garanterede gennem medlemsindsamlinger for en betragtelig del af Atomkampagnens økonomi."[473]

AmK indsamlede således ikke kun en betragtelig del af Kampagnens økonomiske grundlag, men spillede også en betydelig organisatorisk og ideologisk rolle.[474] Det skal dog bemærkes, at Kampagnen mod atomvåben opsamlede kredse, som var tilknyttet DKP, Socialistisk Folkeparti (stiftet 1959) og F.T., der blev opløst i 1959 og at AmK blev præget af dette venstreorienterede politiske miljø i 1960erne.[475] AmK blev dog ikke en del af dette miljø før organisationen fik ny formand og redaktør i 1967 (jf. kap. 1).

Den liberale fredsbevægelse splittedes således i to og fra midten af 1950erne blev de knyttet til andre politiske miljøer. Vejene skiltes dermed.

---

[471] Ifølge Rasmussen, blev Verdensfredsrådet i denne periode et vigtigt forum for den internationale fredsbevægelse, som var udsprunget af den kolde krig og for den såkaldte Nord-Syd konflikt, da en række af de tidligere kolonilande også deltog i rådets konferencer. Verdensfredsrådet fortsatte indtil 1980erne slutning med regelmæssigt at arrangere internationale konferencer. Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 26.

[472] For WRI deltog Hagbard Jonassen, Heinz Kraschutzki, Stuart Morris, Arlo Tatum, generalsekretær
For præsidiet for Det tyske Fredsråd deltog Prof. dr. Alfons Steiniger, prof. dr. Heinz Kamnitzer, Günter Wirth, Leo Regener, Richard Zänkner, fung. generalsekretær. Jf. 'To organisationer med samme mål – en verden uden krig', *Pacifisten*, nr. 9, 1959, s. 92-93

[473] Søren Hein Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 54.

[474] I Kampagnen mod Atomvåbens første forretningsudvalg sad AmKs formand, Svend Haugaard, en af organisatorerne bag AmKs Tusindmandsforening, Erik Mathiasen og Carl Scharnberg var også tilknyttet AmK. I Kampagnens forretningsudvalg sad herudover Tage Hind, Askov højskole og Mogens Clausen. Jf. *Pacifisten* nr. 12, 1960, s. 130. Af Kampagnens pacifistisk tankegods kan nævnes begreber som 'civil ulydighed', 'sit-down-aktioner' og 'ikke-vold'. Jf. Johs. Nordentoft & Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*. Odense, 1991.

[475] Ifølge Fog, opløstes F.T. fordi organisationen ikke kunne trænge igennem til offentligheden fordi den var "uafrysteligt stemplet som et fordækt kommunistiske foretagende". Fog, Efterskrift og resten, s. 85 F.T. blev dog også svækket p.g.a. DKPs stigende interne splittelse efter begivenheder, som SUKPs 20. partikongres og Ungarn 1956. Dette førte til SFs stiftelse i 1959. Dette parti overtog mange af DKPs aktive medlemmer og politiske rolle til venstre for Socialdemokratiet. Jf. Jens Kragh, *Opbrud på Venstrefløjen. Striden i DKP og SFs dannelse 1956-1960*. Kbh., 1976.

OPSUMMERING:

Det mål, som samlede og kendetegnede den liberale fredsbevægelse var forsøget på at erstatte krig ved at opbygge et internationalt retssamfund. Efter anden verdenskrig var man enige om, at dette retssamfund grundlæggende skulle bygges på FN-pagten og på dens menneskerettighedserklæring. I lyset af FNs rolle i Korea-krigen og på baggrund af den voksende spænding mellem Sovjet og USA under den kolde krig, delte den liberale fredsbevægelse sig imidlertid omkring spørgsmålet om hvilke rolle fredsbevægelsen skulle spille i konflikten mellem øst og vest og hvordan man skulle bryde den politiske isolation, som bevægelsen var havnet i efter anden verdenskrig.

Man kan her skelne mellem en FN-linje, som lagde stadig større vægt på fredsbevægelsens arbejde indenfor FN og en brobygningslinje, som mere betonede fredsbevægelses traditionelle principper, som mægling og ikke-vold, og som ønskede at den aktivt skulle søge politisk tilnærmelse med kommunisterne for at sikre brobygning og forsoning mellem Øst og Vest nationalt og internationalt. Det er ikke muligt at afgrænse disse synspunkter skarpt inden for den liberale fredsbevægelse, idet begge synspunkterne fandtes blandt de enkelte fredsforeningers medlemmer. Man kan dog pege på, at især DF og KILFF repræsenterede FN-linjen, mens AmK repræsenterede brobygnings-linjen. Spørgsmålet om samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse blev særligt væsentligt i denne strid, da DF og KILFF ikke ønskede et organiseret samarbejde med den kommunistiske fredsbevægelse, mens AmK indgik i et sådant. Denne konflikt førte i midten af 1950erne til, at den liberale fredsbevægelse definitivt blev splittet i to, hvoraf den ene del kom til at spille en væsentlig rolle som baggrundsorganisation for 1960ernes græsrodsbevægelser og protestkultur.

KONKLUSION OG PERSPEKTIVERING

FRA ETABLERET STILLING TIL MARGINALISERET. DEN ANDEN VERDENSKRIG, DEN KOLDE KRIG OG DEN LIBERALE FREDSBEVÆGELSE

De to verdenskrige og den kolde krig kan ses som del af en stor militariseringsproces.[476] Med besættelsen og medlemsskabet af Atlantpagten kom denne proces tæt på Danmark. Spørgsmålet i dette speciale er: hvordan ramte denne udvikling den liberale fredsbevægelse? Hvordan reagerede den?

Den tyske besættelse af Danmark resulterede ikke umiddelbart i et tab af medlemmer. Derimod medførte anden verdenskrig og besættelsen et afgørende omslag i den offentlige mening overfor bevægelsen. I mange kredse udløste besættelsen en forbitring over den forsvarspolitik som Stauning-Munch regeringen havde ført i perioden 1929-1940. Fredsforeningerne havde støttet denne politik og søgt at fremme den. I en artikel, formentlig skrevet kort efter 29. august 1943, skrev undervisningsministeriets konsulent for ungdomsskolerne, Johannes Novrup følgende:

"Der er dem, der noget bittert siger, at 9. april er den anden verdenskrigs bedste vittighed, en farce, der fremkaldte homerisk latter rundt om i Europa. Andre mener, at der før og efter 9. april overhovedet ikke er ført nogen politik. Som sædvanlig har vi ladet os drive med strømmen. Altid gav vi efter, så vi aldrig kom ud i det ubekvemme. [nyt afsnit] Lad gå med farcen og vittigheden; den opfattelse af 9. april er vel selv nærmest en vittighed. Værre er den anden opfattelse. For det er farligt, om den tanke skal brede sig, at vort offentlige liv har været blottet for enhver realitet. Derved reducerer vi vort eget liv ad absurdum; vi gør os selv hjemløse i vort land....Når vi på meget nært hold stirrer på 9. april, slår halvheden os måske for stærkt imøde. Men når vi ser 9. april på baggrund af dansk historie, falder der et lidt andet lys over den dag. Da forstår vi, at den ikke var tilfældig. Ganske vist var den ikke villet, men midt i sin halvhed rummede den det Danmark, vi elsker, det Danmark som, hvordan det så er gået til, har tilkæmpet sig en fortrøstning, ikke til våben, men til folkelig solidaritet."[477]

AmKs næstformand Hagbard Jonassen skrev 1942 i KILFFs tidsskrift:

"Det forekommer mig, at Fredsvenner ikke klart og tydeligt nok har udtrykt og udtrykker deres taknemmelighed og glæde over, at vi undgik krigen. Vi har her en opgave både i vore egne rækker og i det danske folk. Der lever mange steder i befolkningen en følelse af mindreværd, en skamfølelse over, at vi ikke slog fra os den dag. Også blandt fredsvenner har jeg truffet den. [nyt afsnit] Der ligger en opgave for os i at vække forståelsen af, at skammen ikke er på den svages side, og at vi mødte begivenhederne på en måde, som ene er et kulturfolk værdigt...Dernæst må fredssagens tilhængere gøre sig klart, at de har deres andel i ansvaret for den fremgangsmåde, som blev valgt den 9. april. Ingen regering kunne have gennemført en beslutning om ikke at anvende hæren, hvis ikke befolkningen havde været så fredeliggjort som den danske...Vi vedgår dette ansvar og må være rede til at bære vor del af de byrder og pligter, som er fulgt."[478]

Besættelsen medførte dog, inden for visse kredse af fredsbevægelsen, en opblødning af den tidligere antimilitaristiske holdning, idet man vedkendte, at en vis militær styrke var nyttig som del af en international hær og at det danske militær måtte deltage heri.

Den arbejdsform, som afgørende prægede de liberale fredsforeninger under besættelsen var

---

[476] Carl-Axel Gemzell, '"Doorkeeper" – kontinentalmakten och Danmark', *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid.* Henrik Dethlefsen & Henrik Lundbak (red.). Kbh, 1998.
[477] Findes i Ollis Klems arkiv. Jeg har ikke kunne verificere om den er blevet offentliggjort.
[478] Hagbard Jonassen: 'Fredssagen i Danmark i dag', *Fred og Frihed,* 1942, s. 19

et indadvendt studiekredsarbejde.[479] Under de givne omstændigheder var studiekredse en velegnet mødeform, der var ideel for små grupper at mødes og de blev hurtigt den allervigtigste mødeform for fredsforeningerne.[480]

Sammen med foreningernes tidsskrifter var studiekredsmøder en velegnet strategi til at holde de indre kommunikationslinjer intakte og bevare status quo i organisationen. Det er sandsynligt, at dette var en af årsagerne til, at det i høj grad lykkedes for de enkelte fredsforeninger at holde bortgangen af medlemmer nede på et minimum under besættelsen. Strategien var dog defensiv og ikke velegnet til at inddrage nye kredse i fredsarbejdet og man var kun i ringe grad i stand til at kommunikere med den almene offentlighed. Fredsforeningen afholdte ikke så mange offentlige møder under besættelsen som i mellemkrigstiden. De valgte at holde lav profil. Muligheden for at vinde opmærksomhed og respons på bevægelsens holdninger og standpunkter blev dermed begrænset på en afgørende måde. Samtidig blev angrebene fra forsvarsvenlige kredse skærpet.

FoV-bevægelsen viste klart de nye forsvarspolitiske fronter, som var opstået:

"den [FoV] har vist os, hvor skillelinjen går i spørgsmålet om det militære, og at denne skillelinie ikke falder sammen med de tilvante politiske linier. Den har gjort vor generations første skridt til at dele folket i bevidste rustningstilhængere og bevidste pacifister; man er i dag pacifist, fordi man er pacifist, og ikke fordi man tilhører et parti, der blandt andet har afrustning med på programmet."[481]

FoV førte en storstilet propaganda for at ændre dansk forsvarspolitik og for at styrke forsvarsviljen i befolkningen. Dens holdning var, at uanset hvad, var det nødvendigt at kæmpe og at den danske befolkning klart skulle tilkendegive dets holdning til det militære forsvar af Danmark.[482] FoV fremførte også det argument, at selv om fredsbevægelsen have haft stor opbakning blandt store dele af befolkningerne i Europa i 1930erne, havde den ikke kunnet forhindre udbruddet af

---

[479] En studiekreds bestod som regel af 4-12 personer, som diskret mødtes i et privat hjem og diskuterede hvad de havde på hjertet. Vi har et omfattende vidnesbyrd om denne aktivitet i fredsforeningernes tidsskrifter. Eksempelvis udgav KILFF i vinteren 1941-42 og 1942-43 serier af læsekredsartikler i *Fred og Frihed* og den fælles studiegrundbog *Fred ved Ret* blev udgivet i 1943. Også AmK bragte sine læsere studievejledninger i hele perioden. Studiekredsmateriale giver et alsidigt indblik i hvilke problemer som optog fredsforeningerne, deres historie og selvforståelse under besættelsen.

[480] Der kan peges på flere årsager til dette. For det første var det den eneste mødeform, som var tilladt i perioden lige efter 9. april og det tog noget tid at finde ud af, hvor grænserne lå for politisk aktivitet under de særegne forhold, som besættelsen af Danmark medførte. For det andet var det en velegnet metode til at holde lav profil over for besættelsesmagten og samtidig holde organisationen sammen. Man havde en velbegrundet frygt for at blive forfulgt for sine synspunkter og man havde et behov for at holde medlemmerne aktiveret med noget nyttigt for at organisationen ikke skulle gå i opløsning. For det tredje afspejlede den valgte arbejdsform også centrale tankegange i bevægelsens selvforståelse og udsyn: "Vor vigtigste opgave er arbejdet med os selv, arbejdet på i en tid, hvor muligheden for at skaffe sig sand viden om tingene er stærkt begrænset, at bevare sin fredelige mentalitet, at fastholde sin tro. Som et middel hertil kan bl.a. peges på en vedligeholdelse og udbygning af ens viden om krigens sande baggrund." (min understregning) Citatet er fra Hagbard Jonassen: 'Fredssagen i Danmark i dag', *Fred og Frihed*, 1942, s. 21. Artiklen var en af KILFFs læsekredsartikler for vinteren 1941-1942. Citatet afspejler et klassisk dannelsesideal, som er karakteristisk for flere udtalelser i foreningernes tidsskrifter.

[481] *Trods alt.* U.F., 1942, s. 18-19. Denne tolkning mener jeg er holdbar.

[482] Som eksempel på disse kredses indlæg i den samtidige debat kan nævnes: Halvor Jessen: *Danmarks forsvar.* Kbh. 1942 (ofte omtalt som 'forsvarsbogen') og Halvor Jessen: *Hvorfor har forsvarsviljen forladt det danske folk?.* Kbh. 1942.

anden verdenskrig. Dommen var derfor at bevægelsen ikke havde kunnet levere varen og at den var magtesløs. En række yderligere angreb blev fremført, bl.a. at medlemmer af fredsbevægelsen var unationale og defaitister, at de var naive og negative i deres politik og verdensfjerne og passive idealister, som kun snakkede og ikke handlede. Formanden for U.F., Helveg Petersen, forsøgte forgæves at forsvare fredsbevægelsen. Han hævdede, at de folk, som gad tilegne sig deres synspunkter ville opdage, at "vi ikke er verdensfjerne idealister, men at det er os, som står på fremskridtets og den humane udviklings linie."[483]

Slagordet "aldrig mere en 9. april" blev et magtfuldt symbol for den videre politiske udvikling i efterkrigstiden. Besættelsen fik på denne måde enorm betydning for den forsvars- og udenrigspolitiske meningsdannelse. Dette gjaldt både for tilslutningen til FN og til Atlantpagten.[484]

Anden verdenskrigs gru, vold og brutalisering medførte også en grundlæggende krise for den humanisme og tolerance, som var en væsentlig del af den liberale fredsbevægelses værdigrundlag. Dette er udtrykt godt i følgende to citater fra henholdsvis 1943 og 1945:

"Hidtil har ordene humanitet og tolerance haft en positiv klang, ja, været et nøgleord til forståelse af vor kultur. Forud for 1914 udtrykte de enten stolthed over, hvad vi havde nået, eller skuffelse og forsagthed, fordi vi havde nået så lidt."[485]

"I mere end fem år har vi fredsvenner set, hvorledes verden fjerner sig mere og mere fra vore idealer. Krigsmaskinen går hen over verden og efterlader sig uhyggelige spor af ødelæggelse både materielt og åndeligt. Alt hvad vi sagde om krigens gru, har vist sig at være alt for sandt. Og vi formåede ikke at forhindre den. Så meget mere må vi brænde efter at være med til efter krigen at prøve at bøde på nogle af dens ulykker."[486]

Det centrale i de liberale fredsforeningernes værdigrundlag var en stædig fastholden – på trods af verdenskrigene – af en optimistisk tro på individet, dets rationelle formåen og på troen på fremskridt. Mennesket var ikke ondt af natur. Krigens årsag var et produkt af historiske og samfundsskabte årsager og kunne derfor afværges med politiske midler. Krig medførte desuden et tilbageslag i kulturel bevidsthed. Fredsbevægelsens opgave var derfor at modvirke krigens had og "forrående og afstumpende virkning på menneskenes sind." Anden verdenskrig og besættelsen af Danmark blev ikke betragtet som en national katastrofe, men, først og fremmest, forstået som en almen menneskelig tragedie. Modsat konservatismens opfattelse havde staten ingen værdi i sig

---

[483] 'Vi er ikke verdensfjerne og passive idealister. Interview med formanden for Ungdommens Fredsudvalg. Kommunelærer Helveg Petersen', *Aldrig mere Krig*, nr. 1, 1943, s. 10. Dette spørgsmål om fredsbevægelsens realisme – eller mangel herpå – skulle spille en stor rolle også i den efterfølgende videnskabelige diskussion. Se f.eks. Hans Kirchhoff, 'Udenrigspolitik og rationalitet.', *Vandkunsten* 1990, s. 16-41.

[484] Dette gjaldt både for Danmarks tilslutning til de Forenede Nationer og Atlantpagten. Se Hans Branner: 'Vi vil fred her til lands...En udenrigspolitisk linie 1940-1949-1989. Historiske erfaringer som kilde til sikkerhedspolitisk omvurdering', *Vandkunsten*, 1990, s. 55. Ifølge Palle Roslyng-Jensen, var 9. april-argumentet for et militært forsvar næsten enerådende i 1940erne og 1950erne. Se 'Den 9. april 1940 som halvtredsårsjubilar', *Historisk tidsskrift*, 1991: 1, s. 154-174

[485] Johannes Novrup: 'Humanitet og tolerance. Referat af foredrag ved møde i Københavns Kredsen', *Fredsbladet* 1943, nr. 5, s. 37.

[486] H. Jonassen: 'Fredsvenners Hjælpearbejde', *Fredsbladet*, nr. 11, 1944, s. 75. Lignende opfattelser kan man finde i flere udtalelser om tiden i fredsforeningernes tidsskrifter. Bemærk i citaterne følelsen af medansvar.

selv, derimod havde nationen, som folkefællesskabet, en gyldighed, som betingede troskab og solidaritet. Man anså derfor ikke, modsat konservative kredse, statens fortsatte eksistens og absolutte suverænitet for essentiel. Et folk kunne overleve statens undergang, hvortil de danske Sønderjyder tjente som et levende eksempel. Forsvaret af den danske stat og nation skulle således ikke være betinget af militær styrke, men ved at hævde de værdier – et såkaldt kulturelt forsvar - som man opfattede det danske samfund var bygget på. Man ønskede derfor, at efterkrigstiden skulle medføre en yderligere udbygning af Danmarks økonomiske, sociale og kulturelle liv i folkelig retning. Det ville være et værn, som kunne holde, uanset Danmarks militære formåen.[487]

Den liberale fredsbevægelses traditionelle opfattelse af militæret var, at den, som en institution for organiseret voldsanvendelse, var uforenelig med det liberale demokrati. "Man kan ikke forene tolerance og ærbødighed for menneskelivet med en oplæring til krig."[488] Deres generelle modstand mod den tvungne værnepligt bundede netop i holdningen, at det at ofre sig for nation og fædreland ikke var af værdi, hvis det ikke udsprang af samvittighedens frie valg. Det enkelte menneskes frihed stod i alle tilfælde over staten.[489] Således anerkendte man modstandsbevægelsens idealisme, men man tog samtidigt afstand fra dets valg af midler - sabotage og stikkerlikvideringer kunne kun føre til modvold og "krigen avler had, og hadet er en spore til nye krige – det er skruen uden ende."[490] På denne måde tog man afstand fra og advarede mod "at midlerne bestemmer målet."[491]

Efterkrigstiden bekræftede alt for godt den krise, som havde ramt dette værdigrundlag. I en udtalelse fra KILFFs hovedstyrelse til læserne af *Fred og Frihed* hedder det, at selv om alle var glade og lettede over befrielsen, var der også forhold, som gav anledning til bekymring.[492] Karen Dahl, medlem af hovedstyrelsen, skrev:

"Vi har set den kultur, som vi jo har troet på og bygget vort arbejde på, glide af som et meget tyndt lag fernis og afdække afgrunde af ondskab: Jødeforfølgelser, uhyggelige massemord og tortur i koncentrationslejre... Alt dette har ikke kunnet undgå at sætte sine spor på os; vi er ikke helt de samme, som vi var før krigen."

For Ligaens næsten 80 årige æresmedlem, Kammerherreinde Benny Cederfeld de Simonsen, var genindførelsen af dødsstraffen (med tilbagevirkende kraft) i forbindelse med retsopgøret en skuffende oplevelse:

"At vort danske folk har kunnet kræve dødsstraf for begåede forbrydelser [i besættelsestiden], er dybt at beklage og viser bedst, hvor brutaliserende og forgiftende krigsatmosfæren virker; en hård straf må selvfølgelig lides for de

---

[487] Afsnittet bygger på en læsning af fredsforeningernes tidsskrifter i perioden fra 1940-1947. For en bredere diskussion af disse aspekter se Henrik Nissen: 'Nationalstaten og folket 1920-1990', i Flemming Lundgren (red.): *På sporet af Dansk identitet*, s. 257-281. I sin artikel betegner Nissen det jeg kalder for liberalisme som radikalisme.
[488] Udtalt af statskonsulent F. C. Kaalund-Jørgensen, ifølge referat, på kursus for U.F. Jf. Ollis Klems arkiv.
[489] Dette er også en af årsagerne til den liberale modstand mod dødsstraf.
[490] Magnus L. Mikkelsen: 'Fredsbevægelsen og den aktive modstand', *Fredsbladet*, nr. 9, 1945, s. 50-52
[491] Thomas Christensen: 'A.m.K. og den militære modstandsbevægelse', *Pacifisten*, nr. 3, 1946, s. 29.
[492] 'Freden. Vor hovedstyrelse udtaler sig!', *Fred og Frihed*, 1945, s. 43-47.

grufulde, voldelige handlinger, der tog menneskeliv, men ved nu at kræve øje for øje og tand for tand har vort folk sat sig udenfor det centrale punkt i al kristendom."

Krigen havde sat dybe spor, og dødsstraffens genindførelse og retsopgøret afslørede, hvad man blandt fredsbevægelsens ledere betegnede som, en nedgang i dansk kultur og retsopfattelse.[493] Adskillige af fredsforeningernes medlemmer var også oprørte over behandlingen af de tyske flygtninge. Via F.H. søgte man at vise sin gode vilje ved at hjælpe de tyske flygtninge i Danmark i overensstemmelse med bevægelsens idealer om forsoning og næstekærlighed, men flere steder blev man udsat for chikane. Nogle medlemmer blev endda arresteret af myndighederne for at hjælpe. Kirsten Lauritzen skrev i *Fredsbladet*:

"I disse måneder afsiges dommen over alle de mennesker, der i krigens år forbrød sig. Engang vil også Danmark komme på anklagebænken. Ikke blot for vore handlinger under krigen, men også efter fredsslutningen. Om ikke andre vil dømme os, så vil vore egne børn. De vil høre og læse om Danmark efter befrielsen, og de vil se, at vi svigtede, vi forbrød os mod dansk frisind, dansk retsind og dansk humanitet."[494]

En forfatter som H. C. Branner mente, at holdningen, at "en humanist er et menneske, som føler uvilje ved uret men ikke vil kæmpe for det, som er ret" var blevet udbredt efter krigen.[495] Dette gav ikke de liberale fredsvenner favorable vilkår i det åndelige klima i efterkrigstiden. Pludselig skulle man ud at forsvare værdier, som man næppe før, for alvor, havde oplevet, at der var blevet sat spørgsmålstegn ved. *Dette er et aspekt, som må tages i betragtning, når man ønsker at give en vurdering af fredsbevægelsens politiske muligheder under den kolde krig.*

Både anden verdenskrig og den kolde krig medførte en svækkelse og en marginalisering af den liberale fredsbevægelse. To centrale aspekter skal fremhæves.

For det første førte disse begivenheder til dannelsen af nye konkurrerende fredsforeninger. E.V. og F.T. repræsenterede (delvis) nye politiske gruppers deltagelse i den udenrigs- og sikkerhedspolitiske meningsdannelses- og beslutningsproces i Danmark. Fælles for disse gruppers engagement var deres afsæt i anden verdenskrig og atomvåbenets katastrofale konsekvenser for menneskeheden i det tilfælde, at det blev taget i brug. De agiterede for fred ud fra anden overbevisning end de liberale fredsforeninger. E.V. ønskede magt bag retten, staternes suverænitet ophævet og ville ikke tage stilling for eller imod Atlantpagten. F.T. gav ensidigt USA skylden for den kolde krigs opståen og forsvarede (i hvert fald i begyndelsen) Sovjets militære dispositioner

---

[493] En samlet fremstilling af synspunkter, som den liberale fredsbevægelse delte blev udgivet af Olaf Forchhammer og Carl Gad: *Fakta og myter omkring retsopgøret.* København, 1948. Olaf Forchhammer var som bekendt i kap. 1 tidligere fremtrædende medlem indenfor både DF og AmK. Carl Gad var rektor på Ingrid Jespersens skole indtil 1956 og var et fremtrædende medlem af F.H.

[494] Kirsten Lauritzen: 'Historiens dom', *Fredsbladet*, nr. 10, 1945, s. 60. Indlægget var sendt til Politiken. En række historiske fremstillinger har beskæftiget sig med disse moralske problemstillinger. Jeg tænker her på Ditlev Tamm: *Retsopgøret efter besættelsen.* Gyldendal, 1997. Anette Warring: *Tyskerpiger – under besættelse og retsopgør.* 1994. Kirsten Lylloffs artikel de tyske flygtninge i *Historisk tidsskrift* 1999: 1, s. 33-68. Se i øvrigt debat i *Historisk tidsskrift* 2000: 1, s. 229-237. Der er en stor interesse for disse moralske aspekter af krigen i dag. Se f.eks. artikelserien i *Weekendavisen* i foråret 2000 om de menneskelige konsekvenser for en række personer som udførte stikkerlikvideringer.

[495] H.C. Branner, 'Humanismens krise', *Mennesket i tiden.* Kbh., 1950. H.C. Branner støttede i øvrigt F.H. og flere af den liberale fredsbevægelses protestaktioner mod dødsstraf i efterkrigstiden.

på denne baggrund.[496] De liberale fredsforeninger kom i høj grad til at stå i skyggen af disse nye organisationer under den kolde krig. E.V. engagerede mange af de gamle fredsforeningers medlemmer og F.T. satte fredsarbejdet i et suspekt lys i offentligheden.[497] I mange situationer valgte fredsforeningerne derfor at holde lav profil. Konsekvensen var også, at det var ekstra svært at skaffe nye medlemmer til de gamle fredsforeninger. Dette fik igen konsekvenser for kredsenes aktivitet og økonomiske formåen. Den liberale fredsbevægelses folkelige grundlag blev derfor overordnet svækket betragteligt i Danmark, som følge af anden verdenskrig og den kolde krig.

For det andet skete der en række forandringer i bevægelsens eksisterende relationer til den udenrigs- og sikkerhedspolitiske meningsdannelses- og beslutningsproces. Efter anden verdenskrig og medlemskabet af Atlantpagten kom det danske folks forsvarsvilje i fokus. Den rolle, som den liberale fredsbevægelse spillede på det sikkerheds- og udenrigspolitiske område i mellemkrigstiden, var derfor væk og nye virkemuligheder måtte skabes for bevægelsen. Konsekvensen af denne forandring kan ses ved, at fredsbevægelsen forsøgte på at knytte sig tæt til FN og den videreførte Mellemfolkeligt Samvirke. Herigennem søgte man at bevare bevægelsens kontakter til centrale myndigheder og til de politiske partier. Denne strategi lykkedes. I løbet af 1950erne og 1960erne blev fredsforeningerne (især DF og KILFF) tilknyttet en række statslige udvalg og u-landshjælpen blev en institutionaliseret del af det danske statsapparat. Inden for den liberale fredsbevægelse syntes nogen grupper dog, at man betalte en for høj pris for denne indflydelse.[498] Andre syntes, at man blev for passiv og burde forsøge mere (især i relation til danske udenrigs- og sikkerhedspolitik). Sidstnævnte gruppe mente, at man burde tage kommunisternes udfordring op og indgå i en politisk dialog med dem. Denne gruppe kom til at stå i opposition til især DFs og KILFFs ledende kredse, der frygtede de politiske og medlemsmæssige konsekvenser, som et samarbejde med kommunisterne kunne få for bevægelsen. De ønskede ikke, at deres organisationer skulle deltage i et sådant samarbejde. Den kolde krig medførte derfor en varig splittelse af den liberale fredsbevægelse.

Begge forhold medførte en overordnet svækkelse og marginalisering af den liberale fredsbevægelse under den kolde krig. Krisen åbnede dog samtidig bevægelsen for nye påvirkninger. Denne afhandling har forsøgt at sætte fokus på nogle af de forudsætninger for dannelsen af nye "sære alliancer", som er skildret af Søren Hein Rasmussen. Disse forudsætninger kan, som jeg har forsøgt at vise, anskues i lyset af fredsbevægelsens rolle i den mere generelle udenrigs- og sikkerhedspolitiske meningsdannelses- og beslutningsproces i Danmark fra begyndelsen af det

---

[496] I den forbindelse bør det også noteres at begge bevægelsers ledere (både Brandt-Rehberg og Fog) i 1950erne havde en fortid i modstandsbevægelsen. Fog og Rehberg var fremtrædende medlemmer af Frihedsrådet under krigen.

[497] Jf. de mange udtalelser i citaterne om kommunistisk infiltration.

[498] Jf. Mikkelsens udtalelse s. 98.

20. århundrede indtil ca. 1960. I særdeleshed kan de ses i lyset af den forandring, som skete i forbindelse med anden verdenskrig og den kolde krig.

ARKIVER

Dansk Fredsforening

Danske FN-forening, Den
RA: Private organisationer: (Arkivnr. 10.382)
Omfang: 83 pk./bd.
Periode: 1896-1971
Gennemset: pk./bd. 1-6, 9-11, 34-36, 45, 59-60

Aldrig mere Krig

Aldrig mere Krig
ABA: (Arkivnr. 1982)
Omfang: 12. pk.
Periode: 1940-1992
Gennemset: pk. 1, 5, 9-10
Note: Aldrig mere Krigs landsledelses bestyrelsesprotokoller er stadig i privat besiddelse. I øjeblikket befinder de sig hos Haakon Larsen, Allerød.

Disse består af:
- Protokol A.m.K. formanden juni 1936-maj 1946
- Bestyrelsesmøder samt formandens forretninger breve, telefon, forhandlinger 27. april 1946-19 juni 1952
- Aldrig mere Krig formandsprotokol 19. april 1952-2 december 1960
- Protokol for hovedbestyrelsen 1941-1953

Herudover findes:
- Forhandlingsprotokol for Århus, AmK 1945-1970

Jonassen, Hagbard (1903-77)
RA: Private personer: (Arkivnr. 7049)
Omfang: 10 pk.
Periode: 1926-1977
Gennemset: pk. 4-9

Mathiasen, Otto (1897- 1981)
Silkeborg lokalarkiv: (j.nr. 1983/188)
Omfang: 2 bd.
Periode: 1930-1974.
Gennemset: 2 bd.

Andre foreninger

Mellemfolkeligt samvirke
RA: Private organisationer: (Arkivnr. 10.026)
Omfang: 274 pk.
Periode: 1944-95
Gennemset: pk. 19, 27, 30, 35, 39, 46, 50, 53, 70, 73-74, 76-77, 88, 99, 101, 106, 109, 115, 123, 125, 128, 213, 264.
Note: Arkivet indeholder næste ikke nogen referater af møder. Disse er stadig i MS' besiddelse. I øjeblikket har Kjeld Juul, Holte, dem i sin varetagelse.

Een Verden
RA: Private organisationer: (Arkivnr. 10.383)
Omfang: 27 bd./pk.
Periode: 1947-1974
Gennemset: bd./pk. 1, 9, 15-17

Dansk Samråd for De forenede Nationer
RA: Private organisationer: (Arkivnr. 10.386)
Omfang: 4 pk.
Periode: 1948-70
Gennemset: pk. 1-4

Ollis Klems arkiv
Privat besiddelse: Holger Terp, Hvidovre
Omfang: 1. pk.
Periode: 1942-1946
Gennemset: pk. 1

LITTERATUR

FORENINGSTIDSSKRIFTER

Dansk Fredsforening

Fredsbladet. Udg. af Dansk Fredsforening/ Forening for Forenede Nationer (1913-1954)

Fred ved Ret. Udg. af Foreningen for Forenede Nationer/ Den danske FN-forening (1955-1963)

FN-bladet: Fred ved Ret (1964-67)

FN-orientering (1968-1970) - sammenlægning af ovenstående og Verden og Vi (1950-1967)

Kvindernes internationale liga for fred og frihed

Tidens Kvinder. Organ for Danske Kvinders Nationalråd (1919-1922) [KILFF havde en side i dette tidsskrift]

Meddelelsesblad for Danske Kvinders Fredskæde (1924-26)

Fred og Frihed (1926-1971). Udg. af Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed

Aldrig mere Krig

Aldrig mere Krig. Meddelelser, nr. 1-36, 1927-1933

Aldrig mere Krig. Medlems- og agitationsblad 1933-1945

Pacifisten (1945-1970)

Andre

Fredsvenners Hjælpearbejde (1946-1948) - et månedsskrift under redaktion af formanden for Københavns kreds Arne Jørgensen.

Verden og vi. (1950-1960) Udg. af Landsorganisationen Een Verden, 1950-1968

Kontakt. Udg. af Fredsvenners Hjælpearbejde/ Mellemfolkeligt Samvirke. (1948-1960)

Ny Ungdom (1947) Red. af Svend Sørensen, Ungdommens Fredsudvalg, Odense.

Een verden. Tidsskrift for foreningen Een verden / Meddelelser fra foreningen Een verden. Kbh, 1948-50..

TRYKTE BERETNINGER

*Alle års- og landsmødeberetninger er, med mindre andet er nævnt, fra foreningernes tidsskrifter. Bilag 11 giver de præcise bibliografiske referencer for dem.

Dansk Fredsforening

BAJER, FREDRIK: *Dansk Fredsforenings Historie.* København, 1894

Hvad betyder den folkelige Fredsbevægelse? En oversigt over Dansk Freds- og Folkeforbundsforenings Virksomhed og Virkefelter. 1935

PETERSEN, K. HELVEG: *75 års fredsarbejde.* København: Det danske forlag, 1957 **(DF 75 år)**

PETERSEN, NIELS & NIELSEN, INGVARD: *Halvtreds Aars Fredsarbejde.* Udgivet i Anledning af Dansk Freds- og Folkebundsforenings 50 Aars Jubilæum . København, Munksgaards forlag, 1932 **(DF 50 år)**

Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed

BALCH, EMILY GREENE: *Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed 1915-1938: Vor Ligas Historie.* Kbh., 1940

BUSSEY, GERTRUDE & MARGARET TIMS: *Women's International League for Peace and Freedom.* London, 1965. **(WILPF 50 år)**

DAUGAARD, TH. et al.: *Kvindernes Internationale Fredsarbejde: Beretning fra Den danske sektion af Den internationale Kvindekomite for varig Fred.* Kbh., 1917

Hvem er vi? København: Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed, 1925

Hvem vi er - og hvad vi arbejder for. København: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, 1938

JAKOBSEN, MARIE RISEGAARD: *Hvornår – og hvordan – var det nu det var.* Frederikshavn, 1973

Læsekredsartikler 1942-43. København: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, 1943

TERP, HOLGER: Danske Kvinders Fredskæde og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Friheds historie i perioden 1915-1924. *Fred og frihed; jubilæumsnummer 28.* april 1995; Kbh., 1995 **(KILFF 80 år)**

ZEUTHEN, ELSE: *40 års virke . Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed.* 1956 **(KILFF 40 år)**

ZEUTHEN, ELSE: *50 års virke . Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed.* 1966 **(KILFF 50 år)**

ZEUTHEN, ELSE: *Ligaen under Krig og Besættelse . Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed.* 1946 **(KILFFs årsblad 1946)**

Aldrig mere Krig

Aldrig mere Krig – 50 års kamp for fred og imod militarisme. *Ikke-vold*, ekstranummer, 1976 **(AmK 50 år)**

Aldrig mere Krig. Dansk Afdeling af "War Resisters' International 1926-1936. Silkeborg, 1936 **(AmK 10 år)**

Aldrig mere Krig. Udg. af forbundet "Aldrig mere Krig" . Borgens forlag, 1966 **(AmK 40 år)**

Aldrig mere Krig. Krigsmodstandernes Internationale. Silkeborg, 1938.

CHRISTENSEN, THOMAS: *Aldrig mere Krig.* Kolding, 1934.

MATHIASEN, OTTO: *Aldrig mere Krig. Arbejdet for Verdensfred.* Silkeborg, 1931.

Andre

Anden verdensfredskongres Warszawa 16.-23. november 1950 og Den danske fredskongres 26. november 1950. Udg. af Fredens Tilhængere i Danmark (1950-51)

BOESGAARD, NIELS ERIC: *Hjemmeværnet – et barn af modstandsbevægelsen.* Hjemmeværnskommandoen, 1995

Dansk Fredskonference 12.-13. november 1955 i Ålborg. Udsendt af Dansk Fredskonference, 1955

Dansk Fredskonference 1952-1962. Udsendt af Dansk Fredskonference, 1962.

Dansk Fredskonference 29.-30. maj 1954 i Odense. Udsendt af Dansk Fredskonference, 1954.

En Verden eller ingen. Udsendt af foreningen Een Verden, 1950

Folk og forsvar gennem 25 år. Red.: B. Grøsfjeld Kbh., 1966

Folk og værn gennem 50 år. FoV, 1991.

Fred ved ret. En populær studievejledning i freds- og folkeretsspørgsmål. Odense, Ungdommens Fredsudvalg, 1943

HAUGAARD, SVEND: *Fredsvenners Hjælpearbejde.* AmK, 1947.

JONASSEN, HAGBARD: Mellemfolkeligt Samvirke. 2. udg. 1966

Mellemfolkeligt Samvirke 1944-1964. Udg. af MS, 1964.

Rapport om den i Danmark stedfindende oplysningsvirksomhed om FN og særorganisationerne. Udenrigsministeriet, 1968.

THOMSEN, ELISE: *Mellemfolkeligt Hjælpearbejde.* Holbæk: Fredsvenners Hjælpearbejde, 1944

Trods alt. Ungdommens Fredsudvalg, 1943

BIBLIOGRAFIER, REGISTRATURER OG ALMENE OPSLAGSVÆRKER

BECH, SV. CEDERGREEN (red.): *Dansk biografisk leksikon.* Kbh.:, 1979-84. 3. udg.

Den store Danske Encyklopædi, bd. 6. Kbh., 1996

ELBERLING, EMIL & VICTOR ELBERLING: *Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar* / 1848-1948. Kbh, 1949-50.

JOHANSEN, HANS CHR.: *Dansk økonomisk statistik 1814-1980. Gyldendals Danmarkshistorie,* bd. 9. Søren Mørch et. al. (Red.). Kbh., 1985

Kraks Blå bog. Kbh.: Krak, 1910-

Oplagsbulletin. Bulletin of the Danish Audit Bureau of Circulations. Kbh.: Dansk Oplagskontrol, 1955-1965.

Rigsdagstidende 1913/14.

Salmonsens Leksikon-Tidsskrift 1951, 1955.. Kbh.: J. H. Schultz, 1941-1957.

STATSMINISTERIET: *Hof- og statskalender* 1947-49

TERP, HOLGER: *Fred på tryk.* Kbh., 1988

TERP, HOLGER: *Peace in Print,* www.fred.dk (seneste opdatering)

TERP, HOLGER: *Utrykte kilder til Danske Kvinders Fredskæde, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, samt the Womens' International League for Peace and Freedom. Version 1.3.* Upubliceret manus, 1995. (Version 1.1. kan lånes via KB).

UNITED NATIONS, DEPARTMENT OF PUBLIC INFORMATION: *Yearbook of the United Nations* 1946-47. New York : United Nations, 1947.

ANDEN LITTERATUR

ANDERSEN, LARS BUGGE, m.fl.: *Erhvervsstrukturens udvikling i Danmark 1901-1976.* Bd. 1 og 2. Roskilde, 1983.

BAGGULEY, PAUL: 'Middle-class radicalism revisited', i Tim Butler & Mike Savage (red.), *Social Change and the Middle Classes* London, 1995.

BAY, CHRISTIAN: 'Civil Disobedience', *International Encyclopedia of the Social Sciences.* David L. Sills (Red.). New York, 1968, bd. 2, s. 473-487.

BIRKELUND, PETER: *De loyale oprører*, Kbh., 2000.

BJØL, ERLING: *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces.* Kbh., 1983.

BONSDORFF, GÖRAN VON: *Studier rörande den moderna liberalismen.* Helsingfors, 1954.

BRANNER, H.C.: 'Humanismens krise', *Mennesket i tiden.* Kbh., 1950.

BRANNER, HANS: 'Vi vil fred her til lands...En udenrigspolitisk linie 1940-1949-1989. Historiske erfaringer som kilde til sikkerhedspolitisk omvurdering', *Vandkunsten*, 1990, s. 47-90.

BROCK, PETER: *Twentieth century pacifism.* New York, 1970

BUSSEY, GERTRUDE & MARGARET TIMS: *Women's International League for Peace and Freedom.* London, 1965.

CARTER, APRIL: *Peace Movements. International Protest and World Politics since 1945.* London, 1992.

CEADEL, MARTIN: 'Ten Distinctions for Peace Historians' i *The Pacifist Impulse in Historical Perspective*, Harvey Dyck (red.). Toronto, 1996, s. 17-35.

CEADEL, MARTIN: *Pacifism in Britain 1914-1945.* Oxford, 1980.

CHATFIELD, CHARLES: 'Thinking about Peace in History' i *The Pacifist Impulse in Historical Perspective*, Harvey Dyck (red.). Toronto, 1996, s. 36-51.

CHATFIELD, CHARLES: *The American Peace Movement. Ideals and Activism.* New York, 1992.

CHRISTENSEN, JØRGEN: 'Fredsbevægelsen og demokratiet', N. Petersen & C.Thune (red.): *Dansk Udenrigspolitisk Årbog* 1988.

COHEN, BERNARD: *The public's impact on foreign policy.* Boston, 1973.

DAHRENDORF, RALF: *Reflections on the Revolution in Europe.* London, 1990.

DANMARKS KOMMUNISTISKE STUDENTER: *"Det fredssyge Danmark." 100 års dansk fredsarbejde* Kbh., 1982.

EINHORN, ERIC: *National security and domestic politics in post-war Denmark. Som principal issues, 1945-1961.* Odense, 1975.

FOG, MOGENS: *Efterskrift 1946 - og resten.* Kbh. 1977.

FORCHHAMMER, OLAF & CARL GAD: *Fakta og myter omkring retsopgøret.* Kbh., 1948.

FRIIS, FINN: *De forenede nationer.* Kbh., 1948.

GEMZELL, CARL-AXEL: '"Doorkeeper" – kontinentalmakten och Danmark', *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid.* Henrik Dethlefsen & Henrik Lundbak (red.). Kbh, 1998.

GUNDELACH, PETER: 'Research on Social Movements in Denmark' i Dieter Rucht (red.): *Research on social Movements: the state of the art in Western Europe and the USA.* Boulder, Colo., 1991, s. 262-294.

HAAGERUP, NIELS JØRGEN: *De forenede Nationer og Danmarks sikkerhed*, Århus, 1956.

HANSEN, PETER KRAGH: *Pacifister i krig.* Odense, 1990.

HÅRUP, OVE: *De socialistiske militærnægtere 1915-1919. Et bidrag til belysning af den antimilitaristiske kamp i arbejderbevægelsen.*Utrykt afhandling, ABA, 1977.

HAUGAARD, SVEND: *Ikke ord uden gerning.* Kbh., 1989

HEILESEN, C.C.: *Lov mellem lande*. Kbh., 1917.

HERMANN, HANS-WALTER (Red.): Widerstand und verweigerung im Saarland 1935-1945, *Milieus und Widerstand*, bd. 3 Bonn, 1995.

HVIDT, KRISTIAN: *Venstre og forsvarssagen 1870-1901*. Århus, 1971 (opr. 1959),

JENSEN, BENT: *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965*. Odense, 1999.

JØRGENSEN, KLAUS: *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*. Odense, 1973

JØRGENSEN, KLAUS: *Hjælp fra Danmark*. Odense, 1977.

KAARSTED, TAGE: *Hvad skal det nytte? De radikale og forsvaret 1894-1914*. Århus, 1958

KAARSTED, TAGE: *Ove Rode som indenrigsminister*. Odense, 1985.

KAARSTED, TAGE: *Radikal Ungdoms Politiske Historie 1911-1961*. Århus, 1961

KIRCHHOFF, HANS: 'Udenrigspolitik og rationalitet.', *Vandkunsten* 1990, s. 16-41.

KNUDSEN, HANS HEDEGAARD: *Militærnægterlovgivningen i Danmark 1933-1967*. Århus, 1982

KRAGH, JENS: *Opbrud på Venstrefløjen. Striden i DKP og SFs dannelse 1956-1960*. Kbh., 1976.

KRASNER, MICHAL A. & NIKOLAJ PETERSEN: 'Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy', *Journal of Peace Research*, bd. 23: 2, 1986, s. 155-173

KROGH, TYGE: 'Humanitært hjælpearbejde og udenrigspolitik. Om den statslige styring af det internationale hjælpearbejde 1945-48', *Spor: arkiver og historie: afhandlinger tilegnet Niels Petersen på 65-årsdagen den 23. august 1987*. Red. af Niels Petersen og Karen Hjorth. Kbh., 1987, s.183-201

KROGH, TYGE: 'Humanitet og politik i det danske efterkrigshjælpearbejde: 1945-51' i *Historie*, vol. 18: 2 (1990), s. 248-263

KROGH, TYGE: *Mellem efterkrigshjælp og u-landsbistand: den internationale tuberkulosekampagne 1947-1951*. Kbh., 1989. Licentiatafhandling Københavns Universitet.

LARSEN, HELGE: 'Efter P. Munch. De radikale og dansk udenrigspolitik 1945-1992', *Vandkunsten* 9/10 1994, "Hvor fører du mig hen? – Jeg går ej længer", s. 285-314.

LARSEN, KNUD: *Forsvar og Folkeforbund. En studie i Venstre og Det konservative Folkepartis forsvarspolitiske meningsdannelse 1918-1922*. Århus, 1976.

LARSEN, SVEN ERIK: *Militærnægterproblemet i Danmark 1914-1967. Med særligt henblik på lovgivningen*. Odense, 1977.

LASKI, HAROLD: *The Rise of European Liberalism*. New Jersey, 1997 (opr. 1936).

LIDEGAARD, BO: 'Forvaltningen, folket og formuleringen af dansk udenrigspolitik', *Stat, forvaltning og samfund efter 1950*. Peter Bogason (Red.) Kbh. 2000.

LÖSCHE, PETER VON & FRANTZ WALTER: 'Katholiken, Konservative und Liberale: Milieus und Lebenswelten bürgerlicher Parteien in Deutschland während des 20. Jahrhunderts', *Geschichte und Gesellschaft*, bd. 26, 2000, s. 471-492.

LYLLOFF, KIRSTEN: 'Kan lægeløftet gradbøjes? Dødsfald blandt og lægehjælp til de tyske flygtninge i Danmark 1945', i *Historisk tidsskrift* 1999: 1, s. 33-68.

MARKOFF, JOHN: *Waves of Democracy. Social Movements and Political Change*. Thousand Oaks, 1996.

MIKKELSEN, FLEMMING: 'Contention and Social Movements in an international and transnational perspective: Denmark 1914-1995', *Journal of Historical Sociology*, bd. 12: 2, 1999, s. 128-157

MINOGUE, K.R.: *The Liberal Mind*. London, 1963

NIELSEN, INGVARD: 'Den nordiske fredsbevægelse', i *Fred ved Ret*. Odense, 1943, s. 63-70.

NIELSEN, KRISTINE KJÆRSGAARD: 'Danmark og vetospørgsmålet i FN 1945-49', i *Historie* 1997, s. 1-31

NISSEN, HENRIK S. & HENNING POULSEN: *På dansk friheds grund. Dansk Ungdomssamvirke og De ældres råd 1940-1945*. Kbh., 1963.

NISSEN, HENRIK S.: [anmeldelse af Sære Alliancer], *Historisk Tidsskrift*. Bd. 98: 2, 1998, s. 437-442.

NISSEN, HENRIK S.: 'Nationalstaten og folket 1920-1990', i Flemming Lundgren (red.): *På sporet af Dansk identitet*, s. 257-281.

NISSEN, HENRIK S.: *1940. Studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken.* Kbh., 1973.

NORDENTOFT, ELISABETH: *For at de alle må være eet.* Kbh., 1967.

OLSON, PETER NORDENDORF: *Fredspolitisk Folkeparti. Et pacifistisk forsøg på at opnå folketingsrepræsentation.* Odense, 1985.

OSTERGAARD, GEOFFREY: 'Resisting the nation state: the pacifist and anarchist traditions', *The Nation State: The formation of Modern Politics.* Leonard Tivey (Red.). Oxford, 1981.

PARKIN, FRANK: *Middle Class Radicalism.* Manchester, 1968.

PEDERSEN, OLE KARUP: The teaching and study of international politics in Denmark 1960-1966, *Cooperation and Conflict,* 1966: 2, s. 102-106.

PEDERSEN, OLE KARUP: *Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik.* Kbh., 1970.

PEDERSEN, ROBERT: *Fra Neutralitet til engagement. Socialdemokratiet og forsvaret gennem 110 år.* Viborg, 1982.

PETERSEN, K. HELVEG: *75 års fredsarbejde,* Kbh, 1957

PETERSEN, NIELS & INGVARD NIELSEN: *Halvtreds aars fredsarbejde.* Kbh., 1932

PETERSEN, NIKOLAJ: 'Den kolde krig og Danmark', i E. Ladewig Petersen (red.): *Den kolde krig og de nordiske lande.* Bd. II. Odense, 1984, s. 7-24.

PICHARDO, N. A.: 'New Social Movements: A Critical Review', *Annual Review of Sociology,* (1997), bd. 23, s. 411-430

RASMUSSEN, ERIK & ROAR SKOVMAND: *Det radikale Venstre 1905-1955. Kbh., 1955,* s. 313.

RASMUSSEN, ERIK: *Komparativ politik,* bd. 1-2. Kbh., 1971-1972.

RASMUSSEN, SØREN HEIN & JOHANNES NORDENTOFT: *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972.* Viborg, 1991.

RASMUSSEN, SØREN HEIN: 'From social movements to political movements', *Scandinavian Journal of History,* bd. 22: 3, 1997, s. 173-185.

RASMUSSEN, SØREN HEIN: 'Samfundsforskningen og græsrodsbevægelserne', *Den jyske historiker* bd. 66, 1994, s. 106-119

RASMUSSEN, SØREN HEIN: *Sære Alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark.* Odense, 1997.

REVES, EMERY: *Fredens anatomi.* Kbh., 1947

ROSLYNG-JENSEN, PALLE: 'Den 9. april 1940 som halvtredsårsjubilar', *Historisk tidsskrift,* 1991: 1, s. 154-174

ROSLYNG-JENSEN, PALLE: *Værnenes politik – politikernes værn.* Kbh., 1980

SALOMON, KIM: *Fredsbevægelser.* Kbh., 1985

SJØQVIST, VIGGO & KLAUS KJØLSEN (Red.): *Den danske udenrigstjeneste 1770-1970.* Bd. 1-2. Kbh., 1970.

SJØQVIST, VIGGO: 'Udenrigspolitik og parlamentarisme i Danmark', i *Nær og Fjern. Samspillet mellem ydre og indre politik.* Kbh. 1980.

SMALL, MELVIN (Red.): *Public opinion and historians.* Detroit, 1970.

SØRENSEN, KURT RISSKOV: *Fredssagen i Danmark 1882-1914.* Odense, 1981.

STØRNER, TORBEN: *Bevægelser for fred.* Kbh., 1983

TAMM, DITLEV: *Retsopgøret efter besættelsen.* Kbh., 1997.

TEGLERS, JØRGEN: *Fredsbevægelsen - med og modspillere.* SNU, 1988

THING, MORTEN: *Kommunismens kultur.* Kbh. 1993.

THOMSEN, NIELS: 'Opinion og udenrigspolitik belyst ved et oprør fra midten i 1861', i *Nær og Fjern. Samspillet mellem ydre og indre politik.* Kbh., 1980, s. 343-390

THORSEN, SVEND: Vejen til Atlantpagten, Kronik i *Politiken,* den 30. april 1960.

TROMMER, AAGE: *Modstandsarbejdet i nærbillede*. Odense, 1973

UNGDOMMENS FREDSUDVALG: *Fred ved ret. En populær studievejledning i freds- og folkeretsspørgsmål*. Odense, U.F., 1943.

VILLAUME, POUL: 'En stærk understrøm af modstand...Koreakrigen, USA og Danmark 1950-1953', Carsten Due-Nielsen m.fl. (red.): *Konflikt og samarbejde. Festskrift til Carl-Axel Gemzell.* Kbh., 1993, s. 271-289

VILLAUME, POUL: *Allieret med forbehold.* Kbh., 1995.

WALTER, NICOLAS: *Nonviolent Resistance. Men against War.* London 1963

WARRING, ANETTE: *Tyskerpiger – under besættelse og retsopgør.* Kbh. : Gyldendal, 1998

WISTI, FOLMER: 'Oplysningsarbejdet om Danmark udadtil', *Danmarks kultur ved år 1940.* Svend Dahl (Red.), bd. 8, s. 423-442.

WITTNER, LAWRENCE S.: One world or none. A history of the World Nuclear Disarmament Movement through 1953. *The Struggle against the bomb.* vol. 1. Stanford 1993.

WITTNER, LAWRENCE S.: Resisting the bomb. A history of the World Nuclear Disarmament Movement 1954-1970. *The Struggle against the bomb.* vol. 2. Stanford 1997.

Specialets PDF-udgave er udgivet på FRED.dk i 2025 af Tom Vilmer Paamand med forfatterens tilladelse.
v2 nu med bilag

OVERSIGT OVER BILAG

Forkortelsesliste

Kommentarer og dokumentation

Bilag 1: Oversigt over kilder til Dansk Fredsforening

- Navne, tidligere/nuværende
- Arkivoversigt
- Formænd
- Pjecer

Bilag 2: Oversigt over kilder til Kvindernes Internationale liga for fred og frihed

- Navne, tidligere/nuværende
- Arkivoversigt
- Formænd
- Pjecer

Bilag 3: Oversigt over kilder til Aldrig mere Krig

- Navne, tidligere/nuværende
- Arkivoversigt
- Formænd
- Pjecer

Bilag 4: Dansk Fredsforenings kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper

4.0. TABEL: Dansk Fredsforenings kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1930-1940-1951-1957
4.1. GRAF: Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1930
4.2. GRAF: Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1940
4.3. GRAF: Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1951
4.4. GRAF: Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1957
4.5. TABEL: Markante enkeltfag inden for de enkelte erhvervsgrupper 1930-1940-1951-1957

Bilag 5: Aldrig mere Krigs kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper

5.0. TABEL: Aldrig mere Krigs kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1933-1943-1949-1960
5.1. GRAF: Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1933
5.2. GRAF: Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1943
5.3. GRAF: Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1949
5.4. GRAF: Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1960
5.5. TABEL: Markante enkelt fag inden for de enkelte erhvervsgrupper 1933-1943-1949-1960

Bilag 6: Fredsforeningernes medlemsudvikling 1919-1970

6.0. TABEL: Fredsforeningernes medlemsudvikling 1919-1970
6.1. GRAF: Fredsforeningernes medlemsudvikling 1919-1970

Bilag 7: Fredsforeningernes kredsudvikling

7.0. TABEL: Udviklingen i antallet af kredse for DF og AmK i perioden 1918-1970
7.1. GRAF: Udviklingen i antallet af kredse for DF og AmK i perioden 1918-1970

Bilag 8: Udskiftede DF-kredsformænd pr. år i perioden 1919-1957 i procent

8.0. TABEL: Antal udskiftede Dansk Fredsforenings-kredsformænd pr. år i perioden 1919-1957 i procent
8.1. GRAF: Antal udskiftede Dansk Fredsforenings-kredsformænd pr. år i perioden 1919-1957 i procent

Bilag 9: Vejledning til database om fredsforeningernes resolutioner

Bilag 10: Den Fog-Appelske erklæring

Bilag 11: Års- og landsmødeberetninger. Bibliografiske data.

FORKORTELSESLISTE

AmK	Aldrig mere Krig
DF	Dansk Fredsforening (under skiftende navne, jf. bilag 1)
D.U.	Dansk Ungdomssamvirke
ECOSOC	FN's økonomiske og sociale råd
E.V.	En Verden
F.T.	Fredens Tilhængere
FF	Folkeforbundet
F.H.	Fredsvenners Hjælpearbejde
FN	De forenede Nationer
FoV	Folk og Værn
K.D.V.	Kvindernes Demokratiske Verdensforbund
KF	Det konservative Folkeparti
KILFF	Kvindernes Internationale Liga for fred og frihed
MS	Mellemfolkeligt Samvirke
NATO	North Atlantic Treaty Organization
RV	Det radikale Venstre
Samrådet	Dansk Samråd for de Forenede Nationer
SF	Socialistisk Folkeparti
U.F.	Ungdommens Fredsudvalg
WILPF	Women's International League for Peace and Freedom
WRI	War Resisters International

KOMMENTARER OG DOKUMENTATION

Bilag 1-3: Oversigt over kilde til fredsforeningerne

Oplysninger er primært fundet ved gennemgang af de forskellige arkiver og tidsskrifter, som findes under arkiver og litteratur. Herudover har jeg anvendt forskellige bibliografier og en række forskellige håndbøger. Jeg har også søgt i Det kongelige Biblioteks forskellige samlinger.

Bilag 4-5: DF og AmKs kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper.

Oplysninger om DF og AmKs kredsformænds erhverv findes i foreningernes tidsskrift for de relevante år. (Jf. kommentar til bilag 7-8)

Oplysninger om erhvervsfordelingen i Danmark er taget fra: Lars Bugge Andersen, m.fl.: *Erhvervsstrukturens udvikling i Danmark 1901-1976.* Bd. 1 og 2. Roskilde, 1983.

Vedr. bilag 4.5. og 5.5. dækker betegnelsen '*Ingen markante enkeltfag' at intet enkeltfag har mere end 2 repræsentanter i gruppen.

Bilag 6: Fredsforeningernes medlemsudvikling

Angivelserne af medlemstallet bygger hovedsageligt på opgivelser i foreningernes årsmøde- eller landsmødereferater for de respektive år. Herudover er medlemtal fundet i følgende materiale:

- *Rapport om den i Danmark stedfindende oplysningsvirksomhed om FN og særorganisationerne.* Udenrigsministeriet, 1968.
- *Oplagsbulletin. Bulletin of the Danish Audit Bureau of Circulations.* Kbh.: Dansk Oplagskontrol, 1955-1965.
- DAUGAARD, TH. et al.: *Kvindernes Internationale Fredsarbejde: Beretning fra Den danske sektion af Den internationale Kvindekomite for varig Fred.* Kbh., 1917
- *Hvem er vi?* København: Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed, 1925
- *Hvem vi er - og hvad vi arbejder for.* København: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, 1938

Bilag 7-8: Fredsforeningernes kredsudvikling og udskiftning af DF kredsformænd

I DF og AmKs tidsskrift findes indtil hhv. 1957 og 1960 findes der trykt lister med foreningernes kredsformænd. Denne information har jeg anvendt i bilag 7 og 8.

For bilag 7 vedkommende har jeg talt antallet af kredsformænd år for år (dermed antallet af kredse)

For bilag 8 vedkommende har jeg ved at sammenholde de enkelte års oversigter fundet, hvor mange DF-kredsformænd, der er blevet udskiftet år for år.

Bilag 9: Vejledning til database om fredsforeningernes resolutioner

I DFs, KILFFs og AmKs tidsskrifter har jeg fundet hhv. 85, 178 og 100 udtalelser i perioden 1919-1970.

I bilag 9 har jeg søgt at analysere disse udtalelser ved at betragte forskellige aspekter af deres form og indhold.

Jeg har forsøgt at nå frem til en ensartet kategorisering og systematisering. Mange af kategorierne jeg anvender er dog ikke logisk afgrænsede, og derfor indebærer systematiseringen en betydelig grad af fortolkning. Dette vil jeg gerne tage forbehold for. Jeg har dog valgt at medbringe undersøgelsen fordi den også giver et billede af fredsforeningernes forskelle og ligheder.

Bilag 10: Den Fog-Appelske erklæring

Den Fog-Appelske erklæring er offentliggjort i sin fulde ordlyd med underskrivere i 'Øst-Vest kommentarer før og efter fredskongressen' i Mellemfolkeligt Samvirkes tidsskrift *Kontakt*, nr. 10, december 1950, s. 128 og findes også trykt i Aldrig mere Krigs tidsskrift *Pacifisten*, nr. 1. januar 1951, s. 9.

Bilag 11: Års- og landsmødeberetninger. Bibliografiske data

Års- og landsmødeberetningerne findes i fredsforeningernes tidsskrifter.

BILAG 1: DANSK FREDSFORENING (DF)

NAVNE, TIDLIGERE/NUVÆRENDE

1882	Foreningen til Danmarks Neutralisering
1885	Dansk Fredsforening
1925	Dansk Freds- og Folkeforbundsforening
1940	Dansk Fredsforening. Forening for mellemfolkelig ret
1947	Dansk Fredsforening, Foreningen for Forenede Nationer
1950	Foreningen for Forenede Nationer – Dansk Fredsforening
1956	Foreningen for Forenede Nationer
1961	Den danske FN-forening
1970	FN-forbundet dannes (sammenlægning af Dansk Fredsforening og foreningerne Een Verden og Dansk Samråd for de Forenede Nationer)

TIDSSKRIFTER

1885	Freden. Red. af Viggo Adler
(1885-1891)	Hvad vi vil. Red af Johanne Meyer (Dette blad var tilknyttet kvindebevægelsen. Dansk Fredsforening var i nogle år var "henvist til" at bruge dette blad som organ.
1892-1894	Dansk Fredsforenings Medlemsblad
1894-1954	Fredsbladet
1955-1963	Fred ved Ret
1964-1968	FN-bladet
1968-	FN-orientering (udgivet sammen med foreningen En Verden)

ARKIVOVERSIGT

*Alle arkiver er udskilt af FN-forbundets arkiv

RA Private organisationer: Danske FN-forening, Den (Arkivnr. 10.382)
Omfang: 83 pk./bd.
Periode: 1896-1971`.

RA Private organisationer: FN-forbundet (Arkivnr. 10.566)
Omfang: 62 pk./bd.
Periode: 1970-

RA Private organisationer: Danske studerendes FN-forbund (Arkivnr. 10.385)
Omfang: 10 pk.
Periode: 1949-1970

RA Private organisationer: Dansk Samråd for de Forenede Nationer (Arkivnr.: 10386)
Omfang: 4 pk.
Periode: 1948-1970

RA Private organisationer: Een Verden (Arkivnr. 10.383)
Omfang: 27 pk.
Periode: 1947-1974

RA Private organisationer: Een Verdens ungdom (Arkivnr.: 10384)
Omfang: 8 pk.
Periode: 1957-1970

RA Private organisationer: Verdens venskabs forbundet (Arkivnr.: 10387)
Omfang: 12 pk.
Periode: 1964-1970

RA Private organisationer: Internationalt forum – FN-forbundets ungdomsorganisation (Arkivnr.: 10651)
Omfang: 1 pk.
Periode: 1972-1979

FORMÆND

1882-1884 **Holck, Andreas Ulrik Oxholm (1844-1907)**, Købmand, menighedsforstander, folketingsmand 1881-1887.
1884-1891 **Bajer, Fredrik (1837-1922)**, løjtnant, translatør, folketingsmand 1872-1895
1891-1893 **Sveistrup, Poul (1848-1911)**, birkedommer, protokolsekretær, folketingsmand 1903-1909
1893-1910 **Rasmussen, R.P. (1853-1910)**, skolebestyrer og kursusbestyrer.
1910-1928 **Petersen, Niels (1858-1933)**, overretssagfører, folketingsmand 1913-1929
1928-1944 **Simonsen, Jesper (1881-1957)**, jurist, senere højesteretsdommer, folketingsmand 1929-1932
1945-1945 **Nielsen, Ingvard (1891-1945)**, overlærer
1945-1956 **Simonsen, Jesper (1881-1957)**, (jf. ovenfor)
1956-1965 **Veistrup, Peter (1902-1986)**, kontorchef,
1965-1969 **Hasdorf, Mogens (1930-)**, jurist, direktionssekretær

PJECER

ARNSKOV, L. TH.: *Folkeforbundet og freden. En oversigt i anledning af Folkeforbundets 8-aarige bestaaen.* København: Dansk Freds- og Folkeforbundsforening, 1928

BAJER, FREDRIK: *Da det danske Slesvig gik tabt.* 1896, Udgivet af Dansk Fredsforening. 2. udg., 1914. / i flere oplag

BAJER, FREDRIK: *Dansk Fredsforenings Historie* . København, Dansk Fredsforening, 1894

BAJER, FREDRIK: *Danske og norske smaaskrifter om fredssagen* . København, Dansk Fredsforening, 1891

BAJER, FREDRIK: *Det skandinaviske neutralitetssystem* . Dansk Fredsforening, omkring 1900

BAJER, FREDRIK: *Fredsvennernes krigsplan* . København, Dansk Fredsforening, 1891

BAJER, FREDRIK: *Hvad Dansk Fredsforening bør og ikke bør* . 1903

BAJER, FREDRIK: *Verdensfredsmødernes meninger på grundlag af de i Paris 1889, London 1890 og Rom 1891 vedtagne beslutninger* . Dansk Fredsforening, 1892

BERENDSOHN, WALTER A.: *Selma Lagerløfs Fredsbudskab* . Kolding, Udgivet med understøttelse af Dansk Freds- og Folkeforbundsforening og Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed, 1935

Beretning om det 5. nordiske fredsmøde i København 1904. Ved et af Dansk Fredsforenings Hovedbestyrelse nedsat Forretningsudvalg . København, Dansk Fredsforening, 1905

BIRKEDAL, UFFE: *Til det danske Folk om Fredssagen* . København, Dansk Fredsforening, 1895

BJØRNSON, BJØRNSTJERNE: *Fred! Fredsoratorium af Bjørnstjerne Bjørnson* . København, udg. af Dansk Fredsforening, 1892

BLOCH, JOH. von: *Fremtidskrigen* . København, Dansk Fredsforening, 1900

DEHN, E. & FORCHHAMMER, O.: *Tanker om Fred og Krig : Udtalelser af kendte Personligheder* . Kbh: Dansk Fredsforening, Københavns kreds, 1914.

FLERE FORFATTERE: *Krigen, freden og videnskaben* . Silkeborg: Dansk Fredsråd, 1948

FORCHHAMMER, OLAF: *Neutralitet eller Forsvar? / Udgivet af "Dansk Fredsforening", Københavns-Kredsen* . Kbh: Dansk Fredsforening, København-kredsen, 1913.

Fred på jorden, Julebog for Fredsvenner . København, Dansk Fredsforening

FRODE, B.: *Da det danske Slesvig gik tabt* . København, Dansk Fredsforening, 1896

HOLTEN-NIELSEN, E. (Oberstløjtnant) : *Vagtværn eller krigsapparat* . Dansk Fredsforening, 1927

Hvad betyder den folkelige fredsbevægelse? En oversigt over Dansk Freds- og Folkeforbundsforenings virksomhed og virkefelter . København, Dansk Freds- og Folkeforbundsforening, 1935

MUNCH, P.: *Hvad betyder Locarno-aftalerne?* . København: Dansk Freds- og Folkeforbundsforening, 1926

PETERSEN, NIELS: *Den moderne kolonialpolitik* . København, Dansk Fredsforening, 1900

PETERSEN, NIELS: *Gladstone som fredsven* . København, Dansk Fredsforening, 1892

PETERSEN, NIELS: *Militarismen og Historieundervisningen* . København: Dansk Fredsforening, 1893

PETERSEN, NIELS: *Verdenskrigen og de økonomiske fællesinteresser* . København, udg. af Dansk Fredsforening, 1915

PILLE, AXEL: *Dødens håndlangere. 12 sider om rustningskapitalen* . Udgivet af Dansk Freds- og Folkeforbundsforening, (efter 1932)

POVLSEN, ALFRED: *Vejen fremad* . København, Dansk Fredsforening, 1924

SVEISTRUP, POUL: *Fredsvennernes katekismus* . Kbh., 1890

THOMSEN, W.: *Fredssagen og Folkekirken* . København, Dansk Fredsforening, 1900

THOMSEN, WILLIAM: *Fredssagen og folkekirken* . Dansk Fredsforening, omkring 1900

BILAG 2: KVINDERNES INTERNATIONALE LIGA FOR FRED OG FRIHED (KILFF)

NAVNE, TIDLIGERE/NUVÆRENDE

1915	International kvindekomite for varig fred
1916-1925	Danske Kvinders Fredskæde
1926-1969	Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed
1969	International Liga for Fred og Frihed
	senere igen Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed (måske genindført i 1980erne)

TIDSSKRIFTER

	Tidens Kvinder. Red af Margit Hannover Hejlesen [havde side i bladet]
1924-1925	Meddelelsesblad for Danske Kvinders Fredskæde
1926-1990	Fred og Frihed

ARKIVOVERSIGT

*Jf. Holger Terp: *Utrykte kilder til Danske Kvinders Fredskæde, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed.* Version 1.1 (Kbh, 1995)

Særsamlinger på Det kongelige Bibliotek.

Tryksager, Plakater, Mærkater, Løbesedler, Pjecer og lign. udført for Fredsforeninger og privatpersoner i Aarene 1928-40 af William Jessens Bogtrykkeri i St. Regnegade 26, DI, København K.

Tryksager udgivne af Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, Dansk Freds- og Folkeforbundsforening, Ungdommens Fredsforbund, Udgivet i Perioden 1928-1936, Samlet af Axel Pille (Journalist, Forfatter, Oversætter). Medstifter af Landsforbundet Aldrig mere Krig.

FORMÆND

1917-1919	**Clara Tybjerg, (1864-1941),** sekretær i dansk kvinders nationalråd
1919-1941	Thora Daugaard, **(1874-1951),**
1941-1953	Else Zeuthen, **(1897-1975),**
1953-1957	Else Hermann, **(1901-?),** og Misse Høgsbro Holm, **(1901-1988),** (fælles)
1957-1963	Fanny Hartmann, **(1912-),** jurist i Socialministeriet
1963-1965	Ellen Holmgaard, **(????),**
1965-1971	Rigmor Risbjerg Thomsen, **(1918-),**

PJECER

ARNSKOV, L. TH.: *Fredens mål og midler. Nogle hovedlinier i det mellemfolkelige fredsarbejde.* Århus, udgivet af Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, Dansk Afdeling, 1933.

BALCH, EMILY GREENE: *Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed 1915-1938: Vor Ligas Historie.* Kbh., 1940.

BERENDSOHN, WALTER A.: *Selma Lagerløfs Fredsbudskab.* Kolding, Udgivet med understøttelse af Dansk Freds- og Folkeforbundsforening og Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed, 1935.

BUKDAHL, JØRGEN: *Kast sit brød på vandet. Festtale ved Kvindernes internationale Liga for Fred og Friheds landsmøde på Askov Højskole.* Vejen: Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed, 1947.

COHN, GEORG: *Er krig en sygdom?.* KILFF, 1935

DAUGAARD, TH. et al.: *Kvindernes Internationale Fredsarbejde: Beretning fra Den danske sektion af Den internationale Kvindekomite for varig Fred.* Kbh., 1917.

GREENE BALCH, EMILY: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed 1915-1938: Vor Ligas Historie. Kbh., 1940, 31 s.

HEILESEN, C.C.: *Lov mellem lande.* Udgivet på foranledning af den danske sektion af den internationale kvindekomite for varig fred. Kbh., 1917.

Hvem er vi?. København: Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed, 1925.

Hvem vi er - og hvad vi arbejder for. København: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, 1938

Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet. Et forsøk på internasjonalt samarbeide. Geneve/Oslo, 1918

JAKOBSEN, MARIE RISEGAARD: *Hvornår – og hvordan – var det nu det var.* Frederikshavn, 1973

JESSEN, RUTH: *Tanker omkring fredsdagen 1936.* Århus, Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed, 1936.

Lønsekredsartikler 1942-43. København: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, 1943.

PILLE, AXEL: *Giftgas.* København, forlaget "nye veje", 1928 (Udgivet med støtte af Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed)

ZEUTHEN, ELSE: *40 års virke. Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed,* 1956.

ZEUTHEN, ELSE: *50 års virke. Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed,* 1966.

ZEUTHEN, ELSE: *Ligaen under Krig og Besættelse. Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed,* 1946.

BILAG 3: ALDRIG MERE KRIG (AMK)

NAVNE, TIDLIGERE/NUVÆRENDE

1926 Aldrig mere Krig, den danske afdeling af War Resisters International, W.R.I.

TIDSSKRIFTER

1927-1932 Aldrig mere Krig, meddelelse 1-
1933-1944 Aldrig mere Krig
1945-1970 Pacifisten
1971-1993 *Ikkevold: tidsskrift for revolutionær pacifisten* (1971-)
(senere undertitel: *antimilitarisme og pacifisme*)
Tidsskrift sammen med Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed

ARKIVOVERSIGT

Aldrig mere Krig
ABA: (Arkivnr. 1982)
Omfang: 12. pk.
Periode: 1940-1992
Gennemset: pk. 1, 5, 9-10
Note: Aldrig mere Krigs landsledelses bestyrelsesprotokoller er stadig i privat besiddelse. I øjeblikket befinder de sig hos Haakon Larsen, Allerød.

Disse består af:
- Protokol A.m.K. formanden juni 1936-maj 1946
- Bestyrelsesmøder samt formandens forretninger breve, telefon, forhandlinger 27. april 1946-19 juni 1952
- Aldrig mere Krig formandsprotokol 19. april 1952-2 december 1960
- Protokol for hovedbestyrelsen 1941-1953

Herudover findes:
- Forhandlingsprotokol for Århus, AmK 1945-1970

Jonassen, Hagbard (1903-77)
RA: Private personer: (Arkivnr. 7049)
Omfang: 10 pk.
Periode: 1926-1977

Mathiasen, Otto (1897- 1981)
Silkeborg lokalarkiv: (j.nr. 1983/188)
Omfang: 2 bd.
Periode: 1930-1974.

FORMÆND

1927-32 **Poul Rosenhoff (????-1940)**, magister
1932-34 **Christensen, Thomas (1898-?)**, sekretær for de jyske husmandsforeninger, oprindeligt radikal, men senere SF'er og medlem af Folketinget.
1934-37 **Melbye, Christian F. (1881-1961)**, afdelingslæge i Viborg
1937-42 **Jonassen, Hagbard (1903-77)**, adjunkt, dr. phil. i pollenundersøgelser
1942-49 **Hansen, Uffe (1895- 1994)** , menighedspræst,
1949-64 **Haugaard, Svend (1913-)**, landmand i Skive og MF for Det radikale Venstre.
1964-67 **Jonassen, Hagbard (1903-77)**, lektor, dr. phil.
1967-69 **Bach, Ole Galster (1942-)**, cand. mag. i historie
1969-69 **Per Ekelund (1941-)**, journalist, afdelingsleder, er kun formand et par måneder, hvorpå han udrejser til Zambia gennem Mellemfolkelig Samvirke. I dag advokat.

PJECER

...krigens perspektiver . AmK, u.å.

Gandhi og atomalderen . AmK, u.å.

Pacifisme eller selvmord . AmK, u.å. (før 1961)

1914 - ?. AmK, u.å. (før 1950)

Aldrig mere Krig / Dansk Afdeling af "War Resisters International" 1926-1936. (Silkeborg)., (1936).

Aldrig mere Krig – 50 års kamp for fred og imod militarisme. *Ikke-vold*, ekstranummer fra 1976 med titlen "Aldrig mere Krig – 50 års kamp for fred og imod militarisme."

...lands værnepligt ; (Udg. af) (Aldrig Mere Krig) . (Kbh.)., (1971).

Aldrig mere Krig. Krigsmodstandernes Internationale. Silkeborg: Landsforeningen Aldrig mere Krig, 1938

Aldrig mere Krig. Udg. af forbundet "Aldrig mere Krig" . Borgens forlag: Aldrig mere Krig, 1966

BERENDSOHN, WALTER : *Erindringer fra Verdenskrigen* . AmK, u.å. (før 1939)

BERENDSOHN, WALTER : *Humanismen i det 20. Aarhundrede* . AmK, u.å. (før 1939)

BERENDSOHN, WALTER : *Selma Lagerløf's Fredsbudskab* . AmK, u.å. (før 1939)

BRANNER, H.C. : *Det må være muligt at undgå krig* (tale ved fresmøde i Odd Fellow Palæet 8.12.1950) . Amk, 1950

CARTER, APRIL : *Direkte ikkevolds aktion ;* (Udg. af landsforbundet Aldrig Mere Krig) . (Kbh.)., (1969).

CHRISTENSEN, TH. : Aldrig mere Krig . Kolding, 1934

CHRISTENSEN, TH. : *Danmarks værn* . Holbæk, Aldrig mere Krig, 1946 også udgivet i 1955; Silkeborg: Aldrig mere Krig

CHRISTENSEN, THOMAS : *Plads ved livets bord* . AmK, u.å. (før 1955)

FLERE FORFATTERE : *Freden og Fædrelandet* . Holbæk: Aldrig mere Krig, 1943

FLERE FORFATTERE : *Gandhi som Fredsforkæmper* . AmK, u.å.

FLERE FORFATTERE : *Menneskerettighederne* . AmK, 1945

FLERE FORFATTERE : *Militærnægtelse... en menneskeret* . Silkeborg: Aldrig mere Krig, 1957

FLERE FORFATTERE : *Nordens Enhed* . Holbæk, Aldrig mere Krig, 1942

FLERE FORFATTERE : *Stærkere end Staalet* . Odense, Aldrig mere Krig, 1942

FOGELSTRÖM, PER ANDERS & MORELL, ROLAND : *I stedet for atombomben*. København: Foreningen Aldrig mere Krig, 1959

FORCHHAMMER, OLAF : *Stadier på vej imod en 3. Verdenskrig* . Kbh., 1957

FRISK, MOGENS : *I stedet for NATO* . AmK, u.å.

GEERTSEN, UFFE : Radioaktivitetsspørgsmålet . Særtryk af *Dansk Udsyn*, nr. 4, 1959 Dansk Fredskonference og Aldrig mere Krig

GEERTSEN, UFFE : Rustningsøkonomi og U-landssamarbejde . AmK, 1965

GRØNNEGAARD, GEERT : *Krig / tekst*: Geert Grønnegaard ; tegninger: Preben Larsen . Kbh : Aldrig Mere Krig, 1976.

HANSEN, H.P. : *Fornuftens vej* . AmK, u.å., (før 1939)

HANSEN, H.P. : *Man maa rejse* . AmK, u.å. (før 1944)

HANSEN, H.P. : *Sandheden om dansk Forsvar* . AmK, u.å. (før 1939)

HANSEN, UFFE : *Kirken og fredsarbejdet* . Silkeborg, Aldrig mere Krig, 1947

HAUGAARD, SVEND : *Aktiv Pacifisme* . Kbh., 1962

HAUGAARD, SVEND : *Fredsvenners Hjælpearbejde* . Silkeborg, Aldrig mere Krig, 1947

HELMS, OTTO E. : *Krig og Danmarks Skæbne* . AmK, u.å.

HØRUP, ELLEN : *Hvordan freden reddes* . AmK, u.å. (før 1940)

HØRUP, ELLEN : *Hvorfor faar vi krig?* . AmK, u.å. (før 1939)

KRUP, ELLEN : *Politik og krig* . AmK, u.å. (før 1939)

HUXLEY, A. : *Hvad har De tænkt at gøre ved det* . AmK, u.å. (før 1950)

JENSEN, BERNHARDT : *Arbejderne, Krigen og Nymilitarismen* . Silkeborg, Aldrig mere Krig, 1946

JENSEN, BERNHARDT : *Hvad beskytter os?* . AmK, u.å.

JONASSEN, H. : *Kamp uden vaaben* . AmK, u.å.

JONASSEN, HAGB. : *Fredsarbejde? Hvad kan det nytte?* . AmK, 1937

JONASSEN, HAGB. : *Luftværnsagitation og Gaskommissionens Betænkning* . AmK, u.å.

JONASSEN, HAGBARD : *Fredens fortropper – Krigsmodstandernes Internationale* . Silkeborg, Aldrig mere Krig, 1947

JØRGENSEN, ARNE : *De forenede Nationer – en Fredsgaranti?* . Silkeborg, Aldrig mere Krig, 1947

KRAGH HANSEN, PETER : *Danmark uden våben* / red. Peter Kragh Hansen ; (illustrationer ...: Niels Gorm) . Langeskov : Aldrig mere Krig, cop. 1990.

Krigen, freden og videnskaben . AmK, u.å. før 1950

LARSEN, LAURIDS & N. JONASSEN : *Vi vil leve* . AmK, u.å.

Lov om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde. Med vedføjede forklarende bemærkninger. AmK, 1927

MATHIASEN, O. : *Aldrig mere Krig. Arbejdet for Verdensfred.* Silkeborg, 1932

MATHIASEN, O.: *Folkeforbundet og skolen.* AmK, u.å. (før 1940)

MATHIASEN, O.: *Folkeforbundet under Krisens Tegn* . AmK, u.å. (før 1939)

MATHIASEN, O. : *Vaabnene ned!* . Silkeborg: Aldrig mere Krig, 1935

PILLE, AXEL : *Dødens haandlangere* . AmK, u.å. (før 1939)

PILLE, AXEL : *Giftgas* . 1928

PILLE, AXEL : *Hvad Soldaten lærer* . AmK, u.å. (før 1939)

PILLE, AXEL : *Luftværn* . AmK, u.å. (før 1939)

SCHARNBERG, CARL : *Fred er at skabe* / Carl Scharnberg . Skjern : Aldrig mere Krig, (1960).

Nordens Enhed / Artikler af: Fridlev Skrubbeltrang, H. P. Hansen, Hagbard Jonassen, Uffe Hansen ; Udg. af Aldrig mere Krig . (Holbæk), 1942.

SPARRING-PETERSEN, G. (pastor): *Oldkirkens syn på krig og krigstjeneste* . AmK, 1941

TOLSTOY, LEO: *Magtanvendelse, krig og revolution. Uddrag af hans skrifter, dagbøger og breve.* Udvalgt af Valentin Bulgakov. Tolstoys sidste sekretær . Udgivet af War Resisters' International/AmK, 1928

VEIBEL, STIG: *Klorlageret paa Islands Brygge* . AmK, u.å.

WELBLUND, POUL: *Den ukendte Soldat : En Legende i 4 Billeder* ; Udg. af Forbundet "Aldrig mere Krig" . (Svendborg)., (1950).

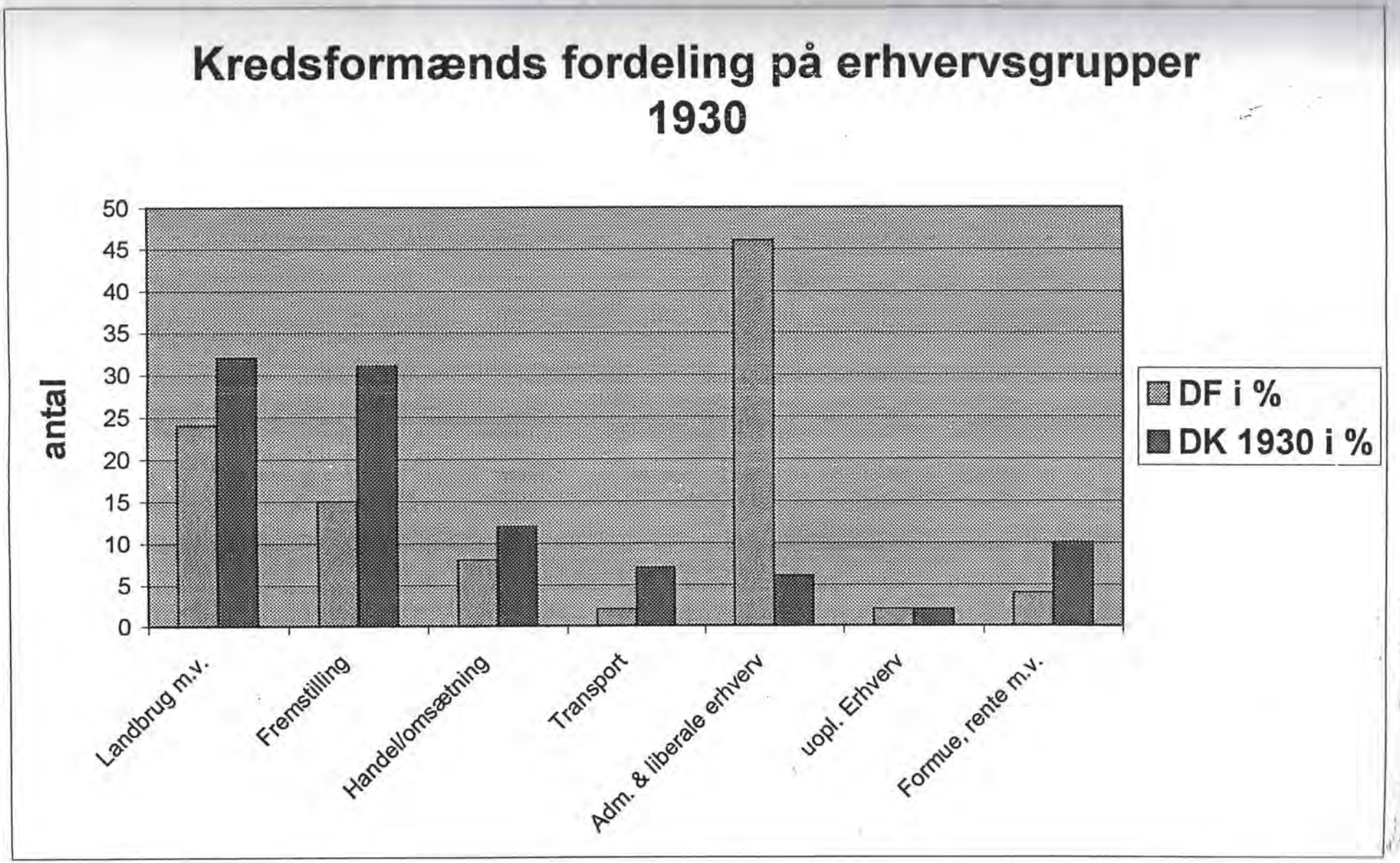
4.0. Dansk Fredsforenings Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper

1930	DF	DF i %	DK i %
Landbrug m.v.	27	24	32
Fremstilling	17	15	31
Handel/omsætning	9	8	12
Transport	2	2	7
Adm. & liberale erhverv	52	46	6
uopl. Erhverv	2	2	2
Formue, rente m.v.	4	4	10
I alt	113	101	100

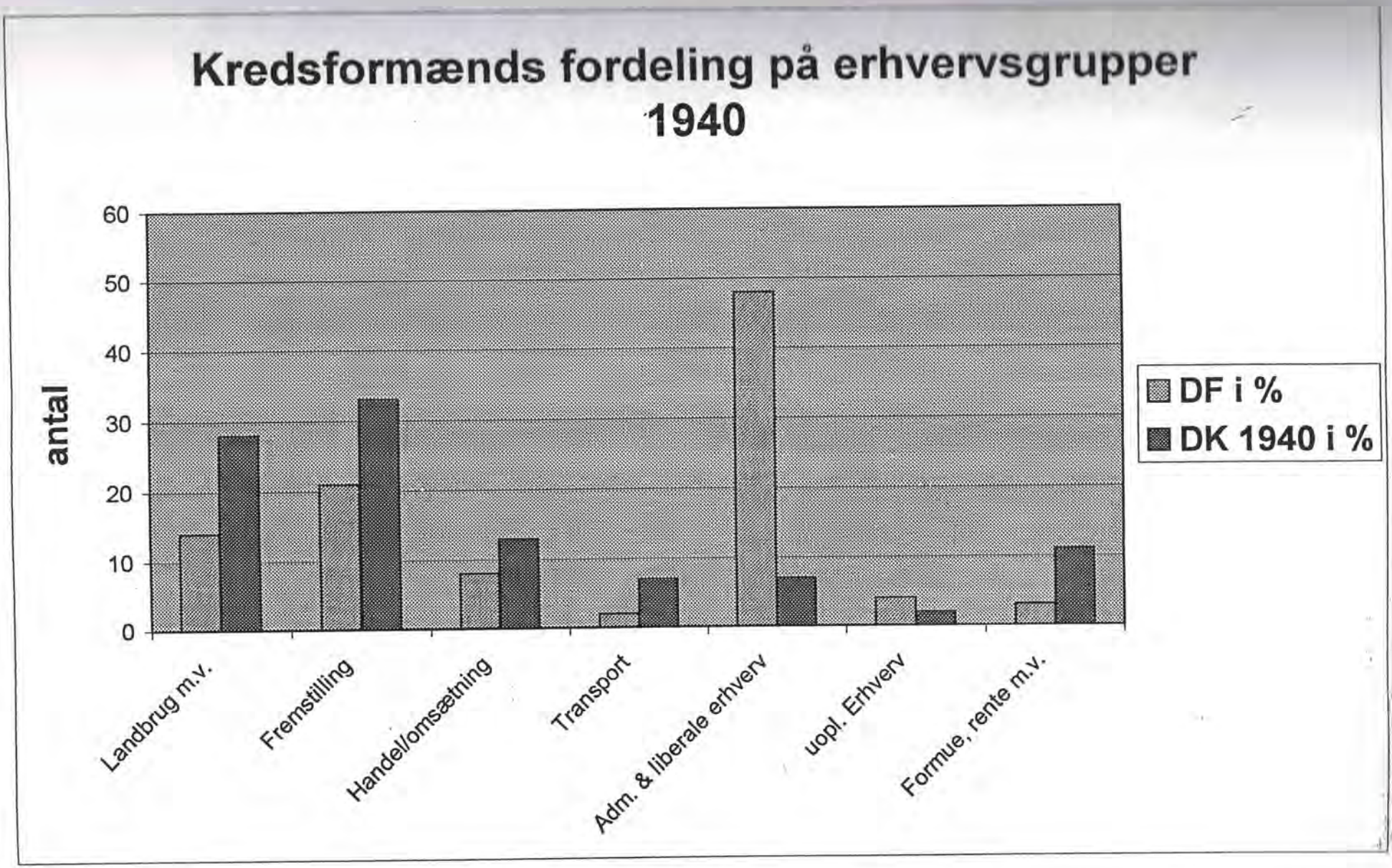
1940	DF	DF i %	DK i %
Landbrug m.v.	15	14	28
Fremstilling	22	21	33
Handel/omsætning	9	8	13
Transport	2	2	7
Adm. & liberale erhverv	51	48	7
uopl. Erhverv	4	4	2
Formue, rente m.v.	3	3	11
I alt	106	100	101

1951	DF	DF i %	DK 1950 i %
Landbrug m.v.	14	15	24
Fremstilling	12	13	35
Handel/omsætning	5	5	13
Transport	2	2	7
Adm. & liberale erhverv	52	54	9
uopl. Erhverv	8	8	2
Formue, rente m.v.	3	3	11
I alt	96	100	101

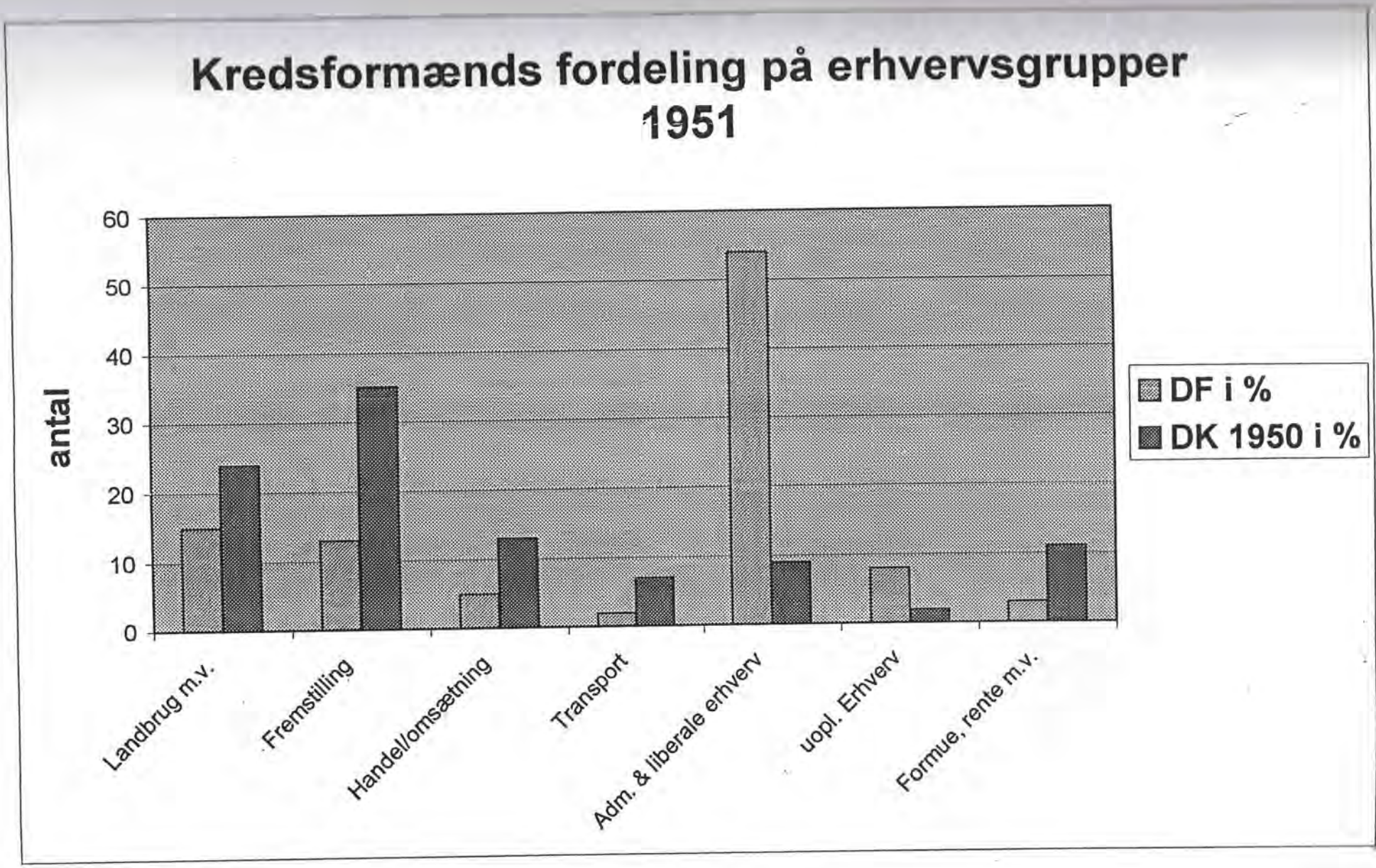
1957	DF	DF i %	DK 1960 i %
Landbrug m.v.	10	10	19
Fremstilling	15	15	37
Handel/omsætning	4	4	14
Transport	1	1	7
Adm. & liberale erhverv	67	66	11
uopl. Erhverv	4	4	1
Formue, rente m.v.	1	1	13
I alt	102	101	102

Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1930
antal
50
45
40
35
30
25
20
15
10
5
0
Landbrug m.v.
Fremstilling
Handel/omsætning
Transport
Adm. & liberale erhverv
uopl. Erhverv
Formue, rente m.v.
DF i %
DK 1930 i %

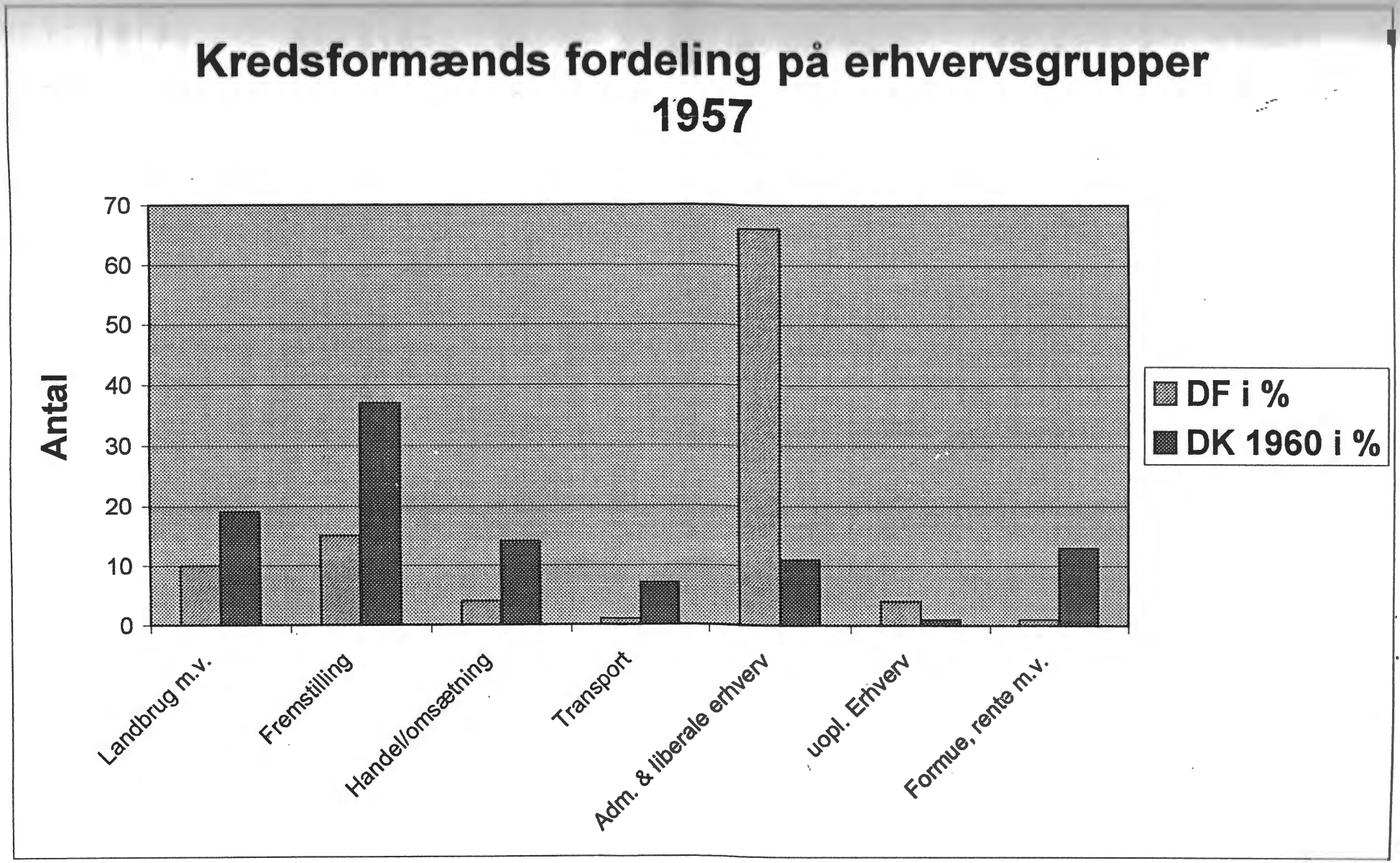
Bilag 4.1.

Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1940
antal
60
50
40
30
20
10
0
Landbrug m.v.
Fremstilling
Handel/omsætning
Transport
Adm. & liberale erhverv
uopl. Erhverv
Formue, rente m.v.
DF i %
DK 1940 i %

Bilag 4.2.

Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1951
antal
60
50
40
30
20
10
0
Landbrug m.v.
Fremstilling
Handel/omsætning
Transport
Adm. & liberale erhverv
uopl. Erhverv
Formue, rente m.v.
DF i %
DK 1950 i %

Bilag 4.3.

Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1957
Antal
70
60
50
40
30
20
10
0
Landbrug m.v.
Fremstilling
Handel/omsætning
Transport
Adm. & liberale erhverv
uopl. Erhverv
Formue, rente m.v.
DF i %
DK 1960 i %

Bilag 4.4.

4.5. Markante enkeltfag inden for de enkelte erhvervsgrupper – Dansk Fredsforening

1930

Erhvervsgruppe	Antal personer	Markante enkeltfag
Landbrug m.v.	27	**Landbrug 26** (herunder 18 gårdejere, 5 husmænd, 3 forpagtere)
Fremstilling	17	*Ingen markante enkeltfag
Handel/omsætning	9	*Ingen markante enkeltfag
Transport	2	*Ingen markante enkeltfag
Adm. & liberale erhverv	52	**Lærer/inde 36** (herunder 4 kommunelærer/inde, 2 højskolelærere, 2 højskoleforstandere, 1 Lektor, 1 overlærer, 4 førstelærere); Konsulent 4 Herudover: 1 folketingsmand og 1 landstingsmand
Uopl. erhverv	2	*Ingen markante enkeltfag
Formue, rente m.v.	4	*Ingen markante enkeltfag

1940

Erhvervsgruppe	Antal personer	Markante enkeltfag
Landbrug m.v.	15	**Gartner 5** (herunder 1 Anlægsgartner og 1 handelsgartner) **Landbrug 10** (herunder 9 gårdejere og 1 husmand)
Fremstilling	22	**Selvstændige håndværkere 8** (herunder 1 tømrermester, 1 smedemester, 2 murermestre, 4 malermestre)
Handel/omsætning	9	Uddeler 3
Transport	2	*Ingen markante enkeltfag
Adm. & liberale erhverv	51	**Lærer/inde 34** (herunder 1 skolebestyrer, 1 skoleinspektør, 3 viceinspektører, 2 overlærere, 1 realskoleinspektør, 6 Kommunelærere, 4 højskoleforstandere, 1 førstelærer, 1 adjunkt) Redaktør 4
Uopl. erhverv	4	Kvinde 3
Formue, rente m.v.	3	*Ingen markante enkeltfag

1951

Erhvervsgruppe	Antal personer	Markante enkeltfag
Landbrug m.v.	14	**Landbrug 11** (herunder 8 gårdejere, 2 husmænd, 1 landmand)
Fremstilling	12	**Selvstændige håndværksmestre 6** (herunder 1 malermester, 1 maskinmester, 1 murermester, 1 smedemester, 1 snedkermester, 1 tømrermester)
Handel/omsætning	5	*Ingen markante enkeltfag
Transport		*Ingen markante enkeltfag
Adm. & Liberale erhverv	52	**Lærer/inde 39** (herunder 4 overlærere, 1 skoledirektør, 2 skoleinspektører, 2 stadsskoleinspektører, 2 viceinspektører, 3 kommunelærere, 1 adjunkt, 1 førstelærer, 1 højskoleforstander)
Uopl. erhverv	8	Kvinde 6
Formue, rente m.v.	3	*Ingen markante enkeltfag

1957

Erhvervsgruppe	Antal personer	Markante enkeltfag
Landbrug m.v.	10	**Landbrug 10** (herunder 1 boelsmand, 6 gårdejere, 3 husmænd)
Fremstilling	15	**Selvstændige håndværkere 9** (herunder 2 malermester, 1 maskinmester, 3 smedemestre, 1 snedkermester, 1 tømrermester, 1 bagermester)
Handel/omsætning	4	*Ingen markante enkeltfag
Transport	1	*Ingen markante enkeltfag
Adm. & Liberale erhverv	67	**Jurister 6** (herunder 1 dommer, 1 dommerfuldmægtig, 2 fuldmægtige, 1 landsretssagfører, 1 statsadvokat/fuldmægtig) **Lærer/inde 40** (herunder 6 overlærer, 7 førstelærer, 1 højskoleforstander, 2 kommunelærere, 1 realskolelærer, 1 skolebestyrer, 2 skoledirektører, 2 skoleinspektører, 3 stadsskoleinspektører, 2 viceinspektører, 1 øvelsesskolelærer) **Pastor 4** (herunder 1 Sognepræst); **Redaktør 4** (herunder 1 redaktionssektær)
Uopl. erhverv	4	Kvinde 4
Formue, rente m.v.	1	*Ingen markante enkeltfag

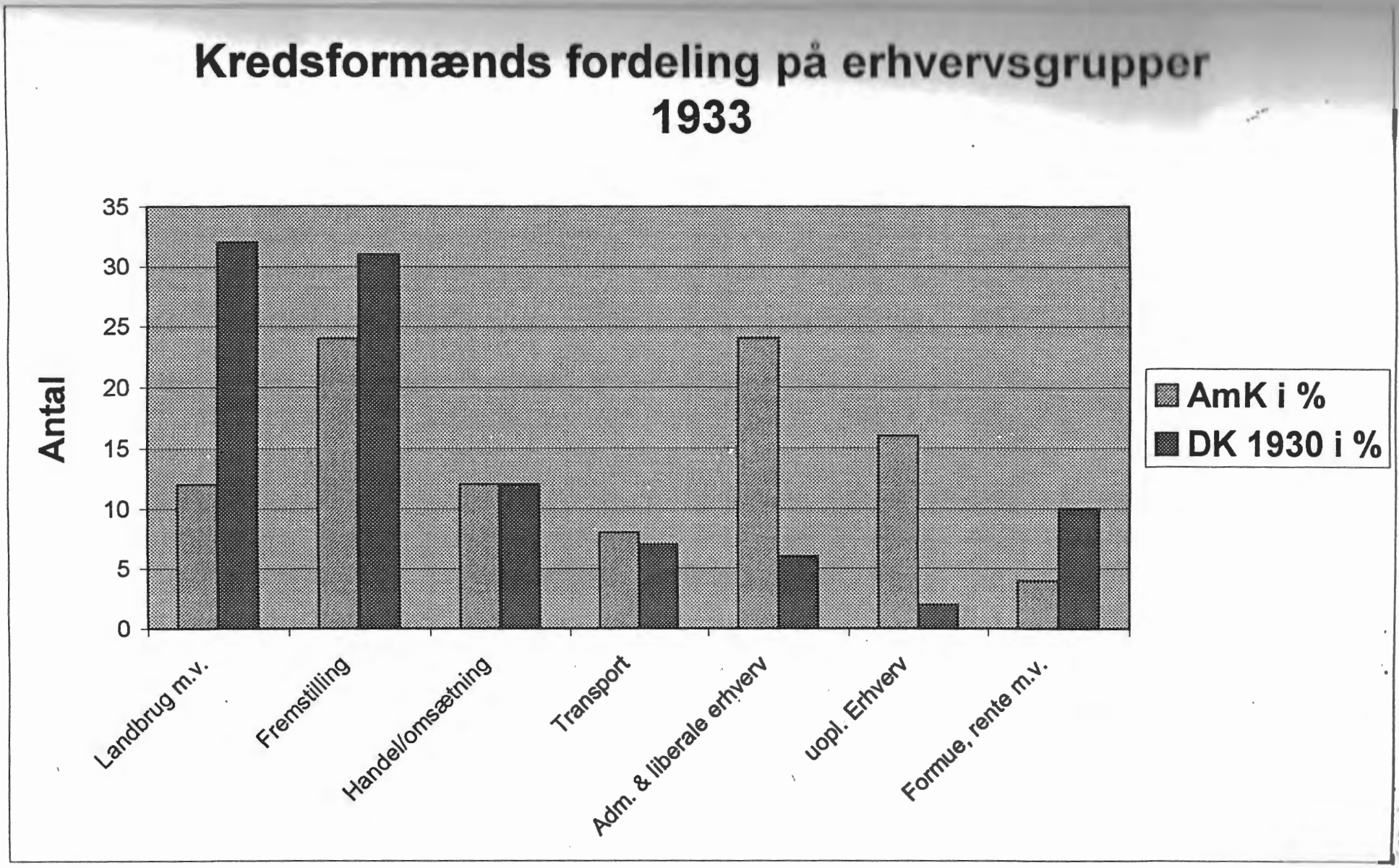
5.0. Aldrig mere Krigs kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper.

1933	AmK	AmK i %	DK 1930 i %
Landbrug m.v.	3	12	32
Fremstilling	6	24	31
Handel/omsætning	3	12	12
Transport	2	8	7
Adm. & liberale erhverv	6	24	6
uopl. Erhverv	4	16	2
Formue, rente m.v.	1	4	10
I alt	**25**	**100**	**100**

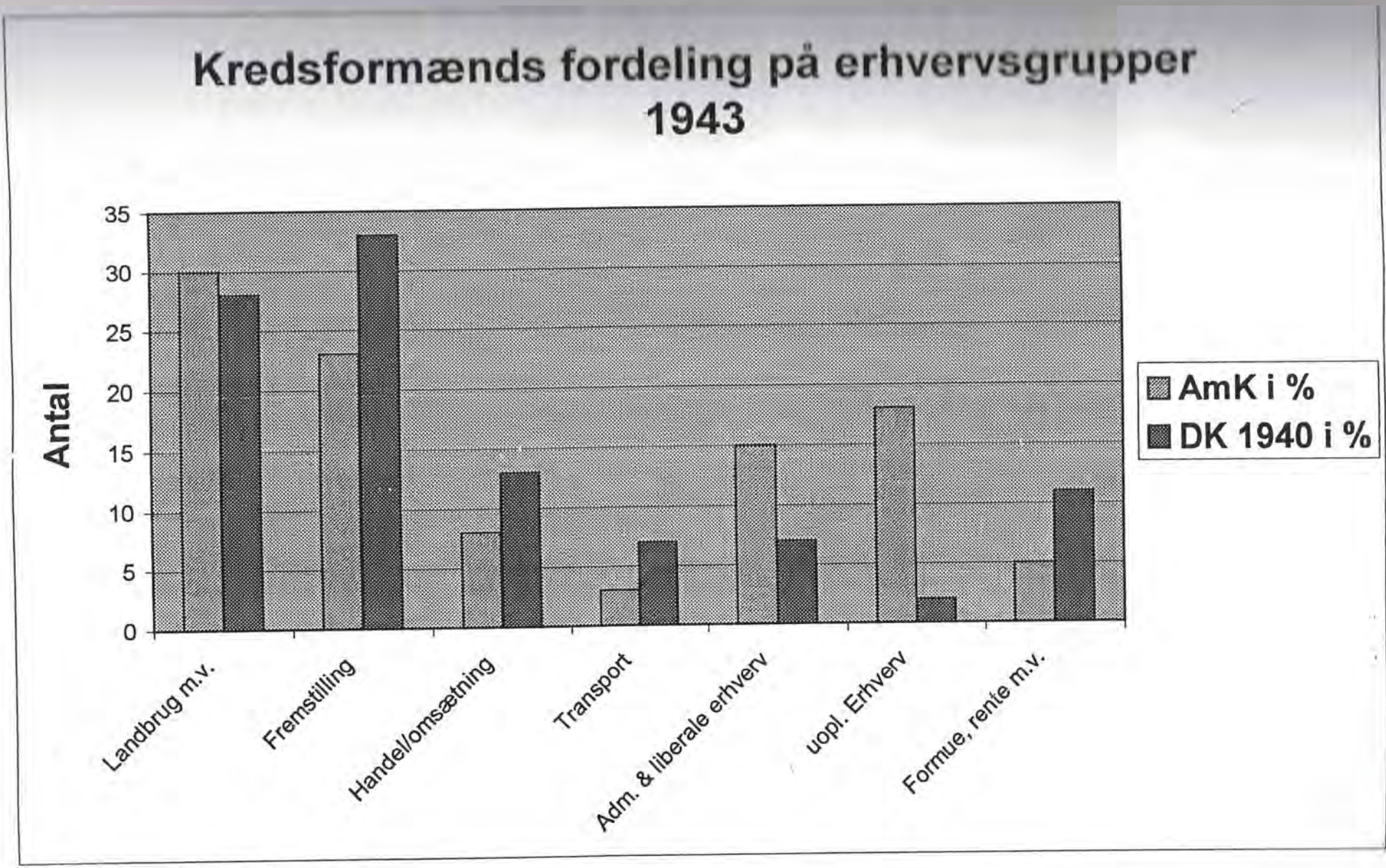
1943	AmK	AmK i %	DK 1940 i %
Landbrug m.v.	12	30	28
Fremstilling	9	23	33
Handel/omsætning	3	8	13
Transport	1	3	7
Adm. & liberale erhverv	6	15	7
uopl. Erhverv	7	18	2
Formue, rente m.v.	2	5	11
I alt	**40**	**102**	**101**

1949	AmK	AmK i %	DK 1950 i %
Landbrug m.v.	8	23	24
Fremstilling	3	9	35
Handel/omsætning	2	6	13
Transport	0	0	7
Adm. & liberale erhverv	8	23	9
uopl. Erhverv	14	40	2
Formue, rente m.v.	0	0	11
I alt	**35**	**101**	**101**

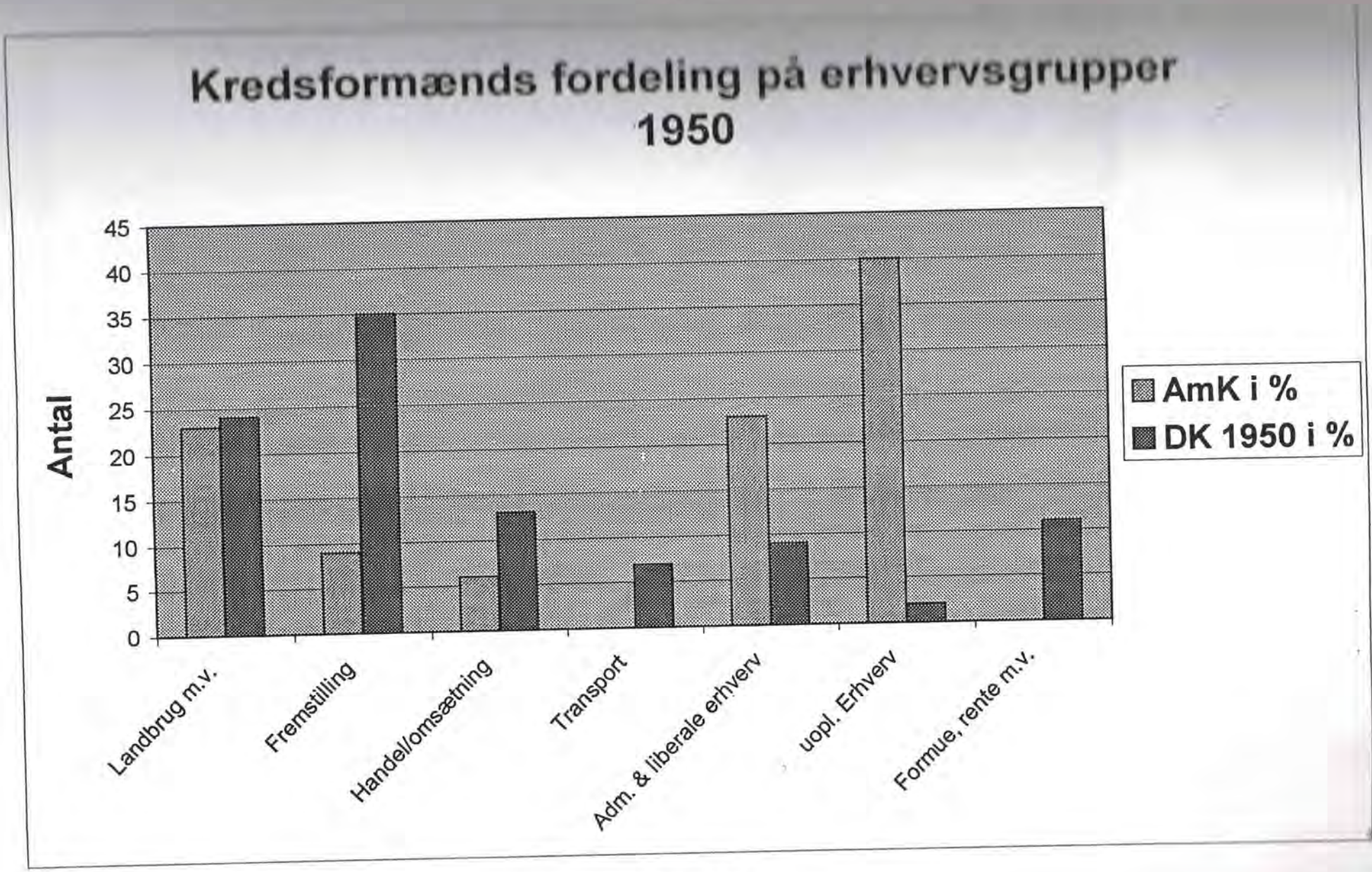
1960	AmK	AmK i %	DK 1960 i %
Landbrug m.v.	3	11	19
Fremstilling	2	7	37
Handel/omsætning	0	0	14
Transport	0	0	7
Adm. & liberale erhverv	5	19	11
uopl. Erhverv	17	63	1
Formue, rente m.v.	0	0	13
I alt	**27**	**100**	**102**

Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1933
Antal
35
30
25
20
15
10
5
0
Landbrug m.v.
Fremstilling
Handel/omsætning
Transport
Adm. & liberale erhverv
uopl. Erhverv
Formue, rente m.v.
AmK i %
DK 1930 i %

Bilag 5.1.

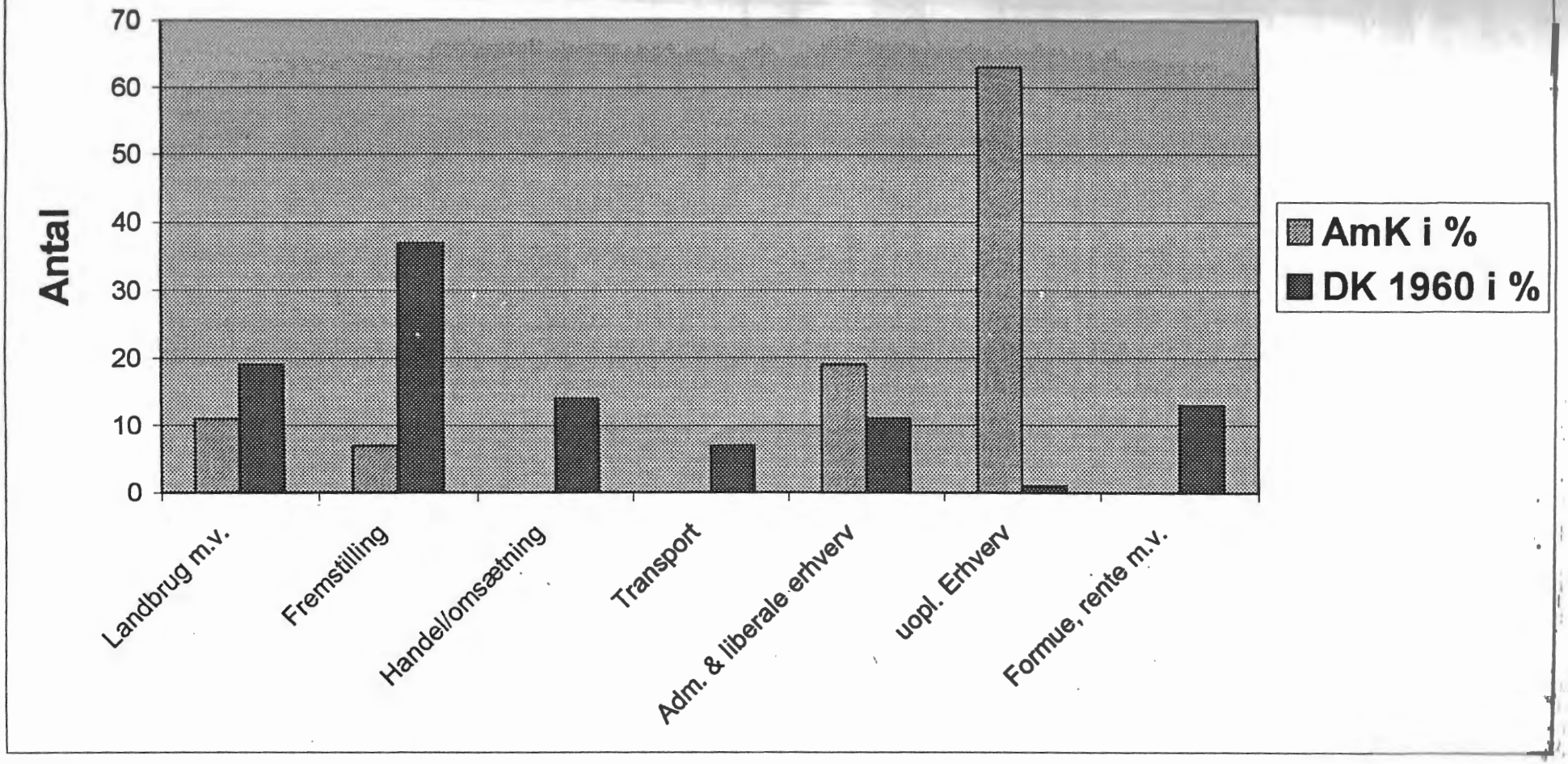

Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1943
Antal
35
30
25
20
15
10
5
0
Landbrug m.v.
Fremstilling
Handel/omsætning
Transport
Adm. & liberale erhverv
uopl. Erhverv
Formue, rente m.v.
AmK i %
DK 1940 i %

Bilag 5.2.

Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1950
Antal
45
40
35
30
25
20
15
10
5
0
Landbrug m.v.
Fremstilling
Handel/omsætning
Transport
Adm. & liberale erhverv
uopl. Erhverv
Formue, rente m.v.
AmK i %
DK 1950 i %

Bilag 5.3.

Kredsformænds fordeling på erhvervsgrupper 1960

Bilag 5.4.

5.5. Markante enkeltfag inden for de enkelte erhvervsgrupper – Aldrig mere Krig

1953

Erhvervsgruppe	Antal personer	Markante enkeltfag
Landbrug m.v.	3	*Ingen markante enkeltfag
Tjenestelling	6	*Ingen markante enkeltfag
Handel/omsætning	3	*Ingen markante enkeltfag
Transport	2	*Ingen markante enkeltfag
Adm. & Liberale erhverv	6	**Lærer 5** (herunder 1 magister)
Uopl. erhverv	4	Uden titel 3
Formue, rente m.v.	1	*Ingen markante enkeltfag

1943

Erhvervsgruppe	Antal personer	Markante enkeltfag
Landbrug m.v.	12	**Landbrug 10** (herunder 1 boelsmand, 1 forpagter, 5 gårdejere, 3 landmænd)
Tjenestelling	9	*Ingen markante enkeltfag
Handel/omsætning	3	*Ingen markante enkeltfag
Transport	1	*Ingen markante enkeltfag
Adm. & Liberale erhverv	6	**Lærer 5** (herunder 1 lektor)
Uopl. erhverv	7	**Ingen angivet 7** (herunder 2 kvinder og 2 uden titel)
Formue, rente m.v.	2	*Ingen markante enkeltfag

1949

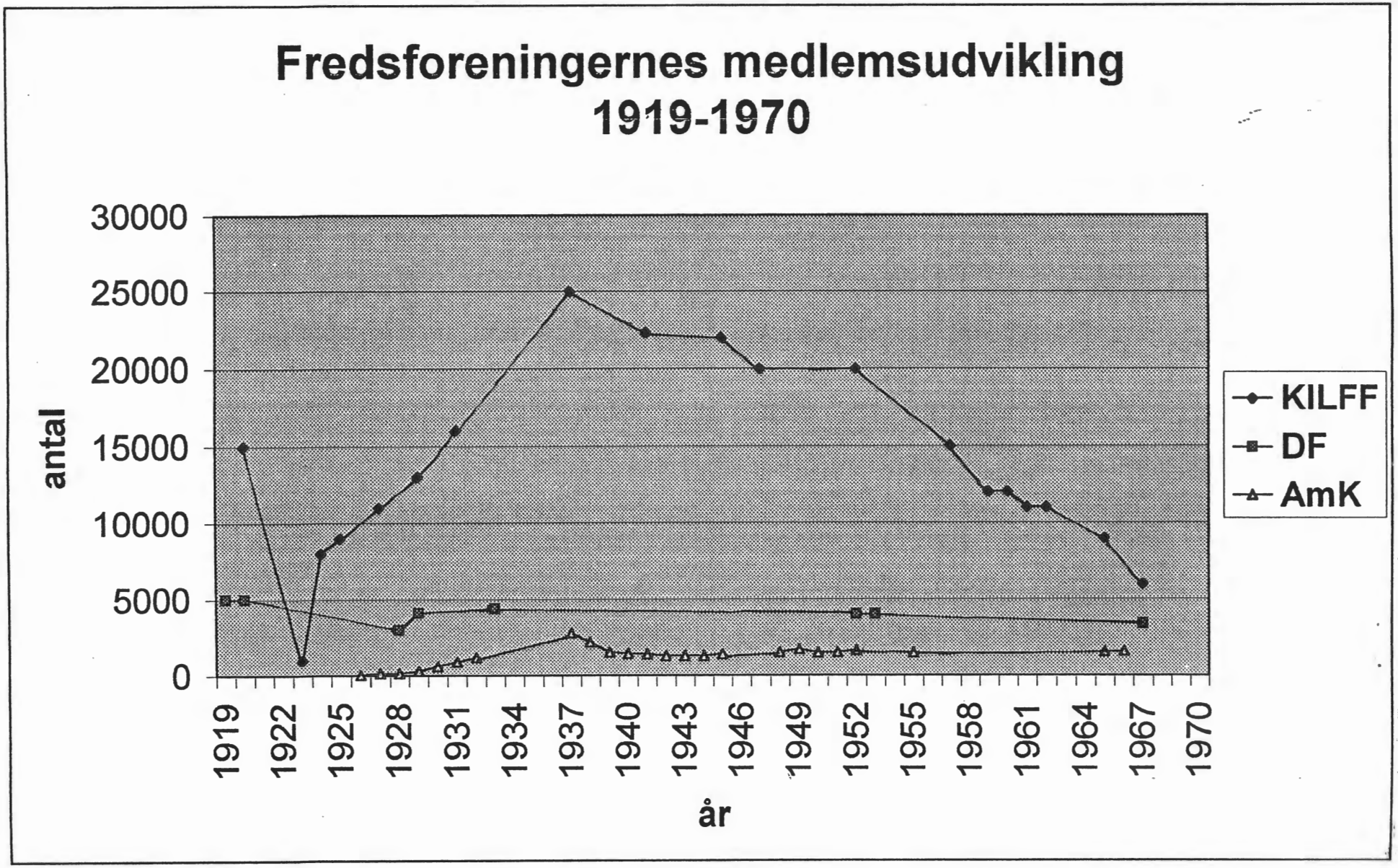
Erhvervsgruppe	Antal personer	Markante enkeltfag
Landbrug m.v.	8	**Landbrug 7** (herunder 5 gårdejere og 2 landmænd)
Fremstilling	3	*Ingen markante enkeltfag
Handel/omsætning	2	*Ingen markante enkeltfag
Transport	0	Ingen i denne gruppe
Adm. & Liberale erhverv	8	Lærer 6
Uopl. erhverv	14	**Uden titel 14** (herunder 1 ingen angivet og 2 kvinder)
Formue, rente m.v.	0	Ingen i denne gruppe

1960

Erhvervsgruppe	Antal personer	Markante enkeltfag
Landbrug m.v.	3	**Landbrug 3** (herunder 2 gårdejere og 1 landmand)
Fremstilling	2	*Ingen markante enkeltfag
Handel/omsætning	0	Ingen i denne gruppe
Transport	0	Ingen i denne gruppe
Adm. & Liberale erhverv	5	Lærer 4
Uopl. erhverv	17	**Uden titel – 17** (herunder 1 kvinde)
Formue, rente m.v.	0	Ingen i denne gruppe

6.0. Fredsforeningernes medlemsudvikling

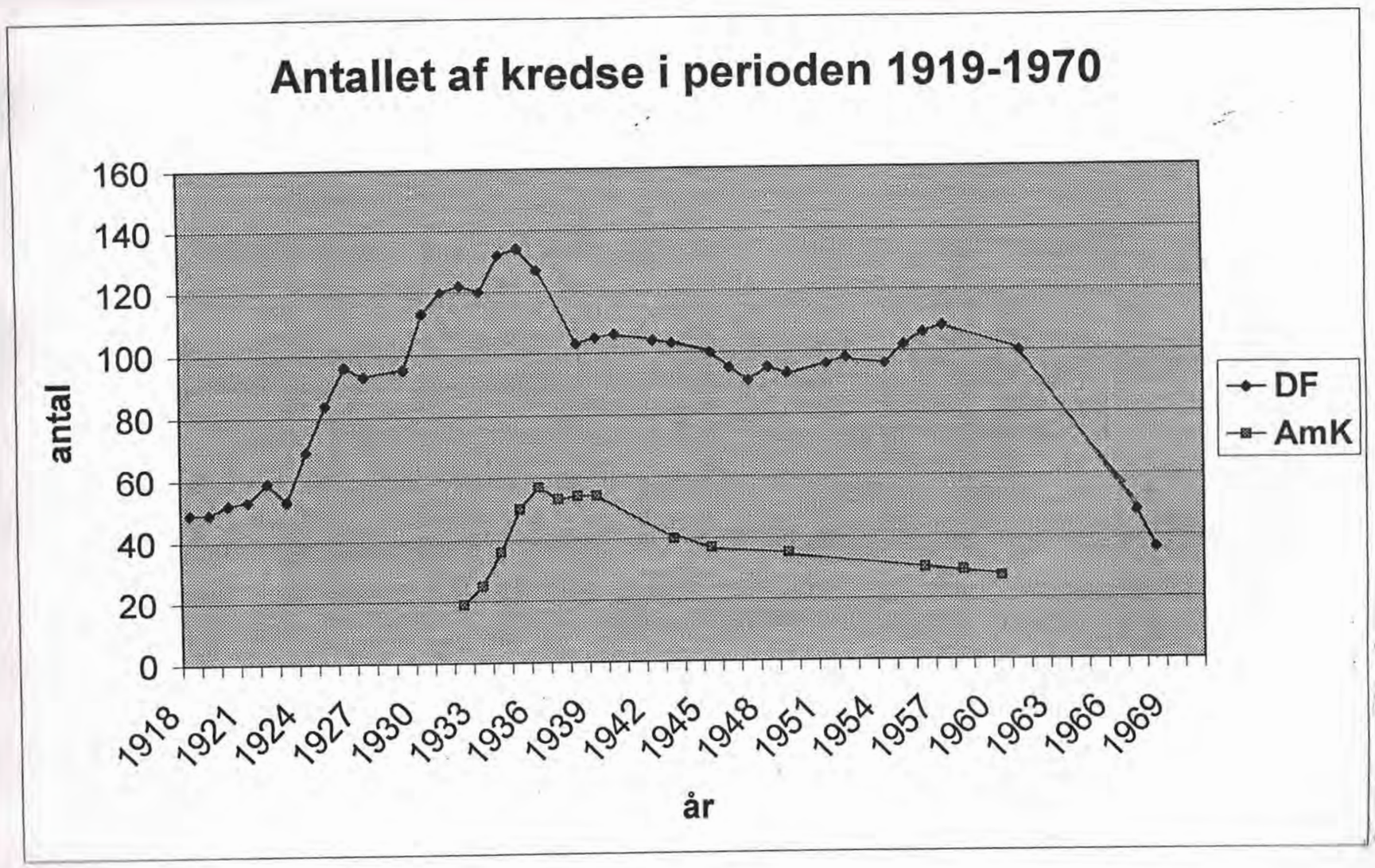
År	DFs medlemstal	KILFFs medlemstal	AmKs medlemstal
1919	5000		
1920	5000	15000	
1921			
1922			
1923		1000	
1924		8000	
1925		9000	
1926			22
1927		11000	140
1928	3000		160
1929	4102	13000	304
1930			610
1931		16000	900
1932			1200
1933	4400		
1934			
1935			
1936			
1937		25000	2800
1938			2200
1939			1525
1940			1448
1941		22331	1400
1942			1300
1943			1300
1944			1300
1945		22000	1404
1946			
1947		20000	
1948			1547
1949			1719
1950		20000	1494
1951			1547
1952	4000	20000	1647
1953	4000		
1954			
1955			1500
1956			
1957		15000	
1958			
1959		12000	
1960		12000	
1961		11000	
1962	3800	11000	
1963			
1964			
1965		9000	1574
1966			1604
1967	3400	6000	
1968			
1969			
1970			

Fredsforeningernes medlemsudvikling
1919-1970
antal
30000
25000
20000
15000
10000
5000
0
1919
1922
1925
1928
1931
1934
1937
1940
1943
1946
1949
1952
1955
1958
1961
1964
1967
1970
år
KILFF
DF
AmK

Bilag 6.1.

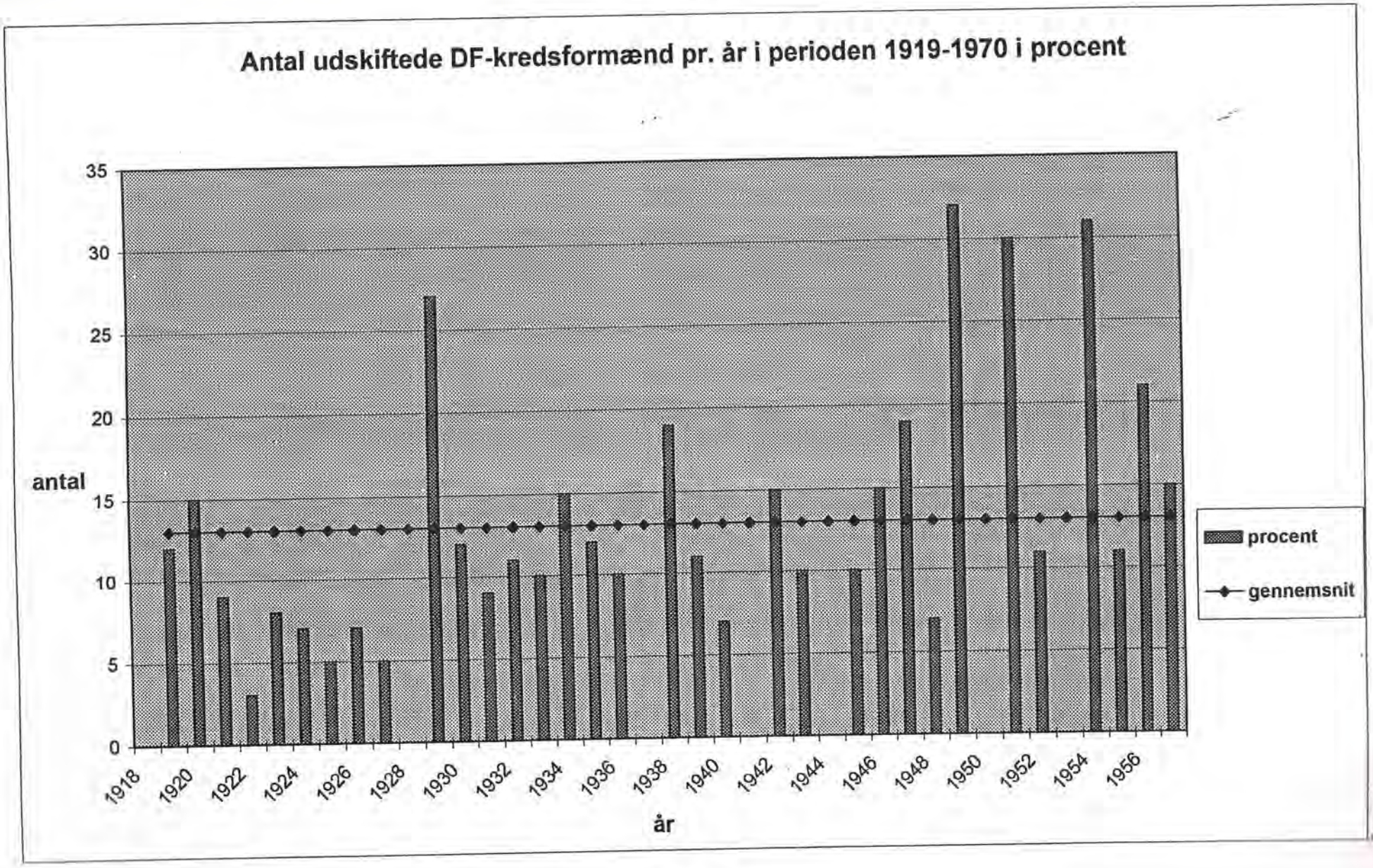
7.0. Udviklingen i antallet af kredse for DF og AmK

År	Dansk Fredsforening.	Aldrig mere Krig
1919	49	
1920	52	
1921	53	
1922	59	
1923	53	
1924	69	
1925	84	
1926	96	
1927	93	
1928	-	
1929	95	
1930	113	
1931	120	
1932	122	19
1933	120	25
1934	132	36
1935	134	50
1936	127	57
1937	-	53
1938	103	54
1939	105	54
1940	106	
1941	-	
1942	104	
1943	103	40
1944	-	
1945	100	37
1946	95	
1947	91	
1948	95	
1949	93	35
1950	-	
1951	96	
1952	98	
1953	-	
1954	96	
1955	102	
1956	106	30
1957	108	
1958		29
1959		
1960		27
1961	100	
1962		
1963		
1964		
1965		
1966		
1967	48	
1968	36	
1969		
1970		

Antallet af kredse i perioden 1919-1970
160
140
120
100
80
60
40
20
0
antal
1918
1921
1924
1927
1930
1933
1936
1939
1942
1945
1948
1951
1954
1957
1960
1963
1966
1969
år
DF
AmK

8.0. Antal udskiftede Dansk Fredsforenings-kredsformænd pr. år i perioden 1919-1957 i %

	Antal kredse	Antal udskiftninger af de eksisterende kredse	Andel af udskiftede kredsformænd i procent
1918	49		
1919	49	6	12
1920	52	8	15
1921	53	5	9
1922	59	2	3
1923	53	4	8
1924	69	5	7
1925	84	4	5
1926	96	7	7
1927	93	5	5
1928		-	
1929	95	26	27
1930	113	14	12
1931	120	11	9
1932	122	13	11
1933	120	12	10
1934	132	20	15
1935	134	16	12
1936	127	13	10
1937		-	
1938	103	20	19
1939	105	12	11
1940	106	7	7
1941		-	
1942	104	16	15
1943	103	10	10
1944		-	
1945	100	10	10
1946	95	14	15
1947	91	17	19
1948	95	7	7
1949	93	30	32
1950		-	
1951	96	29	30
1952	98	11	11
1953		-	
1954	96	30	31
1955	102	11	11
1956	106	22	21
1957	108	16	15

Antal udskiftede DF-kredsformænd pr. år i perioden 1919-1970 i procent
antal
35
30
25
20
15
10
5
0
1918
1920
1922
1924
1926
1928
1930
1932
1934
1936
1938
1940
1942
1944
1946
1948
1950
1952
1954
1956
år
procent
gennemsnit

Bilag 8.1.

BILAG 9: VEJLEDNING FOR DATABASE MED UDTALELSER FRA FREDSFORENINGERNE.

I min database har jeg anvendt følgende felter:

DATO

Dato-betegnelse 'år-måned-dag', f.eks. 1945.06.03, anvendes.

Hvis meddelelsen ikke har præcis datoangivelse anvendes betegnelse '00', f.eks. 1945.00.00, som ikke er en dato.

Disse principper gør det muligt at sortere meddelelserne kronologisk eller foretage en periodisk afgræsning.

Perioden 2. verdenskrig omfatter her perioden under Danmarks besættelse, dvs. fra 9. april 1940 til 5. maj 1945.

2. verdenskrig 1940-45	DF (1919-1970)		KILFF (1924-1970)		AmK (1927-1970)	
- før	(45 %)	38	(29 %)	51	(11 %)	11
- under	(0 %)	0	(3 %)	6	(3 %)	3
- efter	(55 %)	47	(68 %)	121	(86 %)	86
i alt	(100 %)	85	(100 %)	178	(100 %)	100

FORENING

Feltet indeholder oplysninger om hvilken forening, som har produceret meddelelsen.

Forkortelserne DF; AmK - WRI; KILFF – WILPF er anvendt for de tre fredsforeningers vedkommende.

BEGIVENHED

Spørgsmål: Hvad er afgørende for konstruktionen af meddelelsen i forhold til den politiske proces? I relation til hvilken realhistorisk begivenhed angiver meddelelsen at være produceret?

KATEGORI	BESKRIVELSE
aktuel begivenhed/problem	– f.eks. oprustning
symbolsk begivenhed/handling	- reference til jubilæumsdatoer eller underskriftsindsamlinger. Når produktionen alene skyldes, at foreningen er forsamlet til årsmøde eller kongres.
aktuel international konflikt	– internationale krigshandlinger, f.eks. Korea-krigen, Vietnamkrigen, konflikten i mellemøsten mellem Israel og de arabiske lande etc.
initiativ	- ønske om initiativ/støtte på det indenrigspolitiske eller udenrigspolitiske område. Det kan være indenfor lovgivning eller ønske om konkrete politiske tiltag/handlinger.
instruktioner	- generel orientering om foreningens synspunkter på en række spørgsmål, som er til aktuel diskussion. Dette gælder som regel orientering til den danske delegation i forbindelse med FNs generalforsamling.
politisk beslutning	- reaktion på politisk beslutning/handling

Kategorien instruktioner regnes for en delmængde af kategorien initiativ.

KATEGORI	DF		KILFF		AmK	
aktuel begivenhed/problem	(32 %)	27	(20 %)	35	(28 %)	28
symbolsk begivenhed/handling	(14 %)	12	(12 %)	21	(6 %)	6
aktuel international konflikt	(9 %)	8	(9 %)	16	(8 %)	8
initiativ	(26 %)	22	(34 %)	61	(41 %)	41
instruktioner	(11 %)	9	(13 %)	23	(3 %)	3
politisk beslutning	(8 %)	7	(12 %)	21	(14 %)	14
I alt	(100 %)	85	(100 %)	178	(100 %)	100

AFSENDER

Spørgsmål: Hvem er afsender?

For DF optræder følgende kategorier:
1) årsmødet; 2) hovedbestyrelsen; 3) DF og andre organisationer (hovedsageligt nordisk fredskongres); 4) andet.

For KILFF optræder følgende kategorier:
1) landsmødet; 2) hovedstyrelsen og relaterede organer/personer; 3) KILFF og andre organisationer; 4) andet.

For AmK optræder følgende kategorier:
1) årsmødet; 2) hovedbestyrelsen og relaterede organer/personer, 3) AmK og andre; 4) andet.

AFSENDER	DF		AFSENDER	KILFF		AFSENDER	AMK	
årsmødet	(44 %)	37	**landsmødet**	(51 %)	90	**årsmødet**	(36 %)	36
hovedbest.	(9 %)	8	**hovedstyr.**	(15 %)	26	**hovedbest.**	(27 %)	27
formand og lign.	(0 %)	0	**formand og lign.**	(25 %)	44	**formand og lign.**	(25 %)	25
DF og andre	(42 %)	36	**KILFF og andre**	(10 %)	18	**AmK og andre**	(10 %)	10
andet	(2 %)	4	**andet**	(0 %)	0	**andet**	(2 %)	2
I alt	(100 %)	85	**I alt**	(101 %)	178	**I alt**	(100 %)	100

- Betegnelsen DF; AmK; KILFF "og andre", sker når meddelelsen er produceret i samarbejde med andre foreninger, dvs. når flere foreninger er afsendere.

- Andet dækker for DFs vedkommende en resolution fra lokalafdelingen Haderslev-kredsen og et åbent brev fra medlem af DF - G. Forchhammer, dr. fil. til justitsminister Zahle.

- Andet dækker for AmKs vedkommende en resolution fra Pacifistens redaktør - Otto Mathiesen og en resolution fra lokalafdelingen Århus.

MODTAGER

Spørgsmål: Hvem er modtager?

Det er snarere reglen end undtagelsen, at udtalelser har flere modtagere. I kraft af, at alle meddelelserne er offentliggjort i foreningernes tidsskrifter, synes det rimeligt at antage, at alle udtalelserne i princippet er produceret med offentligheden og medlemmerne for øje. Alligevel har jeg kun tilladt én betydende kategori for hver udtalelse, idet en specifik modtager ofte er defineret præcist, f.eks. den danske regering, statsministeren etc.

I de tilfælde, hvor flere specifikke modtagere er nævnt, har jeg prioriteret den modtager højst, som formelt har størst indflydelse på det, som udtalelsen søger at påvirke. Hvis det f.eks. drejer sig om dansk udenrigspolitik og udtalelsen er stilet til både danske regering og folketing bliver den klassificeret som 'danske regering', fordi den, formelt set, har størst indflydelse på den førte politik.

De generelle trækningsprincipper, der er anvendt i denne rubrik, er altså det specifikke over det generelle og den største indflydelse over den mindre.

MODTAGER	DF (1919-1970)		KILFF (1924-1970)		AMK (1927-1970)	
danske regering og dets ministre	(35 %)	30	(58 %)	103	(52 %)	52
danske rigsdag/ folketing	(4 %)	3	(2 %)	3	(7 %)	7
nordiske regeringer	(19 %)	16	(2 %)	3	(3 %)	3
offentligheden	(25 %)	21	(23 %)	41	(28 %)	28
egen organisation	(8 %)	7	(4 %)	8	(2 %)	2
andet	(9 %)	8	(11 %)	20	(8 %)	8
i alt	(100 %)	85	(100 %)	178	(100 %)	100

Kategorien 'Andet DF':
3 resolutioner til andre foreninger/institutioner, hhv. skolen, nordens kirkesamfund og pressen; 3 resolutioner til FN; 2 resolution til udlandet, hhv. Det internationale fredsbureau og USA's præsident.

Kategorien 'Andet KILFF':
3 breve til udenlandske regeringer; 7 resolutioner til pressen; 4 breve/resolution til andre foreninger, så som bestyrelsen for Danmarks lærerforening og legetøjsforhandlere, importører og fabrikanter. 6 breve/resolution til internationale organisationer som Folkeforbundet og FN.

Kategorien 'Andet AmK':
Et brev/resolution til FN og 7 breve/resolution til udenlandske regeringsledere, herunder en henvendelse til den norske regering.

DFs direkte henvendelser til forskellige ministre:
Statsminister (2); udenrigsminister (1); justitsminister (1); undervisningsminister (3);

KILFFs direkte henvendelser til forskellige ministre:
Statsminister (17); udenrigsminister (17); justitsministeren (2); undervisningsminister (2); indenrigsministeriet (1); trafikministeren (1);

AmKs direkte henvendelser til forskellige ministre:
Statsminister (9); udenrigsminister (3); justitsminister (6); indenrigsminister (5); forsvarsminister (4); finansminister (1).

MEDIUM

Spørgsmål: Hvilken slags meddelelsesform er der tale om?

Følgende meddelelsesformer er medtaget:

1) Resolution (omfatter resolution, udtalelse, pressemeddelelse)
2) Brev (brev, telegram - betegnelsen 'brev' betyder, at meddelelsen er stilet til en konkret person)
3) Andet (dækker over underskriftsindsamlinger, adresser, demonstrationer).

Skellet mellem resolution og brev kan virke kunstig, da brevet, som meddelelsesform, netop ved at blive offentliggjort mister mange af sine særlige karakteristika. Alligevel har jeg valgt at opretholde denne skelnen, fordi brevet er en mere personlig henvendelse end resolutionen. Det kunne f.eks. være interessant at undersøge i hvilke situationer man vælger at henvende sig personligt, frem for institutionelt.

MEDIUM – MEDDELELSESFORM	DF (1919-1970)		KILFF (1924-1970)		AMK (1927-1970)	
resolution	(98 %)	83	(79 %)	140	(75 %)	75
brev	(2 %)	2	(19 %)	34	(24 %)	24
andet	(0 %)	0	(2 %)	4	(1 %)	1
i alt	(100 %)	85	(100 %)	178	(100 %)	100

Kategorien 'Andet' for KILFF:
En adresse, en demonstration, et møde og en pjece.

Kategorien 'Andet' for AmK:
En adresse

HOLDNING

Feltet beskriver meddelelsernes holdning overfor modtageren og jeg har valgt at kategorisere meddelelsernes holdning efter følgende kategorier (bemærk: De enkelte meddelelser indeholder flere typer af holdninger.):

KATEGORI	BESKRIVELSE
standpunktsmarkering	Reference til foreningens principper/holdninger i henhold til foreningens formål/program.
opfordring	Indeholder betegnelser som opfordring, anmodning, henstilling, forventning, ønske, krav etc.
protest	Ordene protest eller beklagelse skal være nævnt
tilslutning	Enhver form for sympatitilkendegivelser
interessevaretagelse	Varetagelse af en bestemt gruppes rettigheder/interesser, f.eks. kvinders eller militærnægteres interesser overfor offentligheden eller lovgivningsmagten.

Fordeling

HOLDNING	DF		KILFF		AMK	
opfordring	(73 %)	62	(60 %)	106	(65 %)	65
standpunktsmarkering	(44 %)	37	(33 %)	59	(29 %)	29
interessevaretagelse	(1 %)	1	(7 %)	13	(17 %)	17
protest	(18 %)	15	(16 %)	28	(36 %)	36
tilslutning	(21 %)	18	(20 %)	35	(14 %)	14
Antal meddelelser i foreningernes tidsskrifter		85		178		100

KILDE

Feltet indeholder oplysninger om hvor meddelelsen kan genfindes i foreningernes tidsskrifter.

STATUS

Feltet er blevet anvendt under udarbejdelsen af databasen.

NOTE

Anvendt hvis der er særlige bemærkninger til indeholdet af de andre felter eller til egne kommentarer.

TID

Spørgsmål: Hvornår foregår begivenheden som meddelelsen relaterer sig til (jf. feltet begivenhed)?

KATEGORI	BESKRIVELSE
fortid	– hvis der er tale om en allerede afsluttet begivenhed/handling, som er skyld i meddelelsens ophav. Der er altså tale om en reaktiv handling fra foreningens side
nutid	– hvis der er tale om en markering i relation til aktuelle begivenheder/problemer i samtiden, som hverken relaterer til en fortidig eller en fremtidig handling. Nutid fortolkes bredt.
fremtid	– hvis der er tale om at handlingen/begivenheden skal foregå eller er afsluttet indenfor et nærmere bestemt tidsrum; ex. snarest, det kommende møde, inden 1970. Der er altså tale om en proaktiv handling fra foreningens side.
ubestemt fremtid	– hvis handlingen/begivenheden ikke skal foregå eller er afsluttet indenfor et nærmere bestemt tidsrum;

- Det kan være et fortolkningsspørgsmål, hvilken tid meddelelsen relaterer sig til. F.eks kan det være svært at afgøre, om en meddelelse relaterer til noget i den nærmeste fremtid eller om det foregår i en ubestemt fremtid.

- Meddelelserne kan også relatere sig til flere "tider". I de tilfælde, opstår der et fortolkningsspørgsmål. Hvilken del af meddelelsen har afgørende betydning for meddelelsens udformning? Det er en subjektiv vurdering.

- Jeg har generelt besluttet at kategorierne nutid og fremtid vægter over fortid og ubestemt fremtid, fordi det er via de to første kategorier, at man bedst kan vurdere meddelelsernes relation til den politiske proces.

Fordeling

KATEGORI	DF		KILEF		AMK	
fortid	(11 %)	9	(21 %)	37	(12 %)	12
nutid	(18 %)	15	(36 %)	64	(46 %)	46
fremtid	(39 %)	33	(26 %)	46	(11 %)	11
ubestemt fremtid	(33 %)	28	(17 %)	31	(31 %)	31
I alt	(101 %)	85	(100 %)	178	(100 %)	100

FORA

Spørgsmål: I hvilket forum skal modtagerens handlingen foregå eller initiativet komme til udtryk? (Hvis fora for den førte politik er specificeret)

KATEGORI	BESKRIVELSE
Dansk politik	Initiativet/handlingen skal komme eller er kommet til udtryk inden for dansk politik. Denne kategori er yderligere underopdelt i indenrigs- og udenrigspolitik.
Folkeforbundet/FN	Initiativet/handlingen skal komme eller er kommet til udtryk inden for Folkeforbundet/FN
NATO	Initiativet/handlingen skal komme eller er kommet til udtryk inden for NATO
Nordisk politik	Initiativet/handlingen skal komme eller er kommet til udtryk i en nordisk politik
Mellemorganisation	Fra fredsforeningen til en anden organisation eller fra organisation til international organisation eller udenlandsk statslig organisation.
Organisation	Fra fredsforeningen til egen organisation
ikke specificeret	Hvor intet fora er tydeligt specificeret

Fordeling

KATEGORI	DF		KILEF		AMK	
Dansk politik	(24 %)	20	(42 %)	74	(74 %)	74
Folkeforbundet/FN	(32 %)	27	(28 %)	50	(6 %)	6
NATO	(0 %)	0	(6 %)	10	(0 %)	0
Nordisk politik	(8 %)	7	(2 %)	4	(4 %)	4
Mellemorganisation	(8 %)	7	(8 %)	15	(7 %)	7
Organisation	(8 %)	7	(3 %)	6	(1 %)	1
ikke specificeret	(20 %)	17	(11 %)	19	(8 %)	8
I alt	(100 %)	85	(100 %)	178	(100 %)	100

- I tilfælde af at initiativet/handlingen skal komme til udtryk inden for flere fora, har 'dansk politik' højeste prioritet. Folkeforbundet/FN har næsthøjeste, etc. (jf. opstilling i diagram).

EMNE

Feltet emne forsøger at beskrive de emner, som resolutionerne omhandler. De emneord, som er valgt er foretaget ud fra to hensyn. Dels behovet for nogle få brede emnegrupper, der gør en sammenligning mellem foreningerne mulig og overskuelig. Dels ønsket om at emneordene også karakteriserer og reelt afspejler de særlige områder, som fredsforeningerne sammen og hver i sær har været engagerede i.

I den nuværende liste over emneord for de forskellige foreninger ville det måske have været mere logisk at underordne visse grupper i forhold til andre emneord. Dette har jeg ikke gjort fordi jeg har vægtet behovet for at fremhæve foreningernes særlige interesseområder. Dette er også årsagen til at emneordene for hver fredsforening ikke korresponderer fuldstændigt.

Jeg har tilladt flere emneord pr. udtalelse og har anvendt 203 emneord til at karakterisere 85 DF udtalelser, 335 emneord til at karakterisere KILFFs udtalelser og 240 emneord til at karakterisere AmKs 100 udtalelser.

Tallene med fed i parentes i skemaet er udtryk for, hvor mange gange emneordet bliver brugt.

DF	KILFF	AMK
Afrustning/nedrustning (20)	Afrustning/nedrustning (17)	Afrustning/nedrustning (24)
Atomvåben/masseødelæggelsesvåben (6)	Atomvåben/masseødelæggelsesvåben (30)	Atomvåben/masseødelæggelsesvåben (14)
Borger/menneskerettigheder (4)	Borger/menneskerettigheder (18)	Borger/menneskerettigheder (15)
Dansk forsvarspolitik (9)	Dansk forsvarspolitik (20)	Dansk forsvarspolitik (38)
Dansk indenrigspolitik (3)	Dansk indenrigspolitik (5)	
Dansk udenrigspolitik (8)	Dansk udenrigspolitik (49)	Dansk udenrigspolitik (43)
Enkelte personer (4)		Enkelte personer (6)
Internationale organisationer – EF (0) /FN (25) /Folkeforbundet (7) /NATO (3) – i alt 35	Internationale organisationer – EF (1) /FN (37) /Folkeforbundet (10) /NATO (16) – i alt 64	Internationale organisationer – EF (2) /FN (9) /Folkeforbundet (1) /NATO (9) – i alt 21
International konflikt (15)	International konflikt (31)	International konflikt (12)
International politik (31)	International politik (34)	International politik (15)
Internationale flygtninge (4)	Internationale flygtninge (9)	Internationale flygtninge (2)
Interne retningslinjer (6)	Interne retningslinjer (8)	Interne retningslinjer (2)
Militarisme (6)		Militarisme (7)
Opdragelse/uddannelse (10)	Opdragelse/uddannelse (13)	
Oplysningsarbejde (8)	Oplysningsvirksomhed (12)	Oplysningsarbejde (3)
	Pacifisme (3)	Pacifisme (6)
Tredje verdenskrig (4)		Tredje verdenskrig (5)
Ulande (10)	Ulande (8)	Ulande (6)
Våbenkontrol/våbenhandel (5)	Våbenkontrol/våbenhandel (5)	
Værnepligt – militærnægtelse (7)	Værnepligt – militærnægtelse (9)	Værnepligt – militærnægtelse (23)

Særlige emneord for de enkelte fredsforeninger:

KILFF: Kvinderepræsentation (7)
DF: International ret (7)

INDHOLD

Feltet gengiver indholdet af fredsforeningens enkelte udtalelse/meddelelse.

BILAG 10 – DEN FOG-APPELSKE ERKLÆRING

Den såkaldte Fog-Appelske erklæring fra november 1950 lyder:

"I anledning af den kommende kongres i Sheffield i dagene 13.-19. november, arrangeret af Fredens Tilhængere's internationale komite, har der været afholdt en række samtaler mellem forskellige personer med tilknytning til eller interesse i internationalt fredsarbejde. På grundlag af disse samtaler er vi undertegnede enedes om følgende punkter, der kan danne grundlag for et skandinavisk fredsinitiativ i fremtiden, og opfordrer til, at dette må blive taget op til drøftelse på Sheffield-kongressen.

Da fredsbevægelserne i deres forskellige former hidtil ikke har været i stand til at hindre det stigende politiske modsætningsforhold mellem landene, ønsker vi at forsøge at opbygge et fælles fredsarbejde fra grunden.

Vi vender os mod alle aggressive elementer i øst og vest og appellerer til alle inden for hvert land, der vil mødes i medmenneskelig forpligtelse tværs over grænserne.

Ingen må derfor udelukkes fra et sådant fredsarbejde på grund af race og politisk eller religiøs anskuelse eller tilhørsforhold.

Vi ønsker, at de Forenede Nationers funktion som mellemfolkelig mægler udvides og styrkes, og opfordrer medlemslandene til at undgå de hidtidige former for misbrug af de muligheder, som såvel veto som majoritet formelt giver.

Vi tilslutter os professor Niels Bohrs appel om åbenhed i internationalt samvirke.

Vi tager afstand fra krige som middel til at løse konflikter mellem folkeslag eller befolkningsgrupper. Fredsarbejdet må have det mål, at de forskellige religiøse, politiske og økonomiske systemer kan leve i fredelig indbyrdes samarbejde og kappestrid.

Vi ønsker forbud mod fremstilling og anvendelse af atomvåben, bakterievåben og andre masseudryddelsesvåben og fuldkommen international kontrol med forbudets overholdelse, begrænsning af andre våben til et minimum, ligeledes under fuld international kontrol.

Dette fredsarbejde må tage afstand fra enhver trussel mod freden, hvadenten den kommer fra øst eller vest, ligesom henvendelser i spørgsmål, der berører magternes kollektive ansvar for freden, i lige grad skal rettes mod regeringer og statsmænd i øst og vest.

Som øjeblikkelige arbejdsopgaver foreslå vi nedsat følgende internationale udvalg, bestående af repræsentanter for modsatte anskuelser:

1. til forberedelse af en ny kongres på bredest mulig basis
2. til at forberede udgivelsen af en upartisk international avis på hovedsprogene
3. til fremme af international personlig og kulturel udveksling mellem alle lande,
4. til at undersøge og påtale politisk, racemæssig og religiøse forfølgelse med udgangspunkt i FNs erklæring om menneskerettighederne.

Endvidere foreslå vi, at de samarbejdende sammenslutninger, kirker og personer nedsætter kontaktudvalg i hvert land.

Vi anser dette program for så vigtigt og sagligt nødvendigt, at vi vil søge at give det endnu større vægt ved at henvende os til tilsvarende kredse i Sverige og Norge, således at disse anskuelser kan repræsenteres på en fælles skandinavisk basis."

Følgende personer undertegnede erklæringen:

Cand. mag. Elin Appel, Domæneforpagter cand. mag. Erik Appel, Fru Fanny Arnskov, forfatteren Johs. Borgen, forfatteren H.C. Branner, kontorchef Esther Brinch, Forfatteren Poul la Cour, Billedhugger Adam Fischer, Redaktør Kate Fleron, Professor dr. med. Mogens Fog, rektor Carl Gad, dr. phil. Helmuth Gottschalk, valgmeningshedspræst Uffe Hansen, forstander Svend Haugaard, stud.phil. Heinz Holter, fru Ellen Hørup, dr. phil. Hagbard Jonassen, professor K. Linderstrøm-Lang, dr. med. Margrethe Lomholt, stud.mag. Ib Magnussen, forstander Johs. Novrup, mag. scient. Kjerulf-Petersen, professor P. Brandt Rehberg, skuespiller Ebbe Rode, professor R. Spärck, redaktør Walter Schwartz, forfatteren Knud Sønderby, professor, dr. phil Stig Veibel, mag. art. Else Zeuthen.

BILAG 11: ÅRS- OG LANDSMØDEBERETNINGER. BIBLIOGRAFISKE DATA.

DANSK FREDSFORENING

(årsmøde 1919), *Fredsbladet*, nr. 8, 1919 **(beretning trykkes ikke i tidsskriftet før 1933)**

(årsmøde 1920), *Fredsbladet*, nr. 8, 1920

(årsmøde 1921), *Fredsbladet*, nr. 7, 1921

(årsmøde 1922), *Fredsbladet*, nr. 6, 1922

(årsmøde 1923), *Fredsbladet*, nr. 8, 1923

(årsmøde 1924), *Fredsbladet*, nr. 8, 1924

(årsmøde 1925), *Fredsbladet*, nr. 8, 1925

(årsmøde 1926), *Fredsbladet*, nr. 8, 1926

(årsmøde 1927), *Fredsbladet*, nr. 7, 1927

(årsmøde 1928), *Fredsbladet*, nr. 7, 1928

(årsmøde 1929), *Fredsbladet*, nr. 7, 1929

(årsmøde 1930), *Fredsbladet*, nr. 8, 1930

(årsmøde 1931), *Fredsbladet*, nr. 7, 1931

(årsmøde 1932), *Fredsbladet*, nr. 7, 1932

(beretning + årsmøde 1933), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1933 **(skriftelig beretning trykkes i DFs tidsskrift i perioden 1933-1957)**

(beretning + årsmøde 1934), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1934

(beretning + årsmøde 1935), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1935

(beretning + årsmøde 1936), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1936

(beretning + årsmøde 1937), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1937

(beretning + årsmøde 1938), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1938

(beretning + årsmøde 1939), *Fredsbladet*, nr. 7-8, 1939

(beretning + årsmøde 1940), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1940

(beretning + årsmøde 1941), *Fredsbladet*, nr. 5 og nr. 7, 1941

(beretning + årsmøde 1942), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1942

(beretning + årsmøde 1943), *Fredsbladet*, nr. 6 og nr. 7-8, 1943

(beretning 1944), *Fredsbladet*, nr. 6, 1944 **(intet årsmøde afholdes i dette år)**

(beretning 1945), *Fredsbladet*, nr. 6, 1945 **(intet årsmøde afholdes i dette år)**

(beretning + årsmøde 1946), *Fredsbladet*, nr. 6 og nr. 9, 1946

(beretning + årsmøde 1947), *Fredsbladet*, særnummer, 15. juni 1947 og nr. 3-7, 1947

(beretning + årsmøde 1948), *Fredsbladet*, nr. 6 og nr. 7-8, 1948

(beretning + årsmøde 1949), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1949

(beretning + årsmøde 1950), *Fredsbladet*, nr. 6 og nr. 7-8, 1950

(beretning + årsmøde 1951), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1951

(beretning + årsmøde 1952), *Fredsbladet*, nr. 6 og nr. 7-8, 1952

(beretning + årsmøde 1953), *Fredsbladet*, nr. 6-7, 1953

(beretning + årsmøde 1954), *Fredsbladet*, nr. 6 og nr. 8, 1954

(beretning + årsmøde 1955), *Fred ved ret*, nr. 6-7, 1955

(beretning + årsmøde 1956), *Fred ved ret*, nr. 7-8, 1956

(beretning + årsmøde 1957), *Fred ved ret*, nr. 6-7, 1957

(årsmøde 1958), *Fred ved ret*, nr. 7, 1958 **(herefter trykkes beretning ikke længere i bladet)**

(årsmøde 1959), *Fred ved ret*, nr. 7-8, 1959

(årsmøde 1960), *Fred ved ret*, nr. 7-8, 1960

(årsmøde 1961), *Fred ved ret*, nr. 6, 1961

(årsmøde 1962), *Fred ved ret*, nr. 7-8, 1962

(årsmøde 1963), *Fred ved ret*, nr. 11, 1963

(årsmøde 1964), *FN-bladet*: *Fred ved Ret*, nr. **(Har ikke fået fremskaffet, da relevant nummer er bortkommet på KB)**

(årsmøde 1965), *FN-bladet*: *Fred ved Ret*, nr. 9, 1965

(årsmøde 1966), *FN-bladet*: *Fred ved Ret*, nr. 7-8, 1966

(årsmøde 1967), *FN-bladet*: *Fred ved Ret*, nr. 5, 1967

(årsmøde 1968), *FN-orientering*, nr. 5, 1968

(årsmøde 1969), *FN-orientering*, nr. **(har ikke kunnet finde i bladet)**

(årsmøde 1970), *FN-orientering*, nr. 6, 1970 - "FN-forbundets første landsmøde"

KVINDERNES INTERNATIONALE LIGA FOR FRED OG FRIHED

(Landsmøde 1925), *Meddelelsesblad for Danske Kvinders Fredskæde*, nr. 1, 1926

(Landsmøde 1927), *Fred og Frihed*, nr. 6, 1927

(Landsmøde 1929), *Fred og Frihed*, nr. 11, 1929

(Landsmøde 1931), *Fred og Frihed*, nr. 10, 1931

(Landsmøde 1933), *Fred og Frihed*, nr.10, 1933

(Landsmøde 1935), *Fred og Frihed*, nr. 9, 1935

(Landsmøde 1937), *Fred og Frihed*, nr. 7-8, 1937

(Landsmøde 1939), *Fred og Frihed*, nr. 6-7, 1939

(Landsmøde 1941), *Fred og Frihed*, nr. 7, 1941

(Landsmøde 1943), *Fred og Frihed*, nr. 7, 1943

(Landsmøde 1945), *Fred og Frihed*, nr. 9, 1945

(Landsmøde 1947), *Fred og Frihed*, nr. 9, 1947

(Landsmøde 1949), *Fred og Frihed*, nr. 6, 1949

(Landsmøde 1951), *Fred og Frihed*, nr. 7, 1951

(Landsmøde 1953), *Fred og Frihed*, nr. 8, 1953

(Landsmøde 1955), *Fred og Frihed*, nr. 6, 1955

(Landsmøde 1957), *Fred og Frihed*, nr. 7-8, 1957

(Landsmøde 1959), *Fred og Frihed*, nr. 8-9, 1959

(Landsmøde 1961), *Fred og Frihed*, nr. 10, 1961

(Landsmøde 1963), *Fred og Frihed*, nr. 8, 1963

(Landsmøde 1965), *Fred og Frihed*, nr. 8-9, 1965

(Landsmøde 1967), *Fred og Frihed*, nr. 8-9, 1967

(Landsmøde 1969), *Fred og Frihed*, nr. 6, 1969

(Landsmøde 1971), *Fred og Frihed*, nr. 6, 1971

ALDRIG MERE KRIG

(årsmøde 1928). *Aldrig mere Krig, meddelelse* nr. 5, 1928

(årsmøde 1929). *Aldrig mere Krig, meddelelse*, nr. 10, 1929

(årsmøde 1930). *Aldrig mere Krig, meddelelse*, nr. 16, 1930

(årsmøde 1931). *Aldrig mere Krig, meddelelse*, nr. 23, 1931

(årsmøde 1932). *Aldrig mere Krig, meddelelse*, nr. 29, 1932

(årsmøde 1933). *Aldrig mere Krig, meddelelse*, nr. 33, 1933

(årsmøde 1934). *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 12, 1934

(årsmøde 1935), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 12, 1935

(årsmøde 1936) *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 12, 1936

(årsmøde 1937), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 11, 1937

(årsmøde 1938), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 11, 1938

(årsmøde 1939), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 11, 1939

(årsmøde 1940), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 15, 1940

(årsmøde 1941), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 5, 1941

(årsmøde 1942), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 5, 1942

(årsmøde 1943), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 5, 1943

(årsmøde 1944), *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 5, 1944

(årsmøde 1945) , *Aldrig mere Krig, Medlems- og agitationsblad*, nr. 8, 1945

(årsmøde 1946), *Pacifisten*, nr. 6, 1946

(årsmøde 1947), *Pacifisten*, nr. 5, 1947

(årsmøde 1948), *Pacifisten*, nr. 5-6, 1948

(årsmøde 1949), *Pacifisten*, nr. 5, 1949

(årsmøde 1950), *Pacifisten*, nr. 5, 1950

(årsmøde 1951), *Pacifisten*, nr. 5, 1951

(årsmøde 1952), *Pacifisten*, nr. 6, 1952

(årsmøde 1953), *Pacifisten*, nr. 5, 1953

(årsmøde 1954), *Pacifisten*, nr. 5, 1954

(årsmøde 1955), *Pacifisten*, nr. 5, 1955

(årsmøde 1956), *Pacifisten*, nr. 5, 1956

(årsmøde 1957), *Pacifisten*, nr. 5, 1957

(årsmøde 1958), *Pacifisten*, nr. 5, 1958

(årsmøde 1959), *Pacifisten*, nr. 5, 1959

(årsmøde 1960), *Pacifisten*, nr. 5, 1960

(årsmøde 1961), *Pacifisten*, nr. 5, 1961

(årsmøde 1962), *Pacifisten*, nr. 5, 1962

(årsmøde 1963), *Pacifisten*, nr. 6, 1963

(årsmøde 1964), *Pacifisten*, nr. 5, 1964

(årsmøde 1965), *Pacifisten*, nr. 5, 1965

(årsmøde 1966), *Pacifisten*, nr. 5, 1966

(årsmøde 1967), *Pacifisten*, nr. 5-6, 1967

(årsmøde 1968), *Pacifisten*, nr. 5, 1968

(årsmøde 1969), *Pacifisten*, nr. 5, 1969

(årsmøde 1970), *Pacifisten*, nr. 6, 1970

Specialets PDF-udgave er udgivet på FRED.dk i 2025 af Tom Vilmer Paamand med forfatterens tilladelse.
v2 nu med bilag